

**LAISVĖS
KOVŲ ARCHYVAS**

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

32

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

ISTORIJS ŽURNALAS

32

Leidybinė komisija

Balys Gajauskas, Povilas
Jakučionis, Andrius Dručkus,
Antanas Lukša (pirmininkas),
Augustinas Švenčionis
Leidinių konsultuoja
rezistencinių kovų dalyviai

Redaktorius

Kęstutis Kasparas

Redakcija

Irma Džiugienė,
Vilija Jakučiūnaitė,
Vaiva Krikvaitė,
Bonifacas Ulevičius

IŠLEISTAS RĖMĖJŲ LĖŠOMIS

Dėkojame už paramą

Lietuvių Fondui

(Lemontas, JAV)

Lietuvių Tautos Fondui (JAV)

Kanados Lietuvių Fondui

**Lietuvių Partizanų Globos
Fondui (JAV)**

Viršelyje: Juozas Kasperavičius-Visvydas, Jungtinės Kęstučio apygardos vadas
Nuotraukos iš Tremties ir Rezistencijos muziejaus fotonuotraukų fondo.

Laisvės kovų archyvas. Istorijos žurnalas, tomas 32. □ © Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 2002. □ SL 176. □ Leidėjas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, Laisvės ai. 39, 3000 Kaunas, tel. 32 32 14. □ Redakcija, Vytauto pr. 46, 3000 Kaunas, tel. 32 31 79. □ Spaudė: spaustuvė "MORKŪNAS ir Ko", Draugystės g. 17 LT-3031 Kaunas. □ Užsakymo Nr. 2-478. □ Tiražas 2000

TURINYS

Eugenijus Ignatavičius. MES NEBUVOME BĖDOS VAIKAI. Apmatai partizanų vado Juozo Kasperavičiaus portretui.....	5
Petras Girdzijauskas. Paskutinė Kęstutėnų užduotis.....	47
Danutė Jarmalaitė-Pauliukonienė. AUDRŪNAS. Kęstučio apygardos štabo narys, mokytojas Stasys Jarmala (Vincas Ulevičius)-Šarūnas, Briedis, Audrūnas.....	59
Petras Girdzijauskas. Kankinė-didvyrė Onutė Preilauskaitė.....	67
Albinas Raudonis. Akmenyje iškaltos penkios pavardės.....	70
Jonas Žičkus. Neįvykdyta užduotis.....	78
Petras Girdzijauskas. Batakių būrio vadas Jonas Strainys-Saturnas.....	81
Petras Girdzijauskas. Kadagio kuopos, būrio vadas Antanas Jonikas-Rolandas, Liutauras, Daktaras.....	83
Petras Girdzijauskas. Pirmasis Paupio būrio vadas Kazys Tamulis-Kulkys, Senis.....	88
Petras Girdzijauskas. Paupio būrio ir rinktinės štabo apsaugos grandies vadas Jonas Starkus-Maželis.....	90
Antanas Kisielius-Mikutis. Pavidaujo būrio vadas Telesforas Kisielius-Bitinas.....	91
Petras Girdzijauskas. Lydžio rinktinės žvalgybos skyriaus ir štabo apsaugos būrio vadas Antanas Stoškus-Raila.....	95
Antanas Kisielius-Mikutis. Lydžio rinktinės pirmosios (Kadagio) kuopos vadas Gaudentas Kisielius-Tomas, Arėjas.....	101
Doc.Kazys Strazdas. TRYS PASAKOJIMAI APIE DIDŽIOSIOS KOVOS APYGARDOS B RINKTINĖS PARTIZANUS.....	110
DIDŽIOJI A RINKTINĖS PARTIZANŲ LAISVĖS KOVA. <i>Prisiminimus parengė Salomėja Užupienė-Rūta</i>	140
Apie Taparauskus. <i>Eugenijus Taparauskas</i>	159
LAISVĖS KOVŲ IR KANČIŲ KELIAI BIRŽŲ KRAŠTE. <i>Prisiminimus parengė Erena Aukštuolienė</i>	175
Juozas Matusevičius. Nepriklausomos spaudos naikinimas ir sovietinės informacijos priemonių kūrimas 1940-1941 m.....	204
Partizano eilėraščiai. <i>Parengė Rimvydas Racėnas</i>	231
Asmenvardžių rodyklė.....	241
Vietovardžių rodyklė.....	252

SANTRUMPOS

A. - apyrašas
 a. - amžius
 a.sl. - agentūrinis slapyvardis
 apyg. - apygarda
 aps. - apskritis
 B. - byla
 Bb - Baudžiamos bylos
 BDPS - Bendrasis Demokratinis Pasipriešinimo Sąjūdis
 d. - diena
 dr. - daktaras
 egz. - egzempliorius
 eil. - eilutė
 F. - fondas
 g. - gimęs, gimimo
 gen. - generolas
 GULAG- Gosudarstvennoje uprav-
 lenije lagerej - Centrinė
 SSSR lagerių valdyba, visas
 kalinimo vietų tinklas
 j. - jaunesnysis
 JAV - Jungtinės Amerikos Valsti-
 jos
 JKA - Jungtinė Kėstučio apygarda
 K. - Kaunas
 k. - kaimas
 kap. - kapeikos
 KGB - Komitet Gusudarstvenoj
 Bezopasnosti - Valstybės
 saugumo komitetas
 kpt. - kapitonas
 L.,l - lapas
 LAF - Lietuvių aktyvistų frontas
 LYA - Lietuvos ypatingasis archy-
 vas
 LLA - Lietuvos Laisvės Armija
 LKA - Laisvės kovų archyvas
 LKP - Lietuvos komunistų partija
 LSSR - Lietuvos sovietų socialistinė
 respublika
 ltn. - leitenantas
 m. - metai
 mėn. - mėnuo

MGB - Ministerstvo Gosudarstve-
 noj Bezopasnosti - Vals-
 tybės saugumo ministerija
 mjr. - majoras
 mstl. - miestelis
 MVD - Ministerstvo Vnutrenich
 Del - Vidaus reikalų minis-
 terija
 NKGB - Narodnij Komisariat Gosu-
 darstvenoj Bezopasnosti -
 Valstybės saugumo liaudies
 komisariatas
 NKVD - Narodnij Komisariat Vnut-
 renich Del - Vidaus reikalų
 liaudies komisariatas
 Nr. - numeris
 OS - Organizacinis sektorius
 R, psl. - puslapis
 p. - ponas, ponias
 plk. - pulkininkas
 psk. - puskarininkis
 pvz. - pavyzdžiai
 r. - rajonas
 red. - redakcija
 rn. - rinktinė
 rub. - rubliai
 sl. - slapyvardis
 sr. - sritis
 SSRS - Sovietų socialistinių res-
 publikų sąjunga
 Š. - šaltinis
 T., t. - tomas
 TRMA - Tremties ir Rezistencijos
 muziejaus archyvas
 V. - Vilnius
 val. - valanda
 VLIK - Vyriausiasis Lietuvos Išlais-
 vinimo Komitetas
 vls. - valsčius
 vnk. - vienkiemis
 vršl. - viršila
 ž. - žuvęs
 žr. - žiūrėti

Eugenijus Ignatavičius

MES NEBUVOME BĖDOS VAIKAI

**Apmatai partizanų vado Juozo Kasperavičiaus portretui
90-ajam gimtadieniui ir 55 žuvimo metinėms atminti**

APSISPRENDIMAS

Kadaise Lietuvoje gimus vaikeliui, sako, ateidavo nuo upės laumės, iš lankose pakilusių rūkų naujagimiui ausdamos kelią. Paskui pro kambarėlio langą nužvelgdavo mažutėlį, ir, atmatavusios jo atraižą, patiesdavo gyvenimo kelionei taką.

O egiptiečiai pasikliaudavo žvaigždėmis. Jei, pasak jų, kiekvieno žmogaus likimas užrašytas žvaigždėse, tai 1912-ųjų planetos tą liepos 17-osios naktį ant Mituvos krantų, Kasperavičių troboj, Juozukui įtraukus pirmą deguonies gurkšnį, susiklostė labai nepalankiai. Nors gimė sveikas ir gavalingos prigimties rubuilis, visa kunkuliuojančia energija ir proto išmin-tim priešinęsis likimui, gyvenimo vairą laikė nelyginant “ANBO” lėktuvo šturvalą, tačiau jam skirtų žvaigždžių nulemto tako traukos būta stipresnės už asmeninius norus ir valią - įvyko tai, kas buvo lemta įvykti.

“Keturiasdešimt penktųjų žiemą, sužinoję, kad jis namuose, būrelis vyrų nuvykome kviesti į partizanų būrį. Į partizanų judėjimą jis žiūrėjo skeptiškai ir buvo linkęs laikytis pasyviai.

- Per žiemą pasislaptysiu, o pavasarį matysim, - toks buvo atsakymas į mūsų kvietimą.

- Jūsų reikalas. Tik pavasarį kad nebūtų per vėlu, - perspėjome išeidami ir palinkėjome geros kloties.

Praslinkus po mūsų apsilankymo trim ar keturiom savaitėms, kažkas jį įskundė, nurodė slėptuvę ir būrys enkavedistų jį su broliu areštavo”¹.

Tai liudija, kad pats lemtingiausias J.Kasperavičiaus sprendimas nebuvo atsitiktinis. Jo mąstymas ir situacijos suvokimas buvo pagrįstas aiškia logika. Romantiškomis greitų permainų nuotaikomis tuo laiku gyveno beveik visa Lietuva. Vakaruose, visai netoli jo gimtinės, Karaliaučiaus žemėje, dar tebegaudė karo kanonada. Rusų kariuomenėn gaudomi patrankų mėšai vyrai slapstėsi kur kas išmanė. Ne iš bailumo, o dėl to, kad nematė jokio reikalo tarnauti raudonųjų okupantų tikslams ir laikė tai Tėvynės išdavimu. Rudas ar raudonas - vienodas okupantų ponas.

Be to, iš Vakarų nuolat sklido žinios, kurios vėliau pasitvirtino - anglai iš naujo buria vokiečių armiją ir karui pasibaigus pareikalaus rusų grįžti į savo šalies senąsias teritorijas, o jeigu nesutiks, tai tų pačių vokiečių ir anglų bei amerikiečių kariuomenės jėgomis bus suduotas lemiamas smūgis bolševikų imperinei armijai. Remiantis 1940 m. Čerčilio, Ruzvelto ir net paties Stalino pasirašyta Charta dėl tautų apsisprendimo teisės pasibaigus karui, sveiku ir blaiviu protu buvo neįmanoma suvokti kitaip, netgi nekilo mintis, kad Vakarų demokratijos šalys šitaip begėdiškai ir ciniškai gali išduoti žmogiškumo principus: XX a. viduryje visas Vidurio Europos šalis atiduoti niokoti ir žudyti euroazijatiškiems barbarams. Kaip kitaip tuo laiku galėjo galvoti ir J.Kasperavičius, gabus aviacijos karininkas-leitenantas, geras strategas ir karštas šalies patriotas. Jo akyse buvo išduotos ir išformuotos ne taip jau menkos Lietuvos karinės galios. Jis puikiai matė, kaip mongoloidiškų ordų įveikti neįstengė iki dantų ginkluota ir galin ga nacių kariuomenė, o ką kalbėti apie ką tik besikuriančius, prastai organizuotus partizanų būrius. Jis buvo pernelyg blaivaus proto strategas, kad pasiduotų trumpalaikėm emocijom ir nesuvoktų tikros padėties bei tolimesnių perspektyvų. Beje, tuo pačiu metu ir jo kaimynas iš šiaurės, gyvenęs anapus Raseinių, netoli Šiluvos, kapitonas Jonas Žemaitis taipogi slapstėsi tėvų sodyboje ir laukė - į mišką neskubėjo.

Be to, J.Kasperavičius buvo profesionalus karo lakūnas, skraidęs su moderniausiu tuo laiku "ANBO" naikintuvu, visą jaunystę ruošėsis tėvynę ginti padangių oro mūšiuose, o ne su šautuvu. Tik vėliau jau partizanaujant susitikusi su juo kaip Kęstučio apygardos vadu ryšininkė Nina Nausėdaitė, prieš karą drauge lankiusi tą pačią sklandytojų mokyklą Kaune, pasišaipydavo: "Tai matai, Juozeli, kaip sakalai padangėmis skraidėme, o dabar - į žemę lįsti kaip kurmiams". Jis tik smagiai nusikvatodavo.

Didelį vaidmenį J.Kasperavičiaus likime suvaidino ir asmeninis gyvenimas, jo pasaulėjauta, prieštaravimas tarp jausmo ir pareigos, tarp kraujuje įaugusio sėslaus žemės vaiko prisirišimo prie tradicijos, pagarbos tėvams, pareigos ir meilės šeimai, gimtinei, o iš kitos pusės - polėkis, energija, dideli užmojai, pareigos šauksmas gelbėti tėvynę, tesėti karo lakūno priesaiką - Dievo vardu ištartus žodžius. Šiuos dalykus jis, kaip ir daugelis nepriklausomos Lietuvos išaugintų vaikų, buvo giliai įsisąmoninęs - dėl tautos ir laisvės išgelbėjimo jie nežinojo kompromiso su sąžine ir pragmatiško egoizmo. Arba - arba: jokių išvedžiojimų ir veidmainystės.

VAIKAS - AUKSARANKIS

Juozukas su dviem broliukais ir jaunyle sesute Anele augo pasiturinčių ūkininkų šeimoje. Tėvai valdė 18 ha geros žemės sklypą, buvo pasistatę naujus trobesius, užveisę didelį sodą - pavyzdingas stambus ūkis klesėjo ant Mituvos kranto prie pat Girdžių miestelio, Jokūbaičių kaime, netoli Jurbarko. Vaikai šeimoje buvo auklėjami katalikiška dvasia, mokomi gražaus elgesio, darbštumo, skatinami mokytis ir dorai gyventi.

Šiandien iš jų gražios šeimos gyvųjų tarpe beliko tik Anelė Daukšienė (Kasperavičiūtė), tebegyvenanti gimtuosiuose Girdžiuose. Ji Juozo vaikystę prisimena nuo to laiko, kai jis pradėjo lankyti Jurbarko gimnaziją, nuo jų sodybos esančią už dvylikos kilometrų - ne dėl pasilpusios atminties, o paprasčiausiai ji buvo keletu metų jaunesnė. Nors ir būdama maža, ji įsiminė kai kuriuos broliuko charakterio bruožus, polinkius: jo tvarkingumą, darbštumą, kultūringą elgesį ir nuoširdumą, norą padėti kitiems. Jo galva visada būdavo pilna visokiausių planų ir užmačių ne tik apie mokslą ir darbus, bet ir tolimą ateitį. Vaikas nuo pat mažumės turėjo auksines rankas: ką tik paima, tą ir padaro. Viską dirbdavo kruopščiai ir dėmesingai, stengdavosi viską padaryti kuo geriau ir gražiau.

Mokydamasis ketvirtojoje klasėje atostogų metu namuose ištinkavo trobą, sienas nudažė ornamentais, pats sumūrijo naują krosnį (tuo metu dar nei pas vieną kaimyną nebūta mados tinkuoti trobos sienas).

Baigęs šešias klases Juozukas taipogi vasaros atostogų metu darbuojasi jau kaip tikras dailidė, užsikoręs ant aukščiausių pastolių dažo Girdžių bažnyčią. Mokėjo jis ir staliaus, ir kitus amatus: mokėjo pasisiūti batus,

gaminti baldus (namiškai didžiavosi ir žavėjosi jo darytais krėslais ir kėdėmis). Tuo pačiu metu spėdavo ne tik gerai mokytis, bet mielai padėdavo ir silpnesniems klasės draugams pasiruošti egzaminui.

PAŠAUKIMO BEIEŠKANT

Baigęs aštuonias Jurbarko gimnazijos klases, atsisveikinęs su jaukais Mituvos krantais, įstoja į Kauno Karo mokyklą; pusę metų tarnauja artilerijos batalione, po to jodinėja žirgais kavalerijoje, galop pereina į aviaciją. Tai būta sunkiais Lietuvai krizės laikais, kuriuos lydėjo neramumai ir valstiečių sukilimas Suvalkijoje. Tik keletu metų anksčiau Kauno Karo mokykloje artilerijos mokslus baigė ir jo būsimas bendražygis, šiluvieškis partizanų generolas Jonas Žemaitis. Jaunuoliai tikriausiai vargu ar buvo pažįstami, tada net nesapnavo, jog po dešimties metų šitaip susikryžiuos jų likimai.

Pažvelgus į 1937 m. atestacijos pažymą, išduotą siunčiant leitenantą Juozą Kasperavičių į aviacijos karininkų kursus, galima be didelių pastangų įsivaizduoti jo stropumą ir gabumus, nulėmusius greitą kilimą profesionalo kariūno karjeros laiptais. Kariuomenėje pradėjęs tarnauti 1933 m. rugsėjo 18 d., po poros metų pakeliamas į pirmąjį karininko laipsnį, 1936 m. paskiriamas 2-osios zenitinės baterijos būrio vadu komandos viršininko teisėmis, o kitais metais pakeliamas į antrąjį karininko laipsnį - leitenantu. Tuo metu už drausmę ir jau parodytus organizacinius sugebėjimus apdovanojamas Vytauto Didžiojo ordino III laipsnio medaliu. Išsilavinimas taip pat nepriekaištingas - baigęs gimnaziją ir P.L.P. Karo Aviacijos Mokyklą (17-oji laida), moka prancūzų ir vokiečių kalbas.

Toje pačioje pažymoje, kurią pasirašė Atestacijų tarybos nariai, aukšto rango kariškiai ir pats Karo Aviacijos viršininkas, apibūdinamos ir kitos J.Kasperavičiaus savybės, gabumai bei privalumai. Jis puikiai išsimokslinęs, sumanus, gerai orientuojasi įvairiose aplinkybėse, mąstantis kariškis. Taktiškas, mandagus, tvarkingas, o viešumoje santūrus ir orus. Ne intrigantas, gražiai sugyvena su karininkais ir jų šeimomis, griežtas, doras, sąžiningas ir teisingas, atviros, gyvo būdo, sveikas ir ištvermingas, domisi karine literatūra, įgytas žinias sugeba pritaikyti praktiniame darbe, tvirtų patriotinių nuostatų. Iš dvidešimt keturių slaptos pažymos skirsnių tik 18-

□ Lietuvos kariuomenės
karininkas, aviacijos lei-
tenantas Juozas Kaspe-
ravičius

PRIEŠLĖKŲ VĖINĖ APSAUGOS RINKTINĖS

Slaptai

(Dalis ar įrašas) *piktoras, i anac. kaimišky žurnal.*

Atestacija 19 37 metų

I.

Bendros žinios*)

Leitenanto Juozo KASPERAVIČIAUS

(Laipsnis, vardas ir pavardė)

1.	Kada ir kur gimęs; tautybė ir tikyba	1912 m. liepos mėn. 17 d. Raseinių ap., Jurbarko valsč. Jokubaičių kaime. Lietuvis, R. katalikas.
2.	Tarnybos pradžia Lietuvos kariuomenėje	1933 m. rugsėjo mėn. 18 d.
3.	Kada pakeltas į pirmąjį karininko laipsnį	1935 m. rugsėjo mėn. 16 d.
4.	Kada pakeltas į turimą laipsnį	1937 m. spalio mėn. 7 d.
5.	Kurią ir kurių teisių turi tarnybos vietą ir nuo kurio laiko	2-os zenitinės baterijos vadovavimo būrio vedas, komandos viršininko teis., nuo 1936 m. gegužės mėn. 10 d.
6.	Dalyvavimas kovose Lietuvos kariuomenėje, sužeidimai bei apdovanojimai karo ordinais	Apdovanotas Vytauto Didžiojo ord. III laipsnio medaliu.
7.	Kiek stažo yra įgijęs turimame laipsnyje ir kuriose tarnybos vietose	a) komandavimo Būrio vadu 7 mėn. 24 d. Kom. virš-ku 4 mėn. 7 d. ir mok. lak./k.v.t./ nuo 1936 m. rugsėjo mėn. 17 d. b) tarnybos
8.	I. Mokslo cenzas II. Kurias svetimas kalbas moka (rašu, žodžiu)	a) bendrasis Jurbarko valdžios gimnaziją /atest. 32 nr. / b) kariškasis P. L. F. Karo Mokyklos XVII laida. Vokiečių, prancūzų.
9.	Šeimyninė būtis (vedęs, nevadęs, peršikyręs); jei vedęs, nurodyti žmonos vardą, pavardę (tėvo), kilimo vietą, tautybę ir tikybą	N e v e dęs.
10.	Teismo bausmės, drausmės pabaudos, kada ir už ką (drausmės pabaudos nurodomos tik pažeidimų metu)	

Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas

F. 930 Ap. 8 B. 735 L. 214

Atestuojamojo vertinimas

11.	Protinės ypatybės (išimokslinimas, sumanumas, orientuotumas, galvavimas ir t. t.)	Ir imobilūs, sumanūs, orientuojasi ir galvoja gerai.
12.	Išsiauklėjimas (sąskaitumas, mandagumas, tvarkingumas, laikymasis taisyklėmis ir t. t.)	Paklūngas, mandagus, tvarkingas, visuomenėje laisvas gerai.
13.	Moralė (dorumas, sąžiningumas, teisingumas ir t. t.)	Aras, sąžiningas, teisingas.
14.	Būdas (grūdiškumas, lėtumas, atvirumas, gyvumas ir t. t.)	Grūdiškas, atviras, gyvas.
15.	Sveikata (kūno paruošimas, stiprumas, negalavimai ir t. t.)	Sveikas, patvarus.
16.	Valstybiškumas ir tautiškumas (valstybės ir tautos vertybių supratimas, atsidavimas ir abipusis jausmas)	Valstybiškai tautiškai mairulatis.
17.	Pažangumas karo tarnyboje (karinės literatūros žinios, sągebėjimas prisitaikyti prie karo situacijos, išmanymas karo mokslo ir jo ypatybių)	Karinės literatūros išmanijai. Patirtas žinios tarnyboje pritaikinti moka.
	 Tarnybos pareigų supratimas ir jų atlikimas (drausmingumas, atsakingumas, savarakiškumas, kompietingas ribos, iniciatyva, atkaklumas, jausmas, punktualumas, rūpinimasis valdymu, sągebėjimas vadovauti, mokytis ir mokyti)	Drausmingas, kai kada siek tiek samarškas nestropinamas tarnybos pareigose.

Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas
F. 930 Ap. 8 B. 735 L. 214 ap

19.	Kariškas gyvenimas (karių gyvenimo ir papročio pažinimas; santykiai su kariškiais ir jų šeimomis)	Ši kaiminė ir jų šeimomis gyvena gerai.
20.	Netarybiniai darbai ir visuomeninė veikla (ar turi palatinių darbų, ar priklauso prie karių ir visuomeninių organizacijų ir kiek tai atspindi tarvybą)	Pasalinis darbas neturi. Pirklaus, kaiminų chudžostoj drangijai.
21.	Medžiaginė būtis (reikalingumas ir kilmėjimas turis; ar turis pri- žiūra bei tvarkymas atspindi tarvybą)	Reikalingumo turis neturi. Savo medžiaginius reikalus tvarko gerai.
22.	Neigiami palinkimai (girtavimas, azartinis žaidimas, palaidumas, pa- talikavimas, pasilapų reikavimas ir t. t.)	Neigiamų palinkimų nepastebėti.
23.	Pasirengimas tolimesnei tarnybai (ar atstojamasis geriau tinka rinkintis ar admini- stracijos tarnybai; jei rekomenduojamas kitai tar- nybai, tai kuriame daržinyje arba valdymo, karo- tumo vado, komendantų, buvęs vado, raštininko, išduktinio ir t. t.)	Gimta rinkintis tarnybai.
24.	Stulomoji atestacija išvada	Gimta (karo laikus pareigoms) vairinama vetai.

Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas
F. 930 Ap. 8 P. 735 L. 215

pas. Mj. Zagurskis
(Parašė ir data)
Kaiminų klasi. V. 1-jis

25.	Viršininko nuomonė pagal Karinės tarnybos įstatymo 133–134 str. ir taisyklių 39 str.	(Parašas ir data)
26.	Atestacijų tarybos išvada	<i>Įmėla nėimama pietai.</i> <i>par. Pl. lt. Reimonty</i> <i>Karo drinc. mok. Vitas</i> <i>(Parašas ir data)</i> <i>sp. R.</i>
27.	Viršininko motyvuotas sprendimas, ištyrus dėl atestacijos skundą kvotos keliu (Karin. tarn. įst. str. 146)	<i>Nuom. ir sp. Vitas:</i> <i>Sp. R.</i> Aviacijos Viršininkas <i>(Parašas ir data)</i>

Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas

F 930 Ap. 8 B735

ame “Tarnybos pareigų atlikimas ir jų supratimas” surandame pastabą: “Drausmingas, kai kada šiek tiek pasireiškia nestropumas tarnybos pareigose”. Matyt, jo vulkaniškas temperamentas ir linksmas būdas ne visada pajėgdavo išsilaikyti griežto karinio statuto rėmuose. Jokių pašalinių pareigoms ir užimamai vietai tarnyboje. Nepastebėta jokių neigiamų polin-

kių. Darbų nei nekilnojamojo turto neturi, nevedęs (jam tik 25 metai), vienintelė „silpnybė“ - priklauso „Karininkų Medžiotojų draugijai“. Ar gali būti dar tinkamesnis karo lakūno pareigoms ir užimamai vietai tarnyboje?

Dokumentą 1938 m. sausio 5 d., be komisijos narių, pasirašo Karininkų klasės vedėjas mjr.Zagurskis, o 8 d. Karo Aviacijos mokyklos viršininkas plk.Int.Reimontas savo parašu pažymą patvirtina

Jonas Žemaitis tuo laiku dar stažuojasi Fontenblo Artilerijos mokykloje, Prancūzijoje, ir turistauja po Europą. Kiek nedaug laiko beliko iki kruvinosios puotos - susidorojimo su pakilusiomis laisvam gyvenimo skrydžiui trimis Baltijos gulbėmis.

GYVENIMO PRIEŠPILNIS

Europoje jau darosi neramu. 1938 m. kovo 11 d. Vokietijos kariuomenė įžengia į Austriją ir grasina užimti Klaipėdos kraštą. Lenkai pažeidžia demarkacijos liniją, apšaudo mūsų pasieniečius, Lenkijoje kurstoma anti-lietuviška kampanija, ketinama žygiuoti į Kauną. Tuo metu J. Kasperavičius tęsia Karo lakūno stažuotę ir tuo pačiu darbuojasi 6-ojoje Panevėžio eskadrilėje. Dažnai važinėja į Kauną klausyti paskaitų, laikyti egzaminų. „Jo draugas karo aviacijos leitenantas Dranga vieną gražų gegužės sekmadienį, - kaip savo prisiminimų dienoraštyje po daugelio metų užrašys jo žmona Birutė, Panevėžio kalėjimo viršininko Kosto Razmino dukra, - po pamaldų išėjus iš bažnyčios pasiūlė man važiuoti į aerodromą pasiskinti pirmųjų žibučių. Kai nuvažiavome, J.Kasperavičius manęs jau laukė prie Karininkų ramovės durų. Taip ir susipažinome su Juozu“. Pasimatymas buvo lemtingas. Birutė - neeilinė mergina, išsilavinusi gimnazistė, dailiai nuaugusi panelė, ne vien džiūsta prie mokyklinių vadovėlių, bet ir plečia akiratį - privačiai lanko muzikos pamokas ir jau puikiai skambina pianinu miesto koncertuose Šubertą, Bethoveną, Štrausą ir Šumaną. Tokia mergina negalėjo nepakerėti aviacijos moksluose paskendusio 27-erių sulaukusio vienišiaus „milžino“.

1939 m. rugsėjo 17 d. jie susituokia. Iš kareivinių jaunavedys persikelia gyventi pas Birutės tėvus.Vėl tęsia mokslus, ruošiasi paskutiniams egzaminams, o kad būtų patogiau važinėti į Kauną, užsisako prancūzų firmos

“Pežo” lengvąjį automobilį. Dabar jau lekia į mokslus ne vienas, o su jauna gražia žmona ir laikinojoje sostinėje ne tik tvarko savo mokslų ir tarnybinius reikalus, bet abu užsuka į “Forumą” pasižiūrėti naujausių kino filmų, teatro spektaklių. Prasideda daug žadantis, įdomus ir pilnas šviesių vilčių jaunos šeimos gyvenimas. Pirmaisiais vedybiniais metais (1940) gimsta dukrelė Vidutė ir keliones Juozas tęsia vienas. Pagaliau artėja lemiama diena - netrukus turi išlaikyti paskutinį egzaminą, po kurio bus suteiktas kapitono laipsnis ir paaukštinimas.

Deja, paskutinį egzaminą teko laikyti kitu būdu. Medaus mėnuo tęsėsi pernelyg trumpai, nelyginant tų pirmųjų žibučių, surinktų aerodromo pakrašty, žydėjimas.

Tūkstančiai būsimų bolševikų aukų net nesapnavo, kad 1939 m. jau buvo nuspręstas jų likimas ir Lietuvos valstybės žūčiai duobė iškasta: rugpjūčio 23 d. J.Ribentropas ir V.Molotovs pasirašė nepuolimo sutartį ir slaptuosius protokolus. Tų pačių metų rugsėjo 1 d. Vokietija užpuolė Lenkiją. Vėliau savo kariuomenę į Lenkiją įvedė ir Sovietų Sąjunga. Spalio 10 d. Lietuvos užsienio ministras Juozas Urbšys ir V.Molotovs pasirašė Sovietų Sąjungos ir Lietuvos savitarpio pagalbos ir Vilniaus perdavimo sutartį su sąlyga, kad penkiolikai metų Lietuva įsileis 20.000 sovietų karių. Spalio 28 d. Lietuvos kariai įžengė į atgautą sostinę Vilnių. “Vilnius mūsų, o mes - rusų”, - pirmas uždainuoja Pupų Dėdė ir gauna 5 paras arešto.

Neprabėga nė metai, kai raudonasis vilkas išlenda iš ėriuko kailio ir iššiepia dantis. 1940 m. birželio 8 d. Sovietų Sąjunga pareikalauja pakeisti Vidaus reikalų ministrą Kazį Skučą ir Saugumo departamento direktorių Augustiną Povilaitį. Su S.Raštikiu, brigados generolu, susidoroja dar sausio mėnesį, į jo vietą pasodindami patikimą kadrą divizijos generolą V. Vitkauską. Birželio 14 d. įteikiamas Sovietų Sąjungos ultimatas, kuriuo reikalaujama įsileisti dar daugiau sovietinės kariuomenės dalinių ir sudaryti prosovietinę vyriausybę. Birželio 15 d. įvedama svetima kariuomenė, kaip skėriai plūsta į Lietuvą mongoloidų ordos, generolo V.Vitkausko išdavikiško įsakymo dėka nesutikdamos jokio pasipriešinimo. Liepos 2 d. vadinamoji “Liaudies vyriausybė”, sulipdyta iš išleistų iš kalėjimo komunistų ir pogrindininkų, nutaria pertvarkyti kariuomenę ir pavadinti ją “Liaudies kariuomene”.

“Tą nelaimingą dieną verkiau”, - rašo savo prisiminimuose B.Kaspe-

□ Juozas Kasperavičius su dukrele Vida ir žmona Birute

□ Juozas Kasperavičius (antras iš dešinės) su tarnybos draugais

ravičienė. - “Viena po kitos prasidėjo nelaimės. Mano tėvelis budėjo prie telefono. Mažąją Vidutę palikome vežimėlyje, kambaryje nusukę atokiau nuo lango su pastatytu gaubtu, ir išvažiavome abu pasidairyti į miestą. Mus pasivijo žinia, kad į mūsų butą nori įsiveržti saujelė komunistų, tyčia prasiplėšę kelnės ir kitus drabužius, nešini raudoną vėliavą... Mes aerodrome paprašėme pagalbos... Nors mūsų kariškiai ir buvo sutrikę, tačiau vis vien pasičiupo vandeniui žarną, sulipo jų pilnas sunkvežimis ir išvyko prie mūsų namų. Mudu su Juozu važiavome paskui kariškių mašiną. Patekus į žmonių minią, jie ėmė pulti ne tik kariškių, bet ir mūsų mašinėlę. Tada kareiviai, paėmę žarną, į minią paleido vandenį, ir visi išsiskirstė. Tik per susirėmimą kalėjimo sargas nušovė žydėlį, nešusią raudoną vėliavą. Įėję į namus, radome akmenimis išdaužtą langą ir nusuktam į sieną Vidutės vežimėlyje prižirusių stiklų. Tėvelis, sukrėstas šio antpuolio, stovėjo kambario kertėje prie telefono ir skaudžiai pergyveno nelaimę - jį ištiko lėtinis paralyžius.”

Tokia buvo pirmoji jaunos Kasperavičių šeimos pažintis su “raudonaisiais išlaisvintojais”. Pasak Birutės prisiminimų, tuoj pat Panevėžio aviacijos kariškius iškėlė į Joniškėlio dvaro rūmus, o lėktuvus užrakino pagalbinuose pastatuose. Vėliau visą aviaciją perkėlė į Ukmergę - vyko vadinas kariuomenės pertvarkymas: ant aviatorių uniformų prisegė rusiškus ženklus, skraidyti leido tik čia pat, virš Ukmergės miesto.

Šeimą atsargumo dėlei prisieina iškelti į Kelmę, pas uošvės tėvus, pats J.Kasperavičius tęsia aviacijos karo tarnybą Ukmergėje. Lietuvių lakūno A.Navaičio atsiminimuose “Karo aviacijos paskutiniai metai, arba vadinamoji “tautinė eskadrilė” išsamiai aprašyta, kaip elgėsi mūsų lakūnai, tarp jų ir J.Kasperavičius, bolševikinės okupacijos metais, kaip buvo likviduojama mūsų aviacija, “valomi” kadrai.

Prasidėjus karui 1941 m. birželio 22 d., lakūnams buvo duotas įsakymas drauge su besitraukiančia kariuomene skristi į Rusiją. Tik nedidelė lakūnų dalis pakluso šiam įsakymui, kiti simuliuo arba nutūpė vokiečių užimtoje teritorijoje, dar kiti sugėbėjo dalyvauti net 1941 m. birželio 23 d. sukilime, iš savo lėktuvo apšaudydami besitraukiančią sovietų kariuomenę.

Panašiai elgėsi ir Ukmergės eskadrilės įgula. “Aviacijos kapitonas Kovas, pakilęs lėktuvu į orą, staiga smigo žemėn ir užsimušė, nes nenorėjo skristi į Rusiją”, - prisimena B.Kasperavičienė. Kiti lakūnai, tarp jų ir Bi-

rutės vyras, skraidė virš miškų, ieškodami tuštesnės vietos nutūpti. J.Kasperavičiaus pilotuojamas lėktuvas sėkmingai nusileido miško proskynoje. Tačiau būta retoka medžių ir mišku žygiavę rusų kariniai daliniai juos pastebėjo: priėję kariškiai pasiteiravo - kodėl jie neskrenda. "Juožas atsakė: pritrūkome benzino. Tuo tarpu benzinas apačioje tekėjo iš bakų, tačiau jiems buvo nė motais, net nepažiūrėjo". Taip jie ir pasiliko lūkuriuoti miške, nežinodami ką daryti. Netrukus žaibiškai vydami rusų besitraukiančią kariuomenę pasirodė ir vokiečiai. Pamatę miške nutūpusį lėktuvą ir šalia jo uniformuotus lakūnus su sovietinės kariuomenės ženklais, visus paėmė į nelaisvę. Nors lakūnai mėgina įrodinėti, kad jie lietuviai, ne rusai, vokiečių jų pasiteisinimai nedomino - karas yra karas. O kare ir už mažiausią klaidą tenka mokėti likimu ar net gyvybe. Už šią klaidą J.Kasperavičius su savo likimo draugais sumokėjo aštuoneriais mėnesiais Vokietijos koncentracijos lageryje, kuriame juos vadino "litauische Schweine".

"Į Lietuvą Juožas grįžo išbadėjęs, sulysęs, vilkėdamas prancūzų kareivio miline", - rašo jo žmona. "Grįžęs vos nenumirė - negalėjo net suvalgyti vieno kiaušinio - jo skrandžiui buvo per daug", - su siaubu prisimena sesuo Anelė.

Pailsėjęs gimtinėje pas tėvus, atgavęs sveikatą, su šeima grįžta į Panevėžį, o iš ten netrukus išsikelia į Subačių, kur įsidarbina kooperatyvo pirmininku. Įdomu, kad ir J.Žemaitis vokiečių okupacijos metais dirbo Šiluvos kooperatyvo pirmininku. Matyt, ši tarnyba, buvusi toliau nuo politikos, mūsų kariškiams tais laikais buvo geriausias prieglobstis.

Tačiau vokiečiams prišalus skvernus prie Stalingrado, frontas grėsmingai pasisuka kita linkme. Į Lietuvą drauge su karo frontu artinasi žiauri raudonoji okupacija. J.Kasperavičius su šeima vėl grįžta į numylėtą tėviškę pas tėvus į Jokūbaičių kaimą. Būta ir pragmatiškų sumetimų - jeigu kas, bus arčiau pabėgti į Vokietiją. Sugrįžta tėviškėn ir jo brolis Antanas, puskarininkis-felčeris. Sesuo Anelė džiaugiasi, kad vėl visi gyvena namie, kaip ir seniau, tėvams padeda laukų darbuose. Deja, artėjant patrankų sūviams iš rytų, namų idilė darosi trapi ir apgaulinga. Nesidžiaugia ja marti Birutė, ji visa esybe nori išsiveržti iš slogaus, grėsmingo netikrumo ir pabėgti į užsienį. Ji su seserimi pėsčiomis sukaria penketą kilometrų dėl vizos į vokiečių kariuomenės štabą. Išvažiuoti iš Lietuvos juos skatina ir tėvai, pasiūlo net arklius pavėžėti šeimą iki Vokietijos sienos.

Samido- rai

YRĖS

- ① Paimdorus ugniauti, summulinti ir mėsą katilą pavirti. Perginti per naktelę ar dvi ir gauti mėsą, kurią iki viršaus išstumd. Supilti i bulvėlius, uškininti, apinti, kad kamsėdai neis-
tų kietyti, ir sustatę i katilą pakuoti i riem-
kautę. Bulvėliai neturi sėksti daugiau ir
ne tas kito. Laikyti 30 min prie 80°C.
- ② Granis paimdorus sumalti, mėsą i pa-
vinti, 10 min ties ugnimi i bulvėlius. Išim-
ti, išvinti, kamsėdus arba apinti ugniauti
kamsėdus vandeniu gausio puse.
- ③ Išvinti paimdorus supakuoti i riem-
kautę, i jį įdėti ir per taurę ištę. Gauto sume,
pavirti i tt.

Na! at

10, ARSATA

Tai maloniusis skonis ir granis spalvą
paima, skonis, arba skonis supakuoti
i okeleje išvinti, laukti lauk

□ J.Kasperavičiaus rašysenos pavyzdys. Duktė prisimena, kad tėvelis mėgo ka-
nors išmėginti kulinarijos srityje

Moteris visada arčiau žemės ir dangaus - jos nuojautos būta gilesnės ir pagrįstos negu jos vyro Juozo. Jis negalėjo net pagalvoti, kad galima palikti senus tėvus, seserį, brolių ir tėviškę likimo valiai. Juozas įvykius vertino doro ir teisingo žmogaus logika - jeigu mes nieko niekam bloga nepadarėme, tai kodėl jie turi daryti mums? Žmona, klausydama jo, apsipylė ašaromis ir buvo priversta susitaikyti su likimu. O jis ramino ir guodė, kad neatsitiks nieko bloga ir užėjus rusams.

Spalio pradžioje "išvaduotojams" ties Raseiniais ir Kalnujais pralaužus fronto liniją, ant žlęsinčių tankų ir amerikietiškuose "studebekeriuose" dainuojamos "katiušos" posmai iš apspangusių nuo pergalės ir spirito pusgirčių kareivių lūpų. Vadžgirkeliu greitai pasiekė ir Girdžius. Abu broliai - puskarininkis felčeris Antanas ir lakūnas karininkas Juozas - atsargumo dėlei sulenda į bunkeriuoką, kurių net keletą buvo išsikasę sode. Vakaraus abu klauso Vakarų radijo stočių, kupini vilčių ir tikėjimo, kad šitaip ilgai tęstis negali, greitai ateis amerikiečiai ir išvaduos. Čekistai tai ne vokiečių gestapas, kuris į Lietuvoje besislapstančius rusų partizanus beveik nekreipė dėmesio.

"Aš sakydavau jam, kad sėdėti ūkyje dviem vyrams yra labai pavojinga. Visi žmonės žino ir kalba, kad vienas yra puskarininkis, kitas karininkas, ir abu slapstosi namie..." Juozas paklausė ir vieną dieną susiruošė į Šiaulius ieškoti darbo. "Užėjęs pas komisarę paprašė darbo. O ši atsakė: jei gyvensi su manim, tai gausi darbo, o jeigu ne - tai... Jis nusispjovė ir grįžo atgal į ūkį."

Žmonos Birutės nuomone, besislapstančius brolius sekė ir įdavė artimas kaimynas, gyvenęs skurdžioj, į žemę sulindusioj trobelėj. Visi žmonės kalbėjo, jog jį dažnai matydavę besisukinėjantį apie Jurbarko NKVD pastatą. "Tai blogos valios žmogus" - sakė Birutė.

Atomazga įvyko, kai vieną vasaros rytą su broliu Antanu išvažiavo į Smalininkų malūną susimalti grūdų, o vakare grįžtančius atgal netoli namų susistabdė sribai ir apšvietę kišeniniais žibintuvais pasiteiravo, kas jie tokie, iš kur važiuoja ir ką veža. Šiedu atsakė ir parvažiavo namo.

"Juozas tą vakarą buvo labai nusiminęs, turbūt nujautė artėjančią nelaimę. Naktį abu ilgai stovėjome prie lango, žvelgdami į šviesią mėnesieną. Suvokusi, kad nelaimė tikrai įvyks, apsiverčiau. Jis mane ramino, pagaliau, pasakė, kaip bus, taip ir tebūnie, geriau einam miegoti."

O ką daryti? Išėiti į mišką ir žmoną su dukrele palikti įkaitais? Brolį, tėvus ir seserį per jo kaltę - į Sibirą? Ne, J.Kasperavičiui atrodė tai negarbinga, pernelyg didelė auka.

Tai ir buvo paskutinė naktis tėviškėje. Ankstų vasaros rytą į kambarį įėjusi Juozo mama pranešė, kad paupyje pilna prigulę sribų. "Netrukus jie sugriuvo į trobą, pareikalavo keltis, rengtis ir eiti drauge į kaimo susirinkimą. Vienas sribas norėjo dar nudžiauti vyro rankinį laikrodį. Padėk, čia ne tavo, surikau, ir sribas pakluso. Taip ir išsivedė abu brolius - mano vyrą Juozą ir Antaną," - prisimena Birutė.

Po to namuose sekė krata, iš klėties išvertė visus daiktus į kiemą, tarp jų ir suplėšytas Birutės mėgstamiausių kompozitorių gaidas, iš kurių dar taip neseniai Panevėžio koncertų salėje sklisdavo kerinčios melodijos. Po kratos išsiveža į būstinę net gražųjį jaunavedžių bufetėlį, kurį gabendavo si visur kaip šeimos suvenyrą - "turbūt papuošti kankinimų kambario".

Tik po kurio laiko namiškiai išsiaiškino, jog jų vyrai uždaryti Jurbarko kalėjime. Birutė, nuvažiavusi aplankyti savo vyro ir Antano, nežinia koku būdu sužinojo, jog enkavedistas siūlęs jiems bendradarbiauti, padėti gabenti į Sibirą žmones, tačiau jie atsakė, jog jie ne Judai ir nedirbs! Tada jiems ir pasakė - jus nuteis dešimčiai metų kalėjimo ir tremties.

Žmona, sužinojusi, kada vyrai bus gabenami į Raseinius (apie 40 km), susisiekt su partizanų būriu ir pranešė apie tai. Jie prižadėjo pastoti sribams kelią ir išvaduoti įkaitus. Kodėl jie netesėjo duoto žodžio, taip ir liko paslaptis. Sribai, atvažiavę dvikinkiu vežimu iki Bebirvos (žmonos aiškinimu - iki Šaltuonos upės), atokvėpio dingstimi, matyt, sumanė išprovokuoti pabėgimą ir susidoroti su broliais. Įsakė vyrams išlipti iš vežimo ir palūkėti ant tilto, nes neva reikia brastoje pagirdyti arklius ir pašerti. Antanas su Juozu, atsirėmę į tilto turėklus, kalbėjosi. "Staiga vienu metu pokšteli šūvis ir Antanui peršauna ranką. Jis surinka: "Bėkim, broli, mus nori nužudyti!" Abu pasileido bėgti kaimo link, nes miškas buvo toli. Sribai šaudydami ėmė vyti.

O kaime tuo laiku - mėslovežis, laukuose žmonės... Antanui, lipančiam per tvorą, peršauna gerklę. Jis dar spėjo surikti: "Sudie, broli, mirštu!.." Mano vyras bėgo toliau, bet sribai paskutiniu šūviu jam peršovė inkstą - daugiau šovinių jie neturėjo..."

Sribai, paėmę iš ūkininko mėsliną vežimą, suvertė į jį abu vyrus: An-

tano lavoną numetė ant dugninės, o ant viršaus užmetė sunkiai sužeistą brolių Juozą. Sis apsimetė mirusiu, bijodamas, kad sribai nepribaigtų. Iš mirusiojo ir sužeistojo kraujas sunkėsi pro dugninės lentas ir ženklino kelią iki pat Raseinių. Sribai, manydami, kad abu broliai negyvi, nuavė nuo jų kojų gerus batus, nuvilko drabužius, marškinius ir džiaugėsi laimikiu.

Taip ir atriedėjo vežimas iki NKVD rūmų - Dikinio namo. Kieme juos pasitiko budintysis enkavedistas. Tik tada Juozas pakėlė galvą ir saugumiečiui papasakojo, kaip sribai, pasistatę juodu ant Bebirvos tilto, ėmė šaudyti į juos, o jie, norėdami išlikti gyvi, leidosi bėgti. Sribai pateikė savo versiją - miške pagavo du banditus, kurie norėjo iš jų rankų ištrūkti, užtat ir šaudė. Juozą įmetė į daboklę ir netrukus išgabeno gydymui į Biliūnų ligoninę, kuri, praūžus frontui, buvo įrengta buvusio dvaro patalpose. Antano kūną tikriausiai įmetė į Cibikalnio šiukšlynus ar pelkę. Veltui tėvai, į vežimą įsimitę pusę kiaulės kyšiui, Raseinių NKVD mėgino išmaldauti sūnaus Antano palaikus, norėdami juos deramai palaidoti. Nužmogėjusių enkavedistų žiaurumas tvirtesnis už akmenį - jokių laidojimų: "šuniui - šuniška mirtis".

Panašius žodžius su skausmais ir mirtimi besigurmančiam Juozui aidu atkartoja ir Biliūnų ligoninės slaugė vietinė rusė Zosė Korobkina. "Čia, pasikeisdami po du, sužeistąjį saugo Girkalnio sribai. Atmosfera slogi. Gydytojus ir seseles sekė ir kiekvieną jų žingsnį prižiūrėjo sanitarė Zosė Korobkina. J.Kasperavičiui atneštus maisto produktus ji iš karto atiduodavo sribams. Seselei papriekaištavus, kad tokiam sunkiam ligoniui reikalingas geresnis maistas, Z.Korobkina atšovė: juos ne gydyti reikia, o užmušti".²

B.Kasperavičienė su mažąja Vidute slapta atvažiuoja į Biliūnus ir, apsisitjusi pas vieną medicinos seserį (pavardės nenurodo, galima tik spėti, kad pas ligoninės sandėlininkę J.Čepaitę), per ją perduoda maisto ir sužino apie ligonio būklę. O būklė labai sunki, seselė pasakoja, kaip jis klieidi naktimis, nuolat šaukdamas: "Paduokite man lėktuvą - aš išskrendu, aš išskrendu!.." Medicinos personalas buvo nusiteikęs patriotiškai ir visokiais būdais mėgino gelbėti jo gyvybę, padėti, tačiau jų galimybės, kai už durų stovi du sargybiniai ir seka, yra labai ribotos. Žmona išgirsta ir šurpą keliančius žodžius - sargybinis rusas sako: "kai sužeistasis bent kiek pasveiks, jam nuo kojų padų per visą kūną ir galvą ištrauksime visas gyslas"...

Partizanų būrio vado J.Venclausko pusseserė Janina Elsbergaitė per ryšininę pranešė, kad į Biliūnų dvare įsteigtą ligoninę yra atvežtas ir ten sargybinių saugomas sunkiai sužeistas aviacijos karininkas Juozas Kasperavičius: tas pats leitenantas, kuris 1941 m. birželio mėnesį nepakluso sovietinių vadų įsakymui su eskadrile skristi į rytus. Žebenkšties rinktinės, kurios štabo viršininku tuo metu jau buvo J.Žemaitis, vyrams buvo pateikta smulki informacija apie ligoninės režimą, sribų įgulos vietą ir prie durų saugančius ligonį sargybinius.

Smulkiai aptarę išvadavimo operaciją, J.Venclausko ir Vareikio būrių 23 vyrai, ginkluoti penkiais kulkosvaidžiais, automatais ir šautuvais, vadovaujami kapitono J.Čeponio, liepos 9 d. pavakary, atžygiavę nuo Alėjų bažnytkaimio, apsupo ligoninės teritoriją. Pamatę ligoninės verandoje budėjimą baigusius sribus, tuoj pat tyliai, be šūvio nuginklavo. Vienu akimirksniu buvo nuginkluoti ir budėjusieji prie ligonio palatos durų. Sribus surišo virvėmis ir uždarė skalbykloje, ligoninės personalą suvarė į vieną patalpą. Ūkvedžiui įsakė pakinkyti du porinius vežimus. Į vieną paguldė sužeistą J.Kasperavičių, į kitą - sulaikymo metu peršautą 21 metų jaunuolį Stasį Šimulyną (po 10 dienų žuvusį Virtuko mūšyje). Kartu išsivedė ir dvi moteris: šnipę Z.Korobkiną ir seselę J.Čepaitę. Pasak įvykių liudytojo, šioje operacijoje padėjusio partizanams Povilo Liutkaus pasakojimo, norėdami Janiną pridengti, jai irgi surišo rankas. Z.Korobkiną nesisipriešino, nes jai pavedė sugrąžinti arklius. O iš tikrųjų Karo lauko teismo nuosprendžiu jai buvo įvykdyta mirties bausmė.

Janina Čepaitė šiam žingsniui buvo pasiruošusi iš anksto ir parūpinusi partizanams reikalingų medikamentų, tvarsliavos ir adatų - tuo laiku didžiausio deficito. Deja, jos likimas buvo dar tragiškesnis negu S.Šimulyno: besiverždama iš apsupties Virtuko mūšio metu su automatu rankose, buvo sužeista griovyje ir dar gyva, be sąmonės paguldyta greta kitų žuvusių medicinos kovos sesių Janinos Elsbergaitės-Lelijos, Elenos Gailiūtės-Voverės ir 12 kovos brolių Raseiniuose. Išsekinta vasaros karščių ir nutekėjusio kraujo, pajutusi alpinantį troškulį ji atsipeikėjo ir maldavo vandens. Lavonus saugantis sribas priėjo prie jos ir nusišlapino į gerklę...

J.Kasperavičiaus išvadavimas buvo viena sėkmingiausių Žebenkšties rinktinės vyrų operacija, kuriai buvo tinkamai pasiruošta: net nukirptos telefono linijos, jungusios ligoninę su Raseinių centru ir NKVD. Tuoj pat

po šios operacijos J. Žemaitis Raseinių valsčiaus Dumšiškių kaime susitikęs su Nemakščių valsčiaus būrio vadu j.ltn.B.Urbučiu-Margiu aptarė tolimesnę J.Kasperavičiaus gydymo eigą ir nurodė vežti jį į Liolių apylinkės Liaudiniškių kaimą pas ūkininką Kostą Kušeliauską, pas kurį slapstėsi, kol pasveiko. Nuginkluoti ir uždaryti rūsy sribai ir ligoninės personalas, įspėtas iki ryto niekur nejudėti, teiškentė tik porą valandų. Tuo pat susisiekė su Raseinių NKVD ir pranešė apie miškinių išdaigas. Nepaisant enkavedistų įniršio ir tuoj pat sekusių paieškų, įgulos siautimų Girkalnio ir kitose Raseinių krašto apylinkėse, operacijos nedavė jokio rezultato. Saugioje vietoje įkurdintas ligonis, prižiūrimas medicinos žinovų, greitai sveiko ir tą patį 1945 rudenį jau įsijungė į partizanų gretas. O po Pietų Žemaitiją pasklido legenda apie nesugaunamą partizanų vadą lakūną Šilą.

“Galutinai pasveikęs Šilas išsiklausinėjo per ryšininkus, kur mes esame, ir atkeliavo į mūsų būrį. Tai buvo aukštas, beveik dviejų metrų, apskritu kaip mėnulio pilnatis veidu ir ilga tiesia nosimi vyras. Jo balsas skambėdavo kaip iš tuščios statinės. Kurį laiką jis pabuvo mūsų būryje, vėliau buvo komandiruotas į rinktinės (Lydžio) štabą, o dar vėliau paskirtas Kęstučio apygardos operatyvinio skyriaus viršininku. Tarnybiniais reikalais tekdavo jam daug keliauti po visą Žemaitiją, todėl buvo aprūpintas fiktyviais dokumentais, kad galėtų saugiai pereiti iš vieno dalinio į kitą. Jo eisena buvo lėta, bet žengdavo tokiais plačiais žingsniais, kad einančiam greta jo tekdavo visą kelią trepsėti riste, jei nenorėdavo atsilikti.

Kartą žingsniuoja jis taip niekur neskubėdamas per Butkaičių laukus. Mato - pilni laukai kareivių, o vienas jų, vyresnysis, jau moja ranka, kad prietų arčiau. Sudrebėjo Šilo širdis prisiminus, kad vidinėje švarko kišinėje slypi šifruotas laiškas, o ant voko užrašyta “Šilui”. Bėgti nėra kur: visose pusėse rusai. Nepastebimai išmetė laišką į žolę ir tokiais pat lėtais žingsniais prisiartinio prie vyresniojo.

- Vaši dokumentai?

Neskubėdamas parodo suklastotą pasą.

- O ką maiše nešiesi?

- Čia mūrininko įrankiai. Norit pažiūrėti? Prašau.

- Tai pats mūrininkas?

- Taip, krosnis žmonėms lipinu.

- Žnačit, piečnik. Nu ladno. Možeš idti svojej dorogoj. (Šis jų pokalbis vyko daugiau gestais negu žodžiais.)

Tuo tarpu vienas kareivis, greičiausiai stribas, šaukia iš tolo visa gerkle:

-Tovarišč načalnik, ne otpustite jevo. Eto Šilas. My jevo pismo našli.

Vybrosil iz karmana.

- Tak vot ono čto! Ty Šilas?

- Visai aš ne žilas. Man dar tik trisdešimt metų .

- Ja govoriu, ty Šilas. Bandit!

- Sakau, kad ne žilas. Štai pažiūrėkit, - ir nusiėmęs kepurę parodė tikrai dar nė vieno žilo plauko neturinčią galvą.

Jiems taip besiaiškinant kareivis-stribas atnešė laišką.

- Ty mne ne pajacničai, a govori delo. Tvojo pismo?

Dabar susikalbėti buvo lengviau, nes laišką radęs kareivis pasirodė tikrai esąs stribas, buvo šiek tiek prasilaužęs rusiškai ir iš bėdos galėjo pabūti vertėju. Šilas kur kas geriau mokėjo rusiškai už stribą, tik apsimetė nesu-prantąs.

- Ką jūs, juokaujate? Iš kur čia mano laiškas! Dvaro kumečiu užaugęs, aš nė rašyti dorai nemoku.

Bet ar įtikinsi bukalgalvius. Vyresnysis liepė Šilą nuvesti į štabą. Iš štabo, pasodinę į vežimą, nugabeno į Eržvilką ir patupdė kameroje. Kamera buvo sausakimšai prigrūsta įvairaus amžiaus areštuotų, taigi Šilui teko ilgai dairytis, kol surado vietos ant grindų atsisėsti. Vienas areštuotųjų buvo keletą savaičių vaikščiojęs su partizanais ir ne vieną kartą pamatęs tarp jų ir Šilą. Nepasakyčiau, kad jis būtų buvęs toks jau labai žioplas, tačiau žioplumo užteko, kad pamatęs Šilą pakiltų iš vietos ir ištiestų pasisveikinimui ranką. Šilas savo galinga plaštaka taip suspaudė atkištą leteną ir pervėrė jį tokiu rūščiu žvilgsniu, kad šis aikelėjęs iš karto sumojo geriau nepažinti šio baisaus milžino ir bematant atsisėdo į savo vietą.

- Pažįstami? - džiaugsmingai paklausė KPZ viršininkas, atlydėjęs Šilą į kamerą.

- Kokie ten pažįstami. Žmogui vietą parodžiau atsisėsti, - šaltai atsakė Šilas.

Prasidėjo tardymai. Sugirgžda raktai spynoje, prasiveria durys, pasigirsta balsas: "Šilas, na vychod!" Šilas nekreipia dėmesio ir sėdi kaip sėdėjęs.

- Šilai, ar apkurtai? Tave gi šaukia, - priėjęs artyn, stribas paspiria jį koja.

- Prašau neužgaulioti tarybinio žmogaus. Aš ne Šilas. O jei užmiršai mano pavardę, galiu priminti: aš - Antanas Klimas (tokia pavardė buvo įrašyta jo pase).

Tik pašauktas pavardę, Šilas tingiai pakyla ir nuseka paskui stribą į tardytojo kabinetą. Tardytojas labai norėtų, kad jo tardomasis iš tikrųjų būtų Šilas. Juk ne šiaip sau eilinis "banditėlis", o stambi žuvis. Garbė apklausti ir sudaryti bylą tokiam žymiam "banditui" šului. Tačiau tikrų dokumentų nėra.

Tas Šilui adresuotas laiškas galėjo būti pamestas atsitiktinai kito asmens. Galėtų panaudoti įprastines tardymo priemonės, kurios priverčia ne tik kaltus, bet ir nekaltus prisipažinti kaltais, bet ir vėl nesinori. O gal iš tikrųjų ne partizanas, o žmogus, prijaučias sovietų valdžiai. Tik apsijuoksi viršininkų akyse. Paleisti dar baisiau: o gal tikrai Šilas? Tokiu atveju ne tik apsijuoktum, bet ir skaudžiai nukentėtum, tarnybos netektum ar net kalėjime atsidurtum kaip partizanų užtarėjas.

O Šilas vis tvirtina, kad jis mūrininkas, remontuoja ir stato žmonėms krosnis. Ir suminėjo keletą gyventojų, pas kuriuos jis statęs ir remontavęs krosnis (iš anksto buvo sutaręs su keletu gyventojų, kurie turėjo naujai pastatytas krosnis, kad reikalui esant jie tą patvirtintų). Nežinau, ar buvo šie apklausti, tik nieko neišpešę iš užsispyrusio Šilo nugabeno jį į Tauragę. Čia tardytojai labiau prityrę ir gudresni - vis dėlto rajonas! Iš karto liepė parodyti rankas.

- Matai, - sako, - tvirtini esąs mūrininkas, o kodėl tavo rankos kaip inteligento - baltos, be nuospaudų!

Šilui teko pasukti galvą, kol "įrodė", kad visų mūrininkų rankos baltos. Jos taip nusišveičia į molį, kad plaunant net muilo nereikia. O nuospaudas nuėda kalkės.

Tardytojas reikšmingai susižvalgė su vertėju, pakraipė galvą ir liko Šilo atsakymu beveik patenkinti.

Kurį laiką Šilas sėdėjo vienas. Vėliau atvedė į jo kamerą pagyvenusį, mėlyna nosimi žmogėną. Trumpai papasakojęs, kaip jį nekaltai suėmę, pasigyrė esąs mūrininkas ir vis suko kalbą apie krosnių statymą. Šilas iškart suprato, kad tai provokatorius, bet pokalbių šia tema nevengė. Priešingai,

pats nuolatos prie jų grįždavo, kol įrodė, kad jis apie krosnis kur kas daugiau nusimano už savo pašnekovą. Gal jis ir neblogas buvo specialistas, tačiau teoriškai apie įvairiausių markių krosnis Šilas sukirsdavo jį visais klausimais. Nieko jam daugiau neliko kaip tik patvirtinti tardytojui, kad tariamasis Šilas tikrai yra krosnius ir net geriau nusimanąs apie šį darbą už jį patį.

Iškalėjęs porą savaitių vadinamojoje Šubertinėje, pilietis “Antanas Klimas”, kaip nieko bendro neturįs su “banditais”, buvo paleistas.

O po kelių valandų, Klimui išėjus pro Šubertinės vartus, čekistai susigriebė paleidę tikrąjį Šilą. Žaibiškai buvo išsiųsti sribai ir įgulos kariai gaudyti pabėgėlio, bet, kaip sakoma, šaukštai po pietų - Šilo ir pėdos spėjo atvėsti³.

ARTIMŲJŲ LIKIMAS

Bepigu būtų, jei aukai per stebuklą ištrūkus iš šitokių spąstų, galėtume lengviau atsikvėpti ir džiaugtis drauge su J.Kasperavičiaus namiškiais, kad nelaimė baigėsi, juodoji pabaisa nuslinko pro šalį ir daugiau nebegrįš. Deja, nuo šios akimirkos tik prasidėjo tikroji kova ir didžiosios dramos. Kiek besistengė apsaugoti šeimą ir namiškius, kad gink Dieve, savo poelgiais neužtrauktų ant jų nelaimės, nieko iš to neišėjo. J.Kasperavičiaus, doro karininko, gimtosios šalies patrioto, niekada rankos nepakėlusio prieš žmogaus gyvybę, likimas - tipiškas ano bolševikmečio sukurtos padėties pavyzdys, kai asmenybė apsupama priešiškų aplinkybių uždaru žiedu, nepaliekant jokio pasirinkimo. Visi įvykiai tarsi ir atsitiktiniai, tačiau gilių priežastingumo saitų stumiami išsidėsto vieninga kryptimi, vedančia į vienintelį išeities tašką, kurį ir galėtume pavadinti lemtimi. O lemtį Juozas visada pasitikdavo drąsiai.

Besislapstydamas Juozas aplanko net tėvus - buvo be galo drąsus ir mėgo riziką. Užsuka ir pas žmoną su dukrele bei uošviena, kurios apsistojusios pas Kasperavičių kaimynus netoli jų ūkio, “kad pajutus vežimus galėčiau pasislėpti. Taip ir išgirdau, kai Kasperavičių kieme suūžė sunkvežimis. Tada mudvi su seserimi išbėgome nuo jų ūkio už trijų kilometrų pas gerus žmones, kurie mus laikinai priglaudė. O ten paliko tik mano dukrelę ir mamytę. Sribai buvo atpuolę ir pas jas, bet rado tik mūsų šiltus guolius.

Mano mamytė visą naktį budėjo prie lango ir, kol mes pabėgome, kalbėjo rožančių. Stribai kamantinėjo ją, kur dingo dukros, o ji atsakė, kad mes išvykusios į Kauną. Tada jie suėmė mamą nusigabeno į Jurbarką ir, palaikę vieną dieną, paleido su sąlyga, kad jiems pristatys mane. Stribai gailėjosi, kad nepaėmė mano dukrelės, tada juk būčiau pati nuėjusi jos vaduoti.

Tačiau šį kartą viskas baigėsi sėkmingai. Pabėgusios iš to krašto, pasisamdėme pas ūkininką arklius ir išvažiavome į Kelmę pas gimines. Pasveikęs Juozas, nors ir buvo pavojinga, atvykdavo mūsų aplankyti. Man irgi prisiėjo slapstytis. Dirbau net mokytoja, naudodamasi jo padirbtu atestatu su kito miesto adresu ir pavarde. Buvo pavojinga, bet tais laikais viskas buvo klastojama. Teko padirbėti ir mokyklos sarge pas vieną mokytoją: Juozas susirasdavo mane ir aplankydavo. Jis man dažnai sakydavo - gyvas niekada jiems nepasiduosiu, nenoriu būti kankinamas, kad išduočiau savo šeimą, namiškius ir draugus.

Kartą man mokytojaujant, jis buvo apsilankęs ir tą patį vakarą nespėjo išvykti, norėjo ilgiau pabūti su šeima. Šviečiant vaiskiai mėnesienai, išgirdome sunkvežimio ūžesį. Prišokę prie lango, išvydome atvažiuojančius stribus. Juozą tuoj pat paslėpėme į lovą. Apklojome gražiai, nuo sienos palikdami plyšelį, kad neuždustų. Atėję stribai mus pakėlė iš lovų. Iš baimės man pakirto rankas ir kojas, nes Juozas buvo paslėptas gretimame kambaryje. Stribai įkišo nosį ir ten, bet nieko nepastebėjo. Tik manęs paklausė, kodėl taip dreba rankos. Paaiškinau, kad jie išgąsdino prikeldami iš miego, dėl to ir dreba.”

Tai ir buvo vienas paskutinių šios darnios inteligentiškos poros, ką tik pradėjusios gyventi, pasimatymas. Vieną kitą tėvelio slaptų apsilankymų akimirką prisimena ir duktė Vida Tereikienė, kuri tada kliudė tik septintuosius. “1945 m. mama su savo seserimi Elena ir mano močiute atvyko mokytojauti į Šilalės rajono Varsėdžių pradinę mokyklą. Jų abiejų dokumentuose buvo mergautinės pavardės, aš irgi vadinausi jų seserim, o močiutė liepė man vadinti ją mama. Visos gyvenome Varsėdžių mokyklos patalpose - dvi jaunos mokytojos (mano mama buvo 24 m., o jos sesuo Elena - 22 m.). Prisimenu paskutinį pasimatymą su Tėveliu, kai man padovanojo maldaknygę, spalvotus pieštukus, o išeidamas vėlai vakare iš mūsų pasakė: “Gyvenkite taikoje ir ramybėje”... ir tą baisią dieną, kai sužinojome,

kad netekome brangaus Tėvelio - 1947 m. balandžio 10 d. Verkiau šešiametė našlaitė visą dieną ir bijojau, kad kas nors nepaklaustų, ko verkiu, nes viskas buvo slepiama nuo žmonių”.

JUOZAS KASPERAVIČIUS - KĘSTUČIO APYGARDOS VADAS

Ne kiekvienas kareivis tampa generolu, tačiau ir ne kiekvienas juo tapęs yra vertas šio laipsnio. Nežinia kuo būtų tapęs J.Kasperavičius pasirinkęs ne karo, o kitus mokslus, kad ir architektūrą ar keramiko amatą, profesiją, kuriai jis turėjo polinkių ir gabumų. Jei palankiau išsidėstę žvaigždės būtų leidę ilgiau pasidarbuoti rezistencijos frontuose, šiandien jo vardas tikriausiai skambėtų tarp talentingiausių vadų ir politikų. Jis drauge su kitais Lydžio rinktinės ir būrių vadais organizavo, lipdė kantriai ir ilgai, net keletą 1946 metų mėnesių Kęstučio apygardą, tuo pačiu metu dėdamas ir teoretinius strategijos bei taktikos pamatus būsimai Lietuvos rezistencijai.

Nors mūsų vyrai ir buvo neblogai ginkluoti, tačiau trūko vadų, organizuotumo, paprasčiausios karinės taktikos ir strategijos išmanymo. Pasi-priešinimas turėjo nemaža stichinio pobūdžio elementų, nors kai kurie padaliniai jau ir buvo spėję tinkamai pasiruošti. Viena tokių buvo Lydžio rinktinė, įsikūrusi 1945 m., vadovaujama Eržvilko gimnazijos mokytojo J.Danilavičiaus-Vidmanto, tapusi pagrindu kuriant Jungtinę Kęstučio apygardą. Lydiečiai turėjo gerai suformuotą struktūrą, nuostatus ir štabą su 4 skyriais: organizaciniu, operatyviniu, informaciniu ir ūkiniu. Buvo suformuota kuopa iš šešių būrių po 20-25 vyrus. Jie veikė visoje Tauragės apskrityje ir Raseinių apskrities Nemakščių, Šimkaičių valsčiuose. Norėta prijungti ir LLGS - P.Paulaičio-Aido batalioną iš 3 būrių: Girdžių - Ažuolo, Jurbarko ir Gintaro, pavadinant Ažuolo kuopa. Tačiau Aidas norėjo veikti savarankiškai ir su šiuo pasiūlymu nesutiko, o nenorėdamas kelti kivirčų, į jį neatsiliepė.

1946 m. balandžio 13 d. Pavidaujo miške vykusiame susirinkime, kuriame dalyvavo 4 rinktinės būriai, su H.Danilevičiumi-Vidmantu, J.Žičkumi-Viksva dalyvauja ir Lydžio rinktinės štabo narys kpt.J.Kasperavičius. Tai būta vieno iš daugelio panašių pasitarimų, kuriame buvo svarstoma įvairiausio pobūdžio partizanų grupių, būrių susijungimo į darnesnę, organizuotą vienetą variantai. Šis vienetas ir tapo viena geriausiai organizuotų

apygardų - Jungtine Kęstučio apygarda, apėmusią kone visą Žemaitiją nuo Kauno iki Kaltinėnų. Jos sudarymas užsitęsė iki spalio mėn., nors faktiškai ji buvo įkurta 1946 m. rugpjūčio 21 dieną, kai susirinkę atskirų grupių vadai bei įgaliotiniai priėmė laikinus JKA nuostatus. Sunkiame ir įtemp-tame apygardos sukūrimo darbe itin aktyviai dalyvauta J.Kasperavičiaus: jo pateikti pasiūlymai ir idėjos turėjo reikšmės ne tik Kęstučio apygardos veiklai, bet vėliau nulėmė ir viso Lietuvos kovos sąjūdžio politinę-karinę liniją, nustatė gaires laisvės sąjūdžio susivienijimui, kuris įvyko tik 1949 m. vasario 2-21 d. Radviliškio rajone, praėjus dvejiems metams po vieno di-džiausio vienijimosi šalininkų žūties.

1946 m. rugsėjo 12 d. atvykus Lydžio, Žalčio, Šerno ir Vytauto Didžiojo rinktinės atstovams į susirinkimą, kuriame buvo svarstomi vadovybės klau-simai, apygardos vadu vienbalsiai išrenkamas J.Kasperavičius-Angis ir įga-liojamas eiti apygardos štabo viršininko ir apygardos štabo operatyvinio skyriaus viršininko pareigas. Jau apygardos kūrimo pradžioje J.Kaspera-vičius pasižymėjo kaip giliai suvokiantis susiklosčiusią Lietuvos padėtį, de-mokratijos principus, kovos siekius, tolerantiškas įvairioms partizanų va-dų nuomonėms, pasiūlymams, išklausančias ir pripažįstantis dalykišką kri-tiką ir turintis aiškią, principingą, apgalvotą nuomonę įvairiais klausimais.

Viename pirmųjų posėdžių, vykusiam 1946 m. vasarą, kuriame buvo svarstomi apygardos ir leidžiamo laikraščio pavadinimo, tiražo, spaudos paskirstymo ir kitų būrių prisijungimo klausimai, buvo pasikeista nuomo-nėmis ir dėl bendros vieningos organizacijos sukūrimo bei jos vadovybės. Aidui (P.Paulaičiui) pareiškus, kad “buvusios ir grįžusios į Lietuvą gru-puotės vis tiek turės įtakos lemiamiems sprendimams”, Angis (Juozas Kasperavičius atmetė šią mintį: “užsienyje esančios grupuotės ne tik ne-gali atstovauti visos lietuvių tautos, bet ir pagal turimus duomenis nėra susivienijusios, o be to, jos gali daryti netgi neigiamą poveikį” (Iš JKA štabo posėdžio protokolo Nr.1).

Nuo pirmų vadovavimo apygardai dienų didelis dėmesys skiriamas ry-šių nustatymui, OS ir pačios JKA struktūros padalinių sukūrimui. Per di-delę Lietuvos dalį reikėjo išdėstyti tikslią ryšių sistemą, kas 12-15 kilomet-rų privalėjo būti apygardos ryšio taškas, kad kuo greičiau būtų perduoda-ma spauda, nurodymai, žinios. Rinktinių ryšių sistema veikė atskirai. Rei-kėjo pasirūpinti ir buitinais dalykais, ūkine dalimi, ginkluote, slėptuvių

įranga ir jų išdėstymu. Tiksliai paskirstyti užduotis bei pareigybės nuo eilinio OS nario iki štabo viršininko, tinkamai juos įslaptinti, rinkti paramą, mokesčius iš vietos gyventojų. Tai buvo gerai organizuota, įslaptinta, kaip laikrodžio mechanizmas veikianti giliame pogrindyje valstybė valstybėje. Sutrikus bent vienam mechanizmo sraigteliui, reikėjo numatyti griūties išvengimo atvejus. Tai didžiulis ne tik strateginio-karinio išmanymo, organizacinių sugebėjimų, bet ir patirties reikalaujantis darbas. Vien žvilgtelėjęs į Kęstučio apygardos struktūros schemą, galima įsivaizduoti, kokio sumanumo ir valios pastangų reikėjo štabo vadovybei ir kokią atsakomybę jie prisiėmė ant savo pečių. J.Kasperavičiaus vadovavimo laiku - 1946 m. antroje pusėje ir 1947 pradžioje - Kęstučio apygardai priklausė Kovo-Lukšio, Trijų lelių, Vytauto Didžiojo, Lydžio, Vėgėlės (vėliau Žebenkštis, Šerno, Savanorio), Žalčio (Naro, Žuvėdros, Vaidoto) rinktinės. Kiekvienoje rinktinėje veikė po keletą šimtų vyrų, pasiskirsčiusių atskirais būriais, tad centrinės vadovybės darbų apimtis įgauna neregėtą dydį. Jau pirmajame posėdyje, užsitęsusiame dvi dienas, Angis (Juozas Kasperavičius) nustato štabo skyriams veiklos uždavinius.

Organizacinėje srityje: užmegzti ryšį su junginiais bei formuotėmis, įeinančiomis į apygardą, ir su kitomis apygardomis, taip pat reikėtų išspręsti klausimą dėl naujų formuočių prijungimo;

operatyvinėje srityje: turi būti parengti veiklos nuostatai ir mobilizacijos planas;

informacijos srityje: organizuoti žvalgybos skyrių pagal bendrus nuostatus, numatyti žvalgybinių žinių rinkimo būdus ir organizuoti žvalgybos tinklą, o spaudos ir informacijos srityje - surasti apylinkėje kiek galima daugiau korespondentų. Spauda turi būti realiai optimistiška. Propaganda turi būti nukreipta prieš esamą režimą ir okupantų melą;

ūkio srityje: kurtis pagal nuostatus, lygiagrečiai užmegzti ryšį su ūkio vienetais ir įmonėmis ir pagal pinigų išteklius įsigyti reikalingų medžiagų apygardai;

sanitarijos srityje: organizuoti sanitarinio gydymo tinklą, susisiekti su gydytojais ir surasti medikamentų.

Visų pareiga ieškoti kelių Lietuvos partizanų centralizavimui, kurti Lietuvos teritorijoje centralizuotą karinę ir politinę vadovybę, kuri nustatys bendrą kovos liniją.” (Iš protokolo Nr.1).

Beveik kiekviename posėdyje buvo kalbama apie būtinybę sujungti visas pasipriešinimo jėgas į vieną darnią, centralizuotą kovos organizaciją ir laikraščio “Laisvės varpas” leidimo klausimai. “Nesuklysiu pasakęs, kad nelegali spauda yra veiklos variklis. Šis variklis turi skatinti kovą už laisvę, nuolat duoti negestantį impulsą”, - kalbėjo viename iš posėdžių J.Kasperavičius-Visvydas. Išklausęs redakcijos kritiką ir pasiūlymus dėl silpno paskutinio 107 “Laisvės varpo “ numerio, jis siūlė atsižvelgti į sunkias redakatoriaus darbo sąlygas ir kvietė visus dalyvauti spaudoje, nes tai visų pareiga.“^.) Pagal laikinus organizacijos ir veiklos nuostatus kiekvienas skyriaus viršininkas veikia savarankiškai. Laikraščio redaktorius organizuoja ir nustato laikraščio kryptį ir konsultuoja straipsnių autorius. Tai nereiškia, kad laikraštis turi monopolistines teises. Trūkumai turi būti iškelti, spauda turi būti aktuali ir nevėluoti. Draugiškai pasitarti - kiekvieno pareiga. Vadinasi, spauda turi rūpintis visi, o ne vienas informacijos skyriaus viršininkas. Redaktorius turi atrinkti ir sutvarkyti medžiagą.”

“Laisvės varpas” buvo leidžiamas net keletu šimtų egzempliorių, o pasiekęs rinktinių štabus, buvo dauginamas ir platinamas apylinkėse.

1947 m. kovo 21d. apygardos štabo posėdyje (kuris J.Kasperavičiui jau buvo paskutinis) buvo dar kartą nuodugnai svarstomi Kęstučio apygardos nuostatai, terminai, laikraščio redakcijos darbas, siūloma sudaryti komisiją, kuri rūpintųsi spaudos leidimu, taip pat ginčijamasi dėl OS ir partizanų nariams kandidatavimo stažo įvedimo. Ilgai buvo svarstomas klausimas dėl slėptuvių įslaptinimo. Visvydas sakė: “Reikia stengtis įsikurti kitame rajone, o čia iš ankstyvo pavasario įsirengti vieną ar dvi slėptuves, kad galėtų įsikurti po du žmones, pasidalyti įrangą ir techniką”.

Buvo nutarta, kad partizanai neturi žinoti vieni kitų slėptuvių, tačiau pasirodė, kad praktiškai tai neįmanoma, prisieina pasitikėti vieni kitais. Protokole užrašyta paskutinės Visvydo išvados ryšių klausimu: “Organizacinio skyriaus viršininkui pavesta susisiekti su Tauro apygarda. Jis ten eis kito mėnesio pirmoje pusėje per padalinius. Jis turi užmegzti ryšį su Tauro apygarda, pasakyti mūsų nuomonę dėl atsiųstų dokumentų, aptarti bendros vadovybės susikūrimą.

Greičiau ir kitu keliu susisiekti neįmanoma, nes į mūsų ryšių punktą iš jų niekas neateina, o mes jų ryšių punktą nežinome, ryšininkas tarp jų ir mūsų, atrodo, dingo.”

□ Kęstučio apygardos vadas Juozas Kasperavičius-Visvydas, Angis

□ Juozo Kasperavičiaus žūties vietoje. Stovi: antra iš kairės dukra Vida, žmona Birutė, jos sesuo Elena ir Tauragės politiniai kaliniai, tremtiniai. 1990 m.

J.Kasperavičius pasižymėjo įžvalgumu ir plataus masto užmojais, politiko-vado intuicija. Drauge su štabo nariais jam teko spręsti nelengvą uždavinį, gavus žinią, kad 1946 m. pabaigoje į jų apygardą nori atvykti BDPS pirmininkas Erelis - tada dar tik kai kurių vyrų įtariamas, jog yra MGB agentas. P.Paulaitis, remiantis J.Breivės paliudijimu, būdamas gerai pažįstamas su profesoriumi J.Markuliu, kone galvą guldo, kad apie jokiais provokacijas negali būti ir kalbos, susitikimas galys įvykti nors ir štabo bunkeryje, tačiau po karštų ginčų nugali sveikas protas: atsargumo dėlei svečią, atvykusį iš sostinės traukiniu su A.Zaskevičiumi ir J.Lukša, buvo nutarta priimti ne štabo bunkeryje. Gruodžio 22 d. Batakių stotyje pasitikęs delegaciją A.Kairys svečius nuveda pas patikimą ūkininką Šimaitį į kaimą, už kilometro nuo geležinkelio stotelės. Į susitikimą netrukus tiesiog iš vadavietės buvo pakviestas J.Kasperavičius, atvyksta informacinio skyriaus viršininkas A.Paulaitis, pasitarime taipogi dalyvauja ūkio skyriaus viršininkas Januliauskas, organizacinio skyriaus viršininkas P.Bartkus.

Yra ir kita susitikimo versija. P.Paulaičio-Aido teigimu, su Markuliu derėjosi jis vienas. J.Kasperavičius ir kiti derybose nedalyvavo ir pas Šimaitį nebuvo užėję. Prieš derybas P.Paulaitį įspėjo štabo apsaugo būrio vadas Vytenis (raseinietis Ivanauskas), kuris tuo metu saugojo Šimaičio sodybą, kad Markulis esąs išdavikas ir prašęs leidimo jį nušauti. Tačiau P.Paulaitis, principingas objektyvios tiesos šalininkas, Vyteniui atsakęs: aš sutinku, kad Markulis yra CK agentas ir ieško mūsų štabo, bet mes neturime jokių įrodymų. Ką mes jam pasakysime nuteisdami mirti?

Batakių valsčiaus OS viršininkas Jonas Gaidauskas-Breivė prisimena: "Kada Paulaitis užvedė kalbą apie reikalus, Erelis sako: "Eikim į slėptuvę, bus saugiau, ten aptarsim visus reikalus. Aš noriu apžiūrėti jūsų slėptuvę". Paulaitis sako: "Aš negaliu jūsų nuvesti į slėptuvę, nes labai pavojinga. Partizanų būrys pamiškėje apsišaudė su enkavedistais, dabar visur enkavedistų ir sribų pasalos. Vaikščioti labai pavojinga. Mes patys bijom, bijom ir jus pražudyti. "Erelis" keletą kartų atkakliai veržėsi apžiūrėti štabo slėptuvę, bet P.Paulaitis kietai laikėsi savo ir šis nieko nepešė. BPPS vadas, pakvietęs apygardos atstovus dalyvauti 1947 m. sausio 18 d. įvyksiančiame visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavime, kitos dienos rytą išdundėjo traukiniu Radviliškio link.

J.Kasperavičius, kaip apygardos vadas, ruošė pranešimą greit įvyksian-

čiam suvažiavimui. Tai vienas brandžiausių jo darbų, kuriame išdėstyti pagrindiniai išsivadavimo kovos siekiai, analizuojama šalies padėtis, pateikiamos mintys apie bendros organizacijos bei vadovybės kūrimą. Jis prieštaravo BDPS teiginiams, kad politinė vadovybė turi pirmenybę organizuojant pasipriešinimą. Atvirkščiai, pranešime pabrėžiama, kad tik okupacijos pradžioje buvo jaučiamas ideologinis susiskaldymas ir trūko vadovaujančios jėgos. Tai padarytų klaidų mėginant priešintis rudajai vokiečių okupacijai pasekmės. Buvo padėti netinkami pagrindai, kurie iki šios dienos “buvo baslių laisvės kovų ratuose”. Jis šaiposi iš reikšmingų kovų šauklių ir vadukų, kurie priėmę priesaiką iš kitų ir prisiekę patys, grįžtant į Lietuvą bolševizmui, kada turėjo prasidėti tikroji kova, viską metė ir negarbingai pasitraukė, atsidurdami už Lietuvos sienų. Siaučiant raudonajam okupantui, pasipriešinimas atsidūrė itin sunkioje būklėje, trūko vadovybės, ryšių, aiškos veiklos programos, “Laisvės kovos sąjūdis išgyveno krizę”.

Jis pasisako prieš skleidžiamą nuomonę, kad dabartiniai laisvės kovotojai yra “bėdos vaikai”, neturį kito pasirinkimo. Anaipat, kiekvienas jų galėjo pasirinkti ir kitą likimą: “Kas buvo “bėdos vaikas” ir troško išsaugoti savo kailį, tas rado ir priemonių ir būdų - ir daug saugesnių negu ginklas”. Jo nuomone, netikslu galvoti ir tvirtinti, kad laisvės kovos sąjūdžio nariai kovoja asmeninių bėdų verčiami. “...Dauguma lietuvių per daug mylėjo savo tėviškės laukus, savo gimtuosius namus, kad būtų ryžęsi juos palikti. Su savo gimtuoju kraštu juos siejo tokie dvasiniai saitai, kurie buvo stipresni už pavojų gyvybei ar už bet kokius kitus išskaičiavimus”.

Toliau jis pabrėžia, jog pirmieji sąjūdžio sunkumai jau įveikti ir laikas derinti visų grupuočių programas, tarp kurių didelių ideologinių skirtumų nėra, ir sudaryti vieningą bendrą dabartinės laisvės kovos sąjūdžiui priimtina programą. “Mes turime nepamesti tos kovos, kuriai mes pasiryžome. Mes nemesime negarbingai kardo, kurį ištraukėme savo tautos laisvei ir garbei ginti. Mes negalime palaužti to pasitikėjimo, kurį į mus deda mūsų tauta...”

J.Kasperavičius kalba apie tolimesnį mūsų krašto tvarkymąsi. Jis išreiškia viltis, kad laisvės kovų dalyviai ir išsivadavus prisidės prie šalies atkūrimo reikalų. “Mes šiuo reikalu nekeliamo didelių iliuzijų ir iš anksto tam tikrų reikalavimų arba išimtinės padėties. Tai savo laiku spręs pati tauta,

tvarkydama savo reikalus tikrais demokratiniais pagrindais". Jis viliasi, kad ir ateityje laisvės kovotojai grumsis "dėl visokeriopai klestinčios mūsų tėvynės, kurioje visiems be išimties jauku, šviesu ir gera būtų gyventi, viešpatautų socialinis teisingumas, paremtas naujais principais, ir niekada daugiau nebūtų sūnų ir posūnių". Kupinas tikėjimo pergale ir ateitimi, jis kreipiasi į kovos brolius :

"Laisvės kovos draugai, mes buvome priversti išeiti ginti savo gimtojo krašto, savųjų sodybų, bočių ir tėvų krauju aplaistytos žemės; mes kaip žmonės pasipriešiname prieš žmogaus teisių mindžiojimą prieš aukščiausiojo laipsnio vergiją; mes negalime sutikti su melu, apgaule, klasta ir tautą žudančiomis nedorybėmis. Mūsų žingsniai yra taurūs. Mes savo kovoje esame teisingi ir teisūs prieš visą kultūringąjį pasaulį, o Aukščiausiojo palaima remis ir laimins mūsų darbą".

Šio pranešimo, kuriam pritarė ir J.Žemaitis, J.Markulio organizuotame vadų suvažiavime sausio 18 d. perskaityti neteko. Pačiose suvažiavimo išvakarėse BDPS pirmininkas Erelis buvo demaskuotas kaip MGB agentas, o BDPS kūrimas - provokacija. Apie kraupią J.Markulio išdavystę spėjo pranešti šaltą sausio 13 d. naktį iš Vilniaus į Žemaitiją atskubėjusi apygardos ryšininkė Nina Nausėdaitė-Rasa. Tauro apygardos iniciatyva tą pačią naktį buvo paskelbtas vadų suvažiavimas susivienijimo klausimu trim dienom anksčiau - sausio 15 d., kaip alternatyva J.Markulio organizuotam ir laiku demaskuotam tokios pat paskirties suvažiavimui. Dėl laiko stokos Kęstučio apygardos vadovybė į šį suvažiavimą nusiųsti atstovų negalėjo. Laimė, pranešimo tekstas pateko į Juozo Lukšos-Skirmanto rankas ir buvo panaudotas jam rašant knygą (originalas iki šiol niekur nerastas). Tačiau itin kruopščiai paruoštame pranešime iškeltos idėjos, giliai apgalvotos mintys, pasiūlymai tolimesnei rezistencijai tapo politinės-karinės kovos pagrindu.

Iš J.Markulio buvo gauta keistų pasiūlymų ir anksčiau, pvz., demobilizuotis ir pereiti į neginkluotą rezistenciją, buvo reikalauta partizanų vadų sąrašų su fotografijomis ir pavardėmis, kad centrinė BDPS vadovybė galėtų parūpinti jiems pasus legalizavimuisi. J.Kasperavičius, aptaręs su vadais šį klausimą ir išvelgęs gudriai paspęstą MGB kilpą, vienbalsiai atmetė ir tuo pačiu išmušė iš J.Markulio rankų visus kozirius perimti pasipriešinimo vairą.

Gavę informaciją apie įvykusį alternatyvų suvažiavimą, kuriame tarp kitų klausimų buvo svarstomas ir partizanų siuntimas į užsienį atstatyti J.Markulio sutrauktus ryšius su išeivių organizacijomis ir Lietuvos diplomatinės tebeveikiančia misija, JKA vadovybė nuodugnai aptarė visus klausimus. J.Žemaitis pareiškė keletą kritinių pastabų dėl suvažiavimo nedemokratiškumo, nes jame dalyvavo tik dviejų apygardų atstovai, o Lietuvoje jau veikė penkios. Dėl būsimos centrinės vadovybės partinės priklausomybės J.Kasperavičius laikėsi nuomonės, kad nėra reikalo sudarinėti atskirą politinę ir karinę pasipriešinimo vadovybę, reikia sukurti vieną organizaciją - Lietuvos laisvės sąjūdį. Kelionei į užsienį jis pasiūlė J.Žemaitį, mokantį kalbas ir gerai žinantį padėtį Lietuvoje. J.Žemaitis sutiko.

Kaip buvo užsiminta, paskutiniame kovo 21 d. posėdžio protokole apie būtinybę surengti susitikimą su Tauro apygardos vadais J.Kasperavičius pranešė J.Žemaičiui, kad šį susitikimą numatoma surengti balandžio 12-15 d.

Į pasitarimą susivienijimo ir vieningos vadovybės klausimais turėjo vykti net keturi JKA atstovai: Jonas Žemaitis, Petras Bartkus, Juozas Kasperavičius ir Juozas Čeponis. Pasiskirstę užduotis, suvažiavimui ruošėsi kiekvienas atskirai. Buvo sutarta susitikimo vieta ir laikas. J.Žemaitis su P.Bartkumi išvyko anksčiau ir pateko į rusų enkavedistų pasalą. Nors nakties priedangoje pasisėkė sėkmingai pasitraukti, vis tik P.Bartkų sužeidė (sutrupino klubo kaulą), todėl jį teko palikti Aukštašlynio kaime pas ryšininkę E.Grigalavičiūtę.

J.Žemaitis tuoj pat išskubėjo į susitikimo vietą. Buvo Velykos. Tiesa, ankstyvos - balandžio 7 d. Laukti teko ilgai. Vyras susikūrė lauželį. J.Kasperavičius sutartu laiku neatvyko. Nepasirodė jis nė sekančią, nė trečią dieną. Buvo aišku, kad atsitiko kas nors ypatinga. Nutarė skirstytis į savo vietas. J.Žemaitis grįždamas užsuko aplankyti sužeisto P.Bartkaus pas Grigalavičius ir sužinojo baisiąją naujieną: eigučio J.Juknos sodyboje ant Agluonos upelio kranto, Batakių valsčiuje, Bijotuose, žuvo apygardos vadas J.Kasperavičius-Visvydas ir neilgus kovos metus nuolat jį lydėjęs ištikimasis adjutantas Albinas Biliūnas-Džiugas. Prasiveržti iš keliais čekistų žiedais apsuptos sodybos buvo neįmanoma. Čekistai reikalavo pasiduoti gyviems, tačiau partizanai, ėmus į angą mesti granatas, norėdami išlošti laiko dokumentų naikinimui bei deginimui, iš paskutiniųjų atsisaukė. Mūšis

užsitęsė iki trijų valandų. Nepakeitė nuostatos ir čekistų pasiūsto šeimininko J.Juknos siūlymas pasiduoti. Poškėjo šūviai, sprogo granatos, vyrai ėmė dusti nuo dūmų. Neteikė vilties išsigelbėti, susisprogdino. O dokumentai ir beveik visas štabo archyvas, dvi spausdinimo mašinėlės, rotatorius nuo ugnies beveik nenukentėjo ir pateko į priešo rankas, nes bunkerį pritrūko deguonies ir liepsna veikiai užslopo. Kai driokstelėjus slėptuvėje granatoms viskas nutilo, išsisklaidė dūmai, čekistai, atplėšę landą, rado teberusenantią popierių krūvą ir šalia jų gulinčius du granatų sudraskytus vyrų kūnus.

Po trijų dienų suimtą Kęstučio apygardos štabo informacijos viršininką "Laisvės varpą" redaktorių Petrą Paulaitį, lydimą sargybos, pirmąją tardymo naktį pulkininkas nuvedė į kiemą atpažinti "savo draugą". Nors pulkininkas liepė uždegti stipriausią lempą, vyrų atpažinti buvo neįmanoma. Vėliau P.Paulaitis savo draugui pasakojo, kad "Visvydo veidas buvo visas apdegęs, juodas, o A.Biliūno-Džiugo pusė veido buvo suardžiusi granata, o ir iš likusios dalies neįmanoma buvo atpažinti. Kasperavičių atpažino tik iš galifė kelnų ir balto megztinio, kuris dabar buvo raudonas nuo kraujo. Albiną Biliūną pažino iš rudų slidinėjimo batų storu padu ir suplėšytų kelnų. Kasperavičius avėjo gerus chrominius batus, bet juos stribai jau buvo nuavę. Būtų batus numovę ir A.S.Biliūnui, bet vienas buvo perplėštas granatos skeveldrų..."⁴

Spėjama, kad J.Kasperavičiaus palaikai užkasti ten pat, Tauragės NKVD pastato kieme.

NEATSKLEISTA IŠDAVYSTĖS PASLAPTIS

Kraupi žinia apie legendinio partizanų apygardos vado žūtį bemat apskriejo Pietvakarių Žemaitijos apylinkes. Jau balandžio 10 dieną buvo suimtas Batakių valsčiaus "Bijūno" organizacijos OS narys ryšininkas Antanas Kairys, po poros dienų pas J.Žičkų, buvusios jo slėptuvės šeimininką, suimamas besislapstantis apygardos štabo informacijos skyriaus viršininkas Petras Paulaitis, apsimetęs uždarbiaujančiu pavargėliu. Po to ištisa grandine vienas po kito suimami vienos aktyviausių batakiečių OS organizacijos nariai. Visas apygardos pasipriešinimo aktyvas gyvena įtampoje. Iššifravus kai kuriuos vadavietės slėptuvėje rastus archyvus, gegužės mėnesį

prasideda suėmimai ir tolimesniuose valsčiuose. Pavyzdžiui, suėmus Šimkaičių valsčiaus OS pirmininką Marceliną Bacevičių, Trakinių kaimo OS narį mokytoją J.Globį, kurių pavardes tikriausiai išaiškino pagal rastų dokumentų šifrus, neišlaikius kankinimų kažkuris išduoda visą OS aktyvą: J.Kupstį, B.Kaunecką, A.Vaitkų ir kt. Sąrašą būtų galima tęsti ir tęsti. Vis tik reikia pripažinti, kad pogrindžio konspiracijoje būta nemaža spragų, ypač įslaptinant dokumentus.

Tai, kad Kėstučio apygardos vadavietė buvo išduota, visiškai aišku. Jos likvidavimui buvo pasiruošta pačiu aukščiausiu lygiu. Tam reikalui į Tauragę sutelktos MGB kariuomenės pajėgos, apie ruošiamą operaciją nieko nežinojo net Batakių stribų vadas, buvęs miškinų ryšininku - Vladas Paulauskas. Apygardos vadavietės buvo ieškoma įnirtingai ir nuosekliai nuo pat jos įsikūrimo pradžios. Tačiau nė viename agentų pranešime neaptiksimė tikslesnių užuominų, kur ji galėtų būti. Vadinas, agentų voratinklis buvo per silpnas suuosti ir pagauti tokią stambią žuvį, kaip kelis kartus iš MGB nasrų išsprūdęs J.Kasperavičius. Deja, išdavikų tenka ieškoti tarp savųjų, patikimųjų. Toji versija, kad į Batakius apsilankius MGB agentui J.Markuliui čekistams paaiškėjo apygardos štabo dislokacijos vietovė, tik prielaida išdavystei. Žinoma, po jo apsilankymo tose apylinkėse padažnėjo pasalos, čekistų siautėjimai ir tiek. Kiti laurus priskiria J.Markuliui, jog jis, kaip patyręs šnipas, pasiuntiniui išvykus iš Šimaičio sodybos į pasitarimą pakviesti J.Kasperavičių, žvilgtelėjęs į laikrodį, užfiksavo jo atvykimo laiką ir paskaičiavęs nustatė už kiek kilometrų galėtų būti slėptuvė. Tai irgi tik spėlionė. Pavyzdžiui, 1953 m. pradžioje MGB jau žinojo, kokiame Šimkaičių girios kvartale yra LLKS pirmininko, vadinamo prezidentu, J.Žemaičio bunkeris, keletą kartų šukavo mišką, girdėjosi virš bunkerio lubų čekistų žingsniai, o rezultatų jokių.

Ne blogesnė buvo ir J.Kasperavičiaus slėptuvė eigulio Juozo Juknos sodyboje po gyvenamuoju trobos galu su dviem įėjimais - vienas iš vidaus, virtuvėje po krosnim, o kitas, atsarginis - į lauką, Agluonos šlaito pusėn. Slėptuvę rengė patys patikimiausi vyrai. Štai ką rašo vienas įrenginėjusį slėptuvę, Batakių (Bijūno) valsčiaus OS vadas Jonas Gaidauskas-Breivė. "Gera neprisimenu, maždaug rugsėjo mėnesį vieną vakarą mes susirinkome septyni: Kėstučio apygardos vadas J.Kasperavičius-Visvydas, techninio skyriaus viršininkas Biliūnas-Džiugas, ūkio dalies viršininkas Aurys-

Merkys, Kairys-Apuokas, Pranas Kairys, šeimininkas Jukna ir aš - Breivė. Pastatėme sargybą ir pradėjome darbą. Darbas buvo sunkus ir painus. Vadovavo pats apygardos vadas J.Kasperavičius, nes jis buvo žmogus viskam tinkamas. Buvo karininkas, statybininkas, mūrininkas, stalius, siuvėjas, gabus ir geras žmogus. Pirmiausia viename kambaryje, kur reikėjo kasti slėptuvę, išėmėme grindis. Išėmėme langą ir pro langą į Agluonos upelį metėme žemes. Dalį žemių vanduo nusinešė, nes Agluona buvo patvinusi, dalį žemių užmaskavome. Taip suprakaitavę dirbome visą naktį. Iškasėme slėptuvę, sudėjome daiktus, užklojome lentomis, užpylėme žemėmis ir sudėjome grindis. Įėjimas į slėptuvę buvo iš virtuvės. Reikėjo išplėsti dalį grindų, iškasti tunelį ir vėl iš naujo sudėti grindis. Rytojaus dieną apie 10 val. ryto slėptuvė buvo paruošta, liko vidaus įrengimai”.

Slėptuvė buvo 10 m² ploto. Kitą dieną vyrai sukėlė gultus, stalą, lentynas, o po savaitės iš apygardos senojo būsto buvo pergabentas visas inventorius: spausdinimo mašinėlės, popierius, rotatorius, radijas ir visa kita, kas būtina vadavietei. Dalį inventoriaus nuo pat Eržvilko atsivežė ir pats J.Kasperavičius. Jam buvo paskirtas fajetonas ir eiklus, jaunas eržiliukas. Mėgo riziką ir judėjimą, buvo be galo drąsus, todėl ne visada paisydavo statuto normų, nors jis pats juos ir sudarinėdavo. Šią slėptuvę žinojo tik štabo nariai ir du trys pagrindiniai ryšininkai bei tiekėjas, kuriuo ir buvo pats Breivė bei atsidavęs pagrindžio kovai OS narys Antanas Kairys bei jo brolis Pranas. Nors apylinkėje buvo ir daugiau slėptuvių, tačiau P.Paulaitis pareikalavo sau atskiros ir tas pats Breivė pas savo dėdę Juozą Žičkų apgyvendina štabo informacijos viršininką, ten įrengęs dar vieną slėptuvę. Daugiau niekas be šių vyrų ir svarbaus ryšininko tarp Lydžio rinktinės štabo ir apygardos J.Orinco apie šias slėptuves nežinojo. Išdavystės siūlai nusidriekia toliau ir giliau.

“Tuo laiku Batakiuose buvo daug gerų žmonių, bet buvo ir blogų, - rašo Breivė apie paskutinį apsilankymą apygardos štabo slėptuvėje Velykų išvakarėse. - Radau Petrą Paulaitį, Juozą Kasperavičių ir Albiną Biliūną. Buvo Didžioji savaitė prieš Velykas. Balandžio 6-oji. Vyrams sakau: “Ar ne geriau pabūti kur nors kitur, o Velykas praleisti pas Andriulius”. Kasperavičius sako: “Velykas sutiksim ir praleisim su Juknos šeima, o po Velykų kelsimės kitur.” Paulaitis sako: “Švęsiu kartu su Andriuliais. Jone-li, tu Velykų rytą, grįžęs iš bažnyčios, ateik prie Andriulių, man bus links-

miau!” Aš pažadėjau ateiti. Taip pasikalbėję, aptarę visus reikalus, palinkėjom laimingai sulaukti ir praleisti šv.Velykas. Aš išvykau į namus. Nežinojau tada, kad susitikimas su Kasperavičium ir Biliūnu yra paskutinis.”

J.Gaidausko-Breivės manymu, išdavystė galėjo prasidėti nuo Lydžio rinktinės štabo likvidavimo. Kaip žinome, Lydžio rinktinės štabas buvo pagrindinis ką tik susitvėrusios Kęstučio apygardos visokeriopas tiekėjas ir pagrindinė atrama. Tie glaudūs ryšiai nenutrūko ir kęstutėnams persikėlus prie Agluonos. Žinoma, kad Lydžio štabo vyrai turėjo žinoti, kur įsirengė slėptuvę J.Kasperavičius, ne kartą pats atbildėjęs su fajetonu pas lydiečius persigabenti inventoriaus. O Lydžio štabo slėptuvė Eržvilko valsčiuje, Maironių kaime, našlės Fišerienės sodyboje buvo išduota kur kas anksčiau - tų pačių metų sausio 17d. Joje rasti ne tik archyvai, bet paimti gyvi trys štabo viršininkai: vadas Jonas Mačiulis-Skaisgiris, Juozas Mocius-Kabaila ir Jonas Rimša-Šarūnas. J.Gaidauskas-Breivė rašo: “Iš tų trijų vyrų, man atrodo, vienas galėjo padėti čekistams išaiškinti Kęstučio apygardos slėptuvę”.⁶

Tačiau juodą dėmę lengvai galima mesti ant bet kurios, gal ir nekalto MGB aukos. Reikia neužmiršti, kad didžiausias čekistų radinys Lydžio slėptuvėje buvo schema, kone žemėlapis, sudarytas “išradinga” štabo darbuotojo ranka su visais rinktinės ir jos ribų, tarp jų ir Batakių valsčiaus, OS narių slapyvardžiais ir pažymėtomis jų veikimo zonos vietovėmis. Argi reikia geresnio dokumento išsiaiškinti, kokie vardai ir pavardės slypi už šių slapyvardžių? Užtenka krestelti stipriau vieną kitą suimtą eilinį žmogelį, turintį reikalų su mišku, ir pasakys. Juk taip ir buvo išsiaiškinta ir po to suimta nemaža OS narių batakiečių. Tarp jų ir Didįjį Velykų penktadienį, štabo slėptuvės likvidavimo išvakarėse, suimtas pagrindinis apygardos ir Lydžio ryšininkas Jonas Orincas!..

Visa tai tik prielaidos, kurios galėtų išaiškėti turint visus KGB archyvus. Bet čekistai ne visada tokias svarbias išdavystes fiksuodavo net labiausiai įslaptintuose protokoluose, gal nuopelnus prisiskirdavo sau ir gaudavo už tai medalius?..

J.Kasperavičiaus žūtis ir P.Paulaičio bei po to sekę visos Batakių Bijūno OS narių suėmimai buvo skaudi netektis visam Lietuvos pasipriešinimui. To negana, tų pačių Velykų Didžiojo penktadienio rytą po nesėkmingos operacijos balandžio 6 d. Paparčių kaime, Masalskienės ūkyje, Šim-

kaičių valsčiuje, žuvo vienuolika Lydžio rinktinės štabo apsaugos partizanų. Išsigelbėjo tik būrio vadas Vytautas Gužas-Mindaugas. Kėstučio apygardos vadovybės praktiškai nebeliko. Tik po sunkaus sužeidimo apsigydęs P.Bartkus ėmėsi iniciatyvos sudaryti naują štabą ir gegužės 20-25 d. Šimkaičių valsčiuje, Gegių kaime tarp Paupinės ir Barčinės girių, netoli Aukštašlynio, sukviėtė pasitarimą. Kėstučio apygardos vadu buvo išrinktas J.Žemaitis. Vietinių gyventojų pasakojimu, į tarpumiškių kaimą tą dieną iš visų pusių sugužėjo tarsi iš po žemių atgimęs Lietuvos kavalerijos pulkas. Ant visų kelių buvo išstatytos sargybos su kulkosvaidžiais; pasitarimui pasibaigus, prie Paparčių miško buvo organizuotas pokylis su vaisėmis, akordeono muzika, dainomis ir šokiais.

Tapęs Kėstučio apygardos vadu J.Žemaitis ne tik pratęsė J.Kasperavičiaus pradėtus darbus, pripažindamas jo nuostatas bei idėjas, bet su laiku rezistencijos organizacinį barą gerokai pastūmėjo į priekį susivienijimo linkme, patobulino struktūras. J.Žemaitis labai aukštai vertino Visvydo, Angies-J.Kasperavičiaus veiklą ginkluotame pasipriešinime. 1948 m., perduodamas apygardos vadovavimą A.Milaševičiui-Roniui, rašė: "Aš didžiuojusi, kad esu iš Kęstutėnų, iš tarpo tų, kurie savo Tėvynei davė didvyrius, kaip Visvydą (J.Kasperavičių) ir kitus, kurių žygdarbiai ir vardai galbūt nėra žinomi, bet apie jų darbus sužinos, juos įvertins ir amžiais atmins atgimusi Lietuva."

Ne dėl bičiuliškų ryšių ar nuogirdų tais laikais partizanų vadovybė net po mirties nesišvaistydavo pagyromis ar apdovanojimais. Todėl nekelia jokių dvejonų ir LLKS Prezidiumo tarybos aktas Nr.7, kuriuo J.Kasperavičius apdovanotas pirmojo laipsnio Laisvės kovotojo kryžiumi (su kardais) ir jam suteiktas karžygio vardas už "ypatingus nuopelnus išreiškiant Sąjūdžio idėjas, o ypač už mirties valandoje parodytą didvyriškumą kovoje su priešu". O dar taip neseniai, prieš porą metų, jis pats priėmė iš J.Kasperavičiaus rankų pasižymėjimo kovose raštą už drąsą ir organizacinius gabumus vykdant 1946 m. priešrinkiminę kampaniją.

Prabėgus 50 metų po tragiškųjų 1947 m. Velykų prezidentas V.Adamkus J.Kasperavičiaus dukrai Vidai Tereikienei įteikė tėvo apdovanojimą - Vyčio Kryžiaus I-ojo laipsnio ordiną ir pulkininko regalijas.

J.Kasperavičiaus gimtinėje prie Girdžių ir žūties vietoje ant Agluonos kranto stovi kuklūs paminkliniai kryžiai, garbingi atminimo ženklai, liudi-

□ Juozo Kasperavičiaus žuvimo vietoje prie Batakių 1993 m. pastatytas atminimo paminklas. Stovi: paminklo kairėje Birutė Kasperavičienė, iš dešinės antras mons.Alfonsas Svarinskas, Leonas Laurinskas ir paminklo statytojas Titas Žymančius

□ JKA štabo apsaugos būrio partizanas Leonas Laurinskas-Liūtas savo vado Visvydo žuvimo vietoje

jantys legendinio partizanų vado nueitą neilgo gyvenimo kelią, pratešusi mūsų valstybės gyvybę. Garbė šio krašto žmonėms ir žemei, išauginusiai tokį sūnų. Tai jie jaunystės krauju nuplovė tautos vadų 1940 m. gėdą, savo kūnais nuklojo kelią Lietuvai į Kovo vienuoliktąją - laisvę, kurią mes turime.

PRIEDAS

1947 m. balandžio 4 d. MGB aktas apie Juozo Kasperavičiaus-Visvydo žūtį (versta iš rusų k.)

A K T A S

1947 04 09

Mes, Tauragės MGB papulkininkis Vassar, mjr.Sviridov, j.ltn. Baila, kareivis Orlov, Saugumo ministro, dalinai Lietuvos SSR pulkininko Leonovo leidimo pagrindu padarėme kratą Juknos sodyboje, 2 km nuo Agluonos kaimo ir 8-9 km nuo Batakių iš Tauragės pusės, dalyvaujant Juozui Juknai, Ignacijaus s. Kratos metu po jo troba radome bunkerį, kuris iš virtuvės pusės buvo užmūrytas moliu ir suspaustu smėliu. Bunkerį kratos metu atidengėme dviejose vietose - iš vidaus ir lauko pusės. Atidengiant bunkerį iš lauko pusės išsiveržė didelė liepsna ir dūmai. Sėdintiems bunkeryje ne vieną kartą siūlėme pasiduoti ir išeiti į lauką - atsakymo nebuvo. Po to į bunkerį buvo metamos granatos. Paskui įsiveržus vidun ir likvidavus liepsną, buvo aptikti du vyriškių lavonai, iš jų vienas atpažintas - Kęstučio apygardos vadas, slapyvardžiu Angis.

Iškrėtus bunkerį aptikta ir paimta:

- 1. "Laisvės varpo" spaustuvė (rotatoriaus klišė, vaškuotė, dažai, rašomasis popierius ir kt.) ;*
- 2. Dvi spausdinimo mašinėlės lietuvių kalba (STOECER ir URAMIN markės);*
- 3. Radijo stotis nuo vokiško tanko, "TORN" tipo radijo imtuvas;*
- 4. LKP ir LLKJS narių bei kandidatų bilietai;*
- 5. Lagaminas su Kęstučio apygardos dokumentais;*
- 6. Pasų ir laikinų pažymėjimų blankai;*
- 7. Laikinių pažymėjimų, narių blankų su numeriais: 1822, 1823, 1927,*

1928, 1929, 1941, 1942, 1800 ;

Įvairių Lietuvos apskričių spaudų ir antspaudų 7 vienetus (atitinkamas kratos priedas);

Ginklai:

a) pistoletų: belgų markės Nr. 340, amerikiečių markės Nr.49237, belgų markės Nr. 765 ir Nr. 62073;

b) 10 granatų;

c) vienas vokiškas šautuvas Nr.26390;

d) du automatai Nr.9862 ir Nr.3500;

e) 200 vienetų įvairių šovinių ;

f) 2 žiūronai;

Asmeninės aprangos ir patalynės reikmenų pagal sąrašą.

Be to, 1947 m. nutarime Tauragės MGB įgaliotinis papulkininkis Lapinas rašo, kad MGB darbuotojas Matvejevas, peržiūrėjęs Jono Gaidausko, Juozo s., ir su juo teisiamų 18 žmonių bylą Nr.10222 pagal 58 la ir 58 11 RSFSR b.k. straipsnius, papildė, kad 1947 m. sausio 18 d. Tauragės MGB sunaikino Lydžio rinktinės antisovietinių banditų ir LLA formuotųjų štabą. Greta kitų dokumentų rasta ryšių su kitomis nelegaliomis formuotėmis schema, konspiraciniai pavadinimai, kurie pažymėti toje schemoje, taipogi pažymėti ryšininčių slapyvardžiai, kurių pagalba buvo palaikomas ryšys. Šioje byloje areštuoti pagrindinės organizacijos LLA nariai: Jonas Gaidauskas, Juozo, valsčiaus O S "Vytis" viršininkas, slapyvardžiu Breivė, Antanas Kairys, Kazio, Centrinio Kęstučio štabo ryšinininkas Apuokas, Juozas Vaičys-Beržas, Antano, Jadvyga Šimkevičiūtė-Palmė, Vinco, Juozas Princas-Skaistuolis, Andriaus. (Prie šios bylos prijungti Lydžio štabo schemų.)

Be to, Lydžio štabe rasti dokumentai - 1946 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas, pasirašytas Batakių valsčiaus "Bijūno" OS slapyvardžiu "Tigras", dalyvavusių ryšininčių "Mūro", "Sabalo" ir ryšio vedėjo "Gamono", kurį tvirtina Batakių OS "Bijūnas" viršininkas Breivė, dėl teroro aktų įvykdymo aktyvistų šeimoms, gyvenančioms Batakių vls., Tauragės aps. Pil. Jono Astrausko, Kazio, Šabučių apyl. sekretoriaus, pil. Mykolo Kairio, Juozo, iš Meškučių kaimo, Vinco Paukštės ir jo žmonos Petrės, Stasio Zameckio iš Pamielaukio kaimo, Simo Petkaus iš Leoniškių k. sušaudymo.

Šį aktą pasirašė: Tigras-Leonas Juškaitis, Jono; Sakalas-Juozas Vaičys, Antano; patvirtino Breivė-Jonas Gaidauskas.

Bausmės aktai buvo įvykdyti -Mykolas Kairys, Juozo, Vincas Paukštys su žmona Petre ir Juozas Astrauskas - likviduoti.

- ¹ Kisielius A. Blėsta laužų žarijos.
- ² Gaškaitė N. Žuvusiųjų prezidentas. P. 71.
- ³ Kisielius A. Blėsta laužų žarijos. P.80-83.
- ⁴ Butkutė A. Reikėjo ginti tėvynę.
- ⁵ Laisvės kovų archyvas. Nr.13. P.107.

PASKUTINĖ KĘSTUTĖNŲ UŽDUOTIS

Apybraiža

Nuo Bebirvaitės iki Eržvilko tik 15 km, tad kai Bebirvaitės priauganti gimnazija tapo progimnazija, mes, viršiję jos galimybes, pasklidome po Eržvilką, Jurbarką, Raseinius ir dar toliau, jei ten buvo giminių. Eržvilko gimnaziją valdo direktorius Vincas Ulevičius, tikslųjų mokslų atstovas. Moko fizikos, todėl ir tvarka gimnazijoje svarbiausia: iš ryto mankšta, rikiuotė, maršas su daina. Taip kas rytą iki pamokų. Tos žygio dainos mums patikdavo - lietuviškos, kariškos, nes mankšta priklausydavo kariniam parengimui - pasirengimui tarnauti Lietuvos kariuomenei.

Po savaitės kitos pats klasės seniūnas pasikvietė pas save į svečius ir pasiūlė paskaityti "Atžalyną", "Varpą" ir "Laisvės Varpą"¹. Paskaitęs supratau, kad tai Lietuvos kariuomenės laikraščiai, o juos leidžia ne "Tiesos" leidykla. Man buvo įdomu, kad mane surado kitas šaltinis su savo planais ir užduotimis.

Abiturientai (jiems priklausė brolis) rinkdavosi mudviejų kambaryje, taip pat skaitydavo "Atžalyną", aptarinėdavo Tėvynės gelbėjimo planus, neslėpdami patriotinių nuotaikų.

Buvo keturiasdešimt devintųjų kovo vidurys. Pamokos baigėsi, mus paleido atostogų. Klasėje klegesys iki lalančio triukšmo. Atsisveikiname su draugais, o ypač su draugėmis - dvi savaites nesimatysime.

- Poviliuk, ar nepamirši per atostogas? Šitiek gražuolių laukia Bebirvaitė, - burkavo Elytė. Gyvenimas padvelkė tikru pavasariu...

Iš šurmulio išdygo klasės vadovas, kompartijos narys, nenuspėjama asmenybė, žvelgė į mane nuo rūpesčio iškreiptu veidu, atsiprašė Elytės, pasivedė mane atokiau ir pusbalsiu patarė: *

* "Atžalyną" ir "Varpą" leido Eržvilko gimnazijos pastogėje V.Ulevičius-Stasys Jarmala-Audrūnas, redaktorius, A.Jankauskas-Granitas, mokytojas, ir K.Greičius-Narimantas, mokytojas, platino gimnazistai, mokytojai, partizanai. "Laisvės Varpas" - Kęstučio apygardos štabo laikraštis, kuriame bendradarbiavo Audrūnas.

- Švirinai! - mano kūnas nuėjo pagaugais, šmėstelėjo - kas gi išdavė? - Povilai Švirinai, saulė šildo.*

- Sniegas tirpsta ir teka į Šaltuoną* **, - atsakiau nustebeęs.

- Povilai Švirinai, tau pirmoji užduotis: kovo 24, ne vėliau kaip 26 šiemet prasidės masinis trėmimas Sibiran. Grįždamas į namus, pakeliui pranešk bent keliems Eržvilko valsčiuje, keliems Viduklės vls. ir saviems Šimkaičių valsčiuje. Žinia pasklis greit, svarbu pradžia. Per daug nesiskelbk, nes turėsi ir kitą svarbią užduotį. Antroji, turi gerą atmintį skaičiams, štai tau rūkomojo lakštelis su skaičiais, perskaityk ir kartok čia pat iki įsiminsi, tada popierėlį gražink man. Šiuos skaičius privalėsi nunešti "Romanui" (paaiškina kaip jį rasti). Slaptažodis tas pat, tik tu pradedi kreipiniu. Kartok ir įsimink!

Po valandėlės pasakiau, kad įsiminiau ir galiu žygiuoti.

- Vykdyk!

- Klausau!

Auklėtojas dingo taip pat greit, kaip ir buvo atsiradęs.

Mano kūnas tapo spyruokle. Smegenyse pirmyn atgal riedėjo skaičių eilutės. Dabar aš vietoj rūkomojo popieriaus, tik smegenyse nesimato skaičių. Jam leista surašyti, man - ne (mačiau, kaip degdamas popirosą lyg netyčia sudegino diktuosius skaičius). Svaigi romantika virto rūščia tikrove, bolševikiniu šalto Sibiro siaubu, pakvipo paraku, nes tuos skaičius reikia perduoti į štabą. O kur jaunystė? Svajos... mėlynos akys... gelsvos kasos... ji palauks, nes pasibaigė anuomet Lapgirinėj, partizanų palapinėj, kai prisiekiau priešintis rusomongoloidinėm ordom, kol kvatosis kulkosvaidžiai prie apsuptų sodybų, kol riedės ešelonų voros per Uralą - jaunystė palauks!

Įeinant į stovyklą mudviem su Merkiu uniformuoti sargybiniai atidavė pagarbą, nes jį visi pažinojo ir gerbė. Atidengė užuolaidą-duris į žygio palapinę, kurioj ką tik iškilmingai buvo prisaikdinti jauni partizanai. Atsidūriau blankia žvakių šviesa apšviestoj patalpoj. Ant stalo tarp dviejų žvakių stovėjo kryžius, dešinėje Trispalvė. Aplinkui tvyrojo tirpstančio vaško ir žygio batų tvaikas. Tik vėliau pastebėjau nuo stalelio į mane žiojėrantį mauzerio vamzdį.

*** Slapyvardis ir slaptažodis, kurį nustatydavo partizanų vadai. ** Atsakomasis slaptažodis. - Red. pastaba.**

- Prisieksi vienas, man, nes turėsi specialias, svarbias užduotis. Turi unikalią atmintį, mes ją panaudosim Tėvynės ir Kęstutėnų labui.

- Tarnauju Tėvynei! - atsakiau, kaip ir buvau mokytas per karinį parengimą.

- Priesaiką pradėsim malda.

- Gal man sukalbėti mišias lotyniškai, aš jas moku nuo Introibo ad alterae Dei iki Ite missa est atmintinai.

- Žinau, kad moki, girdėjau tave Bebirvaitės šventovėj meldžiantis, čia ne mišios, bet priesaika. Ji turi savo tvarką. Ordnung mus werden sein! - baigė Merkys.

- Zum befehl mein Sehef! - atsakiau vokiškai pareikšdamas savo svarbą.

- Malda, - tarė vadas, garsiai žegnodamasis. - In nomine patris et filio et spiritus sanctus.

-Amen.

- Laimink Dieve visus, su kuriais leidai man kartu grumtis su priešu, ypač tuos, kurie kaip broliai padeda šioje sunkioje kovoje. Pater noster qui est in coelis, santificetur nomen tuum... et ne nos inducas intentacionem.

- Sed libera nos a malo. Amen, - užbaigiau Viešpaties mums paliktą maldą.

- Dabar padėk ranką ant ginklo ir kartok paskui mane: aš, Povilas Švirinas, prisiekiu Viešpaties akivaizdoje, kad nesigailėdamas jėgų, jaunystės ir gyvybės ginsiu Lietuvos nepriklausomybę bei tautos garbę nuo bolševikinių ir kitų priešų, šventai vykdysiu partizanų vadovybės įsakymus, saugosiu visas patikėtas man paslaptis. Visas žinias apie bolševikinius ir kitus priešus pranešiu partizanų vadams. Priešams paslapties neišduosiu. Jei priesaiką sulaužysiu - tenubaudžia mane Dievas ir partizanų karo lauko teismas. Dieve, Tavo akivaizdoje meldžiu stiprybės ir pagalbos sunkioje kovoje!

- Bučiuok ginklą - tai priesaikos patvirtinimas partizanų vadams, - tęsė Merkys.

Jis paėmė mauzerį į abi rankas ir prinešė prie manęs. Prisiliečiau lūpomis prie šalto plieno. Vado rankos dvelktelėjo eglių sakais, o nuo ginklo - šermenų tvanksa, tarsi NKVD lavonai gulėtų čia pat.

- Bučiuok valstybinę vėliavą, - (vadas patraukė vėliavos šilką artyn), -

tai priesaikos patvirtinimas mūsų Tėvynei Lietuvai.

Prisiglaudžiau lūpomis prie vėliavos šilko - jis dvelkė motinos nuotakine suknele ir namų šiluma.

- Bučiuok kryžių - tai priesaikos patvirtinimas Dievui. Nuo jo teisingumo nei pasislėpsi, nei išsisuksi - viena išeitis sąžiningai vykdyti įsipareigojimus.

Prisiliečiau lūpomis prie nukryžiuotojo kojų - tūkstančius kartų matytas Bebirvaitės šventovėje, čia į mane jis žvelgė rūščiau, tarsi įspėdamas: tas kelias bus panašus į Golgotos, bent jau ne lengvesnis.

- Stok ir deklamuok Lietuvos himną, - įsakė Merkys.

- Lietuva, Tėvyne mūsų..., - vadas pasitempė gerbdamas ranka. - Ir šviesa, ir tiesa mūs žingsnius telydi...

Pasveikinęs mane, kaip Kęstutėnų karį, vadas pridūrė:

- Ginklu ir sprogmenimis nesinaudosi. Ginkluotų karių mes turime pakankamai. Tavo kovos įrankis - neeilinė atmintis, guvus protas ir artistinė išmonė. Žvalgyboje labai svarbu. Antai Šalteksnį Burbinėje NKVD išskrodė čia pat, eglyne, ir iš gerklės ištraukė slaptą pranešimą. Žuvo žvalgybininkas ir paslaptį čekistai išaiškino, dėl to suruošė neeilines skerdynes. Tu šifrą privalėsi įsiminti ir jį nunešęs pakartoti adresatui. Čekistai kiek bekratytų vargšą piemenėlį (tokį privalėsi suvaidinti), pas jį nieko neras. Ištreniruok baimės būseną, kad neužmirštum ar nesupainiotum skaičių.

- Zum befehl! - supratau vade, - tariau kiek nuliūdęs. Norėjosi turėti sidabru blizgantį Valterį. Rodos, galėtum iššaudyti visus čekistus. Tačiau...

- Štai pirmoji užduotis, - vadas pateikia šifrą, įsiminęs gražinu popierėlį. - Nužygiuosi už Paupio iki "Sopulingosios", dešinėn į mišką iki Ažuolų Ažuolo, slaptažodis...

Ši daugiau nei dviejų metų senumo atminties juosta pasisuko mano vaizduotėje per keliasdešimt sekundžių. Juosta, kuri vietoj jaunatviškos romantikos neša mane į partizaninio karo sūkurius.

- Poviliuk, kodėl tu pablyškai ir rūstus kaip rusistas Šveistys? - vėl priėjusi čiauškėjo Elytė. - Gal parašytum laiškelį, žiū ir suspėtų atkeliauti. Tavo rašiniai įdomūs, net garsiai klasei paskaito lituanistė.

- Žinoma, žinoma, - atsakinėjau, stengdamasis nusišypsoti, bet tik išsišėpiau, tarsi tigriukas, stengdamasis apkabinti jos pečius - būti meilesniu

negu pats norėjau.

- Kodėl toks įsitempęs, galėtum ir švelniau...

Tik prisilietęs prie jos supratau, kad švelniu nebūsiu. Spyruoklė užsukta ir ji atsileis, kai išpoškinsiu skaičių tiradą adresatui. Laikas mane gena, jo duota nedaug, matyt, reikalai skubūs ir svarbūs. O jaunystė? Jaunystė palauks! Tokia lietuvio dalia šioj Europos galingųjų kryžkelėj.

Elytė privalo išgirsti šią siaubingą žinią. Ji privalo žinoti ir neprivalo suprasti, kad ši žinia atnešta čia į klasę, o svarbiausia - kas ją atnešė. Pro praviras duris iš koridoriaus skambėjo darnus aštuntokų sekstetas. Jie išsiskyrimus ir susitikimus palydėdavo skambia daina:

*Ir sukryš vėl gervių virtys,
Suskambės daina klevuos -
Gera čia gyvent ir mirti,
Gera būt čia, Lietuvoj!*

Man ši daina nuskambėjo kaip tremtinių godos ešelonuose - kaip gera ir būti, ir mirti savojoje šaly! Tarsi partizano goda, pakėlus granatą ties galva...

- Žinai, Elyte, aš tave palydėsiu, tik trumpam užsuksiu į savo kambarį pasiimti būtinos mantos atostogoms.

- Negi tu dėl manęs, negi tau nesunku, - čiauškėjo nudžiugusi. Džiaugiausi ir aš, suradęs išeitį pranešti buvusiam mano šeimnininkui, o ir Elytei šią kraupią, bet svarbią žinią.

Ėjome tylūs ir artimi, bet tarsi nesavi. Kraupi žinia slėgė krūtinę, skaičiai virtine klebeno smegenis, jaunystė karščiu alsavo į veidą...

- Mielasis, atsisveikinu čia, prie šeimnininkų bus drovu. Mes dar tokie jauni. Jie gali mūsų jausmų nesuprasti. Bučinyš nei trumpas, nei svaigus. Jos lūpos buvo putlios, švelnios, kvėpėjo atbundančia gamta ir pavasario vėju. Prigludęs kūnas, krūtys stangrios, akių mėlynė gili, vylinga, gundanti. Bet man nebuvo lemta svaigti bučinyje ar skęsti akių gelmėje. Mano galvoje nuolat sukosi sausų skaičių eilės. Nė vienas negalėjo pakeisti vietos ar būti užmirštas. Tai buvo svarbiau už bučinius ir glamones. "Prisiekiu, - skambėjo ausyse, - šventai vykdyti vadų įsakymus..."

- Poviliuk, ar lik tiek? Taip šaltai? Gal nemyli? Gal toj Bebirvaitėj...

Vėl bučiny, vėl prisiglaudimas. Lūpos pakvipo medumi, rankos apsi-
vijo apie kaklą, krūtys smigo mano krūtinėn, visu kūnu prisisiurbė prie
manojų. Ėmiau prarasti savitvardą, atsipalaiduoti, pasiduoti jaunystės šėl-
smui... Vėl lyg kūju.

- Švirinai, antroji užduotis labai svarbi!

"Dieve, tavo akivaizdoj meldžiu stiprybės!" - skambėjo galvoje. Mes
nepastebėjome, jog prie mudviejų artėjo pakeleivingi.

- Poviliuk, atleisk, gal aš per daug, gal negerai, pagalvosi, kad kokia... -
šnabždėjo mėlynakė, paėmė mane už parankės ir kartu patraukėme jos
būsto link.

Pavasario švelnus dvelksmas kėlė iš žemės - Motinos ir Motinystės ne-
sulaikomai atgimstantį daigą. Gamta nepaisė, kad buvo maitojami žmo-
nės ir žemė. Ji buvo nepermaldujamai amžina.

Jos buto šeimnininkas, vokietmetyje buvęs mano, sutiko su plačia šypse-
na.

- Štai kokia staigmena, seni pažįstami, - greitakalbe pažėrė Steponas.
- Tai blogą ar gerą naujieną, porink, veltui tokio vingio nedarei.

- Nežinau, ar būna šiais laikais gerų naujienų. Mėnesio pabaigoje, ne
vėliau kaip dvidešimt ketvirtą vėl bus trėmimas Sibiran!

- Aš vienas juos prakeiksiu už tokius darbus, - užsiplieskė Steponas. -
O kiek dar tokių kaip aš keikia? Kada jie griausmu skradžiai žemę pra-
smegs? Rupūžės, velnio išperos, nuspangę parkos! - nenustojo šeimnin-
kas, kol visi keiksmazodžiai baigėsi, kol visai išsikvėpė. Tada nusviro ran-
kos, visas susmuko, pritrenktas beartėjančios baisios nelaimės, baisios ne-
žinios, kuri nežinia, ar tuo laiku kaip nurodyta užgrius, ar dar kiek pa-
lauks? Viena buvo tikra, kad tai neišvengiama, nes Eržvilko įguloje pasi-
rodė karininkai su lakūnų uniformomis - trėmimų demonai. Jie visad pa-
sirodo prieš nelaimes Lietuvai.

- Poviliuk, kaip gi, kodėl man nepasakei apie tai anksčiau? - pyktelėjo
Elytė.

- Dabar jau pasakiau, perspėk savuosius ir pakeliui į namus kitus.

Atsisveikinau, palikdamas išsiskyrimo ir nerimo siaubo nešuliu prislėgtą
Elytę ir susmukusį apatišką Steponą. Patraukiau vokietmetyje pramintais
takais tėviškės link.

- Laba diena, poniai, - kalbinu šeimnininkę, triūsiančią kieme, eidamas

pro pirmą ūkį. - Kovo 24 d. ne vėliau trems lietuvius Sibiran.

- Kad tavo velniai, kad juos velniai, kad jie sprandus nusiųktų griūdami peklon, vėl kaip pernai, kaip užpernai, kada jie baigs, kada nustos, - be perstojo ūkavo su ašaromis moteriškė. Aš jau toliau nuo šio kiemo, matydamas, kad ji nori kažką pasakyti. Aplenkdamas ją šūktelėjau:

- Pasakyk kaimynams!

Toliau greitu žingsniu patraukiau kito ūkio link. Trobos geros, tvirtos, stogai raudonų čerpių, būtina užsukti, pranešti.

- Kovo 24 d. ne vėliau bus vežimas Sibiran, - paaiškinu pusamžiui vyriškiui.

- Tai kaip čia, po paradais, juk pernai iš šio ūkio gaspadorius išvežė, negi šiomet ir mane? Kas tau sakė, kad mane veš? - bandė susigaudyti vyriškis.

- Visus veš, kurie užėmė svetimus ūkius, - atsakau rimtu veidu ir skubiai kulniuojau nuo valdžios rėmėjo.

Skubu, kiek sutrikęs, atsisuku pasižiūrėti ar nesiveja. Nesiveja, kiek ramiau. Vėl trobos, vėl ūkiai, greta vienas kito.

- Padėk Dieve, - pasveikinu sutuoktinius, girdančius gyvulius savo kieme.

- Dėkui, dėkui, - atsako moteriškė, skarelės kampu pasivalo lūpas, tarsi pasiruošia atsigerti iš pasemto kibiro.

- Dvidešimt ketvirtą ne vėliau prasidės vežimas į Sibirą, - pažeriu be įžangos, - pasisaugokit patys, perspėk kaimynus!

- Ačiū, vaikeli, už žinią, kad ir blogą. Geriau žinoti iš kalno. Gali kas nori susikrauti daiktus, kas nenori - pasitraukti. Teodorai, tie vaikai patikimi, ruoškis, ruoškis miškan, o aš surasiu sau būstą.

Aš matavau akimis kitą ūkį, kurio žmonėms bevieliu telefonu pranešiu skaudžią žinią.

Tėvai su džiaugsmu sutiko atostogų grįžtančius vaikus ir su nerimu išgirdę datas, kai Sibiran bus tremiami tūkstančiai šeimų. Ne pirmi metai, kai jie sukrauna būtiniausius daiktus į maišus, kad turėtų kuo apsirengti ir maitinti gausų mažų vaikų būrį pakeliui.

Man reikia išsisukti iš išsiilgusių tėvų ir jaunųjų brolių globos, nunešti sausų skaičių virtinę į gretimą kaimą už miško. Delsti nevalia, bet nei tėvai, nei vyresnysis brolis neprivalo ne tik žinoti, bet negali įtarti mano turi-

mų įsipareigojimų.

- Mama, aš pas Leoną į Naukaimį, pranešiu, nes jiems irgi gresia. Nelaimė gali užklupti anksčiau nei nurodyta, - įtikinėjau. Po priekaištų įtikinai ir be kliūčių išskubėjau pas Romaną.

Jis sutiko nepatikliai, kaip ir andai, įsitikinęs, kad per jaunas tokioms užduotims.

- Romanai, saulė šildo.

- Sniegas tirpsta ir įteka į Šaltuoną, - vangiai atsako jis, - tai ir vėl žvirkliamušis, geriau bandą ganytum. Kai sribai prigriebs - ištiši!

- Vykdyk įsakymą, jei ne - paduosiu raportą, iš tavęs išspaus skysčius!

- Paduosiu, paduosiu, vietoj savo raporto užsikibk karvei už uodegos, ten tavo vieta, negali surasti vyrų žiniai atnešti, - jau kinkydamas arklį vežimėlin burbėjo Romanas, - užrišiu tau akis, nuvešiu, tuomet ir raportuos.

- Daryk, kas tau įsakyta, man svarbu laiku perduoti šifrogramą.

- Duok, aš ją perduosiu, - ištiesė jis nuo darbų sudiržusią ranką.

- Ji mano smegenyse, įsakyta padiktuoti adresatui, - nutraukiau jo sumanymą.

Įsėdome į vežimaitį, Romanas išsitraukė tamsios medžiagos šaliką, rūpestingai apvyniojo mano galvą, patikrindamas, kad negalėčiau įžvelgti pro kurį nors kraštą. Jo sudiržusios rankos dvokė arklų mėšlu ir sunkiu mėšlavežio prakaitu, ne kartą patirtu tėvų namuose.

- Na, bėri, na, - pavarė Romanas arklį. Mes pajudėjom pažliugusiu keliu. Nesistengiau suprasti, kokia kryptimi važiuojam. Mažiau žinoti - geriau. Sustojom, nuvedė, įlaipino į bunkerį, gal troboj, o gal kitame pastate. Pasisveikino girdėtas, veik pažįstamas balsas.

- Diktuok, aš pasiruošęs užrašyti, - ištarė ramiai. Išskaičiavau man pateiktus skaičius. Pavartė kažkokią knygą. Valandėlę patylėjęs pasakė, kad šifrogramos nesupainiojau. Padėkojo, kad laiku suspėjau.

Vėl Romanas paėmė už parankės išvedė į vežimaitį ir bėris vienodu žingsniu traukė per pavasario polaidį. Akis atrišo pamiškėj, neutralioje zonoje, be žinios, kur buvau ir su kuo kalbėjau.

- Gali drožti, paslapčių skerdžiau, - su pašaipu mestelėjo Romanas, aiškiai nepatenkintas, kad šifrograma aplenkė jį. Aš žinojau, kad jis nemėgo ir nepasitikėjo jaunuoliais, įstojusiais į karo kelią.

Žingsniavau į namus su palengvėjimu, nes visi skaičiai buvo nunešti nesupainioti. Žinia perduota. Nedavė ramybės šifrogramos adresato girdėtas balsas, kiek anksčiau, visai kitom aplinkybėm. Nors žinojau, kad tai man net pavojinga, bet smalsumas ėmė viršų ir judino pasąmonės klodus. Priešui lengva pasakyti - nežinau, kai iš tikrųjų nežinai. Kai žinai - padėtis keblesnė.

Mūsų nedidukas kaimas žinių apie trėmimą priėmė kaip pavojaus signalą. Pasiruošė. Nors genocido akcija pora dienų vėlavo, bet nuo nurodytos dienos kaimas tarsi išmirė. Priešpiečiais baubė nemelžtos ir negirdytos karvės, tačiau žmonės pasirodydavo tik apie pietus, kai nelaimingųjų gurguolės būdavo toli už kaimo ribų. Kovo pabaiga, polaidis, pats pažliugimas. Miške šlapias sniegas. Bet išradingieji tėvai savo žemėj suranda vietą - nuošaliame intake, ties Bebruva, Kelnorę. Tai smėlio kalnelis su krateriu viršuje. Jį uždengus - tampa slėptuve. Iš ten galima stebėti, ar apsup-tas ūkis, ar jau išmušė lemtinga valanda?

Motina Elena dvasinę atramą sau ir gausiai šeimai suranda maldoj, nesibaigiančių rožančių virtinėje. Jai talkina broliukai: Jonukas, Staselis, Gedukas ir dar pyplys Broniukas. Ilga rožančių virtinė mane vertė susi-mąstyti ir bendrauti su Viešpačiu iš širdies.

-Viešpatie, išklausk mano šauksmą, nes mūsų maldos jau nebepade-da. Mūsų tautos aukos, paaukotos žiauriausiu būdu, tokios didelės, kad Tavo pranašai pamatę jas nustėrtų. Kai Izaokui paliepei paaukoti vienati-nį jo sūnų - jis pakluso, bet jo ranką sulaikė. Mūsų tautai siunti budelius vienus po kitų, po žiaurių ypač žiaurius. Jų abiejose rankose kruvini dur-klai. Jų sadizmui nėra ribų, štai šalia manęs mano tėvas siunčia Tau mal-davimus. Tu jį saugojai nuo daugelio čekistų. Jis moka apsimesti senu ir sergančiu, nes moka jų kalbą ir jį daug kartų paliko kaip ligonį. Tačiau trėmimo Sibirian metu to nebūna: keliame vežiman mirštantys ligoniai ir seniai, gimdančios moterys. Žudomi vietoje nepaklūstantys. Viešpatie, kie-no tai rykštė ir už ką? Gal Tu tų žudynių neregį ar Tau apie jas nepraneša? Ar mano tėvų ir protėvių nusikaltimai tokie dideli, kad reikia tiek kraujo kančios ir ašarų?! Viešpatie, suteik man Dovydo galią ir aš juos išvarysiu iš mūsų Tėvynės arba duok partizanams slaptą ginklą, kad jie sunaikintų ne-krikštų rusomongoloidų ordas, siaubiančias mūsų tėvų ir protėvių šventą žemę. O Tu leidi išniekintus aikštėse karių kūnus be maldų, be giesmių

sumesti į senus šulinius, žvyruobes ar net šiukšlynus. Tu leidi išniekinti per juos savo atvaizdą, o per tai ir Save!

- Šventoji Marija, Dievo motina, - meldė kartu devynmetis, šešiametis ir trejų metų broliai, bosinant tėvui...

Vėsa smelkėsi į kaulus, Sibiro šalčio šmėkla stingdė širdį ir sąnarius. Dar tik vidurnaktis. Visų akys krypsta į vakarus, ten stuba, šiluma ir palaima. Visiems vienintelis klausimas: ar nesupa jos rusomongoloidai su ilgais durtuvais ant šautuvų?

Šįkart Sibiro giltinė praėjo pro mūsų namus, neužsukdama į juos. Dar bus didesnis ar mažesnis pakartojimas, tik nežinia kada. Tėvai skaičiuoja prarastus kaimynus ir gimines. Motina aprauda jų kalvarijas. Ji tai suprantą, nes jos sesuo Marija jau devyneri metai ten. Svainio Jono kaulai užkasiti kažkur amžiname įsale, o gal boluoja Sibiro upės deltoje? Jos brolio Martyno šeima ištremta ir išblaškyta užpernai.

- Viešpatie, pažvelk į jų kančią, - aimanavo motina Elena, - ir ledinio Sibiro šaltį! Tu suprasi, kokią naštą uždėjai ant gležnų žmogaus pečių! Mūsų amžius toks trumpas, o ledinė kančia tokia ilga, - maldavo dukterėčia Agnė, pabėgusi iš ledinio šalčio ir besislapstanti Lietuvoje tarsi nusi-kaltėlė. O ji tik grįžo į savo gimtą žemę.

Susikraunu kuprinę ir vėl tais pačiais takais ir keliais nuo Bebirvaitės iki gimnazijos. Pirmadienį vėl pamokos, tik neaišku, kiek suolų rasime tuščių?

Po atostogų į pirmąją pamoką paprastai ateina auklėtojas. Pas mus atėjo kitas mokytojas. Po ilgos tylos tarė:

- Iš klasės sąrašo išbrauksime V.Liekį ir jo seserį, abu Dielkus, N.Lukošių, Stankų, matyt, ir Eičių, o dėl kai kurių pasiaiškinsime, - liūdnai užbaigia mokytojas Jankauskas.

Klasėje kapų tylą, nors nebuvo pasakyta dingusius pagerbti tylos minute. Tyla trunka ilgiau negu minutę, ilgiau negu reikėtų. Mokytojas nežino, ką pasakyti mums, mes nežinome, ką pasakyti jam. Mokytojui tarsi netyčia išsprūsta įprastinė frazė:

- Kaip praleidote atostogas?

- Slapstėmės, - atkerta kažkuris. Niekas nepaklausia nuo ko ir kodėl - visiems aišku.

Vėl nejauki tylą.

- Nuo šiol nebus ir kai kurių mokytojų. Jūsų auklėtojas daugiau nebe-mokytojas.

Mudu su suoladraugiu susižvalgome. Jis ir man, ir jam pranešė tą pa-čią žinią, tik kiekvienam atskirai. Jis neišlaikė dvilypumo. Jam buvo paves-ta žvalgyti kompartiją ir čekistus, teikti žinias Kęstučio apygardos žvalgy-bos viršininkui. Tai buvo sudėtinga, nes jis privalėjo eiti su čekistais tremti bendrapiliečių. Tai buvo virš jo moralinių pajėgų. Jis liko Kęstutėnų kariu, gimnazija neteko mokytojo.

Slogi ir nejauki pamoka baigėsi. Mes skaičiavome savo klasės ir gimna-zijos ištremtuosius ir pasitraukusius nuo trėmimo. Tas darbas buvo sudė-tingas, nes tikrų žinių nebuvo.

Kitos pamokos prasidėjo dalykiškai, be klausimų ir įžangų. Genocido akcijos našta slėgė visus. Diktuojamus dalykus užsirašinėjome mechaniš-kai. Mokytojų žodžiai skriejo atgal tarsi žirniai nuo sienos, nepasiekdami mūsų sąmonės.

Namuose radau kvietimą į Jurbarko karinį komisariatą, nors buvau tik šešiolikmetis. Tačiau šaukimas su grasinimais, jei neatvykčiau. Nuspren-džiau nuvykti.

Nuo Eržvilko iki Jurbarko virš dvidešimties kilometrų. Kelias pažliu-gęs - balandžio pradžia.

Prisistatau karinio komisariato budinčiam visai vakarėjant, nusiplūkęs, permirkęs. Šis pakelia telefono ragelį, surenka numerį ir praneša:

- Etot pribil, - o mane pakviečia atsisėsti ir palaukti.

Po gero pusvalandžio ateina aukštas lieknas vyriškis odiniu paltu ir įsa-ko eiti su juo. Nuėjome į neišvaizdų pastatą, per keletą kabinetų. Šis per-davė mane kabinetiniam rusomongoloidui budeliškos išvaizdos kresnam vyriškiui, kuris be susipažinimo ceremonijos išrėžė:

- Čia ne komisariatas, ne milicija ir ne křištoliniai čekistai, kaip jie save įvardija. Čia mes operatyvininkai, baudėjai, naikintojai. Su tavim ga-lim daryti ką norim: mušti, užmušti, nulupti nagus ar išprosinti iki raudo-numo įkaitintu lygintuvu. Niekur nepasiskūsi, niekas tavęs neišgirs ir nie-kas tavęs nesuras. Dingsi be žinios. Viena tau išeitis - iškloti viską, ką žinai apie banditus, apie gimnazijos pagrindininkus, pasirašyti dokumentą ben-dradarbiauti su mumis ir ryt iš ryto grįši į gimnaziją kaip iš karinio komisa-riato. Niekas apie tai nesužinos, tik mudu. Ryšį nustatysiu aš, tu jį vykdysi.

- Aš nei šliužas, nei niekšas, šito nebus! - atrėžiau.
 - Klička, tvoja klička, kto zaverbobal? - žvėrimi sustaugė rusomongoloidas ir, pagriebęs šautuvo šampalą, kirto per pečius.
- Taip prasidėjo jau kitas karo su okupantais etapas.

□ Petras Girdzijauskas, A.Jankauskas, buvęs "Atžalyno" ir "Varpo" redakcijos narys, P.Balašaitis - buvęs Eržvilko gimnazistai prie atminimo plokštės gimnazijos direktoriui Stasiui Jarmalai-Audrūnui. 1999 10 08

□ Eržvilko gimnazijos žuvusių mokytojų ir gimnazistų atminimo plokštė, kurioje įrašyta 13 pavardžių

AUDRŪNAS

Kęstučio apygardos štabo narys, mokytojas Stasys Jarmala (Vincas Ulevičius)-Šarūnas, Briedis, Audrūnas

Stasys Jarmala, Juozo, gimė 1908 m. lapkričio 6 d. Alytaus vls., Bakšių kaime.

Tėvas - Juozas Jarmala, Juozo, iš savo tėvo paveldėjo 16 ha žemės gražioje vietovėje ant Nemuno kranto. Šeima augino 9 vaikus.

Nuo mažens Stasys siekė mokslo. Vasarą dirbdavo visus ūkio darbus, talkino tėvams, o rudenį ir žiemą lankė Alytaus gimnaziją. Tėvas labai didžiavosi savo mokyto sūnumi. Šią gimnaziją Stasys baigė 1929 metais. Jam malonu buvo būti tarp žmonių, su jais bendrauti, jiems padėti. Todėl sąmoningai siekė tapti mokytoju. Įstoti į aukštąją mokyklą dėl lėšų stokos negalėjo, todėl baigęs Alytaus gimnaziją lankė trijų mėnesių mokytojų kursų Kaune. Į juos kiekvieną dieną iš Alytaus į Kauną važiuodavo dviračiu.

1931 m. 22 metų jaunuolis išvyko į Rokiškio aps., Miliūnų k. pradinę mokyklą dirbti jos vedėju.

Čia vedė bežemio Antano Gylio dukrą Bronę Gylytę, kuri tapo jo vaikų motina, gyvenimo drauge, bendražyge.

Dirbdamas Bajorų, Burokiškio pradinėse mokyklose pasižymėjo kaip veiklus žmogus, geras organizatorius. Glaudžiai bendradarbiavo su mokinių tėvais, kaimo gyventojais. Įstojo į Šaulių organizaciją, buvo Kriaučių vls. šaulių būrio valdybos narys, vadovavo jaunųjų ūkininkų būreliui.

Mokytojas teigėdavo, kad tikras žmogus tik tas, kuris myli, sergėja savo žeme, savo Tėvynę.

Laikotarpis buvo sunkus. Trūko mokymo priemonių. Neatskiriamai nuo mokslo programos vyko ir užklasinis mokymas. Mokytojas mokė medžio apdirbimo, knygų įrišimo, rankdarbių, muzikos. Tik Mokytojo dėka buvo įkurtas skudučių ansamblis. Taip S.Jarmalą prisimena jo buvęs mokinys Pranas Putrimas.

Stasys ir Bronė Jarmalai gyveno įdomų, turiningą gyvenimą, visas jėgas atiduodami Lietuvos labui. Mokė vaikus estetikos, gražaus bendravi-

mo, organizavo pažintines ekskursijas, švęsavo tautines ir valstybines šventes, bendravo su žmonėmis.

1940 m. rusams okupavus Lietuvą, S.Jarmala dirbo Šiaulių aps., Pakruojo vls., Lygumų pradžios mokyklos vedėju. Čia jis stojo į pasipriešinimo kovą su okupantais.

Kartu su Aleksandru Keniausiu (vėliau pasitraukusiu į Vakarus) tų pačių metų gruodį pradėjo redaguoti ir leisti pagrindinį laikraštį "Laisvės trimitas", kuris buvo platinamas tarp gyventojų. Laikraštį leido iki rusų okupacijos pabaigos.

1941 m. pavasarį prasidėjus masiniams trėmimams, jis, kaip įstaigos vadovas, buvo įtrauktas į vietinę (Lygumų) trėmimo komisiją. Šiam darbui pasipriešino, drąsiai pareikšdamas, kad kaltus reikia atiduoti teismui, o ne nusižengiant žmoniškumui be teismo tremti. Tai sukėlė vietinės sovietinės valdžios nepasitenkinimą. Mokytoją pradėjo persekioti. Tolimesnį persekiojimą nutraukė prasidėjęs karas.

S.Jarmala dalyvavo 1941 m. birželio sukilime, atkuriant Nepriklausomos Lietuvos savivaldos organizacijas Lygumuose ir apylinkėse.

Stasys Jarmala apgynė buvusių mokinius nuo vokiečių bandymo susidoroti su jais. Į mokyklėlės kiemą įžengė gestapininkai, sustatė Lygumų komjaunuolius prie sienos ir rengėsi sušaudyti. Stasys Jarmala drąsiai atsisistojo priekyje ir vokiškai paaiškino, kad jie dar jauni, dar neišmano nei apie gyvenimą, nei apie politiką. Vaikinus paleido, o jis vėl užsitraukė naujų okupantų rūstybę. Vengdamas represijų, buvo priverstas persikelti į Kuršėnus.

1941 m. rugsėjį pradėjo dirbti Kuršėnų pradžios mokyklos vedėju. Jį pažinoję žmonės teigia, kad S.Jarmala mokėjo labai raiškiai ir įdomiai kalbėti. Žmonės mėgo jo klausyti ir gausiai susirinkdavo į kultūros namų salę, kai jis skaitydavo paskaitas patriotinėmis temomis.

Dirbdamas Kuršėnų mokyklos vedėju, 1942 m. pradžioje suorganizavo pagrindžio organizaciją, pasivadinusią Vytauto Didžiojo Sąjunga (VDS). Šios organizacijos tikslas - kovoti su okupantais vokiečiais, trukdyti jaunimą išvežti į Vokietiją darbams, atstatyti Lietuvos nepriklausomybę. VDS pagrindinis leidinys - "Vytis". Redaktorius - S.Jarmala-Šarūnas. "Vytis" ragino jaunimą būti ištikimais Tėvynei, nepasiduoti okupantams. "Vytis" buvo platinamas Kuršėnuose ir jo apylinkėse.

1943 m. balandžio mėn. VDS organizacija perėjo į LLA sudėtį. S.Jarmala-Briedis ėjo valsčiaus organizacinio sektoriaus viršininko pareigas ir buvo atsakingas už laikraščio redagavimą.

1944 metais, artėjant antrajai rusų okupacijai, visi vyrai sunerimo. Vieni su vokiečiais traukė į vakarus, kiti organizavosi į būrius, ėjo į partizanų gretas kovai su naujais okupantais.

Mokytojas S.Jarmala-Briedis pasitraukia į Pažymės mišką prie Kuršėnų. Kartu išeina ir Kuršėnų policijos viršininkas Jurgis Keras-Bijūnas, daugelis kuršėniškių ir apylinkių vyrų. Būryje susirinko apie 70 kovotojų. Vadovavimą patiki mokytojui Briedžiui. Būrys laikosi vienoje vietoje ir vadovaujasi nepriklausomos Lietuvos kariniu statutu, taikydami pozicinės gynybos metodus.

1945 m. liepos mėn. buvo apsuptas visas Pažymės miškas. Apsupime dalyvavo tūkstančiai čekistų kariuomenės. Briedžio būrys buvo sutriuškintas: dalis partizanų žuvo, kita dalis buvo išblaškyta plačioje apylinkėje mažais būreliais. Po šio mūšio partizanai suprato, kad priešintis galės tik slėpdamiesi mažais būriais. Likę partizanai, įvertinę Briedžio ideologinę-redaktorinę veiklą, pasiūlė tęsti ją dirbant su jaunimu. Ginklu kovojančių kur kas daugiau nei plunksna ir žodžiu - toks buvo kovos draugų sprendimas. Stasys Jarmala-Briedis tampa Vincu Ulevičiumi-Audrūnu. Pakeičia net išvaizdą.

1945 m. rugpjūčio mėn. Vincas Ulevičius su žmona Bronislava Ulevičiene ir keturiomis dukromis - Birute, Gražina, Danute, Nijole - atvyksta į Šilutės rajoną. Pradedą dirbti Jonaičių, vėliau Gaidelių pradžios mokyklos mokytoju. 1946 m. rugpjūčio mėn. su šeima Vincas Ulevičius perkeliamas į Eržvilką ir pradeda dirbti gimnazijoje.

Dirbdamas Eržvilko gimnazijos direktoriumi, liko ištikimas patriotas - kovotojas. Moraliai palaikė mokinius, kurių tėvai buvo ištremti, globojo juos ir stengėsi mokykloje išlaikyti lietuviškos gimnazijos programą. Palaikė tikėjimą, kad Lietuva turi būti nepriklausoma.

Radęs bendraminčių - Antaną Jankauską-Granitą, Kleopą Greičių-Narimantą - kartu su žmona Bronislava suburia keturių asmenų pagrindinę grupę. Negalėdami viešai išsakyti savo mokiniams tiesos, jie nutarė leisti nelegalų laikraštį "Atžalynas", skirtą gimnazistams, o vėliau "Varpą" - jaunimui.

1947 m. pradžioje V.Ulevičius-Audrūnas Eržvilko gimnazijos palėpėje buvusiam vandens rezervuare įrengė slėptuvę: sutvarkė elektros apšvietimą, rezervuaro dvigubo dugno ertmėje slėpė spaudinius, reikalingą medžiagą. Spausdino ir maketavo laikraščius pats Audrūnas. Laikraščius platino per partizanų ryšininkus, gimnazistus. Konspiracijos taisyklės buvo labai griežtos ir apgalvotos. Sutartoje vietoje buvo padedama medžiaga, o iš ten paimama atneštoji. Žmonės vieni kitų nepažinojo; vieni nežinojo, kas rašo straipsnius, o kiti nežinojo, kam teikia informaciją.

Laikraščius visi labai noriai skaitė.

Laikraščiuose "Atžalynas" bei "Varpas" spausdino lietuvių filosofų, istorikų mintis, pasakojo apie partinio aktyvo žiaurumus, trėmimų mastus, supažindino gyventojus su įvykiais iš pasaulio, rašydavo, kas vyksta Lietuvoje.

Audrūnas susitikdavo su Kęstučio apygardos partizanų vadais ir rašė straipsnius į apygardos laikraštį "Laisvės Varpas".

Žinios ir laikraščiai buvo įdedami į indą ir paslepiami sutartoje vietoje, susitikimus organizuodavo ryšininkai.

Kartu su apygardos žvalgyba Audrūnas sužinodavo trėmimų datas ir numatomų tremti žmonių pavardes. Šiems žmonėms buvo pranešama ir dauguma spėdavo nors laikinai pasitraukti.

Pasipriešinimo okupantams darbe dalyvavo ir Eržvilko klebonas A.Adomavičius.

1949 m. liepos 2 d. V. Ulevičius-Audrūnas buvo suimtas ir išvežtas į Jurbarko saugumą. Iš tardymo protokolų matyti, kad Audrūnas neslėpė ir neišsigynė savo darbų, drąsiai kalbėjo apie savo pagrindinę veiklą ir ryžtą kovoti už Lietuvos laisvę.

1949 m. liepos 4 d. B.Ulevičienė su dukromis atvyko į Jurbarko saugumą perduoti vyrui maisto. Įėjo į saugumo pastatą ir nebeišėjo. Gatvėje liko dukros: 16 metų Birutė, 8 metų Danutė, 7 metų Nijolė, 12 metų Gražina. B.Ulevičienė-Jarmalienė, padėjusi vyrui vykdyti pagrindinę veiklą, buvo nuteista 10 metų lagerio ir ištremta.

Audrūnas per kelias naktis šaukšto nuolauža iškrapštęs rūsio pamato siūles išritino akmenį ir auštant pasitraukė į mišką pas Kęstučio apygardos partizanus. Tai buvo 1949 m. liepos 7 diena.

Iš Kęstučio apygardos štabo Audrūnas parašė Jurbarko saugumo vir-

šininkui "padėką" už "gerą" nakvynę rūsijoje ir pareiškė jam, kad Lietuva bus laisva ir nepriklausoma.

Audrūnas, kaip Kęstučio apygardos laikraščio "Laisvės Varpas" bendradarbis, buvo laukiamas štabo apygardos skyriuje. Iš karto buvo paskirtas šio skyriaus vado pavaduotoju. Jis buvo priskirtas Eimučio būriui. Audrūnas iš apygardos štabo bunkerio parašė laišką - kreipimąsi į Eržvilko gimnazistus.

1949 m. spalio 2 d. Jurbarko r., Eržvilko vls., Eimantų k. ūkininko Juozo Švedo sodyboje karinės čekistų operacijos metu žuvo Kęstučio apygardos štabo narys Stasys Jarmala-Audrūnas.

Čekistai Audrūno palaikus išvežė į Eržvilką ir pakasė kažkur pakelėje. Vieta iki šiol nežinoma.

Jo žuvimo vietoje 1990 m. spalio mėn. pastatytas paminklas. 1993 m. spalio mėn. prie Eržvilko vidurinės mokyklos buvo atidengta memorialinis atminimo ženklas Stasio Jarmalos-Audrūno garbei.

Kiekvienais metais spalio mėnesį į Eržvilko vidurinę mokyklą susirenka buvę jo mokiniai ir bendražygiai, mini šviesų tauraus mokytojo ir nenuilstamo kario už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę atminimą.

PRIEDAS

Stasio Jarmalos-Audruno kreipimasis į Eržvilko gimnazijos moksleivius. 1949 m. rugsėjis

*Tas ne lietuvis, kurs Tėvynę
Bailiai kaip kūdikis apleis,
Kurs bėgs nuo žygių, kalavijų,
Kursai didžiais darbais nešvies.*

Maironis

Mieli Moksleiviai!

Jaučiu pareigą prabilti į Jus savo sąžinės kalba, kuria būdamas gimnazijos mokytoju bei direktoriumi viešai negalėjau kalbėti. Jūs mane matydavot kasdien rūstų, susimąsčiusį... Ne Jums buvau rūstus, bet tiems, kurie mūsų Tėvynę niekina ir žudo, kurie paklydėliais tapę išgamų kelius pasirinko. Bol-

ševikiškoji propaganda dėjo didžiausias pastangas Jūsų, Jaunuoliai, sielas su-
teršti bolševikiniais svaichiojimais. Jus bolševikiškai auklėti. Bolševikinis auk-
lėjimas stengiasi išplėsti iš žmogaus visa, kas žmoniška, kilnu, gražu, o įduoti
jam kas žema, žiauru, žvėriška, štai dėl ko bolševikiškai išauklėtas žmogus
yra žiaurus, žvėriškas, žemiausios moralės žmogus. Kad mano žodžiai teisin-
gi, kalba šimtai pavyzdžių, kuriuos Jūs galite rasti savo kasdieniame gyveni-
me. Kokį išsiauklėjęmą yra gavęs buvęs Eržvilko NKVD viršininkas Mačalo-
vas, žiauriausiomis priemonėmis nukankinęs 1945 m. Eržvilko gimnazijos
IV kl. mokinę Preilauskaitę, kurios lavonas tebėra pakastas gimnazijos aikšte-
lėje? Ar ne bolševikiškųjų idėjų veikiami sribai (Toliušis, Beinoris ir kt.) išžu-
dė Stepaičių šeimą? Ar galima dar žiauriau ir nekultūringiau elgtis, kaip el-
giasi komunistiškai išauklėtas propagandininkas Baranauskas, komsorgas
Skundimas, valsčiaus VK pirmininkas Večiorka ir visi kiti žymieji aktyvistai:
Gedvilas, Bružienė, o taip pat visi be išimties sribai ir rusai?

Aš jaučiau savo šventą pareigą visa tai daryti, kad Jūs, Mieli Moksleiviai,
nebūtumėt suklaidinti, nebūtumėt įtraukti į komjaunimo eiles, kad Jūs išaug-
tumėt tauriais žmonėmis, susipratusiais lietuviais, bet ne žvėrimis. Štai dėl ko
mari visad reikėjo būti rūsčiam ir susimąsčiusiam. Mylėjau aš Jus ir dėl to
visa tai dariau, rizikuodamas net savo gyvybe, kad Jūs augtumėte vertingais
žmonėmis.

Mūsų tėvynė Lietuva velka sunkų bolševikiškosios vergijos jungą. Oku-
pantai visomis priemonėmis stengiasi mūsų tautą sunaikinti. Tik dėl to tre-
miama tūkstančiai tauriausių lietuvių į tolimąjį Sibirą kankinių mirčiai. Iš-
tremtųjų vieton į Lietuvą gabenami rusai. Kaimuose dar jų nėra, bet miestuo-
se ir miesteliuose jų knibždėte knibžda. Suskaitykite patys, kiek jų yra, pvz.,
Eržvilke? Įstaigose visur vyraujanti rusų kalba. Visi tie rusai - tai mūsų krašto
kolonistai. Kaime, įvykdžius kolektyvizaciją, kolonizacija intensyviau būtų vyk-
doma. Kasmet iš kolūkių tam tikras skaičius "nepaklusniųjų" būtų iškelta į
Sibirą. Į jų vietą būtų atsiunčiama rusų, kurie "padėtų" kolūkyje tvarkytis,
dirbti. Kad iš kolūkių lengviau daryti išvežimus, trėmimus, matyti iš parengia-
mųjų darbų, būtent į kolūkius įsirašiusių valstiečių subuožinimas, apiplėši-
mas, kuris birželio mėn. prarastas ir mūsų valsčiuje. Subuožintieji - tai kan-
didatai naujam išvežimui.

Be abejo, kiekvieno tautiečio šventa pareiga - trukdyti bolševikams vykdy-
ti mūsų tautos naikinamąjį darbą. Vadovaudamas gimnazijai, stengiausi šią

pareigą vykdyti, mūsų gimnazija naikinamajame darbe nedalyvavo.

Kiekvienas priešas, norėdamas sėkmingai vykdyti savo užgaidas, stengiasi tautą suskaldyti viduje, joje pačioje rasti parsidavėlių, išgamų, kurie dirbtų broližudišką darbą, patys savomis rankomis padėtų priešui naikinti savąją tautą. Šiuo metodu naudojosi kryžiuočiai, kovodami su Lietuva, šiuo metodu naudojosi rusai caro priespaudos laikais, vokiečiai okupacijos laikotarpiu ir užvis intensyviau šiuo tautos skaldymo metodu naudojasi bolševikai. Jie mūsų tautą skirsto į "buožes" ir "liaudį", su didžiausiu įnirtimu, įvairiais šmeižtais ir teroru varo pašėlusią propagandą lietuvių tautos skaldomajame darbe. Sėkmingesniui darbui stengiasi išsiauginti sau išgamų, parsidavėlių iš pačių lietuvių tarpo. Ypatingai stengiasi jų išsiauklėti iš moksleivijos tarpo. Tik tam tikslui ir kuriama visur komjaunimo organizacijos. Kiekvienas jaunuolis, įstojęs į komjaunimo eiles, verčiamas dirbti išdavikiškąjį darbą. Pvz., ir mūsų gimnazijos komjaunuoliai yra įpareigoti šnipinėti, kas iš mokinių lanko bažnyčią, kas iš jų yra antitarybiškai nusistatęs, kas ką gimnazijoje kalba, ką dainuoja. Dėl to visas smulkmenas, kas įvykdavo gimnazijoje, žinodavo MGB. Komjaunuoliai, ypač Pranckaitis ir Ignatavičius, buvo instruktuojami, kaip sėkmingiau atlikti šnipinėjimo bei skundimo darbą. Jie buvo įpareigoti tirti kiekvieną mokinį, ypač naujai atsikėlusį iš kitur. Tik dėl Pranckaičio ir Ignatavičiaus IV kl. Žiūraitytė, VI kl. Žitraitytė ir daug kitų mokinių (viso 45 mokinių) turėjo pasitraukti iš gimnazijos, mokslo metų neužbaigę.

Matydamas, kaip žemai morališkai krenta jaunuolis, patekęs į komjaunimo eiles, dėjuo visas pastangas, kad Eržvilko gimnazijoje komjaunimo organizacija neaugtų.

Bolševikiškoji propaganda yra jų galinga priemonė žmonėms mulkinti, Ypač jaunuolių dvasiai žaloti. Mokslo tiesos iškreipiamos, įvairūs mokslo faktai, ypač istorijos įvykiai, yra atvaizduojami neteisingai, tendencingai, bolševikiškoje šviesoje. Lietuvos istorija visai klaidingai pateikiama mokiniams.

Aš, kaip lietuvis, vykdydamas savo patriotinę pareigą tėvynei, ryžausi sutrukdyti bolševikams klaidinti lietuviškąją jaunuomenę. Ko negalėjau į Jus, Mieli Moksleiviai, prabilti žodžiu ir viešai, rašiau slapta arba dariau vienos ar kitokios įtakos netiesioginiu būdu.

Tris metus dirbdamas Eržvilko gimnazijoje, pamilau tą žavųjį joje besimokantį jaunimą ir visas savo jėgas jam aukojau.

Kada matydavau, kaip Jūs, Mieli Moksleiviai, nežiūrėdami jokių grasini-

mu lankydavot bažnyčių arba Gavėnios metu nerengdavote pasilinksmini-
mu, nedalyvaudavote šokiuose arba pertraukų metu girdėdavau Jūsų dainuo-
jamas gražias partizanines dainas, aš jausdavau širdy džiaugsmą ir pasidi-
džiavimą Jumis. Manyje kildavo dar didesnis ryžtas visas jėgas aukoti Jums,
kad Jūs išaugtumėte tauriais lietuviais ir gyvenime žengtumėte didvyrių ta-
kais.

Žinau gerai, kad šiandien mano adresu iš komunistų pusės skleidžiama
daug melo ir šmeižtų. Gerai suprantu jų įnirtimą ir pyktį, kuris juos apėmė,
kad aš, daug žiaurios tiesos pasakęs į akis, išslydau iš jų rankų. Bet tik šmeiž-
tai nei Jums, nei man jokios žalos nepadarys. Šiandien aš esu laimingas, kad
galiu tęsti kovą su bolševikiškuoju slibinu. Šiai kovai skiriu visas savo jėgas.
Tvirtai tikiu, kad lietuvių tauta šią kovą laimės ir mes visi, išsikovoję savo
tėvynei laisvę ir nepriklausomybę, galėsime savo Tėvų žemėje gyventi, dirbti ir
kurti gražų, vertingą ir laimingą gyvenimą. Bolševizmas neįveiks išnaikinti
mūsų tautos, nes jo dienos suskaitytos.

Linkiu Jums, Mieli Moksleiviai, sėkmingai tęsti toliau mokslą, būti didvy-
riškai tvirtais savo lietuviškame nusistatyme, visa širdimi pamilti savąją Tėvy-
nę Lietuvą, žengti Basanavičiaus, Kudirkos, Maironio pramintais takais, vi-
sas savo jaunas jėgas skirti Tėvynei Lietuvai!

Pažinkite, studijuokite Lietuvos praeitį iš tikrųjų šaltinių, skaitykite lietu-
viškas prieškarines knygas bei žurnalus, dainuokite gražias lietuviškas, ypač
partizanines dainas, skaitykite ir platinkite lietuviškąją spaudą, būkite akty-
vūs ir tvirti kovotojai už mūsų Tėvynės laisvę.

Būkite drąsūs, ištvermingi, bet ir atsargūs šioje sunkioje išsivadavimo ko-
voje!

Tegyvuoją Laisvą, Nepriklausomą Lietuvą!

Stasys Jūrmala (Vincas Ulevičius)

Petras Girdzijauskas

KANKINĖ-DIDVYRĖ ONUTĖ PREILAUSKAITĖ

Onutė gimė 1929 m. kovo 4 dieną ūkininkų Stasio Preilausko ir Petronėlės Barčaitės-Preilauskienės šeimoje. Tėvai valdė 10 ha ūkį Tau-ragės aps., Eržvilko vls., Pagirių kai-me. Šeimoje augo jaunesnioji sesuo Elenutė, g.1930 m., brolis Jonas, g. 1933 m., ir jauniausioji Agnietė, g.1935 m.

Šeimos ištekliai leido vyriausiajai dukrai suteikti išsilavinimą ir Onutė 1945 m. liepos mėnesį laikė baigiamuosius Eržvilko gimnazijos 4 klasės egzaminus.

Pagirių ir aplinkiniai kaimai ant-rąją bolševikinę okupaciją sutiko su nerimu, nes gerai prisiminė žudynes Rainių miškelyje, birželio tremtį ir kitas baisenybes. Tačiau visi buvo patriotiškai nusiteikę ir ruošėsi atremti okupantų išpuolius. Tiems įvykiams ruošėsi tėvai, savo pavyzdžiu uždeg-dami vaikus.

Partizanų vadovybės paprašyti, Stasys ir Petronėlė Preilauskai įruošė savo gyvenamajame name slėptuvę 4 partizanams. Kadangi partizanų va-dovybė tuo metu oficialiai dirbo Eržvilko gimnazijos mokytojais ir palai-kyti ryšio su kovinių būrių vadais gimnazijoje negalėjo, viena iš susitikimų ir pasitarimų vietų tapo Preilauskų namai.

Stasys Preilauskas, žinodamas koks gresia pavojus, jei kuris iš šeimos narių prasitars apie slėptuvę arba besilankančius partizanus, suklupdęs visą šeimą prieš kryžių Dievo vardu prisaikdino laikyti paslaptį, neprasi-tarti ne tik priešams, bet ir draugams apie pogrindžio veiklą. Giliai tikin-čiai Onutei priesaika buvo šventas dalykas.

□ Onutė Preilauskaitė, g.1929, nužu-dyta 1945 07 4-5

Preilauskų namuose dažnai lankėsi ir slėpėsi slėptuvėje J.Starkus-Maželis, V.Ivanauskas-Vytenis, J.Žičkus-Viksva, J.Mocius-Švedrys, V.Mišėikis-Tarzanas, V.Slapšinskas, H.Danilavičius-Vidmantas, J.Kubilius-Bernotas (H.Danilevičius-Vidmantas ir J.Kubilius-Bernotas, kaip rinktinės vadovai, atvykdavo pas Preilauskus pasitarimams su kovinių būrių vadais).

Tarp rinktinės štabo gimnazijoje ir veikiančių partizanų kaime pastovų ryšį palaikė Onutė. Jai talkino visi šeimos nariai, nes reikėjo atlikti ne tik ryšininko pareigas, bet atnešti arba išnešti iš slėptuvės partizanų amuniciją, spausdinimo ir buitinius reikmenis. Tokias pareigas atlikti reikėdavo gan dažnai. Onutė buvo drąsi ir aktyvi, atlikdavo pačius sudėtingiausius štabo ir kovinių būrių pavedimus. Reikalui esant palaikė ryšį su kitais būriais ar rinktinėmis.

Patriotinę ir drąsią Onutės elgseną pastebėjo smeršininkai mūšio Čepaičių kaime metu, nes ji talkino apgultiems partizanams.

1945 m. liepos 14 d. Lietuvos pasienio apygardos NKVD kontržvalgybos Smerš skyriaus viršininko saugumo plk.Borisovo pranešime nurodyta, kad partizanų būrio likvidacijos metu Tauragės aps., Eržvilko vls., Čepaičių k. rajone NKVD pasieniečiai suėmė vietinę gyventoją O. Preilauskaitę, g.1929 m., įtariamą palaikant ryšį su partizanais. Sulaikyta mergina buvo išardyta pasieniečių žvalgybos skyriuje ir perduota Eržvilko NKVD skyriaus viršininkui Močialovui. Liepos 4-5 dienomis apklausos metu Močialovas, neišgaudamas prisipažinimo, tiek ją mušė, kad mirtinai nukankino. Paskui kartu su felčerių surašė fiktyvų mirties liudijimą, kuriame teigė, kad Preilauskaitė mirė nuo širdies smūgio. Slėpdamas nusikaltimo pėdsakus, Močialovas pririšo prie Preilauskaitės rankos akmenį ir įmetė į ežerą. Įsikišus NKVD kontržvalgybos Smerš tardymo skyriui, Preilauskaitė buvo ištraukta iš ežero ir medicininės apžiūros metu buvo nustatyta tikroji mirties priežastis.¹

Tačiau kūnas nebuvo grąžintas šeimai. Užkasimo vieta nežinoma.

Didvyriškumą ir ištikimybę priesaikai (šeimos nariai buvo prisiekę ir partizanų vadovybei) parodė ir kiti šeimos nariai. Kambaryje šalia slėptuvės, kurioje tuo metu slėpėsi Maželis ir Vytenis, smeršininkai kankino Preilauskienę: mušė, rovė plaukus, sukinėjo pirštus, metaliniu strypu kapojo kūną. Vienas čekistas ją parbloškė ant grindų ir šautuvo buože trenkė per nugarą, o paskui įsiutęs trenkė į grindis ir šautuvas iššovė, mirtinai

sužeisdamas budelį. Šis įvykis išgelbėjo Preilauskiėnės gyvybę, nes nedaug trūko, kad būtų galutinai nukankinta. Kieme kiti budeliai kankino Preilauską. Kilus susišaudymui Čepaičių kaime, tėvas, nors ir sužeistas, pasitraukė į mišką².

Per keletą valandų buvo nuniokota garbinga klestinti šeima, kiek vėliau nužudyta Onutė. Tėvams ir vaikams nepataisomai sugadinta sveikata, neatstatomai sunaikintas ūkis su visu turtu.

Tokių didvyrių pastangomis buvo klojami pamatai Lietuvos nepriklausomybės ir valstybingumo atstatymui.

¹ L.YA. F.K.-I. Ap.3. B.271161, 175, 180

² Elenos ir Agnės Preilauskaičių prisiminimai, papasakoti autoriui

AKMENYJE IŠKALTOS PENKIOS PAVARDĖS

1999 m. gegužės 21 d. prie Jurbarko Antano Giedraičio-Giedriaus gimnazijos iškilmingai atidengtas paminklinis akmuo penkiems buvusiems šios gimnazijos moksleiviams atminti. Jie tapo pirmosiomis sovietų aukomis Jurbarko.

Pirmosios sovietmečio aukos Jurbarko - penki devintos klasės gimnazistai, NKVD suimti paskutinėmis 1940 m. spalio mėnesio dienomis.

Edvardas Mockevičius

Edvardo Mockevičiaus tėvai Skirsnemunėje turėjo 7 ha žemės, kuriuose augo didžiulis sodas. Gimnazisto vyresnysis brolis Vytautas Mockevičius buvo Lietuvos kariuomenės karininkas, tarnavo Tauragėje. Jis taip pat netrukus buvo suimtas.

Apie gimnazisto Edvardo Mockevičiaus ir jo brolio Vytauto likimus mažai kas žinoma. Buvęs mokytojas Benediktas Butkus savo prisiminimų knygoje "Laisvės netekus" mini, jog karui prasidėjus, juos kartu išvežė iš Raseinių kalėjimo. Netoli Kazachstano sienos Sol Ilecko kalėjime Edvardą Mockevičių, jo klasės draugą Steponą Vaitkevičių ir visus kitus nepilnamečius vaikus atskyrė ir nežinia kur išvežė. Nuo tada Jurbarko gimnazisto pėdsakai dingo.

Vladas Paršelis

Suėmimo metu Vladas Paršelis buvo šešiolikmetis. Gimęs buvo Utenos apskrityje, ten ši pavardė labai paplitusi. Jis augo be tėvo, kuris buvo žuvęs, kaip sakoma, nelaimingo atsitikimo medžioklėje metu. Vladą augino ir į mokslus leido jurbarkietis girininkas Pajaujis.

Vladas, kaip ir visi kiti kaliniai, kurių enkavedistai nesuspėjo išvežti iš Raseinių kalėjimo, prasidėjus karui išmušę kalėjimo duris išėjo į laisvę.

Vokiečių okupacijos metais Vladas Paršelis aktyviai dalyvavo jurbarkiečio mokytojo Petro Paulaičio "šachmatininkų" (šio klubo vardu buvo

pridengta įsteigta Lietuvos laisvės gynėjų sąjunga) veikloje. Su savo bendraklasiu Vincu Pociumi, kaip abu nukentėję nuo bolševikų, naudojosi savotišku politinių kalinių statusu ir vokiečių okupacinei valdžiai nekėlė įtarimų.

Artėjant antrajai sovietinei okupacijai, girininko ir mokytojos Pajaujų šeima pasitraukė į Vakarus, o jų augintinis Vladas Paršelis pasiliko Jurbarko. Jis, kaip ir paskutinės klasės Jurbarko gimnazistų dauguma, išėjo į Petro Paulaičio suorganizuotą partizanų būrį ginti Lietuvos nuo sovietų okupacijos. Netrukus, 1946 metais, Vladas žuvo prie Džiugų kaimo. Kalbama, kad jo kūnas buvo atvežtas į Jurbarką ir numestas turgaus aikštėje.

Vincas Pocius

Vinco Pociaus tėvai netoli Girdžių turėjo 40 ha ūkį. Jame buvo vėjinis malūnas, didelė graži sodyba. Tėvas Leopoldas Pocius buvo pelnęs pavyzdinio valsčiaus ūkininko reputaciją. Vincas buvo vienturtis jo sūnus. Vincą Pocių suėmė enkavedistai. Karui prasidėjus iš Raseinių kalėjimo išsilaužęs kartu su Vladu Paršeliu, kurį laiką dar mokėsi Jurbarko gimnazijoje, kol tuberkuliozė galutinai pakirtojo sveikatą. Paskutiniais metais jau nesikėlė iš patalo ir 1944 metų gegužę mirė. Tėvai pasitraukė į Vakarus.

Leopoldas Pučiuliauskas

Jurbarko gimnazistas Leopoldas Pučiuliauskas buvo pats vyriausias iš suimtųjų gimnazistų penketo. Apie jo likimą žinoma mažiausiai. Visi pėdsakai dingsta Raseinių kalėjime. Kur iš ten buvo išvežtas, kur žuvo - nežinia. Jo sesuo Aldona Gabalienė rašė:

"Leopoldas gimė 1922 metais birželio 6 dieną Slavikuose, Šakių apskrityje, gyveno Barzdžių kaime, Šimkaičių valsčiuje. Tėvai stambūs ūkininkai (valdė 72 ha). Leopoldas buvo mąstantis, kūrybingas Jurbarko gimnazijos moksleivis, skautas. Troško tapti lakūnu. Labai mėgo mokytojo N.Petrulio vadovaujamą aviamodelių būrelį. Laisvalaikiu vaikščiojo paupiais, rinkdavo meldus, iš jų darydavo sklandytuvus, aitvarus. Pats buvo pasidaręs šapirografą ir 1939 metais su keliais draugais leido pusiau hu-

moristinį laikraštėlį "Tercijada".

1940 m. spalio 25 d. po pamokų į namus atėjo du vyrai ir išsivedė brolių (tėvai mums nuomojo kambarį Jurbarko). Dar ieškojo šapirografo. Leopoldas vyriškai tylėjo. Toks bežadis, lyg suledėjęs, ir liko atmintyje.

Kuo nusikalto tie penki jaunuoliai? Ėjo kalbos, kad klasėje kažkuris metė nuo lentos kreiduotą skudurą į Stalino portretą, o žydaitė apskundusi..." (*Tremtinys. 1996. Gegužė. Nr.18*).

Steponas Vaitkevičius

Jis gimė 1924 m. gruodžio 2 d. Jurbarko. Tėvai mieste nuomojo vieno kambario ir virtuvės butą, nors šeimoje augo penki vaikai. Tėvas dirbo skerdykloje sargu. Po sūnaus suėmimo tėvas buvo atleistas iš darbo, teko imtis akmenskaldžio kūjo.

Steponą Vaitkevičių suėmė gimnazijoje pamokų metu 1940 metų spalio 29 d. Iš daboklės į namus persirengti jį atlydėjo žydas. Motina apvilko naminių vilnionių siūlų megztinį. Steponas buvo doras jaunuolis, skautas, grojo gimnazijos dūdų orkestre, prieš pamokas patarnaudavo šv.Mišioms. Palydovui negirdint motina paragino:

- Jei kaltas, bėk per langą į Paimsrį ir į Vokietiją.
- Čia nieko baisaus, mane patardys dėl Mockevičiuko, nes jo brolis karininkas, ir paleis, - atsakė sūnus.

Deja, nepaleido. Niekas niekuomet nesužinos, kur sovietiniai budeliai atėmė jaunuolio gyvybę.

Paminklinis akmuo nuolat primins kovingą Jurbarko gimnazijos klasę, kurios penkis moksleivius enkavedistai suėmė 1940 metų spalio mėnesį. Ne taip sunku nuspėti, kokio likimo būtų sulaukę šie be pėdsakų dingę jaunuoliai, jeigu jiems kartu su kitais tada būtų pavykę iš kalėjimo vėl sugrįžti į savo klasę. Kaip žinoma, dauguma šios klasės vaikų vėliau išėjo į mokytojo Petro Paulaičio suorganizuotą partizanų būrį ginti Lietuvos nuo sovietinių okupantų. Gal jie būtų žuvę kovoje, kaip Vladas Paršelis, kaip Kazimieras Šimkus, vadovavęs Skirsnemunės partizanų būriui, kaip Juozas Aksamitauskas ir Urbonas Dailidė ir kiti gimnazistai. O gal kuris iš jų būtų pasitraukęs į Vakarus, kaip Sutkaitis, ir Čikagoje tapęs garsiu gydyto-

ju Sutkumi... O gal kurį iš jų būtų ištikęs kitoks likimas, kaip ir gimnazistą partizaną Antaną Kisielių ir daugelį kitų, iškentusių sovietinius kalėjimus ir lagerius, išlikusių gyvų.

PASIPRIEŠINIMO ŽIDINYS

ERŽVILKO GIMNAZIJOS MOKYTOJŲ VAIDMUO KURIANT LYDŽIO RINKTINĘ IR KĘSTUČIO APYGARDĄ

Nuolat išeina liudininkai, galintys pasidalinti atsiminimais apie vieną stipriausių rinktinių Žemaitijoje. Šie liudininkai -vienintelis istorinis šaltinis apie Lydžio rinktinės ištakas ir beveik pusantrų metų trukusią veiklą, kai jos vadovybę ir štabą sudarė legaliai dirbantys Eržvilko gimnazijos mokytojai (net direktoriai). Rinktinės kūrimo darbas prasidėjo 1944 m. lapkrityje, antrąkart bolševikams okupavus Lietuvą, ir tęsėsi iki 1946 m. kovo mėn., kai legaliai dirbantys mokytojai buvo priversti pasitraukti į mišką.

Pirmasis Lydžio rinktinės štabo viršininkas Eržvilko gimnazijos mokytojas J.Kubilius-Bernotas išleido įsaką, kuriuo nurodė, kad štabe ir vadovybėje galioja žodiniai ryšiai. Šis įsakymas galiojo visuose rinktinės padaliniuose ir tik atskirais atvejais pranešimai, parašyti slapta raščiu, iš būrių buvo siunčiami raštu. Tačiau pastarieji buvo naikinami, kad būtų užtikrintas štabo ir vadovybės slaptumas.

Nedaug medžiagos galima rasti apie tuometinius įvykius ir buvusiam KGB archyve. Pvz., 1946 m. kovo 12 d. suimtas Lydžio rinktinės vadas P.Ruibys tardytas Šubartinėje iki birželio 13 d., t.y. du mėnesius. Tardytojai nenustatė, kad jis rinktinės vadas, karininkas, neišsiaiškino net rinktinės pavadinimo. Todėl gyvųjų liudytojų: J.Kubiliaus-Bernoto, A.Stoškaus-Railos, A.Kisieliaus-Mikučio, J.Žičkaus-Širšės, B.Trumpaitytės-Žibutės, K.Jonikienės, J.Mociaus-Šviedrio, E.Preilauskaitės, V.Meškausko ir kt. pateikta medžiaga ypač svarbi.

Lydžio rinktinės kūrimosi laikotarpis

1944 m. liepos mėn. vokiečių-rusų frontas sustojo ties Raseiniais. Žemaitija-vokiečių pavaldume, kita Lietuvos dalis-rusų. LLA, besipriešinanti okupantams, buvo sutrikdyta, ryšys tarp atskirų grandžių nutrūkęs.

LLA struktūra kai kurių valsčių lygmenyje susilpnėjo, kai liko be ryšio

tarp valsčių-kuopų ir savo teritorijos gyventojų, kurie priešinosi okupantams. Gyvenimas diktavo savo taisykles - naujai okupuotoje Lietuvos dalyje pradėjo burtis ginkluoti partizanų būriai. Jų dislokacija - miškingos vietovės. Eržvilko valsčiuje išliko LLA struktūra su grupe karininkų, kurie būrėsi apie gimnaziją, nes kai kurie jų buvo mokytojai: ltн.P.Ruibys, ltн.Statkevičius, ltн.

J.Babilius mokytojavо Varlaukyje, kpt.J.Babilius tuo metu gyveno Balandžių k. šalia Eržvilko. Kiti gimnazijos mokytojai: J.Kubilius-Bernotas, H.Danilevičius-Vidmantas, V.Steponaitis, A.Giedraitis, P.Gailiūnas. LLA priklausė J.Žičkus-Žio-gas, Viksva, K.Ruibys-Eiva, J. Rimša, A.Stoškus-Raila.

Frontui nuslinkus į vakarus, Eržvilko vls. LLA štabo vadas ltн.P.Ruibys pradėjo nustatinėti ryšius tarp buvusių kitų Tauragės apskrities valsčių LLA struktūrų. Pasirodė, kad iš 13 apskrities valsčių, vokiečių okupacijos metais turėjusių gerai organizuotus karinius būrius ir valsčių štabus, veiklus išliko tik Eržvilko štabas¹. Pastarasis ir ėmėsi organizuoti Tauragės apskrities ir Raseinių aps. dalies valsčių erdvėje naują kovinį vienetą - rinktinę, sujungiant 16 valsčių kovinius būrius vieno štabo vadovybei. Reikėjo užmegzti ryšius ne tik tarp Raseinių aps. Šimkaičių, Jurbarko ir Viduklės valsčių kovinių būrių, nes anksčiau jų nebuvo, bet ir tarp savaimingai susiorganizavusių kovinių vienetų. Naujas okupantas pradėjo persekioti žinomus LLA karininkus ir kitus aktyvistus. Jau 1945 m. pradžioje suimtas kpt.J.Babilius, gimnazijos direktorius A.Giedraitis, mokytojas V.Steponaitis ir kt. Tačiau rinktinės organizavimo darbas nenutrūko, nes išliko rinktinės vadas ltн.P.Ruibys, ltн.Statkevičius, rinktinės štabo vadas J.Kubilius-Bernotas, štabo narys H.Danilevičius-Vid-

□ Petras Ruibys, Eržvilko gimnazijos mokytojas. Pirmasis Lydžio rinktinės vadas

mantas, OS ryšių poskyrio vadas gimnazistas J.Rimša, OS skyriaus vadas J.Žičkus-Viksua, Žvalgybos skyriaus vadas A.Stoškus-Raila ir kt.

1945 m. rugpjūčio 5 d. rinktinės štabo darbuotojų posėdyje prie Eržvilko pas Toliušį (pravardžiuojamą Dzindziliuku) rinktinei buvo suteiktas Lydžio pavadinimas². Tai reiškė, kad rinktinės štabas tarp visų grandžių nustatė vidaus ir išorės ryšius. Visi koviniai padaliniai, esantys 16-os valsčių erdvėje, tapo pavaldūs rinktinės vadovybei. Dėta pastangų į rinktinės pirmąją kuopą įjungti ir 8-ąjį batalioną, kuriam vadovavo P.Paulaitis-Aidas, tačiau pastarasis ir liko savarankiškas iki Kęstučio apygardos susikūrimo.

Rinktinės koviniai būriai buvo suskirstyti į tris kuopas. Pirmajai - Kadagio - vadovavo Gaudentas Kisielius-Tomas, organizaciniais gabumais pasižymėjęs LLA struktūrose³. Kuopoje buvo 5 būriai, kurie mūšiuose netekę vadų ar karių įvairiai persitvarkydavo. Tai: Paupio - K.Tamulio-Kulkio, Senio, vėliau J.Starkaus-Maželio; Pavidaujo - T.Kisieliaus-Bitino, vėliau A.Kisieliaus-Mikučio; J.Strainio-Saturno Batakių būrys; AJoniko - Rolando (Daktaro); A.Stoškaus-Railos - štabo apsaugos būrys; B.Misevičiaus - Gintaro (Butkaičių-Balandinės). Šių būrių kovos erdvė: Gaurės, Batakių, Eržvilko, Jurbarko, Šimkaičių, Skaudvilės, Viduklės, pietinė dalis Tauragės valsčių ir Tauragės miestas (iš Šubartinės kalėjimo kaliniai buvo išlaisvinti pirmosios kuopos visų vadų pastangomis. Kalinius partizanai pasitiko Tauragės priemiestyje).

Antrąją - Uosio - kuopą sudarė 3 arba 4 būriai: Vaitimėnų (vadas K.Maiteika-Mažeika); Pajūrio būrys; Karklėnų būrys (vadas V.Ražauskas). Būrių kovos erdvė - Šilalės, Kaltinėnų ir Upynos valsčiai.

Trečiąją - Neptūno - kuopą sudarė 4-5 būriai: Šalnės, Žaibo, Nemuno ir ketvirtas būrys, veikęs Ž.Naumiesčio ir Šilutės apskrityje (būrio pavadinimas nenustatytas). Kuopos vadas Aleksas Miliūnas (vėliau P.Ruibys-Garbštas). Trečios kuopos veikimo erdvė: Šilalės, Pagramančio, Žygaičių, Vainuto, Ž.Naumiesčio vls. ir Tauragės vls. šiaurinė dalis bei Šilutės aps.

Kol rinktinės vadovybė - Garbštas, Bernotas, Vidmantas - mokytojaavo gimnazijoje, kiti štabo nariai irgi turėjo viešas pareigas. Mažiau laiko liko pasipriešinimo veiklai, o ypač darbui su kovos būriais. Silpnesni ryšiai buvo su kaimyniniais pasipriešinimo vienetais. Padėtis pasikeitė 1945 m. antrojoje pusėje, kai po sužeidimo pagijęs J.Kasperavičius-Šilas pradėjo dirbti rinktinės operatyvinio skyriaus vadu. Jis, keliaudamas iš vieno būrio

i kitą, visas savo žinias ir energiją skyrė būrių kovinės veiklos tvarkymui. Tuo pačiu buvo normalizuoti ryšiai tarp būrių. Šilas sutvarkė ir tuo pačiu įgyvendino karinį statutą, pritaikytą partizaninei veiklai, taip pat vidaus tvarkos statutą. Nustatė operatyvinės veiklos taisykles⁴.

J.Kasperavičius-Šilas, būdamas aštraus proto karininkas, išvalgus taktikas ir strategas, per tuos metus perprato partizaninio karo esmę ir perspektyvą. Partizaninio karo strategiją išdėstė 1947 m. pradžioje partizanų vadų suvažiavimui. Šiuo pamatiniu dokumentu ir statutais vadovavosi partizanų generolas J.Žemaitis-Vytautas, tęsdamas kovą su okupantais. Atskirai reikėtų pažymėti Šilo artistinius gabumus ir žaibišką orientaciją sudėtingose aplinkybėse. Šių bruožų dėka jam pavyko suvaidinti Eržvilko ir Tauragės čekistams krosniaus vaidmenį ir juos apgauti. Šilas operatyvinio skyriaus vadu Lydžio rinktinėje buvo apie metus, iki kol jį išrinko Jungtinės Kęstučio apygardos vadu.

1946 m. kovo mėn. A.Stoškaus-Railos būrys inscenizavo H.Danilevičiaus-Vidmanto pagrobimą jam grįžtant iš mokytojų konferencijos Tauragėje. Toks Vidmanto pasitraukimas iš legalių pareigų buvo skirtas čekistams suklaidinti, kad būtų apsaugoti nuo represijų kiti gimnazijos mokytojai. Kaip tik tuo metu buvo suimtas rinktinės vadas lt.n.P.Ruibys-Garbštas, tad Vidmantas perėmė vadovavimą rinktinei. Nuo tada jis visą savo laiką ir energiją skyrė partizaninei veiklai. Tuo metu visos štabo tarnybos ir vadovybė buvo pagrindyje. Per tuos metus Lydžio rinktinė sustiprėjo kaip kovinis-propagandinis vienetas. Reguliariai 400-500 egz. tiražu pradėtas leisti laikraštis "Laisvės Varpas", kuris kai kuriuose būriuose dar buvo dauginamas ir platinamas tarp partizanų ir gyventojų.

Atokesnėse vietovėse koviniai būriai valdė padėtį. Bolševikų valdžia ateidavo tik su įgulų kareiviais ir išeidavo kartu su jais. Mūšiu buvo užimami valsčiai, išvaikomi sribai, paleidžiami suimtieji, naikinamos jų bylos, rekvizicijų ir mokesčių dokumentai. Maistu apsirūpinama iš parduo-tuvių, pieninių, iš mokesčių agentų rekvizuojami pinigai, rekvizuojamos rašomosios mašinėlės, radijo imtuvai ir kt. Be to, partizanai dažnai pake-lėse rengė pasalas sribams ir įgulai, vaikė rinkimines apylinkes. Pagrindi-nis kovos su okupantais krūvis gulė ant būrių vadų pečių. Sėkmė ar pralai-mėjimas, išlikimai ar žūtys priklausė nuo jų drąsos, sumanumo ir kovinės patirties.

¹ Kasparas K. Lietuvos karas. P.127-128

² Kubiliaus-Bernoto J. duomenys.

³ Kasparas K. Lietuvos karas. P.127

⁴ Mociaus-Sviedrio J. duomenys.

Pirmieji Lydžio rinktinės, Kadagio (pirmosios) kuopos ir būrių vadai

Būrių vadų gyvenimai iliustruoja ne tik kovojančios dalies, bet ir visų besipriešinančių gyventojų sluoksnių socialinę sudėtį, jų požiūrį į okupacinį režimą.

Žemiau pateikiamas straipsnių, atsiminimų bei apybraižų ciklas apie garsiausius krašto, kuriame veikė Lydžio rinktinė, partizanų vadus. Suprantama, autoriai negalėjo atskleisti viso partizaninio gyvenimo, visų partizaninių žygių, nes jau daugelio liudininkų nėra, juolab kad tie žygiai buvo slapti, susidūrimai atokiose vietose ir daugelis iš tų mūsų negrįžo ir papasakoti negali.

Jonas Žičkus

NEĮVYKDYTA UŽDUOTIS

1945 m. liepos mėn. pabaigoje iš Blinstrubiškės miško (Viduklės vls.) į Petkaičių mišką (Skaudvilės vls.) sėkmingai sugrįžo Jono Strainio-Saturno vadovaujamas partizanų būrys. Dar prieš keliantis būriui iš Varlaukio apylinkių į Blinstrubiškių mišką, Saturnas ir vyrai žinojo, kad į ten jie kelsi laikinai - nuraminti ir sudrausminti Viduklės ir Šimkaičių įsisiautėjusių sribų komunistų ir aktyvistų - ir vėl grįš į šį kraštą. Saturno būryje daugiausia buvo Batakių, Eržvilko, Skaudvilės valsčių ūkininkų vaikai. Į Petkaičių mišką būrys grįžo papildęs Vadžgirio ir Šimkaičių krašto vyrais: Kaziu Tamuliu-Seniu, jo sūnumi Kaziuku, Jonu Baciū-Rimu, Jonu Urbšaičiu-Žiliu, Antanu Stoškumi-Raila, Kaziu Valaičiu-Kazimieru ir kiais.

Sugrįžę į Petkaičių mišką, Saturnas ir vyrai buvo patenkinti: pažįsta-

mos vietos, pažįstami patikimi žmonės, neatsisakantys padėti partizanams. Iš artimesnių apylinkių kilę vyrai išskubėjo susitikti su savo artimaisiais ir ryšininkais, stovykloje liko iš Vadžgirio ir Šimkaičių atėję vyrai, nes šiame krašte giminių ir pažįstamų jie neturėjo.

Prieš išsiskirstant vyrams po namus Saturnas pasakė, kad būrys čia stovyklaus 2 ar 3 dienas ir pranešė kurią dieną visiems susirinkti. Vyrai susirinko nurodytu laiku ir būrys sutemus persikėlė į Užšešuvių miškelį, kuriame apsistojo toje pačioje vietoje, kurioje įvyko pirmosios kautynės 1945 m. pradžioje. Čia vėl susitikimai su artimaisiais. Trečios dienos vakare būrys perbrido Šešuvę. Netoli buvo Mickiškės miškas, į kurį būrys kėlėsi. Naktis buvo ūkanota, o įėjus į mišką ir visai tamsu, tačiau būryje buvo vyrų, kurie Mickiškės mišką žinojo, todėl ėjo gilyn į mišką, kol surado melioracijos griovį. Vieta buvo sausa ir vyrai tuojau pat sugulė poilsui. Prieš gulant Saturnas paskirstė sargybą. Sargybiniai keitėsi kas dvi valandas: vienas sargybinis stovėjo prie Batakių-Gaurės vieškelio, kitas - miško pakraštyje.

Dienai išaušus vyrai apžiūrėjo stovyklavietę. Nuo Batakių geležinkelio stoties Gaurės link gilyn į mišką vingiavo dulkėtas vieškelis. Šalia jo, netoli stovyklos, buvo ūkininko Juozo Kaminsko sodyba, kurioje gyveno šeiminkas, jo žmona ir dvi dukterys, maždaug 18 ir 20 metų. Saturnas ir kai kurie vyrai su Kaminsku ir jo šeima buvo pažįstami, užeidavo į jų namus. Kaminskienė su dukromis išvirdavo sriubos, pavaišindavo šviežiu pienu. Pats Kaminskas kelis kartus buvo atėjęs į stovyklą.

Rugpjūčio 8 diena, antradienis, nuo pat ryto buvo šilta ir saulėta. Gaurės ir Batakių kryptimi judėjimas buvo nedidelis. Pravažiavo vienas kitas vežimas, praėjo keli žmonės. Sargybiniai nieko įtartino nepastebėjo. Visi vyrai buvo jau susirinkę, gulinėjo pavėsyje, kiti susėdę grupelėmis ramiai šnekučiavosi. Kitoje griovio pusėje nedideliame iškirstame miško plotelyje esančiame avietyne vyrai uogavo, o Leonas Plienaitis kirpimo mašinėlė kirpo plaukus ant kelmo sėdinčiam partizanui. Keli vyrai stovėjo šalia, laukdami savo eilės.

Ateinančią naktį vyrai turėjo keltis į Tauragės miškus, arčiau Tauragės-Skaudvilės plento. Jie žinojo, kad artimiausiomis dienomis iš Tauragės Šubartinės į Vilniaus ir Kauno kalėjimus veš kalinius. Saturnas ir jo vyrai buvo nusiteikę surengti pasalą ir juos išvaduoti. Apsistojus arčiau plento

reikėjo surasti tinkamą vietą stovyklavietei, stebėti aplinką, judėjimą plentu ir laukti ryšininkų pranešimo, kada bus vežami kaliniai.

Užšešuvių ir kitų to krašto kaimų LLA būrys buvo gausus, gerai organizuotas. Kai kurie vyrai dar vokiečių okupacijos metais buvo įsigiję šautuvų, automatų, granatų, kulkosvaidžių. 1944 m. rudenį, sugrįžus bolševikams, prasidėjo vyrų gaudymas į raudonąją armiją. Vyrai, kuriems buvo nesaugu savo namuose, išėjo į Užšešuvių miškelį. 1945 m. sausį čia juos užtiko enkavedistai. Įvyko susišaudymas. Žuvo 4 vyrai ir keli NKVD kareiviai. Užšešuvuose, Rikyškiuose, Steigviluose ir kituose kaimuose prasidėjo areštai. Suėmė Jono Strainio-Saturno brolius Steponą ir Juozą, pusbrolių Praną Strainį ir kitus. Jie visi priklausė tam pačiam LLA skyriui. Kartu su minėtais vyrais buvo areštuotas karininkas Varlaukio mokyklos mokytojas J.Babilius, Skaudvilės valsčiaus agronomas karininkas Jonas Jankauskas, skaudviliškis (iš Pužių kaimo) Edvardas Laugalys ir kiti. Areštuotus vyrus uždarė Šbartinės požemiuose, žiauriai tardė. Dabar jie buvo nuteisti, paruošti etapui į kalėjimus ir lagerius. Saturno būrys buvo pasirengęs Tauragės miške juos išvaduoti.

Apie būsimą kalinių vežimą Saturnas gaudavo žinių iš Lydžio rinktinės štabo, kalinių artimųjų ir ryšininkų.

Jis sakė, kad viską žino ir organizuoja Mažiukas (J.Kubilius). Dabar jis laukė štabo ryšininkės, turėjusios atnešti naujausias žinias ir įsakymus. Gerokai po vidurdienio į stovyklą atėjo lauktoji ryšininkė Onutė Valantiejtė. Kai kurie vyrai ją asmeniškai pažinojo, o aš mokiausi su ja vienoje Tauragės gimnazijos klasėje. Keletą minučių ji kalbėjosi su vyrais, paskui Saturnas pasiūlė jai paėjėti į šalį. Abu nuėjo į greta buvusią aikštelę ir susėdę kalbėjosi. Staiga prie stovyklos nuaidėjo šūvis, jam įkandin - trumpos automato serijos. Atbėgęs sužeistas Saturnas pasakė: "Mes išduoti!"

BATAKIŲ BŪRIO VADAS JONAS STRAINYS-SATURNAS

Jonas Strainys gimė 1918 m. Igno Strainio ir Malvinos Kalvaitytės šeimoje, kuri valdė 18 ha ūkį Tauragės aps., Batakių vls., Užšešuvio k. Be vyriausiojo sūnaus Jono, šeimoje augo broliai Juozas ir Steponas, seserys - Onutė, Stasė ir Marytė.

1925 m. mirė Ignas Strainys, palikdamas našlę su būriu mažamečių vaikų. Malvina Strainienė ištekėjo už Pečkausko ir 1925 m. gimė ketvirtas sūnus Vladas.

Jono vaikystė prabėgo Užšešuvių k., kur dirbdamas ūkio darbus baigė vietinę pradžios mokyklą. Augdamas kartu su Nepriklausoma Lietuvos valstybe tapo jos patriotu, dalyvavo tautinių jaunimo organizacijų judėjime, o sukakus šauktinio amžiui, tarnavo Tauragės kunigaikščio Butageidžio 7-ame pėstininkų pulke. Drausmingas ir gabus karys buvo nukreiptas į mokomąją kuopą ir baigė kursą puskarininkio laipsniu. Pasibaigus privalomai karo tarnybai, Jonas lieka tarnauti puskarininkiu tame pačiame pulke. Už nepriekaištingą pareigų vykdymą Jonui suteiktas vyresniojo puskarininkio laipsnis.

1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, Jonas grįžo į ūkį Užšešuvio kaime, kur praleido pirmąją okupaciją. Nors apie pasipriešinimą pirmiesiems okupantams žinių neišliko, vėlesni įvykiai rodo, kad ši patriotiškai nusiteikusi šeima nesėdėjo rankų sudėjusi. Jonui ir visai patriotiškai šeimai vokiečių okupacija ir okupantų vykdomas genocidas buvo nepriimtini. Jonas pradėjo telkti aplink save vietinį jaunimą pasipriešinimui. Susisiekė su LF, platino pagrindinę spaudą. Jis įstojo į LLA ir tapo vienu jos organizatorių ir vadovų Batakių vls. Jonui aktyviai talkino broliai Juozas, Steponas ir Vladas.

Jono Strainio vadovaujama LLA organizacija kaupia ginklus ir slepia iš anksto numatytoje slėptuvėse, vykdo kovinį paruošimą jaunimui, netarnavusiam kariuomenėje. Suaktyvėjus bolševikiniams diversantams, plėšikaujantiems apylinkėse, išveda juos.

Priartėjus vokiečių-rusų frontui, LLA padaliniuose vyksta aktyvus pasiruošimas ginkluotam pasipriešinimui. "1944 m. liepos mėn. Šiaulių LLA

apygardos štabas trumpam buvo praradęs ryšį su Tauragės aps. štabu. Rugpjūčio mėn. padėtį ėmė taisyti apygardos štabo atstovai. Gulbės (Tauragės a.) štabo viršininku iš naujo paskirtas kpt Juozas Babilius-Ridikas, pasivadinęs Šarūnu. Rinktinė buvo ginkluota: 400 šautuvų, 18 kulkosvaidžių, iš kurių 10 buvo Batakių LLA organizacijoje, turinčioje ir minosvaidį. Batakių vls. organizacijai iš pradžių vadovavo Jonas Strainys-Saturnas. Po kuopos suformavimo jis ir jo brolis Juozas liko būrių vadais - du būriai po 25 karius. Batakių kuopos vadu buvo paskirtas Antanas Žibartas¹.

Per Tauragės apskritį persiritęs vokiečių-rusų frontas sulaukia Smeršo ir kt. čekistų anplūdžio, kuris nutraukia užmegztus ryšius. Dalis LLA narių pasitraukia su vokiečiais. 1945 m. sausyje suimami kpt.J.Babilius ir lttn. J.Babilius, dirbę Gulbės štabe, mokytojas Vytautas Steponaitis ir daugelis kitų. Gyvenimas padiktuoja kitokios organizacijos poreikį - ginkluotus būrius.

Jonas Strainys-Saturnas, vadovaudamasis LLA statutu, ryšiui su štabais nutrūkus pats sutelkia būrį ir jam vadovauja, tuo pat ieškodamas ryšio su gretimais būriais ir štabu.

Enkavedistų siautėjimai neaplenkė ir Saturno būrio. Jau 1945 m. sausyje susirėmime su kariniu daliniu Užšešuvio miškelyje žuvo 4 būrio kariai. Suimti ir nuteisti Saturno broliai Juozas ir Steponas. Iš keturių brolių būryje lieka du - būrio vadas Saturnas ir jauniausias Vladas. Po Tauragės aps. LLA štabo sunaikinimo 1945 m. pradžioje aktyvių veiksmų imasi Eržvilko valsčiaus kuopos štabo vadas lttn.Petras Ruibys-Garbštas, Žigas, dirbęs mokytoju Eržvilko gimnazijoje. Sutelkęs štabą iš aktyvių patriotų mokytojų, tarnautojų ir gimnazistų, organizuoja Tauragės aps. rinktinę iš jau veikiančių būrių. Rinktinės štabo vadas Bernotas (J.Kubilius) užmegza ryšį su Saturnu. Ryšį su štabu Saturnas palaiko ir per partizanų-slapuką Joną Žičkų-Širšę, Daktariuką ir kitus štabo ryšininkus.

Gera organizuotas ir ginkluotas Saturno būrys štabo nurodymu tramdo kolaborantus, sribus ir net okupantų įgulas tarp Batakių-Gaurės-Šimkaičių-Viduklės. 1945 m. birželyje kelyje Paupys-Vadžgirys, Bulzgeniškių k. ties miškeliu, vadinamu Milerine, Saturno būrys sunaikino tris Šimkaičių vls. NKVD karininkus, išvadavo suimtuosius, nuginklavo kareivius. Saturnas, išrikiavęs belaisvius, pasakė, kad su Rusija lietuviai nekariauja, tik nori, kad rusai išeitų iš Lietuvos.

- Eikite ir praneškite apie tai visiems įgulos kariams, - pasakė ir paleido juos.

1945 m. liepos 6 d. kelyje ties Šaltuonos tiltu Saturno būrys sunaikino 6 sribus ir padėkos Stalinui laišką, kurį jie vertė apylinkės žmones pasirašyti.

1944-1945 m. pirmoje pusėje būrio dislokacijos vietose bolševikinė valdžia kaimuose gyvavo tik kariuomenės siautimo metu. Kitu laiku visa valdžia priklausė partizanams ir OS nariams.

1945 m. rugpjūčio 7 d. rinktinės štabas Saturno būriui įsakė vykti į Mikiškės mišką prie Gaurės miestelio ir ten laukti tolimesnių štabo nurodymų. Rugpjūčio 8 d. į būrio dislokacijos vietą atvyko štabo ryšininkė gimnazistė Onutė Valantiejūtė su tolimesniais štabo nurodymais. Onutei kalbantis su Saturnu pasigirdę pirmieji šūviai sunkiai jį sužeidė. Būrys susikovė su jį supančia įgula. Mūšyje žuvo 9 partizanai, tarp jų - 4 vokiečiai, pasitraukę iš belaisvių stovyklos ir partizanavę būryje. J.Žičkus-Širšė sužeistą Saturną išnešė iš mūšio lauko ir paslėpė melioracijos griovyje. Aptvarstęs žaizdas ir sustabdęs kraujavimą nugabeno į saugesnę vietą. Saturnas naktį buvo perkeltas į slėptuvę sodyboje ir slaugomas iki rugpjūčio 25 d. Tą dieną slėptuvę aptiko kareiviai. Saturnas gyvas nepasidavė - paskutinių šovinių pasiliko sau. Kartu žuvo ir partizanas A.Norkus-Antoška...

¹ Kasparas K. Lietuvos karas. P.127-128.

Petras Girdzijauskas

KADAGIO KUOPOS, BŪRIO VADAS ANTANAS JONIKAS-ROLANDAS,
LIUTAURAS, DAKTARAS

Antanas Jonikas gimė 1913 m. Kalniškių k., Šimkaičių vls., Raseinių aps., valstiečių šeimoje. Vaikystė ir paauglystė prabėgo tėvo ūkyje kartu su broliais ir seserimi Ona. Vyriausiajam, kuriam atiteko ūkis, teko aprūpinti kraičiu ir seserį. O jaunėlis Antanas, kuris nuo mažens buvo nagingas, irgi turėjo palikti ūkį, nes tradiciškai šis buvo nedalomas.

Antanas, 1925 m. baigęs Vadžgirio pradžios mokyklą, darbuodamasis pas ūkininkus ir tėvų ūkyje prie vietinio kalvio pasimokė šaltkalvystės.

1933 m. buvo pašauktas privalomai karo tarnybai į pėstininkų pulką. Po dvejų metų baigęs karo tarnybą, išėjo iš tėvo ūkio savarankiškam gyvenimui ir pradėjo dirbti gateristu Dirvonių malūne prie Eržvilko. Malūno savininkas atkreipė dėmesį į gabų specialistą ir paskyrė jį lentpjūvės vyresniuoju. Antanas pradėjo ruošti šeimyniniam gyvenimui, pradėjo kaupti medžiagas nuosavo ūkio statybai. 1937 m. vedė Kotryną Dimaitytę iš Sen-dirvių k. ir jau dviese kūrė busimojo būsto pamatus.

Pirmoji sovietinė okupacija sugriovė jaunos šeimos planus. Rusų kareiviai atėmė suruoštas statybines medžiagas ir panaudojo įtvirtinimų prie Vokietijos sienos statybai.

Kai Eržvilko plytinės savininkas vokiečių kilmės verslininkas Liudvikas Kraftas pagal Vokietijos ir SSRS valstybinę sutartį 1940 m. repatriavo į Vokietiją, Antanas Jonikas buvo paskirtas šios įmonės valdytoju. Valdytoju jis dirbo iki antrosios sovietinės okupacijos. Antanas buvo autoritetas to krašto verslininkams ir ūkininkams. Sovietai okupuotuose kraštuose be atodairiškai naikino visus vadovus, todėl ir Antanas Jonikas pateko į jų akiratį. 1945 m. vasario pabaigoje atėjo ir Antano eilė - jį suėmė. Antanas dar pirmąją suėmimo dieną iš areštinės pabėgo. Tolesnis kelias buvo kartu su bendradarbiu J.Starkumi-Maželiu, kuris partizanavo Pagirių, Čepaičių kaimuose ir vadovavo grandžiai. Patraukė į gimtas Kalniškes ir Papatčius, kur sesuo Ona Trumpaitienė globojo vietinius partizanus. Šie ir aplinkiniai kaimai buvo Lydžio rinktinės partizanų atraminiai punktai. Partizanių veiklą Antanas pradėjo jau balandyje, prisiekdamas ir pasirinkdamas Liutauro slapyvardį.

Pirmąją kovos krikštą Liutauras gavo gegužės mėn., kai su bendražygiais Jonu Starkumi-Maželiu ir Jonu Rupšaičiu (Urbšaičiu)-Žiliumi Kalniškėse tėviškėje lankė artimuosius. Enkavedistai apsupo juos tik spėjus išeiti iš tėviškės. Partizanai sumaniai manevruodami sutelkta ugnimi išblaškė enkavedistų žiedą ir laimingai grįžo į stovyklą Šimkaitinės miške. Šioje ir kitose sudėtingose situacijose Liutauras ne kartą parodė drąsą ir sumanumą. Tai netruko pastebėti Lydžio rinktinės vadovybė.

1945 m. rugpjūčio pradžioje Mickiškės miške mūšyje su čekistais buvo sunkiai sužeistas ir persekiojamas žuvo Saturno būrio vadas Jonas Strai-

nys. Mūšio metu išblaškytą Saturno būrį perėmė rinktinės štabo vadas Henrikas Danilavičius-Vidmantas. Atstatęs visas grandis, paskyrė naujuoju būrio vadu Antaną Joniką ir parinko jam Daktaro slapyvardį. Šiuo slapyvardžiu vadas naudojosi tol, kol būrys vadinosi Saturno vardu. Vėliau AJonikas pakeitė savo slapyvardį į Rolandą ir būrys buvo tradiciškai pavadintas Rolando vardu.

Rolandas buvo gerai pažįstamas su dauguma besimokančių ir baigusių Eržvilko gimnaziją gimnazistų, nes tai buvo vietinių ūkininkų vaikai, kartu su tėvais naudojėsi Eržvilko įmonės paslaugomis per visą okupacinį periodą. J.Blažys-Klevas, buvęs gimnazistas, ir dirbdamas Eržvilko pasų stale teikė partizanams ypač naudingą informaciją tiesiogiai į būrį arba per ryšininkus, talkino partizanams ir jų giminėms apsirūpinant reikiamais dokumentais. Šį faktą liudija ryšininkė, taip pat buvusi Eržvilko gimnazijos gimnazistė Ona Mockutė. Kai ji pabėgo iš suėmimo Tauragėje, Rolandas parūpino jai dokumentus Aldonos Dirginčiūtės vardu¹. Ona Mockutė, dar tebesimokydama Eržvilko gimnazijoje, palaikė ryšį tarp Rolando būrio ir Lydžio rinktinės štabo viršininko H.Danilevičiaus-Vidmanto, aprūpindavo Rolando būrį medikamentais iš Eržvilko vaistinės².

1945 m. rudenį, Lydžio rinktinės Kadagio kuopos partizanų vadai Bitinas, Gintaras ir Rolandas ruošė Gaurės miestelio išvadavimą. Gaurė - Rolando būrio teritorija, todėl pagrindinės smūgio kryptys pavedamos jo būriui. Puolimo snulkmenas privalėjo paruošti Rolandas. Jam miestelio planą kruopščiai paruošė ir išsamias žinias pateikė buvęs Eržvilko gimnazistas, tuomet dirbęs Gaurės valsčiaus sekretoriumi Vladas Jončia-Vaidotas. Karinė operacija buvo sėkminga ir parodė okupantams ir kolaborantams, kad Lietuvos valstybė dar nenuslopinta, turi savo kariuomenę, drąsius ir sumanius vadus.

Gaurės miestelį Rolando būrys buvo užėmęs ir antrąkart. Štai kaip vertina Rolando sumanumą ir drąsą Lydžio rinktinės štabo viršininkas, kartu su juo dalyvavęs mūšyje: "Ir čia Rolandas pradėjo komanduoti: pirmas kulkosvaidis - užimti pozicijas dešiniau! Trumpom serijom ugnis! Antras kulkosvaidis - ugnis! Trečias kulkosvaidis - trumpom serijom ugnis! Stovėdamas tai už vieno, tai už kito medžio, dažnai keisdamas vietą, labai aiškiai, kaip tikras vadas, komandavo Jonikas-Rolandas".³ Taip jis elgėsi visuose mūšiuose su okupacine kariuomene.

1946 m. birželio 13 d. Rolando ir Vytenio būrių partizanai organizavo didžiausią Lietuvoje kalinių pabėgimą iš Tauragės Šubartinės. Buvo išlaisvinti 23 vyrai, tarp jų ir Lydžio rinktinės vadas P. Ruibys.

Rolando būrys gyveno ne tik karinį-partizaninį, bet ir dvasinį gyvenimą. Mena būryje partizanavusi O. Mockutė: “Vakare prie degančio laužo bendra malda, kaip dabar matau pagarbiai susikaupusius, ratu stovinčius vyrus ir lyg girdžiu nuotrupas jų maldos - Dieve, kurs leidai tautas ir įdiegei joms laisvės troškimą, gražink, prašome, ir mūsų tėvynei laisvės dienas”.⁴ “Būryje buvo daug išsilavinusių vyrų. Turėjo nuostabų kvartetą, kurį sudarė broliai Antanas ir Bronius Liesiai, Jeronimas Budnikas-Audronis ir Vytautas Gružas-Mindaugas”⁵. Prie laužo savo skambiu dainavimu po sunkių žygių jie drąsino išvargusius laisvės karius. O poetai ir kompozitoriai, rašę dainoms eiles ir jas harmonizavę, buvo tie patys partizanai: Bronius Liesys-Eglis, Petras Bartkus-Alkupėnas. Melodijas komponavo Lydžio rinktinės OS vadas Eržvilko bažnyčios vargoninkas Jonas Žičkus-Viksva.

Rolandas vienodai lengvai sugebėjo bendrauti tiek su akademiniu, tiek su kaimo jaunimu ir su paprastais kaimiečiais. Todėl jis Gaurės-Šimkaičių-Raseinių-Batakių apylinkėse buvo populiarus ir gerbiamas partizanų vadas.

1947 m. gegužės 25 d. Purviškių miške, eidamas su dviem būrio kariais, užėjo ant 27 pasalaujančių čekistų. Partizanai nukovė 9 čekistus ir atsišaudydami traukėsi, Rolandas iš kulkosvaidžio šaudė stačias ir per drąsą žuvo, tačiau partizanams Šalčiui ir Siaubui pavyko pasitraukti.

Žuvusį Rolandą čekistai numetė Jurbarko turgavietėje, vėliau užkasė Barkūnų šile už Mituvos...

Rolandą iš užkasimo vietos paėmė sesuo Ona Trumpaitienė su vyro broliu Jonu ir Zigmū Joniku - velionio brolio sūnumi. Suvyniojo į berželių šakas ir parvežė į Kalniškes. Šermenys vyko Kalniškių miškelyje prie ryšininko J. Kisieliaus-Krapiko. Dalyvavo rinktinės ir apygardos vadovybė, bendražygiai, kaimynai. Palaidotas slapčia Paupio parapijos kapinėse. (Tik 55-ųjų žūties metinių proga iškilmingai buvo atidengtas antkapinis paminklas).

Kovos draugai miške, prie Rolando karsto, sukryžiaavę jo kulkosvaidį su bendražygio ginklu, prisiekė atkeršyti okupantams už vado žūtį.

□ A.Joniko-Rolando šermenys miškelyje Kalniškėse. H.Danilavičius, A.Joniko žmona Kotryna, A.Slušinskas, V.Gužas, J.Urbšaitis-Žilius, J.Starkus

□ Joniko-Rolando šermenys. A.Slušinskas-Lapinas, V.Gužas-Kardas, Mindaugas, Lydžio m. vadas, H.Danilavičius-Vidmantas, rinktinės apsaugos grandies vadas Jonas Starkus-Maželis, J.Urbšaitis-Žilius

Lietuvos partizanų vadas generolas J.Žemaitis-Vytautas apie bebaimą partizaną Rolandą pasakė: “Jei jis turėtų aukštąjį išsilavinimą, jam būtų suteiktas pulkininko laipsnis”.

Rolando karas su okupantais tęsėsi dvejus metus ir tris mėnesius - partizanų vado gyvybės gija buvo nutraukta pačiam gegužės žiedų ir jėgų žydėjime.

¹ LKAT.18, P.273.

² Ten pat. P.207.

² Ten pat. T.13. P.135.

⁴ Ten pat. T. 18. P.274.

⁵ Ten pat. P.273

Petras Girdzijauskas

PIRMASIS PAUPIO BŪRIO VADAS KAZYS TAMULIS-KULKYS, SENIS

Kazys Tamulis gimė 1900 m. Paparčių k., Šimkaičių vls. ūkininko šeimoje. Kazys augo kartu su broliu Izidoriumi. Baigė Paupio pradinę mokyklą kartu dirbdamas tėvų ūkyje. 1920 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1922 m. vedė. 1923 m. gimė sūnus Antanas, 1925 m. - dukra Onutė, 1926 m. - sūnus Kazimieras.

Kazys ir Ona Tamuliai per nepriklausomybės laikotarpį su vaikais ūkininkavo savo ūkyje Paparčių k. Kazimieras Tamulis buvo aktyvus vietinės Šaulių organizacijos narys. Paparčiuose jis praleido ir pirmąją bolševikinę okupaciją. Vokiečių okupacijos metais Kazimieras-Kulkys kartu su vyresniuoju sūnumi Antanu įstojo į pagrindžio pasipriešinimo organizaciją ir buvo aktyvūs jos nariai.

1944 m. raudonųjų diversantų vadeiva numato K.Tamulio ūkį, esantį strategiškai patogioje vietoje (šalia Paupinės miško), atraminės bazės įkūrimui. Kulkys pradeda derybas pareikalaudamas ginklų ir šaudmenų. Vadeiva įvykdo Kulcio reikalavimą ir duoda suderėtus ginklus ir šaudmenis. Tačiau Kulkys pažadų netesi. 1944 m. gegužės pabaigoje, kai Kulkys su vyresniuoju sūnumi talkino kitos LLA grupės kovotojams kovoje su bolše-

vikiniais diversantais, raudonasis vadeiva, grasindamas ginklu, Oną Tamulienę vertė vesti pas Kulkį. Kazimieras jaunesnysis susigrūmė su juo ir... jį nukovė.

Bolševikiniai diversantai keršto operaciją prieš Tamulius organizavo birželio pabaigoje. Į Paparčių kaimą atvyko apie šimtas bolševikinių diversantų ir tankia rikiuote patraukė Tamulių sodybos link. Tamulių šeima to tikėjosi, laiku pastebėjo pavojų ir kryžmine automatų ugnimi pasitiko išsirikavusius raudonuosius, kurie panikuodami pasklido po visą kaimą, padrikai šaudydami iš "orlikonų", naudojamų koviniuose lėktuvuose. Diversantai šaudė prastai, todėl apšaudė ne Paparčius, bet vietovę už kelių kilometrų. Susišaudymas truko keletą valandų. Tamulių šeima išvijo raudonuosius iš Paparčių kaimo ir jie ten daugiau nepasirodė.

Papartiškiai, o ypač Tamulių šeima, grūmėsi su abiem okupantais iš karto. Gynė ne tik visų nuosavybę nuo grobikų, bet ir visos apylinkės laisvę ir orumą.

1944 m. spalio pabaigoje, kai bolševikinės ordos nusirito Karaliaučiaus link, Kulkys organizavo Paupio partizanų būrį, kuriam priklausė abu Kulčio sūnūs ir vyrai iš Paparčių, Plekių ir Kalupių kaimų - apie 10-12 partizanų.

Paupio partizanų būrys vykdė pirmąsias pasipriešinimo akcijas prieš okupantus plačioje apylinkėje. Išvaikė Paupio ir kitas "rinkimines" apylinkes, sunaikindami balsavimo biuletenius ir visą dokumentaciją. Kartu su kitais Kadagio kuopos būriais dalyvavo Paupinės mūšyje su čekistais, talino Bitino būriui likviduoti Raseinių aps. VK sekretorių ir jo apsaugą; ruošė pasalas strībams ir įguloms; trukdė prievolių ir mokesčių okupantams rinkimą; paralyžiavo seniūnijų veiklą; ruošė ir platino atsišaukimus, raginančius sabotuoti okupacinę administraciją.

1945 m. liepos mėn. žuvo K.Tamulio vyriausias sūnus Antanas. Tėvas, matyt, paveiktas netekties, sunkiai susirgo - buvo paralyžiuotos kojos ir toliau partizanauti negalėjo, todėl pasitraukė į Upynos apylinkes, kur išgulėjo daugiau nei metus. Pagijęs dirbo kolūkyje. Mirė 1961 m.

Kulkiui susirgus Paupio būriui vadovauti ėmėsi J.Starkus-Maželis.

Klestėjęs darbštuolių Paparčių kaimas, išsidėstęs prie Paupinės miško, glaudęs savus ir kaimynus partizanus, per didžiuosius 1948-1949 m. trėimus buvo išnaikintas. Net Paparčių kaimo vardo nebeliko...

PAUPIO BŪRIO IR RINKTINĖS ŠTABO APSAUGOS GRANDIES VADAS JONAS STARKUS-MAŽELIS

Jonas Starkus gimė 1917 m. Eržvilko vls., Būdų dvare kumečio šeimoje. Baigė vietinę pradžios mokyklą. Vaikystėje ir paauglystėje dirbo ūkio darbus, o užaugęs mokėsi kalvystės pas Openiškių k. kalvį-meistrą Steponą Bružą. 1939 m. išėjo į Lietuvos kariuomenę. Tarnavo Tauragės apskrityje. Po 1940 m. sovietinės okupacijos Tauragės pulką perrengė rusiškomis uniformomis ir išvežė iš Lietuvos. Jonas Adutiškio geležinkelio stotyje pasišalino iš sovietinės armijos ir, grįžęs į tėviškę, slapstėsi nuo bolševikų. Jis susisiektė su Lietuvos Aktyvistų Frontu (LAF) ir įsijungė į jo veiklą. Jonas Starkus dalyvavo birželio 23-26 d. sukilime Kaune, vėliau - savivaldos atkūrimo savo tėviškėje ir valsčiuje. Vokiečių okupacijos metais užbaigė kalvystės mokslus, dirbo savarankiškai ir pats turėjo mokinių. Buvęs jo mokinytis A.Striaukas atsiliepia apie jį kaip apie gerą meistrą ir nuoširdų žmogų, gerbusį kitus. 1942 m. vedė Petronėlę Tamošaitytę iš Pagirių k. ir apsigyveno jos namuose. 1944 m. pradžioje įstojo į LLA Eržvilko kuopą.

1944 m. sovietinei kariuomenei pralaužus fronto liniją ties Raseiniais ir antrą kartą okupavus vakarinę Lietuvos dalį, Jonas pasitraukė į partizaninį pogrindį: prisiekė Lydžio rinktinės vadovybei, pasirinkdamas Maželio slapyvardį. Jo karinė patirtis, įgyta Lietuvos kariuomenėje ir birželio sukilimo dienomis, netruko išryškėti. Rinktinės vadovybė tai įvertino. 1945 m. rugpjūtyje susirgus pirmajam Paupio būrio vadui K.Tamuliui-Kulkiui, Lydžio rinktinės vadovybė būriui vadovauti paskyrė Joną Starkų-Maželį.

Susirėmimai su čekistais buvo partizanų kasdienybė, todėl sunku atsekti Maželio trejų su puse metų partizaninę veiklą. Aišku viena: buvo tvirtos valios, sąžiningas. 1945 m. per smeršininkų siautimą Pagirių-Openiškių k. Preilauskų ūkio bunkeryje buvo kartu su V.Ivanausku-Vyteniu - busimuoju Vakarų Lietuvos Jūros srities vadu. Tai ypač paminėtina, nes nei Preilauskienė, nežmoniškai kankinama kambaryje šalia slėptuvės, nei jos dukra, tylėjusi iki paskutinio atodūσιο, šių dviejų partizanų neišdavė: Maželis iki 1948 m. gegužės, Vytenis iki 1951 m. vasario didvyriškai grūmėsi su okupantais.

Maželis tiek su Paupio būriu, tiek būdamas Rolando pavaduotoju, tiek Lydžio rinktinės štabo apsaugos grandies vadu narsiai kovėsi su čekistais. Vienas pirmųjų susidūrimų įvyko Kalniškių k., kai jie su Rolandu ir Žiliu buvo apsupti svečiuojantis pas Rolando tėvus. Sumaniai kaudamiesi išblaškė čekistų žiedą ir pasitraukė. Priešas turėjo nuostolių. Keletas būrių Paupinėje susidūrė su čekistais. Maželis pasižymėjo mūšyje sumanumu ir narsa, tuo atkreipdamas Kadagio kuopos vado Bitino dėmesį. Kartu su Kadagio kuopos kariais pasižymėjo Gaurės, Girdžių miestelių užėmimuose.

1948 m. kovo 17 d. Jonas Maželis-Starkus žuvo prie Šaltuonos, Kleopo Žičkaus lankoje: grįžtant iš pasitarimo su partizanų vadovybe pateko į čekistų ir sribų pasalą-slėpynę. Sunkiai sužeistas kovėsi ir, silpstant jėgoms, nusišovė. Kūnas buvo išniekintas Eržvilko miestelio aikštėje. Užkasimo vieta nežinoma. Spėjama, kad Balandinės miške šalia Eržvilko.

Antanas Kisielius-Mikutis

PAVIDAUJO BŪRIO VADAS TELESFORAS KISELIUS-BITINAS

Telesforas Kisielius gimė 1915 m. sausio 1 d. Pavidaujo kaimo ūkininko Jono Kisieliaus šeimoje Eržvilko vls., Tauragės aps., gaudžiant Pirmojo pasaulinio karo patrankoms.

Nors laikai buvo sunkūs, tik praūžė karas, ūkelis (16 ha) nuniokotas, gyvuliai okupantų išgrobstyti, tačiau baigusį trimetę pradžios mokyklą, įsikūrusią pas Pavidaujo gyventoją Skirmantą, vyriausiąjį sūnų Telesforą buvo nutarta leisti toliau mokytis į Eržvilko keturių klasių gimnaziją. Šią užbaigęs, Telesforas mokosi Jurbarko valstybinėje gimnazijoje. Dėl susiklosčiusių nepalankių aplinkybių gimnazijos baigti negalėjo - baigė tik šešias klases.

Gal todėl, kad pasaulį pirmąkart išvydo audringais karo metais, mažasis Telesforėlis nuo pat mažų dienų svajojo tapti karininku. Tačiau nebaigta gimnazija sužlugdė vaikystės svajones. Sulaukęs aštuoniolikos ar devyniolikos metų, dar mėgino bent iš dalies "atsigriebti" stodamas į Lietuvos

karo aviacijos puskarininkių mokyklą, bet ir čia nenumatyta kliūtis - mamos ašaros!

- Vaikeli, ką tu sugalvojai? Užsimuši!

Rodos, tais pačiais metais kaip tik buvo žuvę lakūnai Darius ir Girėnas ir daugumos, ypač pagyvenusių moterėlių galvose, buvo susiklosčiusi nuomonė, kad visų lakūnų laukia pirmalaikė mirtis. Ne išimtis buvo ir Telesforo mama. Su ašaromis atkalbėjo sūnų nuo tariamos pražūties.

Netrukus - 1936 metais - buvo pašauktas į karinę tarnybą. Grįžo į namus užsitarnavęs jaunesniojo puskarininkio laipsnį ir stojo tarnauti į policiją. Po kurio laiko buvo pasiūstas į policijos mokyklą Kaune. Ją baigęs dirbo Kražių, paskui Kelmės policijos nuovadoje vyresniuoju policininku iki 1940 m. vasaros. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą dar kuriam laikui - dviem ar trim mėnesiams buvo paliktas padirbėti sovietinėje milicijoje jaunųjų milicininkų apmokymui. Paskui iš pareigų atleistas ir, kaip vėliau vokiečiams užėjus sužinojome, įtrauktas su visa šeima, t.y. tėvais ir broliais, į tremiamųjų sąrašus.

Vokiečių armiją, laikinai išlaisvinusią Lietuvą nuo raudonojo maro, Telesforas sutiko pakilia nuotaika ir net dvejojo, ar nevertėtų savanoriu pasiūlyti į frontą padėti vokiečiams mušti bolševikus. Tačiau apsilankius Jurbarkė ir sutikus būrelį linksmai nusiteikusių esesininkų, grįžtančių po ekzekucijos nuo žydų kapinių, kurių vienas rauplėtu veidu mirktelejęs ištarė: "Morgen wieder!" (Ryt pratęsim), Telesforo entuziazmas bematant atslūgo. Per vasarą pabuvo namuose, o pasibaigus vasaros ūkio darbams įsidarbino Eržvilko valsčiaus kanceliarijoje raštvedžiu. Per pusbrolių Gaudentą Kisielių susisiekė su Eržvilko gimnazijoje veikusia LLA organizacija ir tapo jos nariu.

Tačiau neilgai jam teko valsčiaus raštinėje alkūnes trinti - tik du ar tris mėnesius. Dar tų pačių metų žiemą buvo išleistas Kubiliūno vyriausybės įsakymas visiems sovietų valdžios metais atleistiems iš tarnybos buvusiems Nepriklausomos Lietuvos policininkams prisistatyti į policijos vado įstaigą Kaune. Brolis Telesforas taip pat gavo šaukimą atvykti į Kauną ir buvo paskirtas dirbti Kauno miesto A.Panemunės policijos nuovadoje vyr.policininku. Vėliau buvo pakeltas nuovados vachmistru. Čia jam dažniausiai tekdavo tvarkyti nuovados dokumentaciją, nes jo rašysena buvo graži ir mokėjo gerai spausdinti rašomąją mašinėlę. Žinoma, tekdavo dalyvauti ir

įvairiose vidaus tvarkos palaikymo operacijose, nes laikai buvo neramūs, kaimuose pasitaikydavo valkataujančių rusų karo belaisvių.

1943 m. vasarą buvo komandiruotas į Onušio, Lydos apylinkes kovai su raudonaisiais diversantais, kurių Rūdininkų girioje tą vasarą knibždėte knibždėjo. Buvo sudarytas trisdešimties policininkų dalinys, kuris vokiečių karininkui vadovaujant rengdavo sovietų diversantams pasalas. Dalyvavo ir susidūrimuose su gerai ginkluotais ir kovose užgrūdintais diversantų būriais ir tokiu būdu pats įgijo partizaninės kovos patirties, kuri vėliau praverė vadovaujant Pavidaujo būriui ir Kadagio kuopai.

Kitų metų vasarą vokiečiams traukiantis prie Kauno, Panemunės nuovados viršininkas Adomulis įsakė sudeginti visus dokumentus, o visiems policininkams išsiskirstyti. Taip 1944-ųjų metų vasarą per pačią šienapjūtę Telesforas atsirado Pavidaujo kaime. Ne tuščiomis parvyko: parsivežė keturis kariškus šautuvus, keturias vokiškas granatas ir apie pusę tūkstančio šovinių.

Netrukus mūsų apylinkių miškuose - Lapgirinėje, Šimkaitinėje - atsirado raudonųjų diversantų. Jie nieko nenuveikė, tik plėšikavo ir gąsdino žmones. Vieną rylą, jau gerai prašvitus, užplūdę mūsų sodybą nušovė dvi kiaules, pasiėmė vežimą, pasikinkė arklius ir išbildėjo keikdamiesi iš džiaugsmo. Po šio įvykio Telesforas suorganizavo savigynos būrelį - dešimt ar dvylika Pavidaujo kaimo ginkluotų vaikinų (Juozas Palubeckis-Simas, turėjo net rusišką kulkosvaidį). Ėmėm naktimis rengti pasalas. Tačiau susidurti su diversantais taip ir neteko: grįždavo į mišką vis ne pro ten, kur mes jų laukdavome.

Netrukus Pavidaujo apylinkėse apsistojo vokiečių kariuomenės daliniai ir raudonieji diversantai, išsiskirstę mažais būreliais, kažkur išsidangi-
no.

Vokiečiams traukiantis, broliui Telesforui taip pat buvo galimybė pasitraukti į Vakarus. Keletą kartų pas jį lankėsi tarnybos draugai, kviesdami vykti kartu, bet jis atsisakė: "Sąžinė neleidžia man gelbėti savo kailį paliekant tėvus, brolius ir tėvynę likimo valiai!"

Sovietams antrą kartą okupavus mūsų kraštą, Pavidaujo ir kitose gretimose apylinkėse iš pradžių buvo ramu. Rytai prieš aušrą išeidavome pasiėmę ginklus į artimiausią Panerių ar Pavidaujo miškelį (Šmekę), susirinkdavom sutartoje vietoje apie dešimt-penkiolika pavidaujiškių ir prasė-

dėdavome prie liepsnojančio laužo iki pavakario, kad per daug “nekristų į akį” praeinantiems raudonarmiečiams, kurie beveik kasdien apsilankydavo pas mus ir pas kaimynus, prašydami tai duonos, tai mėsos, tai šiaip ko nors pavalgyti, o neretai ir “vokės”. Naktimis kol kas ramiai miegodavome.

1944 m. Kūčių vakare suėmė Lydžio rinktinės Kadagio kuopos vadą Gaudentą Kisielių, žuvo jo brolis Jonas ir buvo sužeistas Antanas Girdžius, pas kurį jie buvo užėję atsigerti. Nuo tada teko ir mums, trims broliams, pasitraukti į mišką nuolatiniam gyvenimui. Kuopai vadovauti ėmėsi Telesforas Kisielius-Bitinas, kasdieniniuose partizanų pokalbiuose Česlovu vadinamas.

1945 m. apie sausio vidurį atsargos leitenantui Pranui Kauneckui atvykus į mūsų dalinį, brolis Telesforas vadovavimą kuopai perdavė jam, kaip turinčiam aukštesnį karinį laipsnį. Deja, šiam šauniam vyrui kuopai vadovauti buvo lemta neilgai: tų pačių metų vasario 14 d. jis žuvo kartu su Pavidaujo būrio kovotoju Napoleonu Gudavičium-Julium. Po Kaunecko žūties kuopos vado pareigas vėl perėmė Telesforas Kisielius-Bitinas ir vadovavo jai iki Gaudento Kisieliaus-Tomo pabėgimo iš nelaisvės ir sugrįžimo į dalinį - iki 1945 m. birželio mėn. pabaigos. Bitinas vėl ėmėsi vadovauti Pavidaujo būriui ir vadovavo iki savo žūties.

Telesforas Kisielius labai brangino savo žmones. Stengdavosi išvengti susidūrimų su stipresniu ar geresnę poziciją užėmusiu priešu. Ne kartą yra sakęs: “Kas iš to, jei mes nors ir kelias dešimtis “skeltanagių” paklosim, o neteksim bent vieno saviškio”. Visą partizanavimo laiką skaudžiai išgyveno dėl per klaidą žuvusių Paskynų kaimo gyventojų Giedraičio ir Giedraitienės namuose suimant komunistų aktyvistą Raudį. Niekaip negalėjo sau atleisti už padarytą klaidą - kad leido į vidų pirmam veržtis vokiečiui. Atliekant pavojingą užduotį jis eidavo pirmas tik dar paklausdavo: “Kas dar su manim?” Gal todėl jis buvo visų, ypač jaunesniųjų dalinio kovotojų, labai mėgiamas ir gerbiamas, laikomas sektinu pavyzdžiu. Mėgo humorą, visuomet buvo linksmas, retkarčiais leisdavo savo vyrams ir po “burnelę” išlenkti ir pats išlenkdavo, bet tik tais atvejais, kai būdavo užtikrintai saugus ir su sąlyga, kad būtų išlaikytas saikas ir rimtis.

Vykdydamas pavojingesnes užduotis ne visada imdavo mane. Gal todėl, kad buvau kulkosvaidininko (antrojo brolio - Juozo-Geniaus) ant-

ruoju numeriu. Kartą jo paklausiau, gal manimi nepasitikįs. Brolis atsakė: "Ne, Mikuti, pasitikėti aš tavimi pasitikiu, tu drąsus ir sumanus vyrukas. Aš tik noriu, kad bent tu išliktum gyvas ir, sulaukęs laisvės, papasakotum apie mūsų kovas".

Kaip jauniausiąjį, jis mane labai mylėjo. Štai vos tik išsisklaidžius Paupinės mūšio parako dūmams, kuopos vadas Bitinas pirmiausia susirado mane, kad įsitikintų, jog aš dar gyvas. Kuopa šiame mūšyje patyrė pirmąją netektį: žuvo Jonas Bakšys iš greta Paupinės miško esančio Paparčių k., priklausęs Railos būriui.

1944-1946 m. Bitino būrio Kadagio kuopos vado kovinė veikla buvo labai intensyvi. Tuomet partizanai trukdė sovietinės valdžios įsitvirtinimui plačioje teritorijoje. Partizanai užėmė valsčius, nubaudė kolaborantus, paleido suimtuosius, sunaikino jų bylas. Tuo pačiu apsirūpinama ginklais, rašomosiomis mašinėlėmis, blankais, antspaudais, maistu.

1944 m. gruodyje Bitino būrys talkino Birbiliškės būriui (vadas A.Štašaitis) užimant Girkalnio vls. miestelį, susirėmė su čekistais Pavidaujyje. 1945 m. balandžio antroje pusėje kuopos vado Bitino nurodymu paruoštas Batakių vls. miestelio užėmimo planas. 1945 m. balandžio 17 d. kartu su Saturno būriu užimtas valsčius, paleisti suimtieji, sunaikintos jų bylos, rekvizicijų ir mokesčių dokumentai, paimti ginklai, maistas, kt. reikmenys..

1945 m. balandžio 28 d. iš pasalų Paupinės miške užklupta Kadagio kuopa. Bitinas vadovavo Railos, Saturno, Senio (Kulkio), Maželio būriams. Mūšyje žuvo partizanas J.Bakšys. Didesnių nuostolių išvengta.

1945 m. gegužės pradžioje Vadžgirio sribai vykdė operaciją Šaltuonos upelyje ties Vereikiu. Bitino būrys juos sunaikino. Vadžgiryje sribynė žlugo dar neįsikūrusi.

1945 m. lapkričio 10 ir 11 dienomis Bitino būrys talkino Saturno ir Gintaro būriams užimant Girdžių miestelį.

Bitinas žuvo 1946 m. vasario 14 d. Ridikiškių k., Eržvilko vls. kartu su Pavidaujo būrio kovotojais Petru Jackiu-Algiu, Vincentu Kačiušiu ir Izidoriumi Mockumi-Tautvydu. Jų kūnai buvo sumesti į šulinį prie Balandinės miško. 1990 m. perlaidoti į Eržvilko parapijos kapines.

Tą dieną jis su vyrais išvyko iš Kavolių kaimo gyventojų Šimaičio sodybos užmegzti ryšio su Lydžio rinktinės vadovybe į Ridikiškių kaimą. Čia

apsistojo Jackio sodyboje, kurioje anksti rytą buvo netikėtai užpulti. Mes, likusieji, iš Šimaičių sodybos tą patį vakarą pasitraukėme į Šimkaičių mišką, kur sutartoje vietoje turėjome laukti grįžtant Bitino su palydovais. Deja, nesulaukėme. Dar neprašvitus išgirdome stiprų susišaudymą - tratėjo kulkosvaidžiai, čerškė automatai. Kautynės vyko Butkaičių-Ridikiškių pusėje, už kokių 4-5 kilometrų. Supratome, kad enkvedistai užpuolė mūsų draugus. Dar po poros valandų su žinia atvyko ryšininkė K.Vasiliauskienė-Sutema: Bitinas ir visi trys jo palydovai žuvę, keturios Pavidaujo ryšininkės, tarp jų ir mano sesuo, suimtos, Sutemai pavykę pasitraukti. Pavidaujo, Butkaičių, Ridikiškių ir kitų kaimų apylinkėse siautėja gausūs enkvedistų daliniai. Mes kartu su Girdžių būrio vyrais pasitraukėme į Jurbarko miškus pas netoliese Žirniškių kaimo stovyklaujantį Paulaičio-Aido dalinį.

Petras Girdzijauskas

LYDŽIO RINKTINĖS ŽVALGYBOS
SKYRIAUS IR ŠTABO APSAUGOS
BŪRIO VADAS ANTANAS STOŠ-
KUS-RAILA

Antanas Stoškus gimė 1917 m. Žvirblaukio k., Eržvilko vls., Tauragės aps. pasiturinčio ūkininko šeimoje. Antanas turėjo tris brolius - Petrą, Joną, Izidorių, seseris - Eleną ir Marcelę. Pagal tuometinį paprotį vidutiniški ūkiai buvo nedalomi, todėl vienas iš sūnų - Jonas - buvo numatytas ūkio paveldėtoju, kiti privalėjo įgyti išsilavinimą ir iš jo verstis.

Antanas lankė Vadžgirio pradžios mokyklą, kurią baigė 1928 m.

□ Antanas Stoškus-Raila (1915-1996)

Kartu su Antano gimimu atsikūrė Lietuvos valstybė, todėl jau Vadžgirio pradinės mokyklos mokytojai jam įskiepijo meilę savo kraštui. Antanukas, baigęs pradžios mokyklą, nors ir nereguliariai mokėsi Eržvilko vidurinėje mokykloje, kuri tuo laiku buvo plačių apylinkių mokymo ir kultūros centras. Antanukas mokėsi savarankiškai, kartu dirbdamas tėvų ūkyje, todėl sulaukęs pilnametystės buvo pakankamai išsilavinęs, kad galėtų užimti valdininko pareigas. 1937 m. buvo paskelbtas kvietimas Lietuvos eksporto-importo kompanijoje Klaipėdos krašte užimti ūkio dalies vedėjo pareigas, į kurias Antanas ir pateko. Dirbo Klaipėdos krašte iki 1941 m. vasario mėn. Vokiečiams užėmus Klaipėdos kraštą, Antanas repatriuoja į Lietuvą, nes nacių režimas siūlė apsispręsti ir eiti į vokiečių kariuomenę. Jau pakeliui į namus Antanas pajuto bolševikinį terorą: buvo pavogta bagažo dalis, šantažuota dar traukinyje. Netrukus perskaitė "Tiesoje" VKP(b) ir NKVD nutarimą repatriantus tremti į Sibirą. Jis sugrįžo į tėviškę ir iki karo pradžios išbuvo tėvų ūkyje.

Antanas dirbo žvalgu Vadžgirio girininkijoje. Okupacijos metais patriotai telkėsi į pasipriešinimo organizacijas. Gausiausia ir populiariausia tarp jaunimo - Lietuvos Laisvės Armija. 1942 m. Birbiliškės miško girininkui Diliui pasiūlius, Antanas įstoja į šią organizaciją. Sudaroma trejukė: A.Stoškus, Jonas ir Kleopas Bakšiai iš Paparčių k., Šimkaičių vls. Ginklais reikia pasirūpinti patiems. Tai nelengva užduotis. Prasideda bolševikinių banditų siautėjimai. Vėl žūtbūtinės grumtynės su dvigubu priešu. Bolševikinės gaujos siautėja kaimuose, atiminėja iš ūkininkų likusias nuo vokiečių rekvizicijų maisto atsargas, ieško ginklų, rūbų ir kitokio gero. LLA karių pareiga apginti žmones nuo plėšikų. Kariai organizuojasi į būrius ir kaunasi su boševikais, nes vokiečiai ir jų policija rimtesnių akcijų prieš bolševikines gaujas nesiima.

Kadangi Šimkaičių vls. LLA kuopa neveikli, trūksta karininkų, Antanas kreipiasi į grįžusį iš Vilniaus studentą Joną Kubilių, kartu su juo nuvyksta pas karininką J.Babilių. Šis kartu su J.Kubiliumi paruošė priesaikos tekstą. Pirmieji prisiekia J.Kubilius, pasirinkdamas Bernoto slapyvardį, A.Stoškus - Railos ir J.Babilius - Ridiko slapyvardį. Visi jie Eržvilko valsčiaus gyventojai, todėl pagal LLA struktūrą priklauso Eržvilko kuopai, kurios štabas Eržvilke. Kuopos štabo viršininkas - karininkas P.Ruibys-Garbštas. 1943 m. antroje pusėje užverda tikra veikla. LLA vyrai ren-

giasi net karinėms pratyboms, kurias praveda karininkai. A.Stoškui-Railai pavedamas kuopos žvalgybos skyriaus vado pareigos. Be visų kitų darbų, ruošiamas kuopos statutas, vidaus tvarkos statutas (analogiški Lietuvos kariuomenės statutams), pritaikant okupacijos sąlygoms. Darbas LLA kuopoje - slaptas, užima nemažai laiko, tuo labiau nuo pagrindinių tarnybinių pareigų nevalia nusišalinti.

Tokia padėtis tęsiasi iki 1944 m. spalio, kai bolševikai, pralaužę frontą ties Raseiniais, nusirita į Karaliaučiaus kraštą. LLA kuopa persitvarko į partizanų rinktinę ir pasivadina Lydžio vardu. A.Stoškus perėjo į nelegalią padėtį, tęsdamas užimamas pareigas, tik jau Lydžio rinktinėje. 1945 m. balandžio mėn. rinktinės vadas P.Ruibys paskyrė Railą štabo apsaugos būrio vadu (Railos būrio vadu, nes pagal nuostatą būrys buvo pavadinamas vado slapyvardžiu).

Daugiau negu pusmečio partizanavimo patirtį Bitino (Telesforo Kisieliaus) būryje Raila panaudoja savo būryje. Partizanai nuolatiniame judėjime - žygyje. Išžestom vorom po du kas 30-40 m, kad sribai ir čekistai iš pasalų negalėtų užklupti visų kartu. Stovykla ir poilsis - už 15-20 km giliai miške, todėl ir nuostoliai minimalūs. Tačiau gausios čekistų įgulos visuose valsčiuose ir miesteliuose nuolat šantažuoja vietinius gyventojus, verbuoja juos, tyrinėja kiekvieno būrio taktiką, stengdamiesi įvilioti į spąstus ir sunaikinti. Tai ir buvo okupacinių įgulų ir sribų pagrindinis tikslas. Railos - kaip žvalgybininko - pagrindinė užduotis buvo išaiškinti okupantų šnipus ir juos neutralizuoti. Jis privalėjo tvirtinti ir partizanų karo lauko teismo nuosprendžius: tik jam pasirašius nuosprendis įsigaliodavo. Railos parašą mirties nuosprendžiui išgauti buvo beveik neįmanoma, nes jis laikėsi nuostatos, kad neverta tepti rankų išdavikų krauju. Tokį jis paimdavo į būrį 2-3 dienom ir per ryšininkus paskelbdavo, kad užverbavo ir paleido. Paprastai su jais susidorodavo patys čekistai, nuteisdami ar net sunaikindami. Ne visi rinktinės vadovai šia nuostata buvo patenkinti, bet jis jos nekeitė. "Priešus sunaikinsime jų pačių rankomis", - tvirtino Raila.

Tuo metu rinktinės štabas nebuvo pastovi vieta ir dažnai judėdavo su apsaugos būriu. Šio būrio vyrų pareiga buvo lydėti rinktinės vadus persidislokuojant ar vykstant į pasitarimus ar kitus tarnybinius susitikimus. Sargiai perkelti dokumentus iš vienos slėptuvės į kitą, apsaugoti slaptavietę, kai archyviniai dokumentai buvo paslepiami ilgam laikui. Buvo paveda-

mos ir operatyvinės užduotys. Viena tokių - Eržvilko miestelio puolimas. Kaip aiškėja, šiuo mėginimu buvo siekta nukreipti dėmesį nuo Lydžio rinktinės štabo, kuris tuo metu buvo Eržvilko gimnazijoje. Čekistai triumfavo ir greitai nustūmė nuo miestelio užpuolikus, nė neįtardami partizanų gudrybės. Kita klaidinanti operacija buvo Eržvilko progimnazijos direktoriaus H.Danilavičiaus-Vidmanto pagrobimas jam grįžtant iš Tauragės 1946 m. vasario pabaigoje. Tokiu būdu Vidmantas perėjo iš direktoriaus pareigų į savo tikrąsias - partizanines pareigas. Štabo apsaugos būrys pagrobė savo rinktinės vadą.

Būrys nuo 1945 m. balandžio iki lemtingos 1946 gegužės 22 d. didesnių susidūrimų neturėjo. Tą lemtingą rytą būrio kariai, pailsėję prie Šaltuosios upelio, prausėsi, valė ginklus, vadas tvarkė reikalus už būrio dislokacijos ribų. Visi jautėsi saugiai, nes vieta saugi - iš trijų pusių uždengta medžių arba skardžio. Atviroje pusėje išstatyta sargyba - patikrinta. Tačiau čekistai pergudravo būrio vadovybę, paslapčia prisėlino ir pirmosiomis automatų serijomis nukovė sargybinių, nespėjusių net iššauti. Būrio kariai, buvę atviroje vietoje, krito sužeisti arba nukauti. Tokio netikėto antpuolio metu dalis karių supanikavo ir pasitraukė, tik dalis neorganizuotai atsišaudė.

Atskubėjęs į mūšio vietą Raila nieko pakeisti negalėjo - teko pačiam trauktis. Pasirinko statų skardį (už jo - miškas) ir užkopęs traukėsi į miško gilumą. Tačiau šis miškas buvo apsuptas čekistų kariuomenės ir sribų ir Raila pakliuvo į jų spąstus. Suėmimo metu buvo apiplėštas (laikrodys, batai, dalis rūbų atsidūrė sribų rankose) ir žiauriai sumuštas. Stribams vadovavo Z.Gramaila iš Eržvilko.

Suimtą Railą Eržvilke tardė ketvertą dienų. Nieko neišgavę, pervežė į Tauragės Šubartinę. Ten buvo tardomas keletą mėnesių, tačiau čekistai nieko neišgavo. "Kai muša - tyliu, kada prarandu sąmonę nesuvokiu, tik prisimenu ją atgaudamas. Kai nemuša - kalbu ir klaidinu juos!.." - rašo prisiminimuose Raila, kurį prieš teisimą pervežė į Šilutės kalėjimą. Teisė karinis tribunolas, paskirdamas 10 metų bausmę. Po kasacinio skundo iki atsakymo - metai, praleisti Šilutės kalėjime. Bausmė buvo patvirtinta. Tada per Klaipėdą, Vilnių, Daugpilį, Pskovą, Pečiorą ir kt. konclagerinio maršruto miestus buvo nuvežtas į Intos II lagerį, tiksliau - į aptvarą su sargybinių. Aptvaro viduje buvo grynas laukas. Pradžioje - gyvenimas po atviru dangumi šaltyje, šlapdriboje, vėliau gautos palapinės, kol pasistatė gyve-

namuosius barakus. Toks gyvenimas prasidėjo bolševikiniame konclageryje, kenčiant badą ir nuolatines silpnėsių žūti. Brigadininkai ir kiti vidaus viršininkai buvo kriminaliniai nusikaltėliai, kurie specialiai engė politinius kalinius. Čekistai pjudė kriminalistus engti arba žudyti, todėl buvo užmuštų ir suluošintų.

Prasidėjo darbas anglių kasykloje po žeme. Tais pačiais rūbais darbe ir poilsyje, jie šlapi, džiovyklų nėra. Maža to, nepakanka vietos ant gultų. 1950 m. per požeminių vagonėlių avariją Antanui buvo sutraiškita dešinės kojos blauzda. Dėl prasto konclagerinio gydymo koją teko amputuoti. Antaną operavo be narkozės. Toliau - invalidų konclageris Abezė. Antanas išbuvo šiame pragaro dugne iki 1954 m. Režimui sušvelnėjus, nuimama sargyba ir 1956 m. baigėsi skirta 10 metų bausmė ir Antanui leidžiama grįžti į Lietuvą. Grįžęs pirmuosius ketverius metus Antanas dirba kolūkyje, vėliau - šešerius metus miškų ūkyje meistru ir 11 metų - darbininku dailės įmonėje.

Antanas aktyviai dalyvavo Lietuvos Sąjūdžio veikloje, ypač talkino renkant žinias apie žuvusius partizanus ir ryšininkus. 1996 m. kovo 4 d. mirė Ariogaloje. Ten ir palaidotas.

Likimai, nuo kurių autoriui pavyko nušluostyti laiko dulkes, kupini didvyriško tragizmo. Nors kiekvienas savo lemtį sutinka savaip, tačiau dauguma už pasirinktą Tėvynės gynimo kelią sumoka aukščiausia - gyvybės - kaina. Deja, tik nedaugeliui po mirties suteikti karių-savanorių vardai, tik kai kurie apdovanoti ordinais. Kitiems valstybė ir mes, gyvieji, vis dar skoloje. Nepažymėtos žūties ir užkasimo vietos, kai kuriems jos net nenustatytos. Ar taip ir liksime amžinai skolingi?

LYDŽIO RINKTINĖS PIRMOSIOS (KADAGIO) KUOPOS VADAS GAUDENTAS KISIELIUS-TOMAS, ARĖJAS

Gaudentas Kisielius, Mato, g.1916 m. Kavolių k., Eržvilko vls., Tauragės aps. vidutinio ūkininko šeimoje. Be Gaudento, šeimoje augo dar du vaikai: sesuo Elenutė, g. 1914 m., ir Jonukas, g. 1919 m. Elenutė, baigusi Jurbarko valstybinę gimnaziją, įstojo į Pažaislio seserų kazimieriečių vienuolyną ir tapo vienuole, Gaudentas su Jonuku dirbo tėvų ūkyje. Nepriklausomos Lietuvos laikais abu broliai priklausė katalikiškai Pavasarininkų organizacijai, giedojo Girdžių bažnyčios chore, vadovaujant Kavolių pradinės mokyklos mokytojui Bagdonui uoliai dalyvavo kultūrinėje veikloje. Gaudentas tarnavo Lietuvos kariuomenės dragūnų pulke, gavo jaunesniojo puskarininkio laipsnį. Vokiečių okupacijos laikais dirbdamas Eržvilko valsčiaus tiekimo skyriaus sąskaitininku susipažino su patriotiškai nusiteikusiais progimnazijos mokytojais ir įsitraukė į pagrindinės LLA veiklą, nukreiptą prieš esančią vokiečių ir artėjančią sovietų okupaciją. Vėliau Gaudentas buvo paskirtas Eržvilko valsčiaus ribose veikusios Lydžio rinktinės Kadagio kuopos, į kurią įėjo ir Pavidaujo būrys, vadu.

1944 m. Kūčių vakare grįždami su jaunesniuoju broliu iš medžioklės, užsuko pas Pavidaujo kaimo gyventoją Antaną Girdžių atsigerti ir buvo netikėtai enkavedistų užklupti. Brolis Jonas buvo nušautas, sodybos šeimininkas, sužeistas į kairį petį, pabėgo, o Gaudentas buvo suimtas.

Kuopai vadovauti ėmėsi Telesforas Kisielius-Bitinas. Iki to nelemto Kūčių vakaro Pavidaujo būrio vyrai slapstydavosi miške tik dienos metu - vakarais pareidavo namo ir naktį praleisdavo dažniausiai daržinėse ant šieno. Tik po Gaudento arešto prasidėjo nuolatinis partizanavimas. Antarąją Kalėdų dieną Telesforas gavo rinktinės vado įsakymą vakare atvykti su visu Pavidaujo būriu į Kulvertiškes miškelį, esantį už pusantro kilometro nuo miestelio. Apie trisdešimt vyrų būrys žygiavo su pakilia nuotaika, nes manė, kad rinktinės vadas išsikvietė vaduoti Gaudento.

Miškelio pakraštyje jau buvo susirinkęs nemažas būrys partizanų nuo Paviščiovio, Varlaukio... Vėliau atvyko keletas smulkesnių dalinėlių. Iš viso susidarė apie 100-120 vyrų, ginkluotų keliais kulkosvaidžiais, apsikai-

šiųjų granatomis. Mus sutiko rinktinės štabo viršininkas Jonas Kubilius ir keliais žodžiais atšaldė mūsų entuziazmą. „Apie miestelio puolimą ir Gaudento išvadavimą nereikia nė svajoti: miestelyje laikosi apie trijų šimtų karių įgula“. Taip ir sugrįžome nieko nepešę į savo bazes, sukorę apie 20 km per laukus, per arimus, nutrintomis kojomis, atplyšusiais batų padais.

Tuoj po Naujųjų 1945 metų mūsų būryje nežinau kokiomis aplinkybėmis atsirado jaunesnysis atsargos leitenantas Pranas Kauneckas. Kaip aukštesnio laipsnio karininkui brolis Telesforas, suderinęs su rinktinės vadovybe, kuopos vadovavimą perleido jam. Deja, neilgai jam teko vadovauti: vasario 14 d. Globių kaime Kauneckas žuvo kartu su Pavidaujo būrio kovotoju Napoleonu Gudavičiumi. Kuopai vadovauti vėl ėmėsi Bitinas.

Neradus kitų įkalčių kaip tik medžioklinį šautuvą, Gaudentas buvo paleistas (o gal pabėgo) ir apie birželio vidurį (1945 m.) parsirado namo. „Pasisvečiavęs“ porą-trejetą dienų pas žmoną, susirado Šimkaičių miške savo dalinį - Pavidaujo būrį - ir vėl kuopos vadovavimą perėmė į savo rankas. Buvo sumanus vadas, gabus organizatorius, tarp gyventojų ir partizanų turėjo autoritetą. Būdamas drausmingas pats, iš pavaldinių reikalavo drausmės, buvo draugiškas ir neišdidus, visuomet geros nuotaikos, mėgo humorą.

1946 m. pavasarį dėl dešinės kojos kelio sąnario uždegimo negalėjo vaikščioti kartu su vyrais ir buvo priverstas bent laikinai, kol nustos kramavę skausmai, palikti dalinį. Namuose ant tvarto šiene įsiruošę slėptuvę ir kurį laiką - tris ar keturias savaites - slapstėsi.

Vieną gražų vasaros rytą enkavedistai apsupo Gaudento sodybą ir, niekur daugiau nedarę kratos, ėmė versli nuo tvarto šieną. Taip Gaudentas antrą kartą papuolė enkavedistams į nagus. Ginklo su savimi slėptuvėje neturėjo. Tikėjosi, kad saugumas apie jo veiklą dar nieko nežino, o be ginklo lengviau paneigti kaltinimus. Be jokios abejonės, kažkas pašnibždėjo, kad jis slepiasi namuose ant tvarto ir pranešė saugumui. Aš tuo laiku buvau sužeistas ir gydžiausi pas Jerubiškių kaimo gyventoją Baltrušaitį. Vieną dieną Gaudento žmona Marcelė Kisielienė atnešė man skiautelę rūkomojo popieriaus, ant kurio pieštuku buvo parašyta: „Trečiądienį apie 10-11 val. mane veš pro Šimkaičių mišką į Raseinius. Darykite viską, kad paimtumėte mane gyvą ar negyvą. Tomas“.

Mano žaizda dar nebuvo užgijusi, todėl pasiunčiau laišką Gintaro bū-

rio vadui Misevičiui-Gintarui, kad jis šią užduotį atliktų su savo būrio vyrais, tačiau išgulėję visą dieną pasaloje Tomo taip ir nesulaukė. Tik išsidavė ir turėjo pasitraukti, o Tomą pravežė tuo keliu tik po savaitės...

Apie tolimesnę Gaudento maždaug dviejų mėnesių veiklą žinau tik iš jo paties pasakojimų.

Buvo 1946 m. ankstyvas ruduo, kai ryšininkė Staselė Blažytė atėjo pas Baltrušaitį, kur aš tebesigydžiau persąutą petį, ir pasakė, kad Gaudentas parvykęs į namus ir būtinai noris šį vakarą su manimi susitikti. Pasimatymo vietą nurodė ant plyno lauko Džiugų kaime. Žinia, kad jis jau namuose, man buvo netikėta staigmena, tačiau Gaudentu visiškai pasitikėjau ir į pasimatymą ėjau ramia širdimi. Neapsirikau! Gera sutemus nuskubėjęs į nurodytą vietą, Gaudentą radau belaukiantį. Buvo apsirengęs nušiuusia kareiviška uniforma. Jis papasakojo man visus išgyvenimus, kokius teko patirti per tuos mėnesius nuo arešto dienos, kai Jurbarko MGB viršininkas Gaudentą pasitiko: “Zdravstvuj, Tomas, komandir roty!” (“Sveikas, Tomai, kuopos vade!”) Naivuolis Gaudentas tikėjosi, kad priešai nieko nežino apie jo veiklą. Tardytojai vertė jį išpasakoti visus žinomus ir nežinomus dalykus, išduoti visus ryšininkus, rėmėjus, bet svarbiausia - parodyti, kur yra rinktinės štabo slėptuvė. Papasakojo, kaip laužė nugarkaulį ant apverstos taburetės, norėdami išgauti gyvybiškai svarbias žinias; kaip nusivežė į mišką užnėrė kilpą ant kaklo, o kitą virvės galą užrišę ant palenкто jauno berželio viršūnės ėmė skaičiuoti: “Raz... dva... (vienas, du) nepasakysi, kur štabo bunkeris, kol suskaičiuosim iki dešimties - paleidžiam beržą ir... pakibsi ore”. Nepalaužė Gaudento. Neparodė, kur štabas, neišdavė nė vieno žmogaus. Nuvežė į Raseinius, kur kalėjimo kameroje rado panašaus likimo draugą, taip pat partizaną. Išsikalbėjęs paaiškėjo, kad jis ar jo žmona generolo Bartašiūno giminės. “O kad taip ėmus ir malonės prašymą tam generolui parašius?.. Šiaip sau, juokais. Blogiau nebus!” Pasitarė, iškaulijo iš korpusinio popieriaus lapą, pieštuką ir parašė.

Dviems savaitėms neprabėgus, susodino abu bendražygius į “polutorkos” kėbulą ir išbildino į Vilnių. Tiesiai pas patį Bartašiūną. Šis, atskaitęs jiems griežtą pamokslą, išvadinęs niekšais, fašistiniais banditais, nevertais Tarybų Lietuvos žemę savo kūnais patręšti, perdavė majoro Sokolovo žinion. Sokolovas savo ruožtu nurodė jiems, ką turės veikti, prieš tai dar pagrasinęs, kad už pabėgimą ar net už mėginimą pabėgti, kaip ir už pa-

slapties išdavimą, bus likviduoti visi jų šeimos nariai. Be viso to, apie bėglius bus paskleista tiek kompromituojančios medžiagos, kad patys “banditai” juos likviduos, jei tik mėgins susirasti pas juos prieglobstį.

Jie turėsią daryti štai ką: dienos metu kareiviškai apsirengę statyti (vaizduoti statančius) trianguliacijos bokštus (majakus), o naktimis, persirengę partizanais, šantažuoti gyventojus, iššifruoti ryšininkus, užmegzti ryšį su tikraisiais partizanais ir, pasitaikius progai, juos likviduoti.

Apie visa tai Gaudentas man papasakojo atvirai, su mažiausiomis smulkmenomis tą pirmąjį po arešto mūsų susitikimo vakarą linais nuklotame lauke, Džiugų kaime, 1946 m. rudenį.

Iš jo pasakojimo susidariau nuomonę (beje, ta nuomonė nepasikeitė ir dabar), kad Gaudentas Kisielius, priverstinai vaikščiodamas su Sokolovo provokatorių-smogikų gauja, stengėsi neišsiduoti ir sužlugdyti ruošiamas operacijas. Pasitaręs su bendraminčiu iš Raseinių kalėjimo, slaptu rašteliu perspėjo vieną partizanų ryšininkę, kad naujai pasirodę “partizanai” esą ne partizanai, o provokatoriai ir paragino ją nedelsiant perspėti kitas ryšininkes ir patikimus gyventojus, kad su nepažįstamais “partizanais” nesileistų į jokias kalbas. Taip pavykę išgelbėti keletą ryšininkių bei partizanų rėmėjų.

Vėl kitoje vietoje - Panevėžio r. Žaliosios miške - buvo jau susitikę su partizanų daliniu. Šie patikėję juos esant tikrais partizanais ir jau pradėję svarstyti bendras veiklos galimybes, tik Gaudentas, niekam nepastebint, perspėjęs dalinio vadą, kas jie iš tikrųjų esą, ir šis su savo vyrais nedelsdamas pasitraukęs.

Po keletos nepavykusių operacijų majorui Sokolovui kilo įtarimas, kad kažkas kaišioja pagalius į ratus. Tarp įtariamųjų, Gaudento manymu, galėjęs būti ir jis, kitaip kam gi Sokolovas būtų jį siuntęs pas Vilniaus universiteto docentą Juozą Markulį neva išaiškinti, ar tikrai Markulis esąs anti-tarybinio pagrindžio organizacijos veikėjas. Gaudentas tada apie Markulį nieko nežinojo. Sokolovo pavedimu jis turėjo prisistatyti docentui kaip apygardos atstovas, aptarti organizacinius klausimus, viską smulkiai surašyti, ką Markulis kalbės ir atnešti Sokolovui. Gaudentas pasijuto pakliuvęs į keblią padėtį. Ką daryti? Perduoti ar neperduoti Sokolovui Markulio žodžius. Jis turėjo užtektinai patirties, kad suabejotų Sokolovo žodžiais. O ką, jei Markulis iš tikrųjų MGB agentas, o jis nusišyps, apie ką jiedu kalbėjosi?

Juk Sokolovas, įtraukdamas į savo demonišką veiklą, pasakė: “Už mela-
gingas žinias - kulka į kaktą!” Kita vertus, pranešęs tiesą gali gerą ir Tėvy-
nei brangų žmogų pražudyti. Gaudentas per savo seserį vienuolę susisieki-
su kunigu, priklausiusiu pagrindinei organizacijai, kuris užtikrino, kad do-
centas Juozas Markulis yra ne slaptas patriotinės organizacijos veikėjas, o
pats šlykščiausias Tėvynės išdavikas. Tada Gaudentas užrašė visus pokal-
bius su Markuliu ir ramia sąžine padėjo Sokolovui ant stalo:

- Štai koks jūsų Markulis!..

Šiuo aktu Gaudentas vėl atgavo Sokolovo pasitikėjimą, tačiau iš pro-
vokatorių buvo pašalintas. Atleido neva neribotoms atostogoms į namus,
bet įsakė prisistatyti Jurbarko MGB viršininkui ir griežtai pildyti jo nuro-
dymus.

Pirmoji užduotis, kurią Gaudentas gavo iš Jurbarko MGB viršininko,
buvo surasti savo brolius (mane ir mano brolių Juozą-Genių) ir prikalbėti
legalizuotis arba įvilioti į pinkles. Jis pasikvietė mane į susitikimą, kad ben-
dromis jėgomis surastume būdą, kaip įtikinti čekistus, jog Gaudentas “dir-
ba”, nors rezultatų nesimato. Aptarę visas galimybes sutarėme taip: aš pa-
rašau jam trumpą laiškutį, kad mudu su broliu norėtume su juo pasimaty-
ti. Paskyriau dieną, valandą ir vietą Miliušių miške prie ažuolo, o kad ru-
sai, mūsų nesulaukę nepagalvotų, jog Gaudentas juos apgavo, parašiau
kitą laišką: atvykti į pasimatymą tą dieną dėl susidariusių aplinkybių nega-
lėjome. Gaudentas laiškeliu nešinas tuoj į Jurbarką pas MGB viršininką.
Dar pasimatymo išvakarėse į mano nurodytą vietą “Miliušgiry prie ažu-
lo” buvo pasiųstas emgebistų dalinys. Kareiviai, rūpestingai užsimaskavę,
laukė pasirodant “brolių” nuo ryto dešimtos valandos iki vėlyvo vakaro,
bet taip ir nesulaukė. Viršininkas įtūžęs daužė kumščius stalą, keikė Gau-
dentą dėl nesėkmės, kaltino dalinio vadą, kam šis su savo kareiviais blogai
užsimaskavęs - “banditai” ne kvaili, galėję juos pastebėti ir pasukti atgal.
Kliuvo visiems - ir kaltiems, ir nekaltiems. Tik po kelių dienų, Gaudentui
atnešus mano neatvykimą pateisinantį laiškėlį, viršininkas įsitikino, kad
tas nemelavo ir apsiramino.

Kita užduotis buvo išaiškinti visas ryšininkes ir surasti “banditų” sto-
vyklas. Dukart per savaitę Gaudentas privalėjo lankytis Jurbarko MGB
būstinėje pas viršininką ir teikti žinias - be žinių nepasirodyti. Tačiau tos
žinios - tušti žodžiai, pažadai. Palaikė su partizanais ryšius, lankydavosi

mūsų stovyklose, žinojo aplinkinių kaimų ryšininkes bei rėmėjus, bet nė vieno neišdavė. Priešingai - daug kuo mums pasitarnavo.

Kai į mūsų apylinkes 1946 m. vėlų rudenį atsibastė majoras Sokolovas su savo galvažudžių gauja ir apsigyveno Butkaičių kaime, tuščioje žuvusio partizano Kazimiero Mačiulio sodyboje, dar jiems nepradėjus “statyti majakų”, Gaudentas atskubėjo į mūsų stovyklą Šimkaičių miške ir informavo, kokie statybininkai ir kokie partizanai atsikraustė. Tą patį vakarą pasiskleidėm po plačią apylinkę ir perspėjome ryšininkes bei gyventojus: ką žodžiu, o kur išklijuodami atsišaukimus matomose vietose - kelių sankryžose prie telegrafo stulpų ar pakelės medžių, kad su naujai pasirodžiusiais nepažįstamais partizanais niekas nesileistų į kalbas. Taigi galima teigti, kad tik Gaudento dėka mūsų apylinkėse nė viena ryšininkė, nė vienas partizanų rėmėjas neužkibo ant Sokolovo užmestos meškerės. Taip pat nepavyko jiems užmegzti ryšio su partizanais ir įsibrauti į mūsų gretas tik todėl, kad iš anksto Gaudento buvome perspėti. Prikalinę laukuose niekam nereikalingų kuoliukų, nepastatę nė vieno “majako” ir nenužudę nė vieno partizano, uolieji “statybininkai” išnešė skvernus iš mūsų krašto.

Beje, dar prieš Sokolovo apsilankymą Butaičių kaime Lydžio rinktinės vadas Henrikas Danilavičius-Vidmantas atvyko į Lapgirių mišką, kuriame buvo laikinai apsistojęs Pavidaujo būrys. Čia jis susitiko su Gaudentu ir ilgai su juo kalbėjosi. Gaudentas jam papasakojo apie Sokolovo veiklą ir apie Markulį. Tada Vidmantas pasiūlė Gaudentui nušauti Markulį, tačiau šis tai padaryti atsisakė, motyvuodamas tuo, kad nužudyti iš pasalų žmogų, kas jis bebūtų, nesuderinama nei su jo įsitikinimais, nei charakteriu.

Šį Vidmanto pasiūlymą girdėjau ir aš, nes kalbėjomės trise, atokiau nuo kitų būrio vyrų, sėdinčių aplink laužą, ir aš visai nesitikėjau kitokio atsakymo, ne todėl, kad jam būtų stokoję drąsos atlikti tokį darbą, o dėl to, kad su jo įsitikinimais panašūs smurto veiksmai buvo visiškai nesuderinami. Ir nenuostabu, nes jei būtų galimybė paklausti daugiau jo bendražygių, kuriems, deja, nebuvo lemta išvysti laisvą Lietuvą, tai ir jie, manau, pasakytų apie Gaudentą tą patį.

O tuo tarpu čekistai vis reikalauja. Jų apetitai nenumalšinami: užduotis seka užduotį, o įvykdyti jų neįmanoma neužmušus sąžinės.

Po nepavykusios Sokolovo akcijos Lydžio rinktinės ribose Gaudentas gauna įsakymą vėl vykti į Vilnių, kur Bartašiūno kabinete Sokolovas su

keletu aukštų saugumo karininkų laužo galvas, kaip paimti Lydžio rinktinės vadą Danilavičių. Tai jis esąs svarbiausias operacijos sužlugdymo kaltininkas. Kur tai girdėta! Per tris savaites neišaiškintas nė vienas ryšininkas, nelikviduotas nė vienas banditas. “Chitrąja galova” (gudragalvis) tas Danilavičius. Reikia kuo greičiau baigti su juo! Bet kaip? Kažkuris pasiūlo Gaudento sodyboje įruošti slėptuvę, apgyvendinti joje keletą patyrusių saugumiečių ir laukti Danilavičiaus, nes anksčiau ar vėliau būtinai turėsias atvykti. Atvykus svečius pavaišins samagonu su migdomaisiais, o šiems sumigus, duos ženklą kareiviams, esantiems slėptuvėje, susemti sumigusius svečius. Daug pastangų kainavo Gaudentui, kol plano buvo atsisakyta.

Iškamuotas, pairusiais nervais nuo enkavedistų grasinimų ir nuolatinės įtampos Tomas vėl kreipėsi į partizanus pagalbos. O kokių pagalbą galėjome jam suteikti? Pasiūlėme ateiti pas mus į mišką. Ne, šitaip negalys padaryti, nes Sokolovas išžudys šeimą. Jo manymu, geriausia išeitis būtų išsikelti į miestą.

Nutarėme taip. Vėl parašiau jam laišką: “Mielas broli, partizanai tave įtaria esant MGB agentu. Aš tuo netikiu, bet padaryti nieko negaliu. Nedelsiant išsinešdink iš šio krašto, nes jau yra gautas rinktinės vado įsakymas tave suimti ir atiduoti Karo Lauko teismui. Negaišk. Mikutis.”

Su tuo laiškeliu Gaudentas nuvyksta į Jurbarką pas MGB viršininką ir... gauna leidimą išsikelti iš kaimo ir apsigyventi Jurbarkoje. Iš pradžių apsigyveno pas žmonos tetą Jasinauskienę, vėliau gavo butą konfiskuotame Juozo Matusevičiaus name. Įsidarbino Jurbarko pieninėje.

Gaudentas Kisieliūs, gyvendamas Jurbarkoje, vis dar palaikė ryšius su partizanais. Kartą mums davė žinią, kad iš Jurbarko pieninės Šimkaičių keliu į Raseinius bus vežami pinigai - virš 40000 rublių. Surodėme pasą. Deja, pinigų paimti nepavyko. Nelauktai susikrovė su pravažiuojančiais Skirsnemunės sribais ir ilgai laukti prie vieškelio negalėjome - reikėjo pasitraukti palikus gulėti nukautą Skirsnemunės sribuką.

1950 m. Gaudentas vėl buvo suimtas už tai, kad teikė žinias partizanams ir apgaudinėjo MGB, buvo nuvežtas į Kauno kalėjimą ir iš ten dingo be žinios... Tai tiek norėjau papasakoti apie šį tragiško likimo žmogų. Toliau byloja buvusio KGB archyvo medžiaga: byla 25227/3, kurią Valstybiname visuomeninių organizacijų archyve surado ir ištraukas iš jos pateikė istorikas J. Matusevičius.

Joje yra slaptojo agento "Miškinio" - Gaudento Kisieliaus, Motiejaus, gim. 1915 m. Kovalių k. Eržvilko vls. Tauragės aps. pažyma, parengta pagal asmeninės bylos Nr.30038 medžiagą. Jis buvo užverbuotas 1946 m. rugpjūtyje. "...Būdamas mūsų agentu, "Miškinis" turėjo ryšį su nurodytais partizanais (su manimi ir mano broliu Juozu-Geniumi - A.K.), bet dėl visokių priežasčių išvesdavo juos nuo operatyvinės likvidacijos, žadėjo legalizuoti, bet iki šiol to neįvykdė.

1947 metais būdamas spec.grupės sudėtyje "Miškinis" įtartas ryšiais su Kęstučio apygardos partizanais, kuriems perdavė žinias apie spec.grupės darbo metodus. Nurodytas žinias Kęstučio apygarda skleidė savo nelegalioje spaudoje (žr."Laisvės varpas" Nr. 122 1 947X1).

1948 metais "Miškinis" turėdamas ryšį su partizanu Mindaugu, dezinformavo MGB organus apie būrį ir dėl įvairiausių priežasčių nukreipdavo būrį nuo operatyvinės likvidacijos (vokas Nr.2. L.310-2).

Gegužės pradžioje "Miškinis" buvo pakviestas MGB RS suimto partizano Soročkos byloje ir pokalbyje pareiškė, kad jis šiuo metu ryšio su būriu neturi, bet gali esant būtinybei susirišti su Mindaugu. Jam buvo duotas atitinkamas uždavinys, bet iš jo elgesio matyti, kad jis aiškiai veidmainiauja (dvuručničait) ir elgiasi įtariai. Taip, pavyzdžiui, prašė jam pasakyti apie veikiančius ryšininkus, per kuriuos jis galėtų nustatyti ryšį su būriu, be to prašė išduoti pistoletą atsargai. "Miškinis" turi tiesioginį ryšį su Mindaugo būriu, bet jį slepia. (...)

Jurbarko MGB RS yra pakankamai medžiagos dėl jo suėmimo (...) ir todėl manau tikslingą jį suimti ir išaiškinti kaip dviveidį (dvoinką)" (L.310-3).

Pažymą pasirašė Jurbarko MGB viršininkas pplk.Vedernikov.

Buvęs Gintaro būrio partizanas Alfonsas Barčas, tardomas lageryje Krasnojarsko sr.UMGB tardymo skyriaus vyr.tardytojo mjr.Gluchov, 1951 m. liepos 27 d. parodė, kad "1946 m. G.Kisielių suėmė MGB, bet po kurio laiko paleido, ir jis laisvai gyveno Jurbarko. Aš ir kiti partizanai iš Kisieliaus žodžių sužinojome, jog jį paleido todėl, kad sutiko bendradarbiauti su MGB. Tačiau jis apgavo MGB organus ir toliau dirbo partizanų naudai. Tokie faktai: 1946 m. rudenį buvo ruošama operacija prieš partizanus. Kisielius apie tai pranešė partizanams ir perspėjo šių kaimų gyventojus: Pavidaujo, Butkaičių, Ridikiškių, Kuzių ir kt., kad per šių kaimų sodybas vaikščios kareiviai ir milicijos darbuotojai apręgti civiliai, todėl šiems žmonėms nieko nesakyti.

*Taip ir buvo: milicininkai negavo jokių žinių ir nė vieno nesulaikė (...) Kisielius pastoviai informuodavo partizanus ir, kaip jis pats sakė, teikdavo mela-
gingas žinias MGB apie partizanus" (L.310-5).*

1951 m. rugsėjo 22 d. Kaune G.Kisieliui buvo atnaujinta tardyminė byla Nr.847. Raseinių tardytojas v.ltn.Karklin per vertėją Jocių apklausė Oną Vaznienę, buvusią A.Joniko-Daktaro būryje. Ji pasakė: *"Būnant par-
tizanų būryje 1946 ar 1947 m. partizanai man pasakojo, kad G.Kisielius po
išlaisvinimo pradėjo dirbti. Partizanams jis nieko blogo nepadarė ir nedaro,
net ir būdamas suimtas. MGB nieko neišdavė, pagal jo parodymus nieko
nesuėmė. Jis nenurodė, kur slepiasi partizanai. Sklido kalbos, kad G. Kisielius
po išlaisvinimo susitiko su MGB darbuotojais, bet, nežiūrint to, partizanams
nepakenkė. Ar susitikinėjo G.Kisielius su partizanais po arešto, nežinau"*
(L. 102).

1951 m. spalio 3 d. Gaudentas pasirašo bylos užbaigimo protokolą ir
kpt.Nuždin patvirtina, kad *"G.Kisielius susipažino su bylos medžiaga. Jokių
papildymų neturėjo. Skundo nerašys"* (L.295). Tą pačią dieną Kauno MGB
vidaus kalėjimo viršininkas v.ltn.Šernas praneša Kauno sr. MGB valdybos
viršininko pavaduotojui plk.Polinkovui, kad *"spalio 3 d. 17.20 dėl nežinomos
priežasties mirė 17 kameroje laikomas tardomas kalinys Gaudentas Kisie-
lius, Motiejaus, g.1905"* (L.296).

...O spalio 4 d. to paties Gaudento Kisieliaus lavonas, kaip praneša
pats Kauno sr. MGB tardymo skyriaus viršininkas pplk.Solodovnikov, ran-
damas Jurbarkę ant gatvės, aprengtas mėlynomis kelnėmis, šilkiniais ma-
rškiniais ir su asmens dokumentais kišenėje. Tą pat dieną jis atpažįstamas
ir tą pat dieną Kauno medicinos instituto teismo medicinos ekspertai me-
dic.m.kand.Jonas-Vytautas Nainys ir gyd.Rimkus, išskrodę lavoną, padarė
išvadą, kad *"mirtis ištiko dėl širdies paralyžiaus, kurį iššaukė širdies vaini-
kinių arterijų sklerozė ir širdies raumens sutrikimas"* (L.305-306).

Ar ne stebuklas?

TRYS PASAKOJIMAI APIE DIDŽIOSIOS KOVOS APYGARDOS B RINKTINĖS PARTIZANUS

JONAS JŪRAS-KAROSAS, ŽILVINYS - DKA B RINKTINĖS ŠTABO NARYS IR DKA ŠTABO VIRŠININKAS

Jonas Jūras gimė 1917 m. Ukmergės aps., Žemaitkiemio vls., Alinavos k. pasiturinčio ūkininko Ignoto Juro (g.1882) ir Julijonos Jūrienės-Maželytės šeimoje, kurioje augo penki vaikai: Juozas, Jonas, Steponas, Antanina ir Leonora. Vyriausias buvo Juozas, o jauniausia - 1932 m. gimusi Leonora (Levutė).

Jono tėvas Alinavos k. turėjo 16 ha žemės, bet susitaupęs pinigų stengėsi ūkį padidinti. Jūrai, savo kaime neradę tinkamos pirkimui žemės, 1932 m. atvyko į Kurklių vls., Burios k. ir nusipirko 28 ha žemės sklypą, o netrukus jį padidino dar 6 ha, todėl prieš Antrąjį pasaulinį karą jie valdė 34 ha žemės.

1939 m. Jono brolis Juozas buvo pašauktas į Lietuvos kariuomenę, o 1940 m., Lietuvą okupavus sovietams, kartu su Lietuvos kariuomene pateko į raudonąją armiją. 1941 m., sovietinei armijai traukiantis iš Lietuvos, Juozui Jūrai nepavyko pabėgti - jis žuvo Karelijos miškuose.

Joną, baigusį pradinę mokyklą, pasiėmė turtingas senelis, motinos tėvas Jonas Maželis, turėjęs Alantos vls., Inketrių k. 80 ha žemės ir leido mokytis į Molėtų progimnaziją. Ją baigęs mokėsi Ukmergės gimnazijoje. Joje besimokydamasis ir vėliau studijuodamas Vytauto Didžiojo universitete Medicinos fakultete, Jonas draugavo su Vaičiuliškių, vėliau Staškūniškio pradinės mokyklos vedėju Juozapu Šibaila, kuris buvo aktyvus Skautų, Saulių sąjungos narys, jaunalietuvis ir darė Jonui didelę įtaką. Jonas padėjo J.Šibailai organizuoti mokinių išvykas, o kartais pravesdavo už jį pamokas. 1943 m. kovo 19 d. vokiečių okupantams uždarius Lietuvoje visas aukštąsias mokyklas, Jonas, užbaigęs trečią kursą, grįžo namo ir kartu su tėvais dirbo žemę.

1944 m. liepos mėn. sovietams antrą kartą okupavus Kurklius bei Burios k., Jonas slapstėsi nuo armijos namie, užkrosnyje įrengtame bunkeryje, padėdavo tėvui ūkyje, o partizanams - leisti spaudą ir atsišaukimus.

1944 m. pabaigoje buvo suimtas ryšininkas, atnešęs Jurui rašomąją mašinėlę. Ryšininkas, neišlaikęs kankinimų, prisipažino, kad paliko spausdinimo mašinėlę pas Jūrą, bet bunkerio neišdavė. Dėl to buvo suimtas Jono tėvas Ignotas Jūras, ir dvejus metus be teismo kalintas Ukmergės kalėjime. Prieš pat teismą per žydą tardytoją už kiaulę ir auksą jį išpirko turtin gas žmonos tėvas Jonas Maželis. Tačiau Ignotas laisve džiaugėsi neilgai: 1948 m. gegužės 22 d. Jono tėvas ir motina išstremiami į Krasnojarsko sritį. Tėvas mirė tremtyje, o motiną 1956 m. vasario 25 d. paleido ir ji netrukus grįžo į Lietuvą. Mirė 1978 m. ir palaidota Vilniuje.

Trėmimo metu Jūrų duktė Antanina (g.1924 m.) mokėsi Kauno universiteto Chemijos fakulteto trečiame kurse, sūnaus Stepono ir jauniausios dukros Leonoros tuo metu nebuvo namie. Taip ir liko neištremti. Juos priglaudė Šilutės r. Vainuto pradžios mokyklos mokytoja Elena Vaitkevičienė. Jos vyras buvo pasitraukęs į Vakarus, o duktė studijavo su Antanina Juraite ir abi buvo geros draugės. E.Vaitkevičienė, pasinaudodama pažintimis Švietimo ministerijoje, įdarbino Antaniną Juraitę Šilutės vidurinės mokyklos chemijos mokytoja. Invalidas Steponas Jūras įsidarbino Šilutės batsiuvių artelėje ir mokėsi Šilutės vakarinėje vidurinėje mokykloje, o Leonora Juraite užsidirbdavo privačiai prižiūrėdama vaikus ir taip pat mokėsi vakarinėje mokykloje. Visi trys Ignoto Juro vaikai, likę be tėvų paramos, patys užsidirbdavo pragyvenimui ir užsispyrusiai siekė mokslo. Antanina baigė Universiteto Chemijos fakultetą, Steponas - bibliotekininkystę, o Leonora - Klaipėdos buhalterinės apskaitos technikumą. Dabar iš Ignoto Juro vaikų liko tik Vilniuje gyvenanti Leonora Juraite-Kairienė.

1944 m. pabaigoje, suėmus tėvą Ignotą Jūrą, Jonas paliko namus, slėptuvę ir pasitraukė į mišką tėvynės ginti: suorganizavo partizanų būrį ir jam vadovavo. Jonas Jūras-Žilvinys buvo žemo ūgio, smulkaus kūno sudėjimo, šviesaus veido, šviesiaplaukis su tokia pat šviesia barzdele, grakštus, inteligentiškas jaunuolis. Jis mėgo literatūrą ir daug skaitė. Sakydavo: "Jei išliksiu gyvas - būsiu daktaras, o jei ne - gyvybė bus paaukota už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę".

Jono Jūro-Žilvinio-Karoso būrys veikė Kurklių vls. ir Kavarsko, Bal-

ninkų, Skiemonių bei Žemaitkiemio valsčių pakraščiuose. Dažniausiai apsisistodavo apie Šilinę, Janonis, Dejūnus Adamavos miške ir Retšilyje.

1945 m. sunaikinus Jono Raudonikio-Potašono būrį, kuriame buvo apie 60 partizanų, jo likučiai įsijungė į Jono Jūro-Žilvinio vadovaujamą būrį. Tais pačiais metais J.Jūro-Žilvinio, Karoso būrys prisijungė prie J.Šibailos-Dieduko vadovaujamos Balninkiečių laisvės rinktinės². 1945 m. pabaigoje Balninkiečių rinktinėi prisijungus prie Žaliojo Velnio vadovaujamos Didžiosios Kovos apygardos ir Balninkiečių rinktinės pagrindu įkūrus DKA B rinktinę, J.Jūras-Žilvinio būrys pasidarė vienu iš jos padalinių³. DKA B rinktinės vadu buvo paskirtas psk.Alfonsas Morkūnas-Plienys iš Žemaitkiemio vls., Juodžiūnų k., o štabo viršininku - Balninkų pradinės mokyklos vedėjas J.Šibaila-Diedukas. Kuriant DKA B rinktinės štabą Jonas Jūras-Žilvinys pateko į pirmojo štabo sudėtį. Be jo, DKA B rinktinės pirmojo štabo nariais buvo iš Žemaitkiemio vls., Juknionių k. broliai Vladas-Puškinas ir Kazimieras-Spartakas Ališauskai iš Valų k., Viktoras Meilus-Šturmas iš Paškonių k., Valentinas Gleiznys-Šarūnas iš Vederų k., Kazimieras Puodžiūnas-Titnagas iš Janonių k., Skiemonių mokytojas Ignas Leščius-Dėdė Šalteknis⁴.

1946-1947 m. keitėsi rinktinės batalionų vadai, jų pavaduotojai ir rinktinės nariai, o J.Jūras nepasitraukdamas dirbo štabe. Per provokatorių J.Markulį-Erelį DKA A rinktinėi patekus į MGB kontrolę, B rinktinė nepakluso naujojo apygardos "vado" Griežto reikalavimui pranešti ryšininkų slapyvardes, pavardes, namų adresus ir ginklų saugojimo sandėlių vietas. 1946 m. gruodžio mėn. visai nutraukus ryšius su MGB kontroliuojama DKA vadovybe, B rinktinė liko nesunaikinta ir dar trejus metus įnirtingai gynė tėvynės laisvę, atstovaudama visą Didžiosios Kovos apygardą ir jos vadovybę. 1946 m. Jonui Jūrai-Žilviniui buvo daromi dokumentai, kuriais jis nepasinaudojo, nes atidavė sergančiam DKA B rinktinės partizanui.

DKA B rinktinės ir štabo spaudos ir propagandos bei poligrafinės dalies viršininkas grandinis Jonas Jūras-Žilvinis 1947 m. gegužės mėn. apsisitojo Petro Kuktos-Girininko partizanų būryje, kuriame 1947-1949 m. buvo 13 partizanų:

1. Burneikis Anicetas-Tomas iš Pilviškių k.
2. Jakučionis Steponas-Aušra iš Trako k.

3. Jūras Jonas-Žilvinys iš Burios k.
4. Kemeklis Bronius-Kerštas iš Leliūnų k.
5. Kukta Petras-Girininkas iš Trakinių k.
6. Leščius Ignas-Dėdė Šalteksnis iš Janonių k.
7. Morkūnas Vaclovas-Žentas iš Valų k.
8. Nečiūnas Klemensas-Urėdas iš Viktoriškių k.
9. Nečiūnas Gintautas-Eigulys iš Viktoriškių k.
10. Sabaliauskas Vilius-Slapukas iš Beržinės k.
11. Sulėkus Antanas-Nemunas iš Maskoliškių k.
12. Šulckutė Levutė-Žibutė iš Maskoliškių k.
13. Tubys Kazys-Žvalgas iš Didžiakaimio k.⁵

1947 m. žiemą Žilvinis peržiemojo lauko bunkeryje penkiese kartu su Vaclovu Morkūnu-Žentu, Steponu Jakučioniu-Aušra, Viliumi Sabaliausku-Slapuku ir Broniumi Kemekliu-Keršlu. Bunkeris buvo Adamavos miške, prie kvartalinės linijos. Jame buvo galima vaikščioti statiems, viduje - du gultai, kuriuose galėjo gulėti 6 žmonės, tarp jų - stalas, o dėl patogumų, lyginant su kitais bunkeriais, buvo vadinams "klebonija". Jonas Jūras-Žilvinys, be tiesioginio savo darbo, padėjo Ignui Leščiui-Šalteksniui redaguoti laikraštį "Tėvynei šaukiant", buvo partizanų gydytojas ir sumanus meistras. Jis nuėmė nuo automato buožę ir pasidarė trumpą, su rankena, išvaizdą ir patogų nešioti automatą.

Kartą šis patobulintas automatas išgelbėjo jam gyvybę. 1948 m. būrys buvo išėjęs į Rubikius (Anykščių r.) susitikti su Rubikių partizanais. Grįždami į namus nutarė užėti į Gabrėlų k. pas ūkininką paprašyti maisto. Žilvinys priėjo prie lango ir pasibeldė. Į klausimą: "Kas?" Žilvinys atsakė: "Partizanai!" Staiga pasigirdo dūžtantys lango stiklai ir Žilvinys nugriuvo ant žemės. Partizanai greitai sušoko į vidų, o savininkas, iškėlęs aukštyn rankas, stovėjo kambaryje ir nežinojo, ką daryti. Prie jo kojų gulėjo numestas ginklas - ilgas pagalys, prie kurio buvo pritvirtintas karvėms rišti metalinis kuolas. Su juo smogė Žilviniui. Laimei, kad jis tuo metu turėjo ant kaklo pasikabinęs automatą, todėl tik perrėžė krūtinę ir šoną. Žaizda buvo negili. Jei ne automatas, pasekmės būtų gana rimtos. Vyras aprišo Žilviniui žaizdą, o žmogus dievagojosi pamanęs, jog tai vagys. Jis sakė, kad jau du kartus taip apsigynęs. Partizanai juo patikėjo. Paprašius maisto jis atnešė paltį lašinių, vyrai padėkojo ir išėjo⁶.

1947 m. žiemą tuoj po Kalėdų į Vaclovo Morkūno-Žento bunkerį Girininkas atvežė sunkiai sužeistą partizaną nuo Alantos Bronių Steiblių-Maršą. Jam sprogstamoji kulka peršovė petį ir nukirto dešinės rankos pirštą. Žilvinys dėjo visas pastangas išgydyti partizaną. Vaistais ir bintais aprūpino Jadvyga Slavinskaitė. Žaizda gijo sunkiai, bet sugijo. 1947 m. pavasarį Žilvinys išmainė su Marsu savo rusišką automatą į vokišką dešimtuką, šaudantį pavieniais šoviniais. Žilvinys sumanė jį patobulinti, kad šaudytų automatiškai. Jis išardė spyną, kažką nudilino ir, užmiršęs, kad vamzdyje yra šovinis, norėjo išmėginti, kaip veikia. Kai įleido į vamzdį kitą šovinį, sprogo abu šoviniai, sužalojo Žilviniui dešinę ranką ir apdegino veidą. Teko gydytis pačiam⁷.

Jonas Jūras-Žilvinys kartu su rinktinės vadu Plienu ir štabo viršininku Dieduku 1948 m. gegužės 1 d. kaip DKA atstovai dalyvavo Šiaurės Rytų Lietuvos srities Vytauto, Algimanto ir Didžiosios Kovos apygardų bei rinktinių partizanų vadovybės suvažiavime. Suvažiavime partizanų vadai, štabų nariai, apžvelgdami žiauriuose mūšiuose nueitą kelią, nulenkę galvas mūšio lauke žuvusiems ginklo broliams partizanams. Suvažiavime svarstyta aktyviai kovojančių organizacijų sujungimas, ryšio su Kęstučio ir kt. apygardomis užmezgimas, kova su okupantus remiančiais piliečiais bei kolektyvinių ūkių kūrėjais ir kiti klausimai. Iš viso nutarimą sudaro 13 punktų. Ketvirtame punkte nutarta Vytauto ir Algimanto apygarda pavadinti Lietuvos partizanų (LP) apygarda. Šeštuoju punktu buvo pasmerktas išdavikas Markulis-Erelis, suteršęs BDPS komiteto vardą ir veiklą. Devintuoju punktu nutarta sukurti vieningą vyriausiąją vadovybę (karinius, politinius institutus), o jeigu jau tokie institutai sukurti ir veikia, pasiūsti savo atstovus ir įsijungti į bendrą darbą. Suvažiavimą baigė šūkiu: "Tegyvuoja nepriklausoma ir laisva Lietuva!" Tris nutarimo protokolus pasirašė visi suvažiavimo atstovai, tarp jų ir DKA B rinktinės vadas A.Morkūnas-Plienai, štabo viršininkas J.Šibaila-Diedukas ir poligrafinės dalies viršininkas J.Jūras-Žilvinys“.

1948 m. rugpjūčio 14 d. DKA B rinktinei patvirtinamas Didžiosios Kovos apygardos statusas ir užmezgami ryšiai su srities vadovybe. DKA vadu skiriamas Alfonsas Morkūnas-Plienai ir jam suteikiamas partizanų kapitono karinis laipsnis⁹. DKA vadas A.Morkūnas-Plienai pirmuoju įsakymu pertvarko B rinktinę į Didžiosios Kovos apygardą. J.Šibailą-Dieduką pa-

skiria štabo viršininku, Joną Jūrą-Žilvinį - organizacinio skyriaus viršininku, Valentina Gleiznį-Šarūną - žvalgybos, o laikraščio "Tėvynei šaukiant" redaktorių Igną Leščių-Šalteksnį - informacijos ir spaudos viršininku¹⁰.

J.Jūras, būdamas štabo organizacinio skyriaus viršininku, vadovavo: 1) bendrosios organizacijos ir ryšių organizavimo veiklai, 2) sudarė ir įgyvendino vidaus ryšių planą (nustatė reikalingas ryšių linijas). Susitaręs su aukštesniąja vadovybe bei kaimyniniais daliniais, jis nustatydavo ryšių punktus ir ryšio linijas su jais; 3) organizuodavo naujus ir rūpindavosi esamų partizanų dalinių bei organizacinio sektoriaus plėtra, nustatydavo reikalingus ryšius ir išaiškino organizacijos nuostatus¹¹.

1948 m. spalio 12 d. J.Šibaila paskiriamas į Rytų Lietuvos srities štabą, o vėliau į LLKS vyriausiąją vadovybę. J.Šibailai išvykus, netrukus DKA štabo viršininku skiriamas DKA štabo narys, organizacinio skyriaus viršininkas Jonas Jūras-Žilvinys. Tai patvirtina 1949 m. gruodžio 6 d. LTSR MGB 2-N valdybos viršininko Počkajaus pažyma apie Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio vyriausiąją vadovybę, sričių ir apygardų štabų sudėtį. Joje rašoma, kad 1949 m. per čekistines operacijas nužudyti štabo nariai: DKA štabo viršininkas Jonas Jūras-Žilvinys, štabo žvalgybos skyriaus viršininkas Žiupka-Šarūnas, informacijos skyriaus viršininkas ir laikraščio "Tėvynei šaukiant" redaktorius Leščius-Šalteksnis. Operacijos metu suimti: informacijos skyriaus viršininko pavaduotojas Skabas-Aidas, bendrojo skyriaus viršininkas ir štabo įgaliotinis Imbrasas-Tarzanas. Juos visus sekė MGB agentai "Kęstutis", "Vilija", "Ponas" ir "Palma"¹².

1949 m. pavasaris Adamavos miško apylinkėse buvo ramus. Nurimo ir Kurklių sribai. Birželio mėnesį, kaip ir kasmet, Steiblio ir Slavinskų šeimų surengtose vaišėse birželio 13 d. buvo atšvęstos Antano Šulckaus-Nemuno, birželio 24 d. Jono Jūro-Žilvinio, birželio 29 d. Petro Kuktos-Girininko vardadieniai, į kuriuos susirinkdavo 12 partizanų, gausus Slavinskų šeimos jaunimas, pasikviesdavo Bundinių šeimyną ir būdavo labai smagu. Niekam tada ir į galvą neatėjo, kad Antanas Šulckus-Nemunas, DKA štabo virš. Jonas Jūras-Žilvinis ir Petras Kukta-Girininkas šventė paskutinį savo vardadienį. Po Petrinių prie Girininko prisijungė Anicetas Burneikis-Tomas iš Pilviškių k., kuris iki tol slapstėsi vienas.

1949 m. liepos 12 d. apie pietus Adamavos miške nuaidėjo granatų sproginiai, sukaleno kulkosvaidžiai. Atsivėrė tikras paragaras - gynėsi iš-

duoti Antano Šulckaus-Nemuno bunkerio partizanai. Kovos lauke žuvo Gintautas Nečiūnas-Eigulys iš Viktoriškių k., Ieva Šulckutė-Žibutė iš Maskoliškių k., Ignas Leščius-Dėdė Šalteknis iš Janonių k. ir Antanas Šulckus-Nemunas iš Maskoliškių k. Pastarajam pavyko prasiveržti pro tankų apsupties žiedą ir pasislėpti medyje, bet jį surado ir nušovė. Tą dieną buvo apsupta pusė Adamavos miško, per kurį ėjo kelias. Tankiu žiedu buvo apsuptas tik vienas išduotas Antano Šulckaus-Nemuno bunkeris. Netoliese nuo Šulckaus bunkerio buvęs įrengtas Girininko bunkeris į apsupimo zoną nepateko. Jis buvo 100-150 m nuo kelio ir vietinio ryšininko Antano Steiblio nuomone, aptiktas atsitiktinai. Įgulai supant Nemuno bunkerį, Girininko vyrai pristigo vandens. Kazys Tubys-Žvalgas, išlindęs iš bunkerio, nešinas ąsočiu nuskubėjo į Adamavos miško palaukę prie šaltinio, nes ta miško pusė nebuvo apsupta. Pamiškėje Kazys pamatė daug kariuomenės ir, paslėpęs ąsočius, bėgo pranešti draugams apie pavojų. Pribėgęs visai arti prie bunkerio pamatė kulkosvaidžius - tuo metu prasidėjo Nemuno bunkerio puolimas. Nežinia, ar išsigandęs, ar rusų pastebėtas (kaip pats paskui aiškino), ėmė bėgti ir pabėgo, nespėjęs draugams pranešti apie pavojų...

Tos pačios dienos vakare pragaras vėl prasidėjo. Miškas skardėjo nuo šūvių ir granatų sprogimų - gynėsi apsupti Girininko bunkerio vyrai. Petras Kukta-Girininkas iš Trakinių k. pirmas išsoko iš bunkerio ir išmetė dvi granatas, tačiau sprogo tik viena. Tada jis paleido į rusus penkis šūvius ir, mirtinai sužeistas, susmuko į bunkerį, kuriame spėjęs ištarti "ach, mama" mirė. Straipsnio "Skiemonių žuvusieji" autorius Mykolas Kazlas teigia, kad P.Kukta nusišovė bunkeryje.

Klemensas Nečiūnas-Urėdas išsoko iš bunkerio antras. Jo abi išmestos granatos sprogo. Dūmų ir dulkių priedangoje, atsišaudydamas iš pistoleto, peršauta dešinės rankos plaštaka per stebuklą prasiveržė pro apsupties žiedą ir, toli nubėgęs, užbėgo ant kito kariuomenės junginio, kuris jį suėmė, nes nebeturėjo nė vieno šovinio. Priešai, pasodinę jį tarp žuvusių kovos draugų ir 19-mečio jo brolio Gintauto Nečiūno-Eigulio, fotografavo. Klemensas Nečiūnas-Urėdas iškentė kankinimus ir neišdavė draugų partizanų nei ryšininkų, nors apie juos daug žinojo. Atbuvęs ilgus metus Šiaurėje, grįžo į Lietuvą ir gyvena Viktoriško vienkiemyje. Kalinių, tremtinių sąskrydyje jis buvo susitikęs su Jono Jūro-Žilvinio jauniausia seserimi Le-

onora Jūraite-Kairionienė ir pasakojo, kad Žilvinys bunkerio puolimo metu degino DKA štabo dokumentus. Be to, sakė, kad netoli bunkerio Žilvinys buvo užkasęs du bidonus DKA štabo dokumentų. Grįžęs į Lietuvą ieškojo, bet tos vietos nebesurado...

Trečias iš bunkerio išsoko DKA štabo viršininkas Jonas Jūras-Žilvinys. Tuo metu buvo nutilę du rusų kulkosvaidžiai. Partizano išmestos granatos suveikė tiksliai ir jis buvo jau beprasiveržias iš apsupties žiedo, bet bėgdamas užšoko tiesiai ant Kurklių sribų. Žilvinys tiksliai paleido minos kapsulę, kuri nukrito po sribų kojomis, bet nesprogo. Tada, numetęs automatą, nes pasibaigę šoviniai, bėgo atsišaudydamas iš pistoleto, bet krito pakirstas prieš kulkos...

Po kautynių Kurklių sribai džiaugėsi, kad kapsulė nesprogo, nes būtų juos užmušusi, o Žilvinys pabėgęs.

Anicetas Burneikis-Tomas iš Pilviškių k. iš bunkerio išsoko ketvirtas, paskutinis. Metė dvi granatas. Abi nesprogo, o jis krito vietoje¹³.

Visų septynių 1949 m. liepos 12 d. žuvusių partizanų kūnai buvo išniekinti Kurkliuose. 1989 m. jų palaikai perkelti į Kurklių kapines.

¹ Abromavičius S. Didžioji kova. K., 1999. P.348; LYA. F.K-1. A.18. B.43. L.2.

² Abromavičius S. Didžioji kova. P.347.

³ Ten pat. P.348.

⁴ Ten pat. P.352.

⁵ Aukštaitijos partizanų prisiminimai. D.III. V., 2001. P.999-1000.

⁶ Ten pat. P.924.

⁷ Ten pat. P.982.

⁸ Laisvės kovos 1944-1953 metais (dokumentų rinkinys). K., 1996. P.285-287.

⁹ Abromavičius S. Didžioji kova. P.190; Gaškaitė N. ir kt. Lietuvos partizanai 1944-1953 m. K., 1996. P.494.

¹⁰ Voveris V., Morkūnas A. Provokatoriui nepakluso// Savanoris. 1999. Spalio 21. Nr.20(221).

¹¹ Laisvės kovos 1944-1953 metais. P.278.

¹² Gaškaitė N., Kašėta A., Starkauskas J. Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944-1953 metais. K., 1996. P.561; Laisvės kovų archyvas. Nr.27. K., 2000. P.216.

¹³ Aukštaitijos partizanų prisiminimai. P.988-989.

ŠEŠUOLIŲ APYLINKĖS PARTIZANAI

Šešuolių miestelis yra 14 km į pietryčius nuo Ukmergės ir 15 km į šiaurę nuo Širvintų. Šešuoliai minimi jau Ordino kronikose. Hermanas Vartbergė mini, kad jau 1334 m. Ordinas nusiaubė Šešuolių apylinkę. Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės laikais Šešuoliai buvo dvaras ir valsčius, kurį didysis kunigaikštis atiduodavo bajorams. XVI a. pabaigoje pirmą kartą Lietuvoje paminėta, kad Šešuolių dvaro žemę jau arė žagrėmis su geležiniais noragais. 1572 m. pastatyta pirmoji medinė bažnyčia, įsteigta parapija ir klebonas įpareigotas prie mokyklos išlaikyti mokytoją, šventadieniais su vaikais giedoti bažnytinės giesmės. 1698 m. bažnyčia buvo atnaujinta, o 1751 m. perstatyta. XVIII a. prie parapijos buvo ir mokykla, kurioje 1781 m. mokėsi 7, o 1804 m. 6 mokiniai. Carinės Rusijos laikais mokykla surusinta, bet po 1905 m. vėl įvesta lietuvių kalba. 1863 m. sukilimo metu Šešuolių apyl. veikė 320 vyrų vadovaujama Kęsgailos ir Vislaucho sukilėlių rinktinė. 1863 m. balandžio 30 d. sukilėliai susidūrė su stipriomis rusų okupantų pajėgomis. Kautynėse žuvo sukilėlių vadas Kęsgaila, užmušta keliasdešimt sukilėlių ir rusų. Rusai žiauriai elgėsi su sužeistaisiais ir patekusiais į nelaisvę sukilėliais: svilino kojų padus, degino kūną bei plaukus, plėšė liežuvius, išbadydavo akis ir galiausiai nukirdavo galvą arba pakardavo. 1885 m. miestelyje buvo 22 sodybos ir 169 gyventojai. Nepriklausomybės metais Šešuoliai buvo vls. centras. 1923 m. miestelyje buvo 40 sodybų ir 317 gyventojų. Valsčius turėjo savivaldybę, paštą, mokyklą, policijos nuovadą ir pavasarininkų įsteigtą 1000 knygų bibliotekėlę. Šešuolių dvaro centrą valdė nepriklausomybės kovų dalyvis ats.plk. Jonas Variakojis (mirė 1963 m. JAV). Dvare buvo gražūs rūmai, spirito virykla, pavyzdingas ūkis. Sovietų okupacijos metais Šešuoliai priklausė Ukmergės rajonui ir čia buvo įkurtas apylinkės bei kolūkio centras. 1959 m. miestelyje buvo 156 gyventojai. Į rytus nuo miestelio, į pietus nuo Sešuolos upės stūgso didelis Šešuolių miškas. Šio miško šiaurinė dalis vadinama Verškainių mišku¹.

1944 m. liepos mėn. antrą kartą sovietams okupavus Šešuolius bei Ukmergę, Ukmergės aps. partizanų organizavimasis vyko pagal sovietų užėjimo išvakarėse LLA atliktą jungtinio štabo sudarytą rajoninį suskirstymą. Pagal jį Ukmergės apskritis buvo padalyta į šešis rajonus, kiekvienam rajonui priklausė po 2-3 valsčius. Antrajam (kituose šaltiniuose trečiajam

rajonui) priklausė Kavarsko, Kurklių ir Balninkų vls. Rajono vadu paskirtas mjr.J.Navikas, tačiau faktiškai viso rajono partizaninį judėjimą organizavo ir jam vadovavo Balninkų mokyklos vedėjas Juozapas Šibaila-Diedukas. Trečiajam (kituose šaltiniuose ketvirtajam) rajonui priklausė Pabaisko, Šešuolių ir Žemaitkiemio valsčiai. Rajonui vadovavo iš Skačiūnų k. kilęs Lietuvos kariuomenės kpt.Stasys Bakšys, pagrindžio organizacijoje dalyvavęs jau 1943 m.²1944 m. rugpjūčio 31 d. Deltuvos miškuose pastebėtas kpt.Stasio Bakšio ir jo pavaduotojo Buzio-Dževalo vadovaujamas 17-20 partizanų būrys³, o spalio 11d. jau buvo užverbuotas Bakšio būrio partizanas Juozas Skubeika, Jono, ir pasiūstas atgal į būrį⁴. Rugpjūčio pradžioje prie S.Bakšio prisijungė Alekso Mirtinio suorganizuota 22-25 vyrų grupė, iš kurių 18 ėmė legaliai gyventi namie, o vadas slapstėsi⁵. Rugsėjo mėn. Šešuolių vls. veikė kelios S.Bakšio rinktinės partizanų grupės: Petro Mieželio-Vilko (dvarininkas, turėjo 120 ha žemės) iš Lomėnų k. ir Stasio Griniaus-Vanago iš Lelikonių k. vadovaujamas 15 partizanų būrys; Kertušės miške brolių Pažūsių 6 partizanų būrys, kuriame spalio 1 d. jau veikė 30 partizanų. Šešuolių miške veikė Petro Švedo vadovaujamas 8 partizanų būrys; o nuo rugsėjo Verškonių miške, 3 km į vakarus nuo Šišnos, veikė Alfonso Valeikos ir Antano Andrikio vadovaujamas 8 partizanų būrys⁵. Spalio pradžioje pradėjo veikti ir kiti šio pagrindžio organizatoriai bei vadai: Vincas Daraškevičius ir Česlovas Sabaliauskas (suimtas spalio pabaigoje)⁷. Rugpjūčio pabaigoje Šešuolių apyl., Dvarininkų k. susibūrė 12 vyrų būrys, vadovaujamas Petro Vaitelio⁸.

1944 m. rugsėjo-spalio mėn. Kavarsko, Kurklių, Balninkų vls. ir Pabaisko, Šešuolių, Žemaitkiemio, Želvos vls. rajonai sujungti į Balninkiečių Laisvės rinktinę, sudarytą iš trijų padalinių⁹. Alfonso Bagdono-Aro vadovaujamas padalinys (apie 50-100 vyrų) veikė Kurklių, Utenos aps., Skiemonių bei Alantos vls.¹⁰. Šibailos junginį Balninkų, Šešuolių, Želvos miškuose sudarė iki 150 vyrų¹¹. 1944 m. pabaigoje-1945 m. pradžioje Giedraičių, Šešuolių, Širvintų ir Želvos vls. veikė du stambūs partizanų daliniai: A.Saugūno-Žaibo ir S.Griniaus-Vanago. Iš jų didžiausias buvo Žaibo dalinys. Jame telkėsi apie 120 partizanų. Kovo mėn. po Žvyginės (Pabaisko vls.) kautynių, žuvus Žaibui ir išsiskirsčius partizanams, stipriausia liko S.Griniaus-Vanago kuopa¹². Ji telkė apie 60 partizanų ir veikė Želvos vls., Aukštadvario, Lelikonių, Sauginių, Talučių, Šešuolių vls., Bajorų, Rubiko-

nių, Sierapiniškių; Giedraičių vls., Latvių k. apylinkėse¹³. 1945 m. balandžio mėn. Vanago kuopa padalyta į 4-as grupes po 13-15 žmonių ir gaudavo įsakymus iš DKR Žalio Velnio štabo¹⁴. Vanagas turėjo daug ryšininkų. Daugiausia jomis buvo merginos, moterys ir paaugliai berniukai. Viena ryšininkė buvo Vanago draugė. Ji dažnai ateidavo į būrį arba Vanagas nuėdavo pas ją. Partizanai ją vadino Raudonąja, nes ji vilkėdavo raudoną suknele. Iš Rubikonių k. kilęs partizanas Pletukas turėjo NKVD darbininko dokumentus, todėl Vanagas jį siųsdavo į užduotis net 3-4 dienoms¹⁵.

1945 m. liepos mėn. Ukmergės aps. areštuota 10 ryšininkų: 5 iš Balninkų, dvi iš Želvos, dvi iš Šešuolių vls. ir viena iš Antamokių k. Jos palaikė ryšį su Vanago, Žaibo ir Žalgirio būriais. Iš jų Marija Pečiulienė-Tulpė, g.1916 m. Šuriškių k., Šešuolių vls., du kartus per savaitę palaikė Vanago ryšį su Žaliuoju Velnium¹⁶. 1945 m. liepos 14 d. į būrį atvykęs 15-16 m. berniukas - ryšininkas pranešė Vanagui, kad į Širvintas atvažiavo daug mašinų su rusų kareiviais. Vanagas suprato, kad greitai "šukuos" miškus, o jėgos nelygios, nes miškų "šukavime" dalyvaudavo apie 500 ir daugiau rusų karių bei sribų su šunimis. 10 valandą jis sukvietęs vyrus paaiškino padėtį, liepė išsiskirstyti po 3-5 žmones ir veikti savarankiškai, o kai išvyks kariuomenė, vėl susirinkti į būrį¹⁷.

Partizanus ginklais, vaistais rėmė Šešuolių, Balninkų, Želvos klebonai, o pasinaudodamas tarnybine padėtimi Šešuolių vykdomojo komiteto sekretorius Romualdas Masiulionis išduodavo fiktyvias pažymas, atleidžiančias nuo sovietų armijos¹⁸. Vanago būrys 1944 m. rudenį-1945 m. gegužės mėn. nukovė 12 kolaborantų, užpuolė Šešuolius ir išvežė iš spirito gamyklos 1000 l spirito ir daug kito turto¹⁹. 1944 m. rugsėjo 5 d. 50 partizanų įsiveržė į Šešuolių milicijos pastatą, išdaužė langus, suplėšė dokumentus ir pasislėpė Pabaisko miškuose²⁰.

Sauginių kaime susirėmus 50 Vanago partizanų būriui su 60 rusų karių bei sribų daliniu, du partizanai žuvo, du buvo sužeisti ir vienas ar du dingo be žinios. Rusų nuostoliai nežinomi²¹. 1945 m. pradžioje S.Griniaus-Vanago kuopos skyriaus vadas Povilas Švelnikas-Valdemaras sukuria 50-60 partizanų būrį, kuris nuo balandžio mėn. vadinamas Valdemaro grupe, bet ryšį su Vanagu ir toliau palaikė²². Jo grupė veikė 8 km į šiaurę nuo Šešuolių vls., Kiauklių mst., Želvos vls., Lelikonių k. apylinkėse, Giedraičių vls., Pusnės girioje (Pusnės, Kazokų k.)²¹. 1945 m. žuvo bei legalizavosi

daug partizanų ir jų vadų ir susidarė naujas Jono Masilionio būrys²⁴.

1945 m. pradžioje J.Šibailos Balninkiečių laisvės rinktinė, veikusi Balninkų, Molėtų, Želvos vls., buvo padalinta į 4 grupes: Alfonso Saugūno-Vėtros, P.Mieželio-Vilko, Alfonso Morkūno-Plieno ir Eduardo Valiūno²⁵. Rinktinės štabas laikėsi netoli Balninkų ir (gegužės mėn.) vadovavo nuo 100 iki 140 partizanų daliniui²⁶. Morkūno-Plieno 16-30 žmonių grupė veikė Balninkų, Dauboriškių, Makiagalių, Ščiurio; Molėtų vls. Juodakelių; Žemaitkiemio vls., Skačiūnų k., taip pat Žemaitkiemio, Šešuolių bei Lyduokių apylinkėse²⁷. N.Liškauskas-Beržo būrys 1944 m. gruodžio mėn. turėjo 25 partizanus, suskirstytus skyriais, kurie veikė Alantos vls., Juozapavos, Spiečiūnų apylinkėse²⁸. Tuo metu J.Šibailos-Dieduko vadovaujamai Balninkiečių laisvės rinktinės teritorijai priklausė septyni valsčiai: Balninkai, Kurkliai, Kavarskas, Pabaiskas, Šešuoliai, Želva ir Žemaitkiemis, tačiau rinktinių veikla ir partizanų pavaldumas neapsiribojo susiskirstymu. Kiekvienas partizanas savarankiškai rinkosi savo veiklos kelią: vieni slapstėsi namuose pavieniui, kiti veikė nedideliais būriais savo kilmės rajone, o dauguma jungėsi į stambesnius dalinius.

1945 m. pasibaigus Vokietijos-SSRS karui ir ėmus koncentruoti NKVD kariuomenę Žaliasis Velnius birželio 19-21 d. planavo surengti Vanago būrio dislokavimo vietoje partizanų vadų pasitarimą. Tačiau pasitarimas neįvyko, nes Žaliasis Velnius buvo Budelių k. rajone sužeistas, todėl į Šešuolių vls., Aukštadvario k. apylinkę atvyko tik DKA štabo viršininkas A.Zepkus-Piliakalnis. Jis padėjo partizanų vadams, kad jie pasiryžę tęsti kovą. Jis reorganizuoja Balninkiečių laisvės rinktinę į DKA B rinktinę. 1945 m. gruodžio 1 d. įsakymu apygardos vadas Žalias Velnius Balninkiečių rinktinės pagrindu įkuria DKA B rinktinę, A.Morkūną-Plieną paskirdamas DKA B rinktinės vadu, o J.Šibailą-Dieduką - B rinktinės štabo viršininku²⁹. Į štabo sudėtį įėjo viršininkas ir 7 nariai. Tuo metu DKA B rinktinėje buvo įsteigti trys batalionai: 1-asis batalionas dažniausiai veikė Molėtų ir Želvos vls. Jam vadovavo iš Anykščių miesto kilęs buvęs policijos vachmistras Petronis-Audra. Jo batalioną sudarė dvi kuopos. 2-asis batalionas dažniausiai veikė Pabaisko, Šešuolių, Žemaitkiemio vls. Jam vadovavo iš Žemaitkiemio vls., Jukonių k. kilęs Lietuvos kariuomenės lttn. Kazys Ališauskas-Spartakas. Batalioną sudarė dvi kuopos. Pirmajai kuopai vadovavo Viktoras Meilus-Šturmas, 2-ajai — iš Kavarsko vls. kilęs Tigras. Trečiasis batalio-

nas dažniausiai veikė Balninkų, Kurklių ir Želvos vls. Jam vadovavo iš Vederų k. kilęs Lietuvos kariuomenės psk.Kazimieras Puodžiūnas-Titnagas. Batalioną sudarė 3 kuopos, kurioms vadovavo Vilius Karaliūnas-Viržis, iš Želvos vls. Paželvės k. kilęs Vytautas Rokas-Beržas ir iš Balninkų vls. kilęs Stasys Narušis-Skiltuvass³⁰. Vėliau įsikūrė 4-asis ir 5-asis batalionai. 1946-1947 m. keitėsi batalionų vadai, jų vadovybė ir štabo nariai.

Pirmaisiais okupacijos metais svarbiausi partizaninės kovos uždaviniai buvo organizuoti Lietuvos jaunimą į partizanų būrius kovai už Lietuvos nepriklausomybės atgavimą; skelbti, skatinti mobilizacijos boikotą ir daryti įtaką slapstymosi procesui; ginti savo ir kaimo žmonių gyvybę bei turėtą; palaikyti tautos rezistencines nuotaikas bei laisvės viltį ir sulaikyti lietuvius nuo bendradarbiavimo su okupantais; naikinti kaimo plėšikautojus, vagis ir tautos išdavikus. Nestoti į sovietų armiją buvo agituojama visur, kur tik susirinkdavo daugiau žmonių, net bažnyčiose. 1944 m. rugsėjo 8 d. susirinkę Šešuolių apyl. į pamaldas kaimo bažnyčioje apie 150 šaukiamąjo amžiaus vyrų pamaldų metu nuo 12 iki 14 valandos surengė agitaciją prieš stojimą į Sovietų armiją.

Glaustai aptarę Šešuolių ir gretimų valsčių partizaninę veiklą, galime daryti išvadą apie paminkle įamžinto Jono Pažūsio-Dagio ir Stasio Zarembo-Beržo partizaninį pavaldumą. Turbūt nesuklysiu sakydamas, kad jie priklausė Šešuolių apylinkėse veikusiems stambesniems partizanų daliniams. Partizaninės veiklos pradžioje Dagys ir Beržas turėjo priklausyti Šešuolių apyl. S.Griniaus-Vanago būriui³¹.

1945 m. rugsėjo 8 d. suimtų partizanų tardymo parodymais 1945 m. rugpjūčio 18 d. žuvus Šešuolių vls., Rubikonių k. kautynėse vadui Stasiui Griniui-Vanagui likę jo partizanai išsiskirstė į kitus būrius³². Manoma, kad likęs Vanago dalinio Pabaisko vls., Jonelių k. gimęs būrio vadas Stasys Zarembo-Beržas ir tame pačiame vls. Mišniūnų k. gimęs Jonas Pažūsis-Dagys įsijungė į A.Morkūno-Plieno vadovaujamą padalinį ir vėliau jie priklausė B rinktinei.

Daug kartų jiems teko narsiai su priešu kautis ir žvelgti mirčiai į akis, bet likimas jiems buvo palankus. 1945 m. vasarą Žalgirio partizanų būrys prie pat Želvos esančio Skuolių kaime surengė pasalą ir išsidėstę abiejose Želva-Ukmergė kelio pusėse rugių lauke laukė atvykstančių stribų. Stribams pasirodžius kelyje, ties Skuolių kaimu, partizanai į juos atidengė kry-

žminę ugnį ir iš vienuolikos dešimt nukovė, o sužeistas rusas enkavedistas pabėgo. Partizanai pasiėmė jų ginklus ir su pergalės daina partraukė į miškus. Apie šias kautynes išliko eilės:

*Iš Vyžos kilęs skrebas
Ant Skuolių kelio žuvo,-
Dainuok, dainuok, sesute, -
Vienuolika jų buvo.*

1946 m. vasara įvyko legendinės J.Pažūsio-Dagio kautynės su okupantais, kurių metu iš 12-14 jų puolusių sribų bei rusų karių 6 buvo nukauti, vienas sužeistas, o Dagys sėkmingai pasitraukė. Tuo metu Dagys slėpėsi savo gimtajame Mišniūnų k. Dilienės (kaimynų vadinamos Pranukiene) klojime įrengtoje slėptuvėje. Šienas jau buvo suvežtas į klojimą, sukrautas į prėsmą ir po juo įrengta slėptuvė, kurioje slėpėsi J.Pažūsis. Šešuolių įgula, sužinojusi, kad Mišniūnų k. slepiasi J.Pažūsis ir Masiukas, į Mišniūnus nusiuntė 12-14 sribų bei rusų karių būrį. Iškrėtę Stasio Gylio bei A.Stundžos sodybas ir išsivarę S.Gylį bei A.Stundžą, atvyko krėsti Dilienės sodybos. Dilienė tuo metu buvo nunešusi J.Pažūsiui pieno ir abu klojime šnekėdamiesi pamatė kieme neprašytus “svečius”.

Apie kautynių eigą papasakojo grįžęs iš tremties, gyvenantis Ukmergėje J.Pažūsio-Dagio brolis Algimantas Pažūsis.

Dagys, pamatęs kieme priešą, greitai pasislėpė slėptuvėje ir pasiruošė gynybai, o sutrikusi Dilienė, nešina pienuotu puoduku, išėjo kieman. Rusų leitenantas, pamatęs puoduką, iš karto suprato, kad ji nešė partizanams maistą. Tuojau įsakė savo sėbrams saugoti klojimą, kad nepabėgtų partizanai, kitiems išnešti iš klojimo šieno prėsmą ir surasti partizanų slėptuvę, o Dilienę įsivaręs į gryčią tardė. Dilienė sakė, kad pas ją partizanų nėra, o pieną pati iš puoduko gėrusi. Netrukus šieno prėsma buvo išnešta ir liko tik plonas šieno sluoksnis, pro kurį Dagys jau matė dienos šviesą. Stribai, pamatę, kad partizanų slėptuvės nėra, išėjo pranešti leitenantui rezultatų. Leitenantas nepatikėjo, liepė švariai išvalyti visą klojimą ir patikrinti aslą bei žemę. Kai baudėjai sugrįžo į klojimą, J.Pažūsis metė dvi granatas: vieną į klojimo priekį, kitą į galą. Pats, iššokęs iš slėptuvės, pribaižė sužeistų sribus. Leitenantas, išgirdęs sprogimą bei šūvius, išlėkė iš trobos, o čia

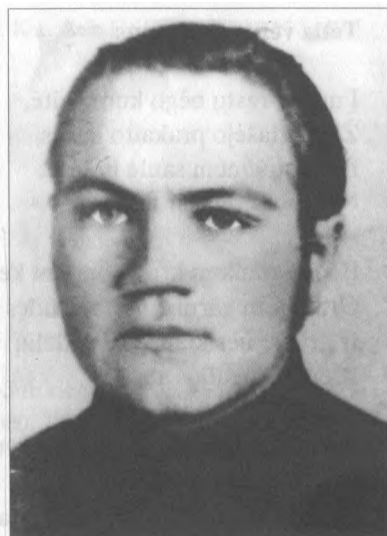
jį pasitiko kulka, sužeidusi kairiąją petį. J.Pažūsis, per klojimo sienų plyšius apžiūrėjęs silpniausiai saugomą vietą, pastebėjo kieme gulinčio kulkosvaidininko išlindusią galvą. Šovė į ją, galva pasislėpė. Žvalgydamasis vėl pamatė tą pačią galvą - antras šūvis pasiekė taikinį, kulkosvaidis taip ir liko neprabilęs. Priešo gretose kilo sąmyšis. Kiek atsipeikėjusį leitenantą pakėlė sribai vilko pas kaimyną Zidorį Gylį ir pakinkę jo arklį nuvežė į Šešuolius. Paskui juos, palikę postus, norėdami leitenantui padėti ar savo sveiką kailį gelbėdami, patraukė ir kiti gyvi likę sėbrai. Pasinaudodami sąmyšiu J.Pažūsis ir Dilienė pasitraukė į mišką.

Netrukus atvykęs prieš pastiprinimas apsupo Dilienės sodybą, padegė ją ir laukė, kol sudegs, o paskui pelenuose ieškojo žmonių palaikų. Nieko neradę, praradę šešis kareivius ir su vienu sužeistu grįžo namo. Greitai po apylinkes pasklido pasakojimas apie legendinį Dagio žygdarbį. Žmonės džiaugėsi ir šlovino J.Pažūsi, kad taip sėkmingai pasitraukė iš apsupties. Po šių kautynių NGB sustiprino J.Pažūsio sekimą ir už jo galvą paskyrė 10000 rb. premiją.

1947 m. žiemą J.Pažūsis-Dagys su būrio vadu Stasiu Zaremba-Beržu slėpėsi Beržalotos k. Honoratos Šmigelskienės klojime įrengtoje slėptuvėje. Juos susekė ir išdavė agentas "Valstietis"³³. Atvykęs Šešuolių sribų bei kareivių būrys apsupo klojimą ir nelygioje kovoje abu partizanai žuvo.

Žuvusiųjų partizanų atminimui įamžinti 1999 m. Šv. Onos atleidų dieną Beržoloto k. miško proskynoje, prie pat vingiuojančio Šešuolių-Želvos kelio, pastatytas pirmasis šioje apylinkėje Pasipriešinimo laisvės kovas primenantis paminklas. Jo lentoje parašyta: "Šioje vietoje buvusioje H.Šmigelskienės sodyboje 1947 m. vasario 7 d. žuvo 1925 m. gimęs Jonas Pažūsis-Dagys ir 1924 m. gimęs būrio vadas Stasys Zaremba-Beržas". Paminklą, žymintį dviejų partizanų žuvimo vietą, pašventino Ukmergės klebonas Alfonsas Svarinskas. Paminklo atidengimo išskilmėse dalyvavo žuvusiųjų artimieji, likę gyvi bendražygiai partizanai.

□ Šešuolių partizanas Jonas Pažūsis-Dagys

□ Atminimo ženklas partizanų Jono Pažūsio-Dagio ir Stasio Zarembos-Beržo žuvimo vietoje

Tėtis veža partizanus

Į mišką rąstų bėgo kumelaitė,
Žiema lašėjo prakaito lašais,
Pušų viršūnėm saulė braidė,
Nuščiuvo vėjas ir takai.

Iššoko rankom kruvinom ant kelio
Granatom garnizonas, nužudęs kūnus du,
Ir griebė nesiklausę už vadelių
Ir grėžė atgalios abu.

Suvertę vyrus, jaunos, sudraskytus,
Įsakė į miestelį greitai vežt,
Pažįstamas, ak, Dieve, tas ir šitas -
Bežadžiam sielvarte tau kraujas ėmė vėst.

Procesija. Ir nugaros sulinko -
Nukritę karčiai - vėliava juoda.-
O juokas pagiežus sribų aplinkui,
Bet daugumai gaila - išraiška liūdna.

Bet kumelaitė tik nuleido galvą,
Lašėjo ašaros ir kraujas, o veidai,
Pripildyti kančios ir Laisvės šauksmo,
Nudažė kelią link Šešuolių raudonai.

D. Vaskelaitė

¹ Kviklys B. Mūsų Lietuva. T.2. V., 1991. P.516-518.

² Kasparas K. Lietuvos karas. K., 1999. P.202-203; LYA. F. K-I. A.3. B.1756. L.150.

³ LYA F. K-I. A.3. B.1756. L.40.

⁴ Ten pat. L.141.

⁵ Kasparas K. Lietuvos karas. K., 1999. P.203; LYA F. K-I. A.3. B.1756. L.70, 99.

⁶ LYA F. K-L A.3. B.1756. L.68, 186,199.

- ⁷ Kasparas K. Lietuvos karas. P.203; LYA F. K-I. A.3. B.1756. L.150.
- ⁸ LYA F. K-L A.3. B.1756. L.69.
- ⁹ Kasparas K. Lietuvos karas. P.203.
- ¹⁰ Ten pat.
- ¹¹ Ten pat.
- ¹² LYA F. K-I. A.18. B.99. L.105.
- ¹³ Ten pat. L.31.
- ¹⁴ Ten pat. L.31, 103.
- ¹⁵ Ten pat. L.105.
- ¹⁶ Ten pat. A.3. B.101. L.196.
- ¹⁷ Ten pat. A.18. B.99. L.103.
- ¹⁸ Ten pat. A.3. B.1756. L.141; Kilienė-Brodulskienė K. Partizanų ir rėmėjų šeima//Laisvės kovų archyvas. Kaunas, 2000. T.27. P.191.
- ¹⁹ LYA F. K-1. A.18. B.99. L.32, 105.
- ²⁰ Ten pat. A.3. B.1756. L.186.
- ²¹ Ten pat. A.18. B.99. L.105.
- ²² Ten pat.
- ²³ Ten pat.
- ²⁴ Abromavičius S. Didžioji kova. K., 1999. P.349.
- ²⁵ Kasparas K. Lietuvos karas. P.307; LYA F. K-1. A.3. B.1756. L.94.
- ²⁶ Ten pat.
- ²⁷ Kasparas K. Lietuvos karas. P.307; LYA F. K-1. A.8. B.109. L.92.
- ²⁸ Kasparas K. Lietuvos karas. P.307; LYA F. K-I. A.8. B. 191. L.233.
- ²⁹ Abromavičius S. Didžioji kova. P.190, 351.
- ³⁰ Ten pat. P.351, 352.
- ³¹ LYA F. K-I. A.3. B.1756. L.40,186. Ožerskytė L. Angelai papuoš kankinių vainikais...//Gimtoji žemė. 1999. Liepos 29. Nr.85.
- ³² Laisvės kovų archyvas. K., 2000. T.27. P.215; LYA F. K-1. A.3. B.1773. L.205.
- ³³ LYA F. K-1. A.3, B.1766, L.12

Alfonsas Bagdonas gimė 1912 m. rugpjūčio 17 d. Ukmergės aps., Balninkų vls., Padembės k. (dabar vadinamas Paužuolių k.) Juozapo Bagdono ir Domicėlės Babelytės vidutinių ūkininkų šeimoje. Krikštytas Telšių vyskupijos Balninkų bažnyčioje rugpjūčio 26 d. Krikšto tėvai: Antanas Burneikis ir Elena Baranauskaitė¹. Bagdonų ūkis buvo nedidelis, bet pažangus: turėjo dviejų galų gyvenamąjį namą, molio plūktą sienų tvartą, klojimą, pirtį ir didelį sodą. Šeimoje augo penki broliai: Jonas, g. 1903 m., Vincentas, g. 1908 10 17, Alfonsas, g. 1912 08 17, Rapolas, g. 1913 m., Povilas, g. 1912 12 12, ir sesuo Ona, g. 1921 m. Visi gimė Ukmergės aps., Balninkų vls., Padembės (dabar Paužuolių) kaime ir krikštyti Balninkų bažnyčioje. Visi šeši vaikai augo darnioje šeimoje, o paaugę lankė Karališkių pradinę mokyklą ir padėdavo tėvams ūkio darbuose.

Alfonso brolį Vincą vadindavo vienalingiu, nes skaldant akmenis jam išmušė vieną akį. Alfonsas, Rapolas ir Povilas buvo muzikalūs ir gražiai trise grodavo, todėl juos kviesdavo į vestuves, šokių ir kitus pobūvius.

Bagdonų šeimos likimas buvo tragiškas: sūnus Jonas ir duktė Onutė 1948 05 22 buvo ištremti į Krasnojarsko sr., Igarkos r. Praleidę tremtyje 11 metų, 1959 gruodžio 3 d. buvo paleisti. Alfonsas, Rapolas ir Povilas žuvo gindami tėvynę. Dabar nebėra nei Bagdonų sodybos, nei pačių Bagdonų.

Alfonsas Bagdonas, tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje, baigė puskarininkių mokyklą ir gavo puskarininkio karinį laipsnį². Baigęs karinę tarnybą, dirbo tėvų žemės ūkyje. Buvo Jaunosios Lietuvos sąjungos narys - jaunalietuvis.

1940 m. rusų okupaciją sutiko nepalankiai. Pirmosiomis Sovietų ir Vokietijos karo dienomis buvo aktyvus sukilimo dalyvis. Vokiečių okupacijos metais tarnavo Paužuolių seniūnu. Išgirdęs gen.P.Plechavičiaus kvietimą, stojo savanoriu į gen.P.Plechavičiaus organizuojamą vietinę rinktinę ir tarnavo puskarininkiu³. Jis tikėjo, kad apgins Lietuvos rytų gyventojus nuo raudonųjų partizanų bei lenkų teroro, o baigiantis karui, kai rudasis ir raudonasis okupantai bus nusiųpę, ginklų atgaus nepriklausomybę.

1944 m. liepos 24 d., antrą kartą sovietams okupuojant Ukmergę, Alfonsas Bagdonas raudonuosius okupantus sutiko su ginklu rankoje miške ir palaikė glaudžius ryšius su Juozu Šibaila-Dieduku.

1944 m. vasarą išėjo Tėvynės ginti iš Paužuolių k. ir du Alfonso broliai: Rapolas-Lapas bei Povilas ir abu kovojo Alfonso-Arelio vadovaujamame partizanų dalinyje.

Daugelis autorių, manydami, kad Alfonso Bagdono slapyvardis Arelis rusų kalba dokumentuose neteisingai parašytas (kas buvo būdinga to meto rusų kalbos raštuose), vadino jį Aru. LYA išlikusiuose rusų kalba raštuose dokumentuose slapyvardis Arelis parašytas teisingai, nes tarmiškai balninkiečiai Arą vadino Areliu⁴.

1944 m. rugsėjo-spalio mėn. Ukmergės aps. Juozapo Šibailos-Dieduko vadovaujamą Balninkiečių laisvės rinktinę sudarė trys daliniai: j.ltn.Juozapo Šibailos-Dieduko, psk.Alfonso Bagdono-Arelio ir psk.Alfonso Mor-kūno-Plieno. Alfonso Bagdono-Arelio 50-100 iki vieno bataliono vyrų dalinys veikė šiaurinėje Balninkų vls. dalyje, Kurklių, Kavarsko vls. ir Utenos aps. Alantos bei Skiemonių vls. apylinkėse⁵.

Tikriems organizuotai kovojantiems partizanams amnestija mažai turėjo įtakos. Net pavargę nuo įtemptos kovos partizanai labiau buvo linkę padirbtais dokumentais apsigyventi tolimesniuose nuo gimtosios vielos rajonuose negu pasiduoti. Tačiau dauguma jų buvo susekti ir suimti. Iš tokių A.Bagdono-Arelio partizanų galima paminėti 1911 m. Kibildžių k., Balninkų vls. gimusį Stasį Pilecką-Salą. 1947 m. padirbtais dokumentais jis apsigyveno Utenoje ir dirbo Utenos Lietkoopsajungos paruošų sandėlininku. 1948 m. rugpjūčio 20 d. buvo suimtas ir "už tėvynės išdavimą" už akių nuteistas 10 metų. Grįžo į Lietuvą 1956 rugpjūčio 10 d. ir apsigyveno Balninkuose, nes sodyba Kibildžių k. buvo sunaikinta⁶.

1945 m. birželio 20 d. balninkiečių rinktinės A.Bagdono-Arelio dalinį sudarė 50-60 vyrų (beveik dvi kuopos). Apie 8 proc. dalinio vyrų buvo ginkluoti rankiniais bei sunkiaisiais kulkosvaidžiais, apie 60 proc. automatais ir apie 32 proc. šautuvais, be to, kai kurie dar turėjo granatas bei pistoletus. Geresniam manevravimui A.Bagdono-Arelio dalinys buvo padalintas į 4 padalinius (skyrius). Visam daliniui vadovavo automatu ir dviem granatom ginkluotas dalinio vadas psk.Alfonsas Bagdonas-Arelis. Pirmajam padaliniui vadovavo automatu ir dviem granatom ginkluotas Arelio brolis Rapolas Bagdonas-Lapas, kuris buvo ir Arelio pavaduotojas. Ant-rajam padaliniui vadovavo automatu ginkluotas Mykolas Žukauskas-Meška, Bebras (g. 1919 06 15 Sargūnų k., Kurklių vls.). Trečiajam padaliniui

vadovavo automatu ginkluotas Juozas Juodenis-Lokys (g. apie 1917 m.). Ketvirtajam padaliniui vadovavo šautuvu ir 4 granatom ginkluotas vyr.psk.Nikodemus Liškauskas-Beržas (g. 1915 03 05 Balninkuose). A.Bagdono-Arelio dalinys turėjo devynis jojamus arklius, kuriuos naudojo žvalgybai, ir spaudai bei atsišaukimams leisti lietuvišką rašomąją mašinėlę⁷.

A.Bagdono-Arelio dalinys veikė Balninkų, Kurklių, Skiemonių, Alanotos ir Žemaitkiemio apylinkėse. Jo dalinį sudarė šiauriniame Balninkų vls. pasienyje gyvenantys Kurklių bei Žemaitkiemio vls. ir Balninkų vls. vyrai nuo Kurklių vls. ribos iki pat Balninkų, nes jo dalinyje buvo Vladas Raugalas-Žilvitis (g.1925 m. Žemaitkiemio vls., Martmonių k.), du broliai Žukauskai iš Kurklių vls., Sargūnų k.: Mykolas-Meška (g.1919 05 15) ir Zigmas-Plaktukas (g.1922 05 02), Petras ir Kazys Kiaulevičiai (g.1926 m. Kališkių k.), Bronius Miškinis-Kardas, Juozas Seniūnas-Lakūnas, g. 1923 m. Dragaudžių k., Bronius Grybas-Ažuolas, g. 1919 m. Vanagų k., Juozas Karolis iš Pabaldonių k., Latvys iš Kazokiškio k., A.Širvinskas-Šalmas iš Pusvaškių k., du Skabai iš Libertavos k., broliai Antanas, Petras ir Stasys Pileckai iš Kibildžių k.

A.Bagdono dalinyje kelias savaites buvo Armoniškių k. gyventojas Stasys Paliūnis. Pasigedęs dalinyje kariškos drausmės, iš jo pasitraukė ir grįžęs namo pasiėmęs nešaukiamojo amžiaus kito tėvo savo mirusio brolio dokumentus slapstėsi namie arba mūsų sodyboje. Po "amnestijos" vasarą mūsų sodyboje buvo sulaikytas, savaitę Ukmergėje tardytas ir paleistas Petro Strazdo vardu išduota pažyma. Kelis mėnesius teko Balninkuose kas mėnesį registruotis, o paskui Petro Strazdo vardu išdavė pasą. Bijodamas, kad neišaiškintų jo praeities, priėmė žmonos pavardę ir tapo Petru Seniūnu.

Alfonso Bagdono-Arelio dalinys turėjo platų ryšinių bei rėmėjų tinklą. Nedideliame 7 sodybų Armoniškių k. mano tėvo Jono Strazdo sodybos,klojime buvo įrengtas bunkeris, kuriame žiemą slėpėsi Beržo padalinio partizanai: dažniausiai du mano pusbroliai Mykolas-Meška ir Zigmas-Plaktukas Žukauskai iš Sargūnų k., kartais Vladas Raugalas-Žilvitis iš Martmonių k., Bronius Miškinis-Kardas iš Merečiškių k. ir retkarčiais 4-ojo padalinio vadas N.Liškauskas-Beržas. Aš stebėjau Balninkų karinę įgulą ir jiems pranešdavau apie jos veiksmus.

Tame pačiame Armoniškių k. pas Bonifacą Kuktą prieglobstį rasdavo

partizanas Petras Skabas ir Juozas Karolis, g. 1902 m. Pabaldonio k. Gre-
timame Dragaudžių k. A.Bagdono-Arelio ryšininkais dirbo Antanas Pa-
žarskas, g. 1918 m., ir Kazys Kraujūnas, g. 1919 m. Vanagų k., 60-metė
Marijona Leitienė ir 40-metė jos duktė Ona, o jos sūnus Vladas Leita bu-
vo partizanas ir žuvo Vanagų k. Lydymo miške⁸.

Arelis turėjo savus agentus Balninkų bei Kurklių sribų gretose. Iš Bal-
ninkų sribų partizanų naudai dirbo man žinomas Juozas Seniūnas, Balio,
g. 1923 m. Dragaudžių k. Pirmaisiais okupacijos mėnesiais jis nuo armijos
slapstėsi namuose. 1944 m. gruodžio mėn. A.Pažarskas, g.1918 m.
Dragaudžių k., Arelio ryšininkas J.Seniūnui surengė susitikimą su namuo-
se besislapstančiu Kaziu Kraujūnu, g. 1919 m. Dragaudžių k., kuris taip
pat buvo A.Bagdono-Arelio dalinio ryšininku. Besikalbant A.Pažarskas ir
KKraujūnas paprašė Juozo Seniūno padėti partizanams ir užsiminė jam,
kad A.Bagdonas-Arelis norėtų jį matyti sribų gretose dirbantį partizanų
naudai. Juozas Seniūnas priėmė A.Bagdono pasiūlymą ir 1944 m. gruodžio
mėn. įstojęs į Balninkų karinės įgulos sribų gretas palaikė glaudžius
ryšius su partizanais. Per A.Pažarską perduodavo partizanams žinias apie
Balninkų karinės įgulos ginkluotę, Balninkų vls. NKVD kuopų sudėtis,
apie sribus, jų nuotaikas ir planuojamas karines operacijas.

1945 m. kovo mėn. J.Seniūnas gavo užduotį verbuoti Balninkų karinės
įgulos sribus į partizanų gretas. 1945 m. pavasarį prieš puolant partiza-
nams Balninkų BO NKVD J.Seniūnas užverbavo partizanų naudai dirbti
du Balninkų sribus: Juozą Juodenį, g. 1917 m., ir Bronių Gylį, Marijonos,
g. 1920, o pats balandžio mėn. pasitraukė į A.Bagdono-Arelio dalinį. 1945
m. pavasarį, partizanams puolant Balninkų VK ir karinę įgulą J.Juodenis
ir B.Gylis, būdami Balninkų karinės įgulos sargyboje, padėjo partizanams
įvykdyti operaciją ir kartu su partizanais pasitraukė į A.Bagdono-Arelio
dalinį⁹. Juozas Juodenis-Lokys buvo paskirtas 3-ojo padalinio vadu, o Bro-
nius Gylis-Beržas - 3-ojo padalinio ryšininku.

Juozui Seniūnui-Lakūnui neteko ilgai partizanauti, nes 1945 m. birže-
lio 16 d. padalinio vadas J.Juodenis-Lokys išleido jį namo maisto produk-
tų ir surinkti žinias apie Balninkų karinę įgulą. Birželio 20 d. jį namuose
be ginklo sulaikė okupantai; ginklų buvo palikęs pas Vincą Seniūną¹⁰. 1945
m. gegužės 1 d. Plaštakos k. okupantai nušovė ryšininką A.Pažarską, ban-
dydami sulaikyti kaip A.Bagdono dalinio dalyvį¹¹.

Kurklių įguloje A.Bagdono-Arelio naudai dirbo į Kurklių sribus įstojęs Povilas Minskas, g. 1914 m. Kurkliuose. Žinias apie Kurklių karinę įgulą jis A.Bagdonui perduodavo per ryšininką Paviržių, o kad partizanai jį atskirtų nuo kitų sribų, nešiodavo šautuvą vamzdžiu žemyn. 1945 m. birželio 26 d. P.Minskas per ryšininką perdavė A.Bagdonui žinią apie pavojų: budėdamas įguloje, jis matė ir girdėjo, kaip vienas žmogus pranešė saugumui partizanų buvimo vietą. Tačiau Arelis nepatikėjo, nes sribų jis nebijojo, o apie kariuomenę nepagalvojo. 1946 m. vasario 16 d. P.Minskas iškėlė Trispalvę; už tai jį Ukmergėje suėmė ir nuteisė 8-eriems metams. Netrukus buvo suimtas ir jo ryšininkas Paviržius, bet greitai paleistas. Žmonės kalbėjo, kad pastarąjį saugumas užverbavo, nes netrukus jis išprotėjo ir pasikorė. P.Minskas 1956 m. grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Anykščiuose¹².

A.Bagdonas-Arelis griežtai bausdavo išdavikus ir tuos, kurie darė nusikaltimus, prisidengdami partizanų vardu. Mat persirengę rusų kareiviai, sribai bei enkavedistai, prisidengę partizanų vardu, vogdavo, plėšikaudavo ir žudydavo nekaltus žmones. Kai vienas toks buvęs būrys pasirodė Balninkų, Kurklių bei Skiemonių apylinkėse, Arelio partizanai surengė pasaulą ir sugavo 7 asmenis, kurie plėšikavo ir žudė. Paaiškėjo, kad tai specialus Ukmergės MGB būrys. Partizanų teismo nuosprendžiu visi 7 buvo sušaudyti¹³.

A.Bagdono-Arelio dalinys vienoje vietoje ilgiau neapsistodavo ir neturėjo paruoštų bunkerų, nes visą laiką vykdavo užduotis. A.Bagdonas gerai išmanė karo techniką, kautynes, strategiją bei pasiruošimą ir nemėgo pralaimėti kautynių. Apsistojęs nepažįstamoje vietoje jis iš vakaro gerai susipažindavo su ja, kad iškilus pavojui galėtų priimti teisingą sprendimą. Arelis pasitikėdavo tik žvalgybos skyriumi ir laikėsi konspiracijos, todėl jo daliniui sekdavosi. Kautynėse partizanų žūdavo vos vienas kitas, o priešų daug daugiau.

Arelio dalinys per savo veiklos laikotarpį atliko daug karinių operacijų. 1944 m. Plaštakos k. nušovė sribą Kuzmą Makarovą, o Vanagų k. sribus Savelijų Karablikovą ir Astrauską. 1944 m. rugpjūčio 29 d. puolė Kurklių karinę įgulą bei kalėjimą ir išlaisvino visus suimtuosius. 1944 m. rudėnį puolė Balninkų ir Žemaitkiemio valsčius bei karines įgulas.

Netoli Kavarsko veikė apie 60 vyrų Raudonikio-Patašono vadovauja-

mas partizanų būrys. Jie labai norėjo pulti Kavarsko bei Anykščių miestelius, bet vieni nedrįso. Pasikvietus į talką A.Bagdono-Arelio dalinį Kavarskas buvo užimtas ir visą parą išlaikytas partizanų rankose. Okupantai, siekdami atkeršyti Raudonikiui, iš visų apylinkių surinko rusų kareivius bei stribus ir 1945 m. vasario mėnesį puolė Raudonikio būrį. Raudonikiui pavyko susisiekti su Areliu, ir pastarasis, gudriai manevruodamas, pasitraukė prie Šventosios kranto, prie jo išdėstė savo vyrus ir pakvietė Raudonikio būrį trauktis prie Arelio užimtų pozicijų. Okupantai bei stribai, norėdami apsupti besitraukiantį Raudonikio būrį, pakliuvo tiesiai į Arelio parengtą pasalą, kurioje okupantai patyrė daug nuostolių¹⁴.

Skirtingi autoriai Alfonso Bagdono-Arelio žūtį nušviečia skirtingai. Partizanas Garnys straipsnyje „Trakinių mūšis“ rašo, kad 1945 m. birželio 24 d. Bagdono dalinį išdavė A.Ž. (pavardė žinoma) ir tą dieną žuvo 37 partizanai¹⁵. S.Abromavičius rašo, kad A.Bagdono būrys buvo sunaikintas 1945 birželio 26 d. ir kautynėse žuvo 36 partizanai. Klemenso Nečiūno prisiminimuose rašoma, kad Trakinių kautynės įvyko 1945 m. birželio 29 d. auštant ir žuvo 36 patizanai, o buvęs partizanas Stasys Pileckas-Salas, dabar gyvenantis Balninkuose, sako, kad Trakinių mūšyje galėjo žūti 42 partizanai, tarp kurių buvo ir jo brolis eilinis partizanas Antanas Pileckas, Karolio, g. 1924 m. Kibildžių k., Balninkų vls. Tiksliai kautynių data ir išdaviko slapyvardė yra išlikusi 1945 m. birželio 29 d. Ukmergės NKVD viršininko valstybės saugumo kapitono Nikitino rašte Lietuvos SSR NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui valstybės saugumo komisarui Kapralovui¹⁶. Čia pranešama, kad A.Bagdono-Arelio dalinį išdavė užverbuota agentė „Danilevičiūtė“, buvusi gerai pažįstama su A.Bagdono-Arelio ryšininke, partizano Petro Kiaulevičiaus žmona Zose. Per ją išdavikė „Danilevičiūtė“ užmezgė ryšį su A.Bagdono daliniu, kelis kartus lankėsi partizanų stovykloje ir asmeniškai kalbėjosi su dalinio vadu psk.A.Bagdonu-Areliu. Tame pačiame dokumente tarp Trakinių kautynėse žuvusiųjų įrašyta ir partizano Kiaulevičiaus pavardė.

1945 m. birželio 17 d. „Danilevičiūtė“ pranešė okupantams, kad Bagdono-Arelio partizanų dalinys yra apsistojęs Kurklių vls. nedideliame miške prie Kalinovkos kaimo. Surengta kovinė operacija rezultatų nedavė, nes dalinys buvo išvykęs nežinoma kryptimi¹⁷. Birželio 26 d. vakare „Danilevičiūtė“ vėl okupantams pranešė, kad A.Bagdono-Arelio dalinys apsi-

stojęs miško pakraščio dauboje ties Trakinių ir Maskoliškių kaimais. Kitą dieną (27 d.) auštant 137 NKVD batalionas įvykdė karinę operaciją, kurios metu rusų duomenimis sunaikintas 53 žmonių Balninkiečių rinktinės A.Bagdono-Arelio dalinys. Tame pačiame dokumente minimas žuvęs dalinio vadas Alfonsas Bagdonas-Arelis ir jo broliai: vado pavaduotojas Rapolas Bagdonas-Lapas ir Povilas Bagdonas. Žuvusiųjų sąrašė minimas Mykolas Žukauskas, Nikodemus Liškauskas, 28-30 metų Kiaulevičius ir kt. Paimti 4 rankiniai ir du čekoslovakų sunkieji kulkosvaidžiai, 30 šautuvų, 6 automatai, 2 pistoletai, 17 granatų, 4000 kovinių šovinių, 5 arkliai ir įvairūs dokumentai. Apžiūrėjus stovyklą rasta lietuviška rašomoji mašinėlė, sudeginta 12 vienkiemių ir iš kaimo paimti 7 bidonai pieno¹⁸.

Dokumente nurodyti faktai neatitinka tikrovės. Iš kautynių išsiveržę N.Liškausko-Beržo padalinio partizanai tos pačios dienos vakare buvo atėję į mano tėvo sodybą. Tik antrojo padalinio vadas Mykolas Žukauskas-Meška, Bebras buvo peršauta šlaunimi, bet kulka kaulo nepalietė. Jį paliko mums gydyti ir slėpti, o kiti išėjo savais keliais. Taigi N.Liškauskas ir M.Žukauskas, dokumente nurodyti kaip žuvę, buvo gyvi. Dokumente nurodytas žuvusių partizanų skaičius viso labo tik parodo, kad tuo metu Balninkiečių rinktinės A.Bagdono-Arelio dalinyje buvo 53 kovotojai. Tai patvirtina ir kitas dokumentas, kuriame rašoma, kad 1945 m. birželio 27 d. buvo užpultas ir išsklaidytas 53 kovotojų A.Bagdono dalinys. Jeigu tikėti tais dokumentais, tai iš tikrųjų Trakinių kautynėse dalyvavo 52 partizanai, nes kautynių naktį Stasys Markevičius buvo išleistas namo ir kautynėse nedalyvavo.

Iš trijų partizanų bei ryšininko prisiminimų patikimiausi ryšininko Antano Steiblio ir iš dalies partizano Garnio pasakojimai apie kautynių eigą. Remiantis jais ir archyvine medžiaga Trakinių kautynių eiga buvo tokia.

1945 m. birželio 27-osios ankstų rytą enkavedistų 137-asis batalionas apsupo išdavikės nurodytoje vietoje miegantį A.Bagdono-Arelio dalinį iš trijų pusių: Desiuliškių, Antanavos ir Mokylių. Auštant šuvių salvių ir granatų sprogimų pažadinti partizanai traukėsi Maskoliškių kryptimi, nes tą naktį Arelis buvo išėjęs į kaimą apsižvalgyti ir nieko įtartino nepastebėjo. Išėjęs iš miško dalinys pateko į rusų pasalą. Kautynių metų dalis partizanų, vadovaujami psk.N.Liškausko-Beržo, M.Žukausko-Meškos, Bebro, Petro Kuktos-Girininko, pasuko Antanavos kryptimi ir atsišaudydami pasi-

traukė. Likusieji dalinio partizanai prasiveržė į Maskoliškių bei Trakinių kaimus (minėtame saugumo rašte rašoma, kad sudeginta 12 sodybų, kuriose aktyviai priešinosi partizanai). Kova truko keletą valandų, nes iš ryto atsikėlęs dar ilgai girdėjau šūvių salves ir mačiau dūmų stulpus. Kovai užsitęsęs, visą rytą priešas sunkvežimiais traukė pastiprinimą iš Ukmergės ir Utenos.

Mūšyje žuvo 36 Balninkiečių rinktinės A.Bagdono-Arelio dalinio partizanai, tarp jų dalinio vadas A.Bagdonas-Arelis ir du jo broliai: Arelio pavaduotojas bei pirmojo padalinio vadas Rapolas Bagdonas-Lapas ir jo brolis Povilas Bagdonas. Priešas visiškai sudegino Maskoliškių k., o iš Trakinių kaimo liko vos kelios sodybos. Likusiems gyviems Antanavos kryptimi pasitraukusiems partizanams vadovauti ėmėsi Petras Kukta-Girinkas¹⁹.

Ryšininkas Antanas Steiblys teigia, kad A.Bagdono dalinį išdavė Trakinių k. gyventojas Žąsinas. Suprantama, "Danilevičiūtės" slapyvardį galėjo turėti ir Žąsinas, bet dokumente rašoma, kad "Danilevičiūtė" buvo gera ryšininkės Zosės Kiaulevičienės (partizano Petro Kiaulevičiaus žmonos) pažįstama, todėl manyčiau, kad išdavikė buvo moteris. Tiksliai išdaviko arba išdavikės pavardę galėtų pasakyti Kurklių vls. Sargūnų k. gyvenusį Zosė Kiaulevičiene, nes išdavikė per ją užmezgė ryšį su A.Bagdono daliniu, tačiau dabar Sargūnų k. Zosė Kiaulevičiene nebegyvena.

Nukauti enkavedistai bei sribai buvo iškilmingai užkasti prie Kurklių bažnyčios šventoriaus.

Senosiose Trakinių kapinaitėse palaidoti Trakinių kautynėse žuvę trys partizanai, kurių kūnus pavyko paimti. Kitų 33 partizanų palaikai buvo nuvežti į Kurklius ir išniekinti turgaus aikštėje. Po 3-4 dienų partizanų kūnai buvo užkasti netoli Kurklių - griovyje prie Moliakalnio. 1989 m. šioje vietoje pastatytas paminklas, 1990 m. partizanų palaikai perkelti į naująsias Kurklių kapines²¹.

Iš 35-ių Moliakalnyje atkastų ir perlaidotų partizanų Bronius Darulis-Tigras, Antano, g. 1924 m. Paželvės k., ir Alfonsas Vaičiūnas-Tigras žuvo 1946 m. gruodžio 24 d. Kavarsko apylinkėje Skapiškiu kaime²¹. Jų abiejų kūnai buvo išniekinti Kurklių miestelyje ir užkasti Moliakalnio griovyje, kur anksčiau gulėjo Trakinių kautynėse žuvusieji partizanai. 1990 m. perlaidojant Moliakalnio griovyje užkastus žuvusių partizanų palaikus į Kur-

□ Kazys Pilka

□ Bronius Grybas

□ Žuvusiųjų Trakinių mūšyje partizanų perlaidojimas 1990 m.

□ Paminklas 1945 06 27 ir 1947 07 12 žuvusiems partizanams Kurklių kapinaitėse. 1990 m.

□ Paminklas žuvusiųjų partizanų užkasimo vietoje Moliakalnio griovyje. 1989 m.

klių kapines jie rasti dviejuose gyliuose: Broniaus Darulio ir Alfonso Vaičiūno palaikai buvo užkasti paviršiuje, o po jais rasti 33 Trakiniuose žuvusiųjų partizanų palaikai. Visi kauleliai sudėti į penkis karstus.

Kurklių seniūnijos Moliakalnyje partizanų paminkle įamžinti 1945 m. birželio 27 d. Trakinių kautynėse bei du vėliau žuvę partizanai:

1. Antanas Amankevičius
2. Kazys Augutis
3. Valentinas Aviža
4. Alfonsas Bagdonas-Arelis, Juozapo, g.1912 m. Padembės k., Balninkų vis.
5. Povilas Bagdonas, Juozapo, g.1917 m. Padembės k., Balninkų vls.
6. Rapolas Bagdonas-Lapas, Juozapo, g.1913 m. Padembės k., Balninkų vls.
7. Adomas Barkauskas, Vinco, g.1926 m. Luciūnų k., Kurklių vls.
8. Juozas Barkauskas, Justo, g.1923 m. Luciūnų k., Kurklių vls.
9. Feliksas Bundinis
10. Petras Bundinis
11. Vaclovas Bundinis
12. Bronius Darulis-Tigras, Antano, g.1924 m. Paželvės k. Žuvo 1946 12 24
13. Jonas Diečkus
14. Bronius Gyls-Beržas, Marijonos, g.1920 m.
15. Bronius Grybas-Ažuolas, Leono, g.1919 m. Vanagų k., Balninkų vls.
16. Juozas Juodenis-Lokys, g.1917 m.
17. Povilas Kairys
18. Kazys Kiaulevičius, g.Sargūnų k., Kurklių vls.
19. Petras Kiaulevičius, g.Sargūnų k., Kurklių vls.
20. Vytautas Navikas
21. Antanas Pileckas, Karolio, g.1924 m. Kibildžių k., Balninkų vls.
22. Ignas Pilka, Aniceto, g.1927 m. Džiugų k., Kurklių vls.
23. Kazys Pilka, Aniceto, g.1919 m. Džiugų k., Kurklių vls.
24. Bronius Rasikas
25. Petras Sereikis, g.1919. Luciūnų k., Kurklių vls.
26. Jonas Sėjūnas

27. Simonas Sėjūnas
28. Alfonsas Simanonis
29. Antanas Stimburys
30. Viktoras Šatkauskas
31. Stasys Šepetka
32. Juozas Šniuka
33. Vladas Taraškevičius, Antano, g.Luciūnų k., Kurklių vls.
34. Alfonsas Vaičiūnas-Tigras. Žuvo 1946 12 24 Kavarsko apyl., Skapiškiu k.

35. Antanas Zabiela.

Pastaba. Paminkle surašyta tik partizanų vardai ir pavardės, kiti duomenys papildyti iš kitų šaltinių.

¹ Lietuvos valstybės istorijos archyvas. F.669. A.19. B.177. T.I. L.242.

² Abromavičius S. Didžioji kova. K.1999. P.347.

³ LYA. F.K-1. A.18. B.43. L.130.

⁴ Ten pat. L.129-131; 114-119.

⁵ Kasparas K. Lietuvos karas. K.1999. P.203.

⁶ Stasio Pilecko atsiminimai. Rankraštis saugomas Molėtų bibliotekos Balninkų filiale.

⁷ LYA. F.K-1. A.18. B.43. L.115.

⁸ Ten pat. L.116-117.

⁹ Ten pat. L.114-115.

¹⁰ Ten pat. L.116.

¹¹ Ten pat. L.119.

¹² Aukštaitijos partizanų prisiminimai. III dalis. V. 2001. P.968; 1001-1003.

¹³ Mykolas Kazlas. Skiemonių žuvusieji//Tremtinys. 1992. Nr.6(63).

¹⁴ Partizanas Garnys. Trakinių mūšis//Tremtinys. 1966. Nr.32(221).

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ LYA. F.K-1. A.18. B.43. L.129-131.

¹⁸ Ten pat. L.130.

¹⁹ Ten pat. L.130-131.

²¹ Aukštaitijos partizanų prisiminimai. P.968.

²² Partizanas Garnys. Trakinių mūšis.

²³ Ten pat.

DIDŽIOJI A RINKTINĖS PARTIZANŲ LAISVĖS KOVA

Skelbiami prisiminimai, surinkti ir užrašyti ryšininkės-partizanės Salomėjos Užupienės-Rūtos, praskleidžia dar vieną uždangą nuo legendinių Žaliojo Velnio partizanų likimų.

Salomėja Užupienė-Rūta

RYŠININKĖS, PARTIZANĖS, KALINĖS KELIAIS

Mūsų šeima gyveno Mackūnų k. Rumšiškių vls. labai vargingai. Žemės turėjome mažai. 1944 m. vokiečiams traukiantis, namai sudegė ir šeši vaikai likome be pastogės. Tiesa, laukuose liko pora arklių ir karvių, o prinokęs derlius byrėte byrėjo. Mudu su tėte kirtome miške medžius, o pasamdyti darbininkai statė trobą. Statybaėjo į pabaigą. Trūko tik grindų ir lubų. Reikėjo lentų ir mes su tėčiu, prisikrovę vežimą rąstų, važiovome į Kaišiadoris. Grįžtant namo, Pašulių kaime vežimas su

□ Salomėja Piliponytė-Užupienė-Rūta
1957 10 27, sugrįžus iš lagerio

rąstais užvažiovo ant minos ir išlėkė į padanges, o kartu ir tėtis... Žvengė sužeisti arkliai. Mano arklys irgi apvertė vežimą. Atsipeikėjusi išlindau iš po jo ir ėmiau šaukti. Atbėgo žmonės su žibintais ir tėtį radau už kokio 100 metrų dar gyvą, bet gyvybė greitai užgeso. Tai buvo 1944 m. spalio 16 d. Liko už mane mažesni - dvi sesutės ir broliukas, kuriais reikėjo pasirūpinti.

Mackūnų kaimo apylinkėse laikėsi Perkūno partizanų būrys. 1946 m. pradžioje tapau partizanų ryšininke slapyvardžiu Rūta.

Asmeninis gyvenimas klostėsi nelengvai. Turėjau gerą draugą, o susituokti nespėjau, nes jis greitai žuvo, o aš likau nėščia ir 1947 m. sausio 14 d. pagimdžiau dukrytę, kurią Kampiškių bažnyčioje pakrikštijau Birute.

Stribai manęs nepaliko ramybėje: sekė kasdien, ieškojo pasislėpusių partizanų, suėsdavo paskutinį kąsnį ir niekam negalėjau pasiskųsti. Apsimetę partizanais išsivesdavo į mišką, sakydami, jog garnizonas išvaikęs būrį, norį susitikti su kitais. Buvau stiprios valios - nepasidaviau provokacijoms. Galiausiai saugumiečiai iškviatė į Kaišiadoris ir iškėlė sąlygą: "Jei nori gyventi - privalai mums dirbti!" Bandžiau su jais kalbėtis, prašiau laiko pagavoti, o jie ir slapyvardį buvo parinkę - "Bolius" - stribo, kuriam turėjau teikti žinias, vardą. Nei šis, nei tas. Tariau sutikau, todėl mane paleido. Buvo 1947 m. pavasaris. Pasaulis suskilo...

Atėję Perkūnas, Vaidotas, Smarkuolis, kuopos vadas Vėjas nutarė, jog man reikia slapta legalizuotis. Pažadėjo gauti netikrus dokumentus, Vilniuje surasti kambarėlį, kur galėčiau su dukrele įsikurti. Vaidotas surado Girelės kaime rusų tautybės žmogų sutikusį laikinai prižiūrėti mano dukrelę (Birutė jau buvo paaugusi). Globėjui nuvedžiau karvę, o pati išėjau į Jono Ožeraičio-Vaidoto būrį. Priesaiką daviau dar Perkūno būryje Pranui Žičiui-Vėjui. Partizano kelią pasirinkti buvo labai sunku, žinant, kad pas svetimus augs dukrelė, kad jauniausias broliukas Bronius išėjo į vaikų namus, o sesutės laikinai prisiglaudė pas ištekėjusią seserį, kad lieka apleisti tėvų namai...

Pradžioje slapščiausi Šlienavos kaime pas Oną Grigaliūnienę. Man padarė dokumentus Onos Grigaliūnaitės pavarde. Grigaliūnas tuo metu buvo suimtas, taip ir nesugrįžo žmogus. Tai buvo laikas, kai partizanų liko labai mažai. Šlienavoje nuolat negyvenau, o vykdžiau partizanų užduotis, eidavau į sutartas vietas ryšio. Paskutiniu metu susijungė trijų būrių likučiai: antro, penkto ir šešto būrių. Iš šešto būrio buvo likęs Jonas Černiauskas-Vaidotas, iš penkto - V. Janavičius-Varpas, P.Vainius-Sakalas ir Pranas Ulozas-Bevardis, iš antro - Jonas Ožeraitis-Vaidotas, S.Grenda-Smarkuolis, V.Čiurinskas-Putinas, A.Tarbūnienė-Drebulė, S.Piliponytė-Rūta. Laikėmės pas Černiauską Užtakų k. ir Mackūnuose.

1947 m. pabaigoje grįžau pas seserį Pašulių k. pasikeisti baltinių. Vos spėjus nusiauti batus svainis suriko, jog atvažiuoja stribai. Šokau per lan-

gą. Čia pat kluonas, krūmai ir miškas. Bėgdama pajutau, jog peršovė dešinę koją žemiau kelio, bet laimė - kulka nelietė kaulo. Pagalbą man suteikė Anelė Beleišienė, gyvenusi prie pat miško. Sugijo greitai.

Kartą, grįžtant nuo Kėdainių, užsukome Užsalių kaime pas ūkininką pavalgyti, nes buvome labai išalkę. Smarkuolis, Bevardis ir aš stovėjome toliau, o Vaidotas pabeldė į duris. Mus pasitiko šūviais iš medžioklinio šautuvo. Vyrai ėmė atsišaudyti. Pamačiau, kad Vaidotas svyruoja. Greitai paėmiau jo ginklus, o vyrai nubėgo pas kaimyną, pakinkė arklį, prikrovė į vežimą šiaudų ir pervežėme Vaidotą į Užtakų kaimą, kur buvo bunkeris ir laukė kiti partizanai. Rytą išėjau į Neveronis pas Alfonsą Gurską, o su juo nuėjome į Kauną pas vieną medicinos seserį, davusią tvarsliavos ir vaistų sužeistajam.

Į Užtakų kaimą, kur laikėsi Jono Černiausko partizanai, atvažiavo apygardos vado pavaduotojas Pranas Žičius-Vėjas ir pranešė kad pakaunėje Naujasodžio k. bus kviečiamas visų partizanų susitikimas. Perspėjo, kad neišsigąstume, jei dalis ateis kariškomis rusų uniformomis. Su ašaromis prašiau vyrų ten nevykti, nes tai galinti būti provokacija. Bet įsakymas lieka įsakymu.

Juozas Ožeraitis-Vaidotas buvo išvažiavęs į Vilnių, kur gydėsi ir kitais reikalais, prieš tą susirinkimą turėjo susitikti Palemone su Vėju, bet pavėlavo ir nenuvyko. Aš sutartoje vietoje laukiau Smarkuolio, Putino ir Drebulės - į susirinkimą turėjo eiti kartu, bet jie vėlavo ir aš taip pat nėjau ten.

Žinia, kad Naujasodžio kaime buvo nužudyti partizanai mus pasiekė vėliau...

1948 m. rugsėjo pabaigoje išvykau į Vilnių "legalizuotis". Atvykusi į Aviečių g. jau radau J.Ožeraitį-Vaidotą, A rinktinės vado Uosio žmoną Aldoną Klimavičienę. Uosis šiame bute nesilankydavo, Vaidotas lankė vairuotojų kursus, o Vėjas tuo metu buvo nežinia kur.

Vėl nelaimė: sribai susekė dukrelės Birutės gyvenamą vietą, nuvažiavo į Girelės kaimą ir atėmė kūdikį iš globėjų. Jų tikslas buvo amžinai atskirti mane nuo dukrelės, žinojo, kad jos ieškosiu... Birutę įkurdino, kaip pamestinukę, rastą Kaune Lopšelio gatvėje, davėjai rusišką vardą ir pavardę - Valentina Petrovna, rusų tautybę. Apie tai sužinojo sesuo Aldona ir atvažiavo į Vilnių. Mudvi grįžome į Kauną ir ieškojome jos pagal savo pavardę ir gimimo liudijimą. Pasakė, kad tokios nėra ir pasiūlė atpažinti, bet

vaikų buvo labai daug, visi aprenkti vienodais tamsiai rudais chalatais, nukirpti plikai. Buvo tamsu ir jos neradome. Tada direktorius pasiūlė ateiti rytojaus dieną, pažiūrėti kitame korpuse buvusių vaikų. Aš nuėjau nakvoti į vieną vietą, o sesuo - į kitą. Nakvojau Šančiuose M.Melnikaitės g., o ryte 1948 m. spalio 21 d. iš Kaišiadorių atvažiavo Kandejevas su keliais sribais ir mane suėmė Onos Grigaliūnaitės pavarde - vaiko ieškojimais buvo tik MGB žaidimas.

Ilgai tampė po Lietuvos kalėjimus, mušė. Ištvėriau. Pasakojau netiesą. Neišdaviau nei vieno partizano, ryšininko, rėmėjo ar šiaip gero žmogaus.

Tardytojas Kiseliovas Kaišiadorių tardymo izoliatoriuje rodė žuvusių partizanų nuotrauką: 9 kūnai, susodinti ant žemės pusračiu, kraujas teka per veidus ir drabužius... Tai buvo šešto būrio vadas J.Černiauskas-Vaidotas ir to paties būrio P.Ulozas-Bevardis; Vainius-Sakalas, P.Janavičius-Varpas - iš penkto būrio; vyras ir žmona Griškeliai, jų 17-os metų dukra Skirmantė, močiutė; štabo ryšininkė Narsutė. Visus pažinau. Tik Narsutės veidas matėsi neaiškiai, nes galva buvo kažkaip pakreipta. Vaizdas buvo klaidus, sušaudyti ir išniekinti kūnai. Tai buvo Naujasodžio kaime netoli Kauno. Paklausė ar juos pažįstu. Atsakiau neigiamai. Nutirpo rankos ir kojos. Negalėjau ištarti nė žodžio... Supratau, kas įvyko 1948 m. rugsėjo 16 d. Atsipeikėjusią išvedė į rūsį, kur prabuvau 3 savaites. Daugiau tos nuotraukos saugumiečiai nerodė.

Iš Kaišiadorių mane išvežė į Vilniaus požemius. Ten taip smarkiai nemušė, bet tyčiojosi ir kankino naktimis, tardė, neleido miegoti. Pavasarį išvežė į Lukiškių kalėjimą ir uždarė antrame aukšte. Kameroje buvo daug moterų ir merginų. Man nušvito akys: Dieve, aš ne viena! Kiek daug iškankintų veidų, ašarojančių akių ir... daug žmogiškos šilumos! Mane sūtiko šiltai, pavalgydino. Jaučiausi laiminga. Pasivaikščioti leisdavo gal 15 minučių. Kalėjime išmokau Morzės abėcėlę, rankų pagalba susikalbėti per langus. Kartą pasivaikščiojimo aikštelės sienoje radau laiškutį nuo Vaidoto, suimto tą pačią dieną.

Laukiau kada mane nuteis žadėtais 25 metais. Tačiau vietoje to Lukiškėse iškviėtė su daiktais ir liepė pasirašyti nuosprendį 10-iai metų ir 5 tremties. Nusijuokiau jiems į akis, dar treptelėjau koja sakydama: "Ką man reiškia tie 10 metų, o su jumis vėl netrukus pasimatysim!" Mačiau - nepatiko, kad neverkiu, bet tegul mato, jog dėl laisvės kovoti išėjom!

Išvežė į Krasnojarsko kraštą, Taišeto lagerį. Radome jau pradėtą statyti baraką, kurį turėjome užbaigti. Barakas buvo didelis, tilpo 300 žmonių. Viduje - trijų aukštų narai. Apšildomas buvo metaline krosnele "buržuika", kuri kūrendavosi dieną ir naktį. Baisu buvo žiemą, kai spigindavo 50 ar 52 laipsnių šalčio. Ryte atsikeli - plaukai prišalę.

Sudarė keletą brigadų. Kiekvienoje maždaug po 30 žmonių. Brigadininkės senos, jiems patikimos kalinės. Pirmas mano darbas - skaldyti akmenis su didžiuliu plaktuku - "kuvalda". Norma - 2 kubiniai metrai. Pagal išdirbio normą gaudavome valgyti. Jei normą padarydavai dienai gaudavai 600 g šlapios duonos, sriubos, o pietums - košės ir kartais 30 g aliejaus. Neįvykdžiusios normos gaudavo tik 200 g duonos ir vieną kartą lėkštę sriubos. Buvome jaunos, dar stiprios, padarydavome normą ir dar daugiau. Senus, silpnus tikrindavo komisija ir leisdavo pailsėti 10 dienų, o po to vėl į darbą. Diena po dienos pradėjome silpti ir mes. Tada mūsų brigadą paskyrė iš miško arkliais vežti medžius prie geležinkelio.

Dirbant miške, užgriuvęs medis sutraiškė man koją. Ji buvo juoda kaip nuodėgulis ir ilgą laiką trumpesnė. Vaikščiojau su lazdomis. | mišką manęs jau nevarė dirbti. Dirbau zonoje: pjoviau malkas, kūrenau krosnis, ploviau grindis, skutau bulves, gramdžiau pridegusius puodus. Koją baigė gyti. Grėس sunkūs miško darbai ir aš pradėjau gudrauti. Mokėjau gražiai megzti ir siuvinėti. Pirmiausia nusimezgiau megztinį ir išsisiuvinėjau suknelę senais, išardytais siūlais. Tai pamatė komendantė-zonos viršininkė ir paprašė numegzti megztinį iš turėto seno. Taip ir padariau: iš seno megztinio padariau naują! Už tai ji manęs nevarydavo į darbą ir dar duonos duodavo. Taip tapau zonos siuvėja ir mezgėja. Siuvau gydytojams, kalinėms ir laisvosioms. Susidraugavau su gydytoja ruse, kuri man pasiūlė gulti į ligoninę ir "diagnozavo" liaukų tuberkuliozę, nurodė ką reiks daryti ten pakliuvus. Mane paguldė ir ėmė gydyti. Pagulėjusi porą savaičių sustiprėjau ir, kai reikėjo išvykti... pasisiūliau gydytojai ką nors numegzti ar pasiūti. Ji man atnešė du senus megztinius... Pati pavalgiusi ir savo silpnesnėm lietuvaitėm padedu...

Mirė Stalinas. Pradėjome gauti atlyginimą. Atveždavo kioskutį, kur galėjome nusipirkti margarino, cukraus. Susitaupiusi pinigų, nusipirkau kartūno ir pasisiuvau suknelę, bliuskutę. Gyvenimas palaisvėjo. Galėjau baigti medicinos seserų kursus. Tik nebuvo knygų, bet lankydavome ligonines,

□ Taišeto lageryje 1955 m. Stovi: Elytė Suotkutė, Salomėja Piliponytė, Stefutė. Sėdi: Danutė Plečkaitytė, kitų neprisimena.

□ Anelė Tarbunienė-Drebulė ir Salomėja Piliponytė-Rūta. 1955 m. Taišetas, po Stalino mirties.

□ Taišeto lageryje 1955 m. Šv. Kalėdų vakaras. Salomėja Piliponytė, Stefutė, Danutė Plečkaitytė. Vakarienė iš sutaupytų produktų.

mokydavomės aptarnauti ligonius, leisti vaistus, dalyvaudavome skrodimuose, nes į ligoninę atveždavo mirusius iš kitų lagerių. Kartą morge radau mirusį pažįstamą savo krašto žmogų iš gretimo kaimo. Tai buvo Jurgis Čiurinskas-Jurginas, šaulys, ryšininkas, partizanas. Jis buvo nušautas. Neaišku už ką, nes “pase” (kortelėje prie kojos) paaiškinimo nebuvo. Palaidojome kapinaitėse prie ligoninės. Jam į amžnybę atidaviau visą savo turtą - šventą medalikėlį nuo kaklo...

Komisija, atvažiavusi iš Maskvos, ėmė peržiūrėti mūsų bylas. Pakvipo laisve...

1956 m. liepos 16 d. sugrižau į Lietuvą ir apsigyvenau Kaune pas jauniausią seserį Elvyrą, kuri buvo neseniai ištekėjusi, laukėsi kūdikio ir gyveno mažame kambarėlyje. Ilgai negalėjau prisiregistruoti ir gauti darbą. Pagaliau įsidarbinau trikotažo fabrike. Ištekėjau ir pasigimdžiau du vaikus, o nesurastos dukrelės Birutės vietoje įsidukrinau mergaitę iš labai gausios šeimos. Vėliau įsidukrinom ir užauginom antrą mergaitę... Tik vis viena savo dukros Birutės niekaip nepamirštu ir dar tebeieškau, nors vilties ir beliko mažai. Pasirodo, kad ir man galioja įvaikinimo paslaptis ir ją atskleisti galima tik teismo keliu, nors Birutė buvo atimta klasta ir apgaule...

Toki gyvenimo kelią pasirinkau pati. Niekam nepriekaištauju ir nekal-
tinu likimo, nes taip reikėjo...

PRANAS JAROMSKAS-PERKUNAS

Pranas Jaromskas-Perkūnas
g.1919 m. Kaišiadorių aps. Palome-
nės apyl. Dubelių k. ūkininko šeimo-
je.

Nepriklausomos Lietuvos laikais
tarnavo husarų batalione liktiniu.

1941 m. rusams traukiantis pasiliko
Lietuvoje, tarnavo Plechavičiaus
rinktinėje.

Antrosios rusų okupacijos pra-
džioje Pranas buvo mobilizuotas.

Tarnaudamas rusų kariuomenėje,
susiginčijo su karininku, kuris jį pa-
vadino “prokliatyj litovec” (pra-
keiktu lietuviu) ir šovė į koją. Ja-
romskas neliko skolingas: peršovė
rusų karininkui kaklą ir tas mirė.

Tuomet Pranas pabėgo iš kariuomenės ir slapstėsi pas tėvus. Rusai suradę
grąžino į dalinį Varėnoje, bet jis vėl pabėgo į tėviškę ir ėmė organizuoti
savo krašto vyrus į Žaliojo Velnio DKR rinktinės 2-ąją būrį. Vėliau vado-
vavo kuopai ir tęsė laisvės kovą. Kova buvo nelygi, bet ryžtas didelis.

Gyvenimas sunkėjo, kovotojų mažėjo. Kaip ir daugelis A rinktinės ko-
votojų, pateko į provokatoriaus J.Markulio pinkles. Su padirbtais doku-
mentais apsigyveno Vilniuje, Aviečių gatvėje, konspiraciniame bute.

1948 m. gegužės mėn. atvykęs su reikalais į Aitekonių k. Pranas Ja-
romskas-Perkūnas pateko į priešų nagus.

Buvo įkalintas Intos lageryje. Po kalinimo tremtyje vedė lietuvaitę trem-
tinę. Šeima susilaukė sūnaus Vido, bet džiaugsmas tęsėsi neilgai: Pranas
susirgo plaučių vėžiu. Leningrado gydytojai jam patarė grįžti į Lietuvą.

□ Pranas Jaromskas-Perkūnas

1964 m. sugrįžo pas seserį Jadvygą, tuo metu gyvenusią Kaišiadoryse, o po to, išvažiavo į Radviliškį pas žmonos seserį ir tais pačiais metais mirė, kur ir palaidotas.

BROLIAI DZIMIDAVIČIAI

Mackūnų kaimo apylinkėse kovojo Perkūno partizanų būrys, kuriam priklausė Pranas Jaromskas-Perkūnas, Jonas Ožeraitis-Vaidotas, broliai Antanas-Riteris ir Pranas-Punktukas Dzimidavičiai, Stasys Grenda-Smarkuolis ir kt. Partizanai dažnai užsukdavo į mūsų kaimą.

1946 m. vasarą, jau išplaukus rugiams, pas kaimyną susirinkęs jaunimas linksminosi. Kaimynė Nastutė Varanavičiūtė pakvietė ir mane. Nuėjome. Mums beislinksminant, per rugius atėjo partizanai. Buvo gal apie 20 vyrų. Muzika nutilo, nes partizanai tais laikais nelabai leisdavo linksmintis, pasisveikino, visi pažįstami, todėl visi nusiramino. Netoliese stovintis partizanas, žiūrėdamas į mane, paklausė šeimnininkų ar tai ta pati Salomėja. Man suvirpėjo širdis. Užgrojo muzika ir vaikinai mane pakvietė šokti. Tai buvo Pranas Dzimidavičius-Punktukas. Neaukštas, jaunas, malonus Didžioios Kovos apygardos A rinktinės Prano Jaromsko-Perkūno 2-ojo būrio partizanas. Kartu buvo ir Jonas Ožeraitis-Vaidotas iš mūsų kaimo.

Pasilinksminę partizanai pavalgė ir išėjo savais keliais. Aš tapau jų ryšininke, žinojau visas paslaptis, dažnai susitikdavome. Pranas Dzimidavičius-Punktukas (g.1925 m. rugsėjo 27 d. Jočiūnų k. Kaišiadorių r.) spausdindavo mašinėle dokumentus ir atsišaukimus.

1946 m. rudenį po Romato kautynių, kurių metu daug partizanų žuvo, daug išsisklaidė po įvairius kampelius ieškodami poilsio ir ramybės. Punktukas su K.Bauru-Varguoliu liko gyvi ir užėjo pas žmones, gyvenusius prie miško. Pavalgius, šeimnininkai jiems leido kluone ant šieno pailsėti. Matyt, kažkas pranešė sribams, nes tie apsupo kluoną ir ėmė šaudyti. K.Baurą nušovė, o Punktukas pateko priešams: jam buvo peršautos abi kojos per kelius. Partizaną nuvežė į Kaišiadorių kalėjimą ir įmetė į rūšį. Žaizdos kraujavo visą naktį, o pagalbos jokios. Sribai nepranešė net seserims. Kadangi niekas negydė, taip ir liko visam gyvenimui šlubas, peršautiems kaulams savaime suaugus.

□ Pranas Jaromskas Intos lageryje.
*"Jadzyte, ilgam prisiminimui nuo bro-
 lio Prano". 1955 05 11*

□ Kazys Bauras-Varguolis ir Pranas
 Jaromskas-Perkūnas. 1945-1946 m.

□ Pranas Jaromskas su šeima tremtyje. 1958 04 26

Po tardymų Praną nuteisė 10 metų, 5 metams tremties ir išvežė į Rusiją. Kalėjo Omsko ir kituose lageriuose.

1958 m. tremtyje P. Dzimidavičius-Punktukas vedė taip pat tremtinę Genę Sabonytę iš Lomenių k. Kaišiadorių r. Turėjo sūnų ir dvi dukras. 1965 m. Pranas su šeima grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Trakų rajone. Mirė 1980 m. balandžio 8 d. taip ir nesulaukęs laisvos Lietuvos...

Antaną Dzimidavičių-Riterį (g. 1923 m. rugpjūčio 29 d. Jočiūnų k. Kaišiadorių r.), pažinojau nuo to laiko kaip ir jo brolį Praną. Tai buvo aukštas, stambaus kūno sudėjimo, labai mandagus ir gražus vyras. Antanas buvo baigęs Kauno Dailės mokykloje keramiką ir mėgo lipdyti visokias figūreles, gražiai piešė ir, sulaukęs laisvės, galvojo dirbti ir toliau tobulintis.

Antanas priklausė Perkūno būriui, tvarkė partizanų dokumentus, spausdino atsišaukimus, o man, kaip ryšininkei, tekdavo juos išklijuoti įvairiose vietose, taip pat ir stribyne. Vieną dieną Antanas išėjo kartu su visais. Dalyvavo daugelyje mūšių, Romato kautynėse, partizanavo Beištrakio, Livintų miške, bet jam pavykdavo išsisukti - net sužeistas nebuvo, nors partizanavo nuo 1944 metų. Aplinkiniuose rajonuose už Antano Dzimidavičiaus-Riterio galvą buvo pažadėta 25 tūkst. rublių premija.

1947 m. rugpjūčio 10 d. Antanas išėjo į savo tėviškę aplankyti giminių ir netoli namų susitiko partizaną Antaną Balnį, atsiskyrė nuo draugų ir pasiliko su juo. Stribai prie Balnio namų slėpėsi rugiuose prie miško ir, partizanams priartėjus, ėmė šaudyti. Balnys iš anksto žinojo, kad bus pasala, todėl pasigirdus šūviams krito ant žemės, o Riteriui sužeidė kojas ir, atitempę į Balnio kluoną, kankino iki mirties. Vėliau kūnas, nuogai išrengtas ir išniekintas buvo numestas Žaslių miestelyje prie bažnyčios kartu su kitais partizanais.

Iki 1991 m. Balnys gyveno laisvai. Jei nebūtų buvęs kaltas, tai nebūtų bijojęs Antano šeimos, po 16-os metų grįžusios iš tremties...

1992 m. Antano ir Prano sesuo Danutė savo lėšomis Riterio žūties vietoje, prie Neprėkštos k. pastatė kryžių. Pašventino Gegužinės parapijos kunigas, susirinko daug giminių.

□ Antano Dzimidavičiaus, Kauno meno mokyklos mokinio, diplominis darbas

□ Antanas Dzimidavičius-Riteris, Pranas Dzimidavičius-Puntukas, Stasys Grenda-Smarkuolis

□ Pranas Dzimidavičius-Punktukas Om-
sko lageryje

□ Pranas Dzimidavičius su tėvais trem-
tyje. 1957 m.

□ Antano Dzimidavičiaus-Riterio žūties vietoje. 1992 08 15

□ Danutė Dzimidavičiūtė, Pranas Dzimidavičius-Puntukas ir jo žmonos sesuo

APIE DZIMIDAVIČIŲ ŠEIMĄ

Danutė Domicėlė Dzimidavičiūtė-Karankevičienė

Tėvai Bronius Dzimidavičius iš Jočiūnų k. ir Marcelė-Genovaitė Dzimidavičienė iš Klusų k. Kaišiadorių aps., vedę 1921 m., augino keturis vaikus: Antaną, Praną, Danutę ir Vytautą. Tėvai iš kaimo išvažiavo gyventi į miestą apie 1929 m. Gyveno Kaišiadorių r. Gegužinėje, Kaišiadoryse, Vievyje, Obeliuose Rokiškio r. Tėtis dirbo parduotuvėje vedėjo pareigose, dirbo ir banko vyr.buhalteriu, Kaišiadoryse miškų ūkio direktoriaus pavaduotoju. Mamytė buvo pardavėja, parduotuvių kasininkė. Tėvelis - šaulys. Šeima auklėjama mylėti tėvynę.

Antanas mokėsi ir baigė Kauno keramikos-dailės mokyklą. Buvo gabus mokėjo gražiai piešti, drožinėjo iš medžio. Drožtas Vytis buvo paimtas į parodą, vėliau buvo išsiųstas į užsienį ir gavo premiją.

Pranas mokėsi ir baigė Rokiškio prekybos mokyklą, dar prieš karą spėjo padirbėti pardavėju. Prie vokiečių abu broliai buvo užrašyti išvežti dar-

bams į Vokietiją, bet tėvelis nupirko abiem dviračius, kuriais jie iš Obelių (Rokiškio r.) atvažiavo pas gimines, mamos brolių Stasį Grendą į Klusų kaimą.

1944 m., kai reikėjo stoti į kariuomenę, abiem sūnums ir tėtei, geri žmonės padarė pasą. Tėtį pasendino 7 metais, todėl į kariuomenę jo nepaėmė. Kai sūnūs jau partizanavo, tėtį buvo suėmę, nenorėjo išleisti, kol sūnūs neprisiregistruos. Tada tėvelis pasakė, kad “išleiskite mane su jais pakalbėti, tuomet prisiregistruos”. Išleido pagal parašą, bet tėvas išvyko pas gimines ir slapstėsi.

Todėl, kai trėmė, išvežė tik mamą, dukrą (mane) ir mažąjį Vytuką. Mama sirgo, buvo su ramentais, todėl tremtyje nedirbo.

Kada Pranas buvo suimtas, Antanas laiškuose už jį pasirašydavo, kad mama nesužinotų... Kai Antanas žuvo, mes su Vytu šią žinią slėpėme, bet po mėnesio mama sužinojo, nes tremtyje buvo daugiau žmonių iš mūsų krašto. Mama buvo labai silpnos sveikatos, todėl sužinojusi apie Antano žūtį vos išgyveno. Bėgdavau felčerio už 6 km per mišką...

JURGIS IR BERNARDAS ČIURINSKAI

Prisimena sūnus ir brolis Vytautas Čiurinskas

Tarp Kauno-Vilniaus ir Kaišiadorių-Jonavos geležinkelių Lietuvos žemėlapyje yra žalia dėmė. Ten nuo seno gyveno nelabai turtingų, bet dorų, Lietuvą mylinčių žmonių kartos. Tai Pašulių, Beištrakių, Livintų, Mackūnų kaimai. Kiekvienas iš jų apsuptas miškų. Atrodė, kad čia visada buvo ir bus ramu, gūdus miško ošimas lydės žmonių džiaugsmą ir vargą.

Jau vokiečių okupacijos laikais prasidėjo šių miškų naikinimas, o rusai sunaikino tą brangų turtą iki galo. Iš gražių aukštų eglynų liko tik beržynai, alksnynai. Dingo žvėrys, kurių šiuose miškuose buvo daugybė.

1944 m. pavasarį prasidėjo žmonių tragedijos. Gegužės pabaigoje pas mus iš Kauno atvažiavo trys jauni vyrai, kurie save vadino “studentais”. Buvau penkiolikmetis ir nuo manęs pokalbį stengėsi slėpti. “Studentai” tarėsi su mano tėčiu ir pusbroliu Vincu, kur geriau paslėpti ginklus, kad vėliau būtų galima juos panaudoti. Nors dar buvo ramu, bet jie, matyt, žinojo apie artėjantį frontą. Kadangi pavasarį ir rudenį mūsų kaimo keliai

tapdavo sunkiai pravažiuojami, nutarė ginklus paslėpti prie Pravieniškių, nes ten sausesni, geriau praeinami miškai. Su šiais vyrais netrukus man teko vėl susitikti, bet jau kitomis sąlygomis.

Birželio vakarais girdėdavosi dundesys, bet niekas nenujautė, kad artėja frontas, t.y. bėga vokiečiai.

Laukti ilgai neteko. Liepos pirmomis dienomis mūsų apylinkėje jau buvo vokiečių kariuomenė, o mes pasitraukėme į miškus. Mūšiai tęsėsi dvi savaites.

Vokiečiams pasitraukus, grįžome į namus, bet jų jau nebuvo: liko tik degėšiai, sunaikintas jaunas sodas ir ... nesugriautas trobos kaminaš. Netrukus sovietiniai saugumiečiai pradėjo ieškoti mano tėčio, bet rado tik kaminą, todėl nugriovė. Likusius gyvulius laikėme netoli buvusio miškininko sodybos tvarte. Jų pašerti eidavo brolis arba aš.

Vieną rytą prie namo pasirodęs vokietis pradėjo atidžiai stebėti ir klausinėti, ar aš ne Čiurinskų šeimos. Klausė, kur mes dabar gyvename. Atpažinau, kad tai vienas iš buvusių "studentų", tik jau areštuotas ir atvežtas saugumiečių. Žinoma, nuėjau priešinga kryptimi, kad nesuprastų, kur mes dabar gyvename.

Pavasariai šiame ramiaame Lietuvos kampelyje buvo laukiami. Paukščiams sučiulbus kaimą supančiuose miškuose, kai iš beržų tekėdavo saldi sula, namuose buvo gera, jauku. Taip buvo iki lemtingų 1944-ųjų.

1945 m. kovo 7 d. kartu su mano bendraamžiu Aleksandru Čiurinsku žuvo mano vienintelis brolis Bernardas. Buvo ankstyvas rytas. Brolis ėjo į darbą (buvo broniruotas, t.y. laikinai paliktas prie miškų darbų), nors jau buvo gavęs kovo 9 dienai šaukimą į armiją. Prie kaimyno sodybos brolis susitiko su Aleksandru, kuriam dar tik ėjo šešiolikti. Pasigirdo šūviai. Aleksandrą nušovė vietoje, brolis dar bandė gelbėtis, bet stribų kulkos buvo

□ Jurgis Čiurinskas-Jurginas

greitesnės. Abu juos kaimynas vežė į Kaišiadoris. Būčiau pamatęs savo brolių, gulintį ant gatvės grindinio, kaip teko matyti daugelį pažįstamų vyrų. Dėkingi buvome apylinkės pirmininkui Boleslovui Ambraževičiui, kuris pasivijo sribus Beištrakio kaime ir parodė brolio šaukimą kovo 9 dienai į armiją ir paaiškino, kad jis ruošėsi eiti. Tada juos abu išvertė pakelės sniege. Brolis buvo dar gyvas. Jį vežė į Kauną, bet pakeliui mirė. Nors pusseserė, pas kurią mes gyvenome, suskaičiavo keturiolika žaizdų, jis dar ilgai grūmėsi su mirtimi, kuri pasirodė galingesnė už norą gyventi.

Karstą su palaikais vyrai iš miško nunešė į kapines, saliotavo. Saliutas girdėjosi ir keliose vietose mūsų kaimo pamiškėje. Greta jų kapų yra pusbrolio Vinco Čiurinsko žiauriai nužudytos žmonos Mikalinos kapas, netoli ir trylikos partizanų bendras kapas.

1946-ieji atėjo dar negailestingesni. Retkarčiais šeštadienį grįždavau į namus, tačiau retai sutikdavau savo mylimą tėtį, kuris jau slapstėsi nuo sovietinių aktyvistų. Vėl nelemtas kovo mėnuo. Kovo 20 d. areštuotas tėtis, patalpintas Kaune, nors visus areštuotus veždavo į Kaišiadoris. Matyt, jis jautė, kad laukia sunkus ir ilgas kalinio kelias, nes ypač po brolio žūties, mane prašė nepolitikuoti, o išlikti laisvėje, padėti mamai. Šį pažadą ištesėjau, bet jo daugiau nebemačiau.

Baudžiamojoje byloje Nr.P-1625 pažymėta, kad Čiurinskas Jurgis, Miko, g.1885 m., buvo suimtas 1946 m. kovo 20 d. LSSR NKVD Kauno aps. skyriaus.

NKVD kariuomenės Karo tribunolo 1945 05 24 nuosprendžiu dėlto, kad buvo antisovietinio būrio ryšininku, nuteistas pagal RSFSR BK 58-1"а" str. 10 metų pataisos darbų lagerio su teisių suvaržymu 5 metams bei asmeninio turto konfiskavimu. 1953 m. liepos 30 d. mirė Osoblage Nr.7.

Tėtį suėmus, po dviejų mėnesių įvyko teismas ir išvežė į Rusiją. Kalėjo keliuose lageriuose, rašydavo laiškus, užsimindavo, kad jį nori užverbuoti šnipinėti kalinius, nes jis gerai mokėjo rusų kalbą. Kadangi nesutiko to daryti, netrukus buvo perkeltas į Irkutsko sritį. Kuo toliau, tuo mažiau laiškų gaudavome, o vėliau - tik du laiškus per metus. Tęsėsi mėnesiai, o laiškų nėra. Kreipiausi Vilniuje į archyvą ir ten gavau išrašą, kad mirė Irkutsko srityje Taišeto lageriuose. Kitą mirties pažymą gavau Kaišiadorių metrikacijos skyriuje; joje parašyta, kad mirė LTSR Kaišiadorių r. Pašulių k. Didesnio absurdo negalėjo būti.

Apie tikrą padėtį ir visas mirties aplinkybes sužinojome iš partizanės, tėčio ryšininkės Salomėjos Piliponytės-Rūtos, dabar gyvenančios Kaune.

Su Salomėja mokėmės Kieliškių pradinėje mokykloje, susitikdavome jaunimo vakaruose. Gana draugiški ryšiai buvo su visais bendraamžiais iš Livintų, Mackūnų kaimų, nes visi lankėme vieną mokyklą, sugyvenome tarpusavyje. Salomėja gerai pažinojo mano tėtį, nes jis dirbo eiguliu, dažnai pas juos užsukdavo, bendravo su jos tėvais.

Jeigu mirimo liudijimai kėlė abejonių, tai Salomėja patvirtino mirties datą. Grįžusi namo, papasakojo, kad tėtį atpažino lagerio ligoninės morge, kur tuo laiku ji būdama kaline, dirbo. Atidžiai apžiūrėjusi mirusį, ji pamatė, kad galvoje dvi šautinės žaizdos.

Lageriuose prižiūrėtojai, norėdami pasityčioti, mesdavo daiktą už zonos ribų, tada siūsdavo kalinį paimti numestą daiktą. Kaliniui išėjus už zonos, sušaudydavo. Tokia žiauri mirtis ištiko ir mano tėtį Jurgį Čiurinską.

Tik susipažinęs su archyviniais dokumentais, likusių gyvų partizanų Salomėjos Piliponytės ir Jono Ožeraičio pasakojimais, supratau, kodėl tėtis retai pasirodydavo namuose ir kodėl mane prašė padėti mamai. Jo visas gyvenimas buvo pašvęstas darbui, Lietuvai.

□ Vladas Kazickas, Vincas Drulia, neatpažintas. Vorkuta, 1955 08 28

VINCAS DRULIA

Pasakoja Vincas Drulia, g.1909 04 22 Kaišiadorių r. Livintų k.

1945 m. pradžioje buvau paimtas į sovietinę kariuomenę, bet metų pabaigoje pabėgau ir išėjau į partizanų būrį, kuriam tuo metu vadovavo P.Petkevičius-Kariūnas. Gyvenome Mackūnų ir Livintų miškuose. Kartą buvome apsupti. Kovodami žuvo Antanas Taparauskas-Kirvis, g.1903 m., ir Jonas Čiurinskas-Pelėnas, g.1910 m. abu iš Kaišiadorių r. Livintų k. Likę gyvi išsiskirstė į visas puses, kur kas sugebėjo.

Slapsčiausi vienas pas gimines ir pažįstamus. 1946 m. mane sugavo Gaižiūnų poligono kareiviai, palaikė vieną parą ir išvežė į Kauno kalėjimą, kur sudarė bylą. Nuteisė 10 metų ir 3 tremties ir išvežė į Karagandos srities Molotovo kalėjimą. Po kiek laiko išvežė į Vorkutą. Ten susitikau kovos draugą Joną Ožeraitį-Vaidotą, su kuriuo išbuvau tremtyje iki Stalino mirties.

Grįžau į Lietuvą, į savo tėviškę, kur gyvenu iki šiol.

Mūsų sodyba stovėjo Livintų k., Kaišiadorių r., prie miško. Kaimas buvo nedidelis, vienkiamų tipo. Netoliėjo geležinkelio linija ir turėjo savą geležinkelio stotį.

Meno senelis Antanas Taparauskas turėjo 6,5 ha žemės ir didelę šeimą. Pirmoji žmona mirė ir senelis liko našlys su 5 vaikais: Ona, Elena, Danute, Antanu (mano tėvas) ir Petru. Vienam buvo sunku ūkelyje tvarkytis, todėl vedė antrą kartą. Su antrąja žmona Emilija sulaukė dar 4 vaikų: Stasės, Marytės, Albinos ir Magdalenos. Šeima vertėsi labai sunkiai. Buvo maži vaikai ir dideli rūpesčiai.

Nepriklausomybės metais mano tėvas Antanas Taparauskas įsijungė į Lietuvos politinį gyvenimą: įstojo į jaunalietuvių ir šaulių organizacijas, tarnavo Lietuvos kariuomenėje.

Po tarnybos kariuomenėje tėvui jau buvo ankšta namuose ir jis išėjo dirbti į Pravieniškių girininkiją. Iš pradžių dirbo miško ruošimo darbus, nuo 1934 m. su Petru Milioniu ir Vincu Čiurinsku dirbo eiguliu.

Dirbdamas eiguliu, susipažino su mano mama Emilija Čiurinskaite iš gretimo Pašulių kaimo ir 1937 m. ją vedė.

Tėvo seserys Elena ir Danutė išėjo tarnauti į Rumšiškių kleboniją, kiti vaikai gyveno ir dirbo prie tėvų. Šeima, vyresniųjų vaikų padedama, pradėjo atsigauti. Nors žemės buvo nedaug, bet rankomis ją apdirbti reikėjo didelių pastangų, be to, turėjo keletą arklių, keturias karves, avių, kiaulių.

1940 m. gruodžio 31 d. savo tėvų džiaugsmui į pasaulį atėjau aš. Tėvas jau buvo brandaus amžiaus. Krikštijo mane Rumšiškių bažnyčioje. Buvo gili žiema, keliai užpustyti. Krikšto tėvu buvo tėvo brolis Petras ir motinos sesuo Karusė. Važiuojant į bažnyčią arkliai pasibaidė ir mane išvertė į pusnį. Dabar, kai gyvenimas rieda į pakalnę, tai atrodo kaip pranašystė - mano žmoną irgi išmaudė sniege per jos krikštynas!

1941 m. atėjus vokiečiams į Lietuvą, niekas per daug nepasikeitė: tėvas dirbo tą patį darbą, mama, buvusi labai stiprios sveikatos, dirbo vyriškus darbus - kai eidavo ristinių su vyrais, beveik visada laimėdavo. Senelis su šeima gyveno viename namo gale, mes - kitame. Tėvai turėjo radiją ir vakarais klausydavosi žinių iš pasaulio. Po kurio laiko frontas ėmė risti į vakarus. Artėjo jis ir prie mūsų rajono, kaimo, namų.

□ Antanas Taparauskas, jaunalietuvis,
1937 07 15

□ Emilija ir Antanas Taparauskai su sūnumi Eugenijumi. 1942 07 1

1944 metai. Girdėjosi patrankų gausmas, vakarais dangų nušviesdavo gaisrų pašvaistės. Tėvas nerimavo ir ruošėsi trauktis: miško gilumoje statėsi bunkerį, kad jame galėtume prabūti laiką, kol praeis frontas. Pakavome daiktus, ruošėme vežimus, kaupėme maisto atsargas.

Ankstų rytą du jauni vokiečių kareiviai atėjo į mūsų kiemą ir kažką paskubomis paaiškinę išėjo. Senelis su tėvu pakinkė arklius ir pradėjome viską krauti į vežimus. Vakarop jau aiškiai girdėjosi kulkosvaidžių ir automatų šūviai. Užrakinę namus, pririšę gyvulius, visi išvažiavome į miške pastatytą slėptuvę. Atvažiavę į vietą, gyvulius pririšome tankiame eglyne, o patys ruošėmės nakvynei.

Frontas greitai artėjo. Jau girdėjosi tankų, mašinų riaumojimas, patrankų gausmas. Dangų apšviesdavo taip, kad miške naktį buvo šviesu kaip dieną. Miegoti nėjome. Sulindę į bunkerį meldėmės, kad tik nelaimės aplenktų mūsų šeimą. Sviediniai švilpė virš mūsų, skraidė lėktuvai ir aš, kai tėvas nematydavo, bėgdavau į lauką, žiūrėdavau į dangų ir klausydavau neįprasto karo triukšmo.

Kiek dienų buvome miške, nepasakysiu, bet karo gausmas tolo, ir mes jau rengėmės grįžti į namus. Niekas iš šeimos per susišaudymus nenukentėjo, gyvuliai buvo sveiki ir vėl su visu turtu išvažiavome namų link. Tėvas ėjo pirma vežimų ir žiūrėjo, kad kelyje nebūtų sprogmenų ar kito pavojaus. Taip pasiekėme pamiškę, iš kur jau matėsi mūsų trobesiai. Atrodo nuo gaisro nenukentėjo, nors likę buvo tik stogas ir sienos. Visa pamiške ėjo apkasų grioviai ir šviežiai supilti žemių kalneliai. Įvažiavę į kiemą pamatėme, kad namai mūsų be durų, be langų ir be langinių, o gyvenamasis namas paverstas viešuoju tualetu. Nežinojome nuo ko pradėti tvarkytis. Viską, kas buvo išnešta iš namų, suradome pamiškėje ant apkasų. Iš durų lentų buvo padaryti blindazai, bunkeriai, visur mėtėsi karinė amunicija - viskas palikta likimo valiai. Tėvas niekur neleisdavo manęs nuo namų, nes bijojo, kad galiu per neatsargumą žūti.

Pamažu susitvarkėme namus ir gyvenimas grįžo į vėžes: tėvas išeidavo į darbą, mes su motina buvome namuose. Kartais išeidavome į mišką, vaikštinėjome po apkasus, rinkome trofėjus, kurie galėtų praversti namų ūkyje. Prisimenu, kartą iš duobės ištraukiau kareivišką batą su žmogaus koja... Rėkdamas parodžiau motinai, kuri batą įmetė į apkasą ir užbėrė žemėmis.

Kelias, ėjęs per mišką, buvo tankų išardytas. Prie Baurų kaimo griovyje buvo palikta sudegusi mašina. Kitame kaimo šone stovėjo sudaužyta

patranka. Pirmomis dienomis, frontui nutolus, kaimas liko kaip ir be valdžios. Niekas nežinojo, kas bus toliau, bet vieną dieną apsilankė grupė žmonių, kurie surašinėjo ne tik turtą, bet ir žmones. Naujai valdžiai reikėjo duoti duoklę. Buvo aišku, kad rusų karo mašinos reikia naujų žmonių. Jau 1944 m. vasarą priverstinai buvo imami jauni vyrai į kariuomenę. Daugumas žmonių nežinojo ką daryti. Pas tėvą pradėjo lankytis kaimo vyrai ir aptarinėti susidariusią padėtį. Kalbėjo, kad mobilizuotus vyrus apmokę siųsdavo į frontą. Tėvo brolis Petras buvo pasidaręs sau ir tėvui dokumentus, su kuriais galima buvo išvažiuoti į užsienį, bet jo perkalbėti nebuvo galima. Kalbėjo, kad savo šeimos nepaliks ir į svetimą kariuomenę neis! Petras pasitraukė į Kauną.

Subūręs bendraminčių būrelį, į kurį įėjo Vincas Drulia, Jonas Čiurinskas, Juozas Čiurinskas, Jokūbas Sidaras, Kazys Lekauskas ir dar keletas vyrų, Antanas Taparauskas pradėjo statytis žieminę. Buvo aišku, kad ramaus gyvenimo prie sovietų nebus, todėl pradėjo ruoštis ginkluotam pasipriešinimui. Buvo sukaupotos ginklų ir šaudmenų atsargos, klausomasi užsienio radijo stočių informacijos.

Mūsų vienkiemyje pradėjo lankytis ginkluoti enkavedistai. Pirmas klausimas: “Kur tėvas?” Grasino sudeginti, sušaudyti, ištremti. Kai tėvas būdavo namuose, stebėdavome visus kelius, ar nesimato kokių nors pašalinių žmonių, ar kaimo vieškeliu nevažiuoja mašinos.

Bėgo mėnesiai. Represijos stiprėjo. Tai vieną, tai kitą suimdavo ir išveždavo į Kaišiadoris. Vieni pareidavo į namus, kiti atsidurdavo kalėjime. Visus kaustė baimė ir nežinomybė.

Apylinkėse pasirodė ginkluoti vyrai. Jie dažniausiai ateidavo nakčia, prašydavo tai gerti, tai valgyti. Tėvas ilgai su jais kalbėdavosi, ir jie vėl išeidavo į mišką. Kalbėdavo, kad tai Prano Petkevičiaus vyrai bazavęsi Livintų apylinkės miškuose. Vyrai, vengdami verbavimo į sovietinę armiją, suėmimų, ėmėsi ginklo ir išėjo partizanauti.

1945 m. mūsų šeimai buvo itin skausmingi. Tėvas jau retai būdavo namuose, motina taip pat pradėjo slapstytis. Aš buvau tik su seneliais ir tetom. Dažnai sklisdavo kalbos, kad partizanai užpuolė ir sunaikino karišką koloną, kad sudegino apylinkės pastatus ar stribų būstines.

Rudenį apylinkės miškai jau slėpė tūkstančius į kovą pakilusių vyrų. Mūsų pamiškėje stovinčioje sodyboje dažnai būriavosi ginkluoti vyrai, atėję nusiprausti, sušilti ir bent trumpam pasislėpti nuo rudens darganų.

NKVD kareiviai eiti į įtartinus vienkiemius mažomis grupelėmis ne-

rizikuodavo, todėl dažniau namuose matydavau mamą ir tėvą, kuris, nors trumpam parėjęs, be darbo negalėjo būti.

Kartą miške prie namų jam taisant vežimo ieną prisiartino rusiška uniforma vilkintis ginkluotas žmogus ir rusiškai pareikalavo dokumentų. Tėvas iš vidinės švarko kišenės išsitraukė ginklą ir šovė į ateivį, kuris, atsakydamas automato šūviais, pasileido bėgti zigzagais. Tėvui tada pasisėkė - jis nenukentėjo, o ateivis buvo pašautas į petį. Atėję pas mus partizanai papasakojo, kas įvyko. Albina suprato, kad tėvas susišaudė su savais. Sužeistajam sutvarkė žaizdą, o tėvas tuo metu parėjo į namus.

Rudenį į Livintų apylinkes atvyko Žaliojo Velnio štabas. NKVD dalinys, sužinojęs tai iš savo informatorių, ruošėsi puolimui. Nepavykus nustatyti tikros buvimo vietos, ėmė šukuoti Mackūnų mišką. 1945 lapkričio 19 d. - juoda diena mano gyvenime.

Šukuodami mišką, kareiviai aptiko Žaliojo Velnio stovyklą. Partizanai jau buvo pasitraukę, likęs tik Petkevičiaus-Kariūno būrys, kuriam pirmajam teko atremti puolimą. Pirmas žuvo Petkevičius-Kariūnas, pasilikęs

□ 1945 11 19 žuvę partizanai P.Petkevičius-Kariūnas, A.Taparauskas-Kirvis, J.Čiurinskas-Pelėnas išniekinti Kaišiadorių aikštėje

dengti atsitraukiančiųjų. Rusų kareiviai, persekiodami partizanus, aptiko Antano Taparausko-Kirvio bunkerį.

Po daugelio metų teko kalbėtis su likusiu gyvu partizanu Vincu Drulia, kuris sakė, jog būrys buvo užkluptas netikėtai. Partizanai buvo bunkeryje, kai pasigirdo šaudymas. Tėvas puolė laukan su automatu, bet sužeistas į galvą nugriuvo prie bunkerio laiptų. Jonas Čiurinskas, sužeistas į ranką, kulkosvaidžio ugnimi privertė rusus sugulti. Tuo metu iš bunkerio išėjo Sidaras ir Drulia. Tėvas buvo dar gyvas ir prašė Drulios jį nušauti, kad gyvas nepatektų į rusų nagus. Vincui nepakilo ranka šauti į draugą ir jie atsišaudydami pasitraukė. Mūšio metu žuvo rusų kareiviai ir mūšiškiei: būrio vadas Antanas Taparuskas, Jonas Čiurinskas, Pranas Petkevičius. Partizanų kūnus atvežus į Baurus, rusų kareivis keikė rodydamas į Antano kūną, kad tas jam vos nenukandęs piršto, kai norėjęs sužeistajam išpjauti liežuvį. Tėvo veido beveik nesimatė, nes buvo apkrešėjęs krauju. Žuvusius partizanus, vielmomis surištomis rankomis, išvežė į Kaišiadoris, kur numetė ant grindinio miesto aikštėje. Mes su mama tą dieną buvome namuose, girdėjome automatų ir kulkosvaidžių serijas miške. Motina verkdamą glaudė mano galvą prie krūtinės ir kartojo, kad jau nebeturime tėvelio...

Viskam nutilus, motina išėjo į mišką prie bunkerio. Menu, kaip į namus parsinešė kruvinus tėvo kailinius. Visa šeima, apstojusi juos, raudėjo, tarsi tai būtų tėvo kūnas. Mama norėjo važiuoti į Kaišiadoris parsivežti tėvo palaikų, bet visi atkalbėjo: sakė, kad žuvusiuosius saugo ir gali nebegrįžti pati. Iki šiol nežinome, kur ilsisi tėvo palaikai.

Bėgo dienos. Apsipratome su tėvo netektimi. Partizanai, kaip ir anksčiau, lankėsi mūsų namuose. Tėvo seserys taisydavo jiems drabužius, siūdavo atpažinimo ženklus ant rankovių ir dainuodavo liūdnas dainas...

Po tėvo žūties NKVD pradėjo persekioti motiną. Ji vėl pasitraukė iš namų, o aš likau pas senelius. Molina turėjo Pašuliuose, Pravieniškėse giminių, todėl dažnai ir aš būdavau ten nuvežamas su ja susitikti. Tėvo sesuo Marytė buvo ištėkėjusi ir gyveno Bauruose. 1947 m. už ryšius su partizanais ji gavo 8 metus. Šeimoje likome tik senelis, senelė, jų dukros Albina su Magdalena ir aš.

Vieną vasaros dieną į mūsų vienkiemį atvažiavo dvi mašinos, pilnos ginkluotų kareivių, kurie suvarė mus į gyvenamąjį namą ir uždarė langines. Name buvo tamsu. Pradėjome nerimauti: galvojome, kad mus sudegins gyvus. Kareiviai rėkėdami lakstė po kiemą ir mes nežinojome, kas vyksta. Pro langinių plyšius pamatėme, kad kareiviai laksto apie kluoną.

Netrukus pasirodė dūmai. Supratom, kad dega klojimas. Ugnis netrukus išsiplėtė ir pastatas skendėjo liepsnose. Klojime buvo visi žemės ūkio padargai, vežimai, pakinktai. Viskas liepsnojo. Manėme, kad po to padegs ir gyvenamąjį namą. Moterys meldėsi, aš verkiau, tik senelis glostė man galvą ir ramino. Kareiviai palaukė, kol kluonas visai sudegė, tada atidarė duris ir nuėjo prie stovėjusių ant kelio mašinų. Lipo į mašinas, bet gaisravietėje nuaidėjęs galingas sprogimas privertė juos sugulti ant kelio. Po kiek laiko keli atėjo pas senelį išsiaiškinti, kas ten sprogo. Senelis pasakė, kad kluone buvo bakas su žibalu, kuris tikriausiai ir sprogo. Kareiviai nusivarė jį prie kluono. Įsitikinę, kad taip ir yra, sulipę į mašinas išvažiavo, taip ir nepaaiškinę, kodėl sudegino daržinę.

Gretimame Pašulių kaime gyveno motinos sesuo Karusė, broliai Vincas, Barnasius. Ten buvo mano pusbrolių ir aš per Kieliškių miškelį vienas pas juos nueidavau. Kartais ten rasdavau mamą.

1948 m. gegužės 21 d. iš Pašulių parėjau į Livintus, o kitą dieną vos švintant beldimo ir rusiško „atkryvai!“ buvome pakelti iš lovų. Senelis atidarė duris ir į kambarį įėjęs rusų karininkas visiems įsakė apsirengti, pasiimti šiltų drabužių, maisto mėnesiui ir miško darbams reikalingų įrankių. Dokumentus paėmė. Liepė kinkyti arklius ir krautis tik būtiniausius daiktus. Kareiviai-azijiečiai, paprašyti papjauti avį, greitai tą atliko, o mes, sudėję mėsą į dubenį, susėdome į vežimą ir pajudėjome Kieliškių link. Seneliai nenujautė, kad paskutinį kartą mato savo namus ir gimtąjį kraštą.

Privažiavome Kieliškių mokyklą, kur jau sovėjo daug vežimų, tarp jų ir Grigaliūno iš Kieliškių vežimas, kuriame sėdėjo jis su žmona bei trys jų vaikai: Bronius, Genė ir Romas. Mes gyvenome už miško kampo, todėl juos gerai pažinojau. Mokykloje turėjo prasidėti pamokos, buvo daug vaikų. Įsimaišęs tarp vaikų galėjau likti, bet buvau labai prisirišęs prie močiutės ir pasakiau, kad „kur senelė, ten ir aš“. Taip pasirašiau sau nuosprendį.

Pajudėjome Pašulių link. Vežimams važiuojant per Kieliškių miškelį, kareiviai sulipo į ratus, matyt, bijojo partizanų. Taip raudodami pasiekėme Kaišiadorių geležinkelio stotį. Čia buvo paruoštas gyvulinių vagonų ešelonas. Vagonų langeliai grotuoti, aplink sąstatą stovėjo ginkluota sargyba. Pažįstami stengėsi laikytis kartu. Sutikome daug savo kaimo gyventojų. Tai Taparauskų šeima iš Livintų: motina su dukromis Jadze, Brone ir Regina, Žukauskų šeima iš Baurų su mano amžiaus sūneliu Boleslovu, Genė Alionienė su sūneliu Šarūnu ir dukrele Vanda.

Lipdami į vagonus stengėmės užsiimti geresnę vietą. Žmonių buvo

daug. Iš tremtinių paskyrė vyresnįjį tvarkai prižiūrėti ir spręsti iškilusius klausimus su ešelonu komendantu. Kiekviename vagono buvo po sargybinių. Nuo vagonų pasitraukti negalima. Gamtinius reikalus atlikdavome čia pat po vagonu. Visiems sulipus, duris aklina uždarė. Vagono gale paklode atitvėrė kampą su kibiru gamtiniams reikalams.

Prie jau suformuoto sąstato prikabino garvežį. Iš visko buvo galima suprasti, jog greitai išvažiuosime. Visi pripuolė prie mažų langelių, nes durys buvo uždarytos. Ilgas garvežio švilpesys, ir mes pajudėjome iš Kaišiadorių.

Vagonuose buvo tamsu, nes šviesa patekdavo tik pro mažus viršutinius langelius, kuriuos užstodavo žmonių galvos. Traukinys mus vežė į nežinią, į rytus. Važiavome nesustodami. Tikriausiai stotyse mūsų traukinį praleisdavo be eilės.

Pirmas sustojimas buvo jau svetimoje žemėje. Traukinį nuvarė į atsarginį kelią. Tikriausiai reikėjo keisti garvežį. Sargyba apsupo sąstatą ir atidarė duris. Leido išlipti. Visi puolė į lauką ir bėgo po vagonais. Moterys į vieną galą, vyrai - į kitą. Čia pat ieškojome ir vandens, nes vagono buvo labai tvanku, troškino. Komendantas leido iš kiekvieno vagono po vieną žmogų su sargybiniu atnešti vandens. Taip būdavo kiekviename sustojime. Traukinys dieną ir naktį vežė mus vis toliau ir toliau nuo Lietuvos. Kalbėjo, kad Maskva liko kažkur pakraštyje, nes mus gabenti per didelius miestus vengė. Maitinomės atsargomis, pasiimtomis iš namų. Daugiausia rūkyti lašiniai. Mėsą, kurią vežėmės, turėjome išmesti, nes sugedo. Maistą kiek įmanydami taupėme, nes nežinojome, kiek dar teks važiuoti. Birželis buvo karštas. Vagonas įkaitęs, tvankus. Pagyvenę žmonės pradėjo sirgti. Buvo sudaryta vyresnių žmonių grupė iš visų vagonų, kurie kreipėsi į ešelonu komendantą, kad leistų atidaryti duris. Prašymo išklusė ir dienos metu leido atidaryti. Gavę suaugusiųjų leidimą visi vagono vaikai sulindome prie durų ir žiūrėjome. Kilometrinių stulpai bėgo atgalios, o mes - vis toliau nuo Lietuvos. Bildėjome per geležinius tiltus, kurie kirto didingų upių vagas, lėkėme pro kalnų tunelius ir kosėjome nuo garvežio dūmų. Pro šalį skriejo Petropavlovskas, Omskas, Novosibirskas, kol galų gale atsibeldėme iki Krasnojarsko.

Visiems liepė išlipti. Ešelonas stovėjo prie Jenisiejaus upės. Netoliese - pastatas panašus į sandėlį. Mus iškraustė ir liepė laukti pirklių. Atvažiuodavo žmonės, kuriems reikėjo darbo jėgos ir pasirinkę išsiveždavo.

Visi mūsų vagono gyventojai buvo vienoje vietoje. Daugelį žmonių

pirkliai išsivežė mašinomis. Tikriausiai rinkosi pagal sąrašus, nes mūsų niekas nejudino.

Po kurio laiko upe atplaukė gražus laivas, tempdamas paskui save didelės valtys. Vėliau sužinojome, kad jos vadinasi “zavozinios” ir jos skirtos krovininių pervežimui. Mums liepė lipti į valtys. Vėl sujudimas, vėl spėliojimai, vėl nežinia. Sulipus į “zavozines”, patikrino sąrašus ir liepė laukti. Mus vis dar lydėjo priskirtas karininkas.

Laivui išplaukus ir mes leidomės į kelionę - tik dabar vandeniu ir vėl į nežinią. Greitai plaukėme pasroviui. Kelionė Jenisiejumi truko 1,5 paros. Plaukiant lijo ir kando mašalai. Priplaukus Jarcevą įplaukėme į neplačią, bet sraunią Kass upę ir plaukėme ja dar apie 50 km. Prie neaukšto kalno laivas prisišvartavo. Visiems pasakė, kad atvykome. Susirinkę daiktus išlipom į krantą.

Močiutė su Albina ir Magdalena liko prie daiktų, o mes su seneliu nuėjome į kalną, kur sakė, kad yra pastatytas namas. Ant kalno stovėjo mediniai pastatai, matėsi, kad čia gyvenama, buvo vaikų, kurie smalsiai žiūrėjo į mus iš savo kiemų. Barakas stovėjo gal už 400 metrų, prie pušynėlio, pastatytas visai neseniai - tikriausiai mūsų laukė. Namas medinių rąstų, dviejų galų. Užėję į vidų, pamatėme viduryje kambario statinės formos geležinę krosnį, o aplink sienas - netašytų lentų gultus, tarp kurių buvo palikti siauri praėjimai. Išsirinkome vietą prie durų dešinėje pusėje. “Kambarys” buvo gal 10 kvadratinųjų metrų.

Su mumis apsigyveno Grigaliūnas su vaikais, Borisovų šeima (vyras ir žmona), Česnakų šeima su dukra Aldona, Čižauskienė ir dar viena moteris su dukra Danute. “Kambarys” buvo perpildytas ryšuliais, lagaminais ir dėžėmis. Visi užsiėmė savo kampo tvarkymu.

Komendantas leido 2 paras pailsėti ir susitvarkyti, o paskui - į mišką. Pradėjo registruoti žmonės, galinčius dirbti miške, turinčius įrankius, sudarinėjo medkirčių brigadas. Iš mūsų šeimos darbingo amžiaus buvo tik Albina ir Magdalena. Moterys bandė kurti krosnį ir gaminti karštą maistą, kurio seniai nebuvome ragavę.

Toks mano atmintyje liko pirmųjų dienų Krasnojarsko krašto, Jarcevo rajono Novyj Gorodok kaimelio vaizdas. Gyventojų kaimelyje buvo nedaug: daugiausia seni tremtiniai - baltarusių, latvių, rusų, lenkų šeimos. Aibės mašalų neduodavo ramybės nei dieną, nei naktį, jų apmažėdavo tik saulėtą dieną.

Visi ruošėsi į darbą. Ant sienos pakabino geležinio bėgio galą, kuris

turėjo atstoti žadintuvą. Jau trečios paros rytą suskambo “žadintuvas” šaukdamas į darbą. Tiems, kas eis į darbus, pusryčiai jau buvo ruošiami nuo vidurnakčio, nes vietos ant viryklės buvo mažai ir kiekviena šeima laukė savo eilės. Malkas pasiruošė iš vakaro.

Gaudavome maisto korteles: darbininkams duonos duodavo 400 g, žuvelių ir cukraus dideliais gabalais. Mes, vaikai, didelių baisumų nejau-tėme, tik visi buvome sukandžioti mašalų ir nusidraskę.

Darbininkams nuo neįprasto darbo rankos pavirto žaizdomis, o veidai sutino nuo mašalų įkandimų. Vėliau pradėjo dėvėti tinklelius nuo mašalų. Bet koku oru darbininkai eidavo į darbą - bėgio dūžiai skambėjo kiekvieną dieną. Reikėjo vykdyti ir duotas medienos kirtimo normas. Nedaug kas jas padarydavo. Buvo brigados, kurios guldavo medžius, kitos kapo-jo šakas, dar kitos skersavo medieną, tralavo arkliais prie upės kranto.

1948 m. rugpjūčio mėnesį gavome pirmą siuntinį iš Lietuvos. Pasiimti reikėjo eiti apie 25 km į Šadrino paštą. Jo parnešti išėjo senelis. Magdale-na buvo šieno paruošimo darbuose, Albina - kitoje pamainoje. Lijo lietus, bet senelis vis tiek išėjo. Siuntinys buvo parneštas, o senelis sušalo ir susir-go plaučių uždegimu. Jokios medicininės pagalbos nebuvo ir po savaitės senelis mirė. Pašarvojome tame pačiame barake paskubomis iš paprastų lentų sukaltoje dėžėje. Palaidojome Novyj Gorodok beržynėlyje ir pa-statėme medinį kryžių. Taip netekome vieno mūsų šeimos nario.

Magdalena dirbo toli nuo mūsų ir jos į tėvo laidotuves neišleido. Tada ji, supykusi ant savo viršininkų, pabėgo į Lietuvą. Komendantui buvo pasakyta, kad nuskendo upėje, bet ją įskundė laiškanešė. Prasidėjo Mag-dalenos gaudynės.

Į Lietuvą ji vis tik sugrįžo ir slapstėsi pas pažįstamus. 1949 m. ją išdavė atsitiktinai atpažinęs buvęs kaimynas Aleksas Sidaras. Magdalena suėmę nuvedė į Pašulių apylinkės pirmininko Ambrazevičiaus sodybą. Ilgai tar-dė, mušė ir nuvarė į Livintų geležinkelio stotį, iš ten - į Kaišiadorių kalėji-mą, kuriame išlaikė 2 savaites, po to išvežė į Vilnių, nuteisė 3 metams ir ištremė į Krasnojarsko krašto Sovietsko rajono Beriozovkos kaimą.

Pabėgimas iš Siaurės į Lietuvą nebuvo įprastas. Nedaug kas ryžosi toki-am žygiui, bet Magdalenos sesuo Albina jau po 8 mėnesių pakartojo sesers žygį, kad nors trumpam įkvėptų laisvės oro...

Balos pasidengė plonu ledu. Ruošėmės žiemai, nors ir negalėjome žinoti, kokia ji čia būna. Į mokyklą eiti nereikėjo, nes jos nebuvo. Anksti temo. Vakarai buvo ilgi. Barakui apšviesti iš konservų dėžučių pasidarėme

□ Eugenijus Taparauskas su močiute.
Beriozovka

□ Taparauskų šeima tremtyje: stovi Albina, Marytė, Eugenijus, Magdalena, sėdi močiutė Taparauskienė su žentais ir anūke. Beriozovka

lemputes, vadinamąsias “kaplilkas”, kurios apšviesdavo baraką. Rytą pabudę pamatėme sniegą. Tiesa, jo dar buvo nedaug, bet šaltukas jau spaudė. Žieminių drabužių neturėjome, todėl stengiausi būti barake. Kūronome krosnį, prasimanydavome visokiausių žaidimų. Lauke ištisai snigo ir teko atkasinėti sniegą nuo durų, kad galima būtų išeiti. Krosnį kūronome pagal sudarytą budėjimo grafiką. Malkas atveždavo arkliais iš miško, tik reikėjo susipjauti. Šaltis buvo sausas ir siekdavo 40 laipsnių, o darbininkai neidavo į darbą, jeigu atšaldavo iki 45 laipsnių. Jiems išdavė šiltas vatines kelnės, veltinius, pirštines ir žiemesines kepurės. Dažniausiai darbininkai nušaldavo nosis, todėl ėmė nešioti ant nosies maišelius.

Sniego prisnigo virš metro, pasidarė sunku vaikščioti. Ant barako stogo buvo daug sniego, kurį reikėjo nukasti, kad neįlūžtų. Sniegą raižė dideliais gabalais ir rideno nuo stogo. Apačioje susidarydavo didžiausios sniego pusnys, tarp kurių prakasdavo praėjimą iki durų ir langų. Vaikščiojome kaip tuneliu, o mes, vaikai, tarp tų luitų pasidarydavome landas ir bunkerius. Vieną rytą taip užpustė, kad durų nepajėgė atidaryti, teko lįsti pro langą atkasti.

Darbininkai vakare sugrįždavo sušalę, šlapi. Barake išsidžiovinti buvo neįmanoma, todėl pastatė drabužių džiovyklą, į kurią vakare nunešdavo šlapius drabužius ir apavą, o anksti ryte pasiimdavo. Džiovykloje dirbo paskirtas žmogus.

Sniegas buvo gilus, todėl patys darėme slides. Senesnieji gyventojai daržus aptverdavo skaldytomis lentomis, vadinamomis “drankomis”, kurios mums buvo beveik gatavos slidės - trūko tik raiščiai.

Bėgo šalti žiemos mėnesiai. Maisto, kurį gaudavome pagal korteles, neužtekdavo. Kentėme alkį, o tai buvo sunkiausia.

1948 m. rudenį, kai sniego dar buvo nedaug, naktį pabėgo Albina. Komendantas išjojo ieškoti ir sakė, kad jeigu pagaus - nušaus, bet pagauti nepavyko, nes ji ėjo priešinga ieškotojams kryptimi. Albina per didelius vargus pasiekė Lietuvą.

Taip mes likome abu su senele. Atėjo sunkūs laikai: darbingų žmonių jau nebuvo, o maisto daavinys nedarbingiems asmenims mažesnis. Reikėjo gyventi. Močiutė už valgį skalbė, prižiūrėjo mažus vaikus, šlavė baraką...

1949 metų pavasaris - pirmas pavasaris Sibiro žemėje su šiltomis dienomis ir labai šaltomis naktimis, per kurias sniego paviršiuje susidarydavo ledo pluta. Mums, vaikams, būdavo daug džiaugsmo, kai galėjome be slidžių lakstyti, bet įlūžus išlipti buvo sunku, nes sniegas gilus ir purus.

Pavasario saulė tirpdė sniegą ir jis papildydavo Kasos upę, sukaustytą storu ledu. Prasidėjus ledonešiui, ledai grūsdavosi vienas ant kito, jų būdavo pilnos pakrantės, o patvinusi upė vaitojo ir šniokštė. Kalnų šlaitai pirmieji išlįsdavo iš po sniego. Basi lakstydavome dar šalta žeme, džiaugdamiesi pavasariu ir saule.

Prie upės kranto dar žiemą buvo pradėtas statyti karavanas. Karavanas - tai surišti medžių plauštai, sutvirtinti venas su kitu storais lynais ir sukrauti po 5 eiles 200-300 metrų ilgio rąstų. Karavano viduryje buvo statomas tikras namas. Gale stovėjo apvalus apie 20 m skersmens ratas su mediniu būgnu inkaro lynui vynioti. Didelis įtaisas su galingomis mentėmis svėrė apie 10 tonų. Karavano priekinėje dalyje stovėjo bokštelis, iš kurio buvo vadovaujama plukdant jį upe.

Karavano išplaukimas iš gyvenvietės virsdavo didele švente. Visi susirinkdavo ant upės kranto. Karavaną plukdydavo iki Jenisiejaus žiočių, o iš ten jį paimdavo atplaukę jūriniai laivai ir gabendavo medieną į užsienį.

Patvinsią upę medžiai buvo plukdomi ir nesurišti. Iš žiemą sukrautų krūvų stačiais šlaitais juos nuridendavo į upę ir ten jie plaukdavo pasroviui. Krūvoms pasibaigus, daug medžių likdavo upės pakrantėse, todėl specialios brigados eidavo upės krantais ir stumdavo juos į vandenį.

Vasaros buvo karštos. Mes, vaikai, daug maudėmės, žvejojome pasidarę meškeres, eidavome uogauti, grybauti, riešutauti. Bėgo dienos, mėnesiai...

1949 m. rudenį buvo atidarytas miško gėrybių supirkimo punktas. Nedarbingi žmonės uogavo ir grybavo ir taip užsidirbdavo pinigų. Buvo galima nusipirkti daugiau maisto. Darbininkai dirbo taigoje - pjovė mišką. Senesnieji prižiūrėjo arklius, taisė apavą, dirbo staliaus darbus.

Maždaug už 7 km statėsi nauja Šerčiankos gyvenvietė. Eiti iki jos reikėjo per taigą. 1950 m. jau kalbėjo, kad atidarys pradinę mokyklą.

Grupelė Novij Gorodok vaikų, tarp jų ir aš, rudenį pirmą kartą pravėrėme mokyklos duris. Mokykla buvo už 7 km, taigi kiekvieną dieną tekdavo nueiti ir pareiti. Nesvarbu, šalta ar lyja lietus, ar užsnigti keliai - reikėjo klampoti į mokyklą. Pamokas ruošdavome vakarais prie "kaptilkos". Tai buvo vargo metai... Klasėje mokėsi rusų vaikai ir mes, lietuviai. Nerūpestinga vaikystė pasibaigė. Pirmą kartą iš močiutės rankų gavau veltinius. Tai buvo didelis džiaugsmas, nes buvau nušalęs kojas.

Vaikų, einančių į mokyklą, vis mažėjo. Likome tik mes su Danute Čižauskaite, bet ir tai neilgam, nes jos mama sirgo džiova ir 1951 m. žiemą

mirė. Danutė liko našlaitė ir komendantas, pasodinęs ją į roges ir užklojęs kailiniais, išvežė į vaikų namus. Aš stovėjau ir verkiau, nes tai buvo draugė, su kuria galėjau pasikalbėti, su kuria būdavo drąsiau eiti per mišką, kapines. Be to, Danutė buvo labai linksma.

1951 m. žiemą ir pavasarį į Šerčianką eidavau vienas. Labiausiai bijojau, kai priartėdavau sugriuvusių barakų, už kurių ant kalno mėnulio šviesoje matėsi aukšti kapinių kryžiai. Pro juos eidavau beveik nekvpuodamas, o praėjęs pasileisdavau bėgti ir sustodavau, kai jų jau nesi-matydavo. Dar paklausydavau, ar niekas nesiveja, ir nusiraminęs žingsniuodavau toliau. Tokie buvo paskutiniai mano vargo metai.

Vasarą mus su močiute perkėlė gyventi į Šerčianką, nes mokykloje reikėjo valytojos. Mus apgyvendino mokyklos pastate. Ten buvo daug vaikų. Prasimanydavom įvairiausių žaidimų. Vasaros dienas nuo ryto iki vakaro praleisdavau lauke. Kasos upė turėjo mažą intaką, kuris vadinosi Šerčian-ka. Kaimas buvo įsikūręs ant aukštumos tarp dviejų upių. Šerčiankos vanduo buvo nepaprastai šaltas, nes tekėjo iš šaltinių.

Kaip ir anksčiau, daugiausia laiko praleisdavome prie upės. Iš rąstų pasidarę plaustus plaukdavome upe, gaudėme žuvis, taip užsidirbdami keletą rublių. Šerčiankoje jau buvo parduotuvė ir galėdavome kai ką nu-sipirkti.

Vakare, kai iš darbo parvažiuodavo darbininkai su arkliais, jodavome į ganyklas. Kiekvienas turėjome "savo" arklį ir jį prižiūrėdavome. Nepaste-bimai ateidavo ruduo ir vėl tekdavo sėstis prie knygų. Mokykla buvo arti - reikėjo tik pereiti kiemą. Mums su senele davė atskirą kambariuką ba-rake, kurio sienos buvo padarytos iš lentų. Stovėjo staliukas ir gultai su iš paklodžių susiūtais čiužiniais, prikimštais šieno, ant kurių miegodavome. Vėl artinosi žiema. Senelė jau nedarbo mokykloje - kūreno pirtį prie upės.

Laukėme artėjančių 1952-ųjų metų. Mokykloje buvo ruošiamą nau-jametinė programa. Reikėjo eglutės. Mokytoja pasiuntė mane ir Romą Grigaliūną į mišką. Pasiėmę kirvuką išėjome. Reikėjo pereiti į kitą upės krantą. Pakraščiai buvo neužšalę, nes srauniai bėgo vanduo. Suradę užšalusį ledo tiltelį, perėjome į kitą krantą, nukirtame eglutę ir tais pačiais pėdsakais ėjome namo. Romas nešė eglę ir perėjo pirmas, o man einant tiltelis lūžo ir aš atsidūriau šaltame vandenyje. Srovė nunešė mane į properšos galą, kur buvo ištisas ledas, į kurį iš visų jėgų kabinausi, nes srovėjau traukė mane po ledu. Galų gale pavyko užsikabinti už krašto ir didelių pastangų dėka išsiropšti ant ledo. Buvo labai šalta ir mano drabužiai sustingo į kaulą,

negalėjau pajudėti. Kaip tik netoliese senelė kūreno pirtį. Sušalę drabužiai trukdė greitai judėti, bet nueiti pavyko. Nusimetęs drabužius, nuėjau į garinę ir kaitinausi, kol senelė džiovino mano aprangą. Po šių maudynių net nesusirgau, tik kirvukas nuskendo, bet ir jį vėliau su draugų pagalba pavyko iš properšos ištraukti. Skendau upėje du kartus: pirmą kartą tik atvažiavęs (tada išmokau plaukti), antrą kartą, kai bandžiau perplaukti upę ir mane nunešė į seklumą.

Po senelio mirties smarkiai sirgau. Kokia liga - nežinau, bet ilgai gulėjau be sąmonės. Degė žvakės, buvo paruoštos įkapės... Nuo mirties mane išgelbėjo Borisovų šeima, kuriai iš Lietuvos prisiuntė vaistų. Po truputį pradėjau sveikti. Buvau taip nusilpęs, kad atsikėlęs iš lovos negalėjau paeiti.

Žiema buvo šalta. Dienos trumpos. Daugiausia sėdėjau prie knygų ir su slidėmis čiuožinėju nuo kalnų. Čiuoždamas nuo kalno pargriuvau ir visi, čiuožę iš paskos, sugriuvo ant manęs. Taip susilaužiau ranką, kurią paskui parištą nešiojau du mėnesius.

Didesni vaikai eidavo į mišką gaudyti kiškių. Vakare ant jų takų pastaitydavome kilpas, o ryte kartais pareidavome su laimikiu.

Taip bėgo mano vaikystės metai. Gaudavome siuntinių iš Lietuvos. Aš jau mokėjau rusiškai parašyti laiškus į Lietuvą. Prašiau, kad atsiųstų žvejybai reikalingų priemonių, ir labai džiaugiausi gavęs iš Lietuvos kabliukų ir plūdžių.

Atėjo 1953 metai. Menu, kaip mokytoja pranešė, kad mirė Stalinas ir todėl nebus pamokų. Iškabino vėliavą su juodu kaspinu, radijas grojo gedulingas melodijas. Vieni šluostėsi ašaras, kiti būriavosi kalbėdami apie būsimas permainas.

1954 m. tremtiniams buvo sušvelnintas režimas. Tetos buvo ištremtos į Beriozovką, netoli Krasnojarsko. Mes parašėme prašymą, kad galėtume nuvažiuoti pas jas. Po kelių mėnesių senelę išsikvietė komendantas ir pasakė, kad mums leidžia važiuoti į Beriozovką. Pradėjome ruošti kelionę. Reikėjo laukti atplaukiant katerio.

Atsisveikinę su draugais, susikrovę mantą į katerį, išplaukėme į Krasnojarską. Kateris mus nuplukdė iki Jarcevo, o ten laukėme reisinio garlaivio į Krasnojarską. Pusę paros prasėdėjome prieplaukoje, kol pasirodė "Majakovskis". Į Krasnojarską plaukėme 3 paras.

Abina su sunkvežimiu laukė prieplaukoje. Dar valanda, ir mes jau važiovome Beriozovkos gatve prie namo, kuriame gyveno Albina. Vėl nauja vieta, nauja aplinka.

Albina dirbo siuvykloje, siuvo darbinius drabužius, buvo ištekėjusi už esto staliaus. Magdalena gyveno kitame name, taip pat buvo ištekėjusi ir turėjo mažą dukrytę Reginą.

Rudenį pradėjau lankyti Beriozovkos mokyklos 5-ąją klasę. Buvome visi kartu, ir gyvenimas pasidarė šviesesnis. Atsirado naujų draugų, kaime buvo kino teatras, o netoliese - upė stačiais krantais.

1956 m. pavasarį, baigusį 5 klases, mane ruošėsi išvežti į Lietuvą. Žinia man buvo netikėta, sutikau ją su ašaromis akyse. Gegužės pabaigoje mudu su Albina sėdome į maršrutinį autobusą ir, su giliu liūdesiu žiūrėdamas į liekančius draugus, išvažiavau į Krasnojarsko geležinkelio stotį. Nusipirkome bilietus iki Maskvos. Traukinys vėl nešė mus į gimtinę, tik šį kartą ne gyvulinuose vagonuose, o keleivinio traukinio kupė.

Po savaitės privažiavome Maskvą ir persėdome į traukinį, važiavusį Lietuvos link. Dar para ir išlipome Vilniaus geležinkelio stotyje.

Taip po 8-erių metų tremties aš vėl atsiradau Lietuvos žemėje...

LAISVĖS KOVŲ IR KANČIŲ KELIAI BIRŽŲ KRAŠTE

Represuotų švietimo darbuotojų iš dabartinio Biržų rajono sąrašas

Andrejauskas Povilas, 36 m., Biržų gimnazijos piešimo mokytojas, jūrų skautų vytis. Represuotas 1941 m. į Rešiotų lagerį Krasnojarsko krašte, 1951 m. ištremtas į Dolgij Mosto r. 1958 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 1988 m.

Andrejauskienė-Atkočiūnaitė Emilija, 36 m., iš Biržų. 1941 m. ištremta į Veronicha, Pabrigo r., Tomsko sr., 1952 m.- į Dolgij Mosto r. 1958 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 1976 m.

Bacevičiūtė Adelė, Kuprelišchio mokytoja. Represuota 1941 m.

Balbieris Juozas, 42 m., Astravo pradžios mokykla. Priklausė šaulių, verslininkų organizacijoms. Prieš tremtį nebemokytojavo. Ištremtas 1941 06 19 (papildomu sąstatu) į Novosiolovo r., Krasnojarsko kr. 1958 m. paleistas, grįžo į Lietuvą 1959 m. Mirė 1984 m.

Balčiūnienė-Lukinskaitė Kazė, 34 m., Smaliečių pradžios mokykla. 1941 m. ištremta į Sabolinką, Pabrigo r., Tomsko st. Grįžo 1958 m.

Bieliauskienė-Figurinaite Ona, 45 m., iš Biržų. 1941 m. ištremta į Novosiolovo r., Krasnojarsko kr. Paleista.

Brazdžius Jonas, 26 m., mokytojas iš Gataučių k. Represuotas 1941 m. į Kańsko r., Rešiotų lagerį. 1951 m. tremtis. 1973 m. grįžo į Lietuvą.

Dargis Jonas, 34 m., Runikių pradžios mokykla. Šaulių būrio vadas, vadovavo jauniems ūkininkams. 1941 m. represuotas į Rešiotų lagerį, Kańsko r. 1943 m. ten ir žuvo.

Dirginčius Vincentas, 53 m., Parovėjos pradžios mokykla. 1941 m. represuotas į Krasnojarsko kr. 1942 m. ten ir žuvo.

Dirginčienė-Dikavičiūtė Michalina, Parovėjos pradžios mokykla. 1941 m. ištremta į Sabolinką, Prabigo r. 1958 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 1980 m.

Gudeika Viktoras, 30 m., Biržų švietimo skyriaus inspektorius, fizinio lavinimo mokytojas, Legailių k. 1941 m. represuotas į Rešiotų lagerį Kąnsko r. Ten ir žuvo 1942 m.

Ignasiūnas Jonas, 33 m., Latvelių pradžios mokykla. Šaulių būrio vadas, baigęs karo mokyklą, aktyvus visuomenininkas. Represuotas 1941 m. į Rešiotų lagerį Kąnsko r. Ten ir žuvo 1942 m.

Indrašūnienė Liuda, 25 m., Šileikiškio k. mokytoja. 1941 m. ištremta į Kamarovką, Pabrigo r. 1973 m. grįžo į Lietuvą.

Karalius Anupras, 51 m., Biržų gimnazijos anglų kalbos mokytojas, Bir-

žų aps. Verslininkų pirmininkas, skautų vytis, tautininkas. Suimtas 1940 04 19, nuteistas 8 metams Ypatingosios paskirties lagerio. 1941 04 19 išvežtas į Berežanų kal., Ternopolio r. (Ukraina). Žuvo 1942 12 21.

Kriščičukas Adolfas (Alfredas), 37 m., Pabiržė. 1941 m. represuotas į Rešiotų lagerį Kańsko r. Ypatingojo pasitarimo sprendimu 1943 01 20 nuleistas 10 metų. 1951 m. tremtis į Krasnojarsko kraštą.

Kriščiukienė Palmyra, Gerultiškių pradžios mokykla. Ištremta 1941 m. Grįžo į Lietuvą. Mirusi.

Kuprys Aleksandras, 29 m., Biržų švietimo skyriaus inspektorius. Represuotas 1941 m. į Rešiotų lagerį Kąnsko r. Ypatingojo pasitarimo sprendimu 1943 01 02 nuteistas 8 metams. 1949 m. tremtis Krasnojarsko kr. 1957 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 1993 m.

Kuprienė-Aleksandravičiūtė Adelaida, 21 m., Biržų pradžios mokykla. Represuota 1941 m. 1957 m. grįžo į Lietuvą.

Kutra Jurgis, 50 m., Biržų gimnazijos lietuvių kalbos mokytojas, vicedirektorius. Represuotas 1941 m. į Norilsko lagerį Krasnojarsko kr. Žuvo 1943 m.

Lanskaronskis Petras, 38 m., Lebeniškių pradžios mokykla. Priklausė Saulių organizacijai. Represuotas 1941 m. Ypatingojo pasitarimo sprendimu 1943 01 13 nuteistas 10 metų. 1950 m. išvežtas į Pečianlagą, Karagandos sr. Tremtis į Novosibirsko sr. Paleistas 1958 m. Į Lietuvą grįžo 1963 m., bet vėl išvyko pas žmoną į Tomską, kur 1947 m. mirė. Perlaidotas Visagine, kur gyvena žmona.

Lanskaronskienė Bronė, 28 m., Lebeniškių pradžios mokykla. 1941 m. ištremta į Kamarovką, Pabrigo r. Grįžo į Lietuvą.

Lukštaraupis Jonas, 43 m., Grumšlių pradžios mokykla. Suimtas 1941 07 12, kalintas Panevėžyje, išvežtas į Sol Ilecko kalėjimą. 1950 m. grįžo į Lietuvą. Mirė Rokiškio r.

Macaitis Povilas, 20 m., mokytojas iš Vabalninko mstl. 1941 m. išvežtas į Vorkutos lagerį. Nuteistas 15 metų lagerio ir 5 metų tremties. 1952 m. grįžo į Lietuvą.

Morkvėnas Jonas, 37 m., Kuprelišio pradžios mokykla. 1941 m. ištremtas į Kamarovką, Parbigo r. Persikėlė į Tomską. Paleistas 1957 m. 1990 m. grįžo į Lietuvą. Miręs, palaidotas Šiauliuose.

Morkvėnienė-Banevičiūtė Adelė, 37 m., Kuprelišio pradžios mokykla. 1941 m. ištremta į Kamarovką, Parbigo r. Persikėlė į Tomską. 1957 m. paleista. Grįžo į Lietuvą. Mirusi.

Namajūnienė Ona, 31 m., Medeikių pradžios mokykla. 1941 m. ištremta į Kamarovką, Parbigo r. 1957 m. grįžo į Lietuvą. Gyvena Anykščiuose.

Obakevičius Otonas, 31 m., mokytojas iš Vabalninko mstl. 1941 m. suimtas. Išvežtas į Rešiotų lagerį Kansko r. Ypatingojo pasitarimo sprendimu nuteistas 10 metų. 1951 m. ištremtas į Chindičetą, Dolgij Mosto r., Krasnojarsko kr. 1957 m. paleistas, 1960 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 1984 m.

Obakavičienė-Zlatkutė Veronika, 26 m., mokytoja iš Vabalninko mstl. 1941 m. ištremta į Novaja Burka k., Parbigo r., paskui į Chindičetą, Dolgij Mosto r. Paleista 1957 m. 1967 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 1988 m.

Pipynė Mykolas, 60 m., mokytojas iš Judžionių k. 1941 m. ištremtas į Rešiotus. Ypatingojo pasitarimo sprendimu 1942 09 12 nuteistas sušaudyti. Nuosprendis įvykdytas.

Pipynienė Emilija, 45 m., mokytoja iš Juodžionių k. 1941 m. tremtis į Vysokij Jarą, Parbigo raj. Ten ir žuvo 1944 m.

Raksnienė Jadvyga, 30 m., mokytoja iš Biržų. 1941 m. ištremta į Parbigo r., vėliau Krasnojarsko kr. Paleista 1958 m. Grįžo į Lietuvą 1967 m.

Skeberdienė Juzefa, 31 m., mokytoja iš Pabiržės. 1941 ištremta į Čajos r., Tomsco sr. Paleista 1957 m. Grįžo į Lietuvą.

Sukauskienė-Brazauskaitė Emilija, 41 m., mokytoja iš Radviliškio. 1941 m. ištremta į Svetlaja Griva, Parbigo r. 1948 m. pabėgo, buvo suimta, išvežta į lagerį Tomsco sr. Ten ir žuvo 1951 m.

Smailys Stasys, 34 m., Geidžiūnų pradžios mokykla. 1941 m. įkalintas Rešiotų lageryje, Kansko r. Grįžo į Lietuvą. Mirė 1967 m., palaidotas Romainių kapinėse.

Smailienė Valė, 32 m., Geidžiūnų pradžios mokykla. 1941 m. ištremta į Kamarovką, Parbigo r. Ten ir žuvo 1947 m. Palaidota Voronichos kapinėse.

Stukas Pranas, 42 m., mokytojas iš Biržų m. 1941 m. įkalintas Rešiotų lageryje, Kansko r. Ten ir žuvo 1944 m.

Šlika Alfredas, 39 m., mokytojas iš Biržų, aktyvus visuomenininkas. 1941 m. įkalintas Rešiotų lageryje, Kansko r. Ten ir žuvo 1944 m.

Tautkevičienė Pranciška, 30 m., mokytoja iš Buginių k. 1941 m. ištremta į Sobolinką, Parbigo r.

Timukas Eduardas, 36 m., mokytojas iš Pabiržės mstl. 1941 m. įkalintas Rešiotų lageryje, Kansko r. Ypatingojo pasitarimo nuteistas 10 metų.

1950 m. ištremtas į Krasnojarsko kr. Paleistas 1957 m.

Timukienė Olga, 36 m., mokytoja iš Bliūdžiu k. 1941 m. ištremta į Sabolinką, Parbigo r. Persikėlė į Krasnojarsko kr. Paleista 1957 m.

Timukas Povilas, 32 m., mokytojas iš Biržų m. Suimtas 1940 10 05. Kalintas Panevėžyje. 1941 09 06 atvežtas į Sol Ilecko kalėjimą. 1941 11 14 nuteistas sušaudyti. Žuvo.

Varanauskas Antanas, 40 m., mokytojas iš Papilės. 1941 m. savanoriškai atvažiavo pas šeimą į Rešiotų lagerį. Tremtis Karagandos sr. 1964 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 1967 m.

Varanauskienė-Milčiūtė Ona, 27 m., mokytojavo Papilėje ir Geidžiūnuose. 1941 m. ištremta į Tomsco sr. Persikėlė į Abakano r. Paleista 1957 m. Grįžo į Lietuvą 1964 m.

Vilimas, mokytojas iš Putelių k. Nužudytas sovietinių aktyvistų 1941 m. prie Rokiškio.

Verkėtis Augustinas, 48 m., Biržų švietimo skyriaus inspektorius. 1941 m. ištremtas į Kolomenskaja Gryva, Čajaus r. Ten ir žuvo 1943 m.

Verkėtienė-Sasnauskaitė Joana, 34 m., Biržų gimnazijos darbų mokytoja. 1941 m. ištremta į Komenskaja Gryva, Čajos r. 1949 m. perkelta į Tomsco sr., 1952 m. - į Egraiską, Krivašejino r. 1956 m. grįžo į Lietuvą.

Zovienė-Kublinkaitė Bronė, 25 m., Biržų gimnazijos raštvedė. 1941 m. ištremta į Parbigo r. 1958 m. paleista. Grįžo į Lietuvą. Gyvena Tauragėje.

Vosylius Juozas, Biržų gimnazijos direktorius, lotynų kalbos mokytojas. Ištremtas 1941 m. Grįžo į Lietuvą. Mirė Vilniuje.

Mališauskas Jonas, Biržų pradžios mokyklos mokytojas. Ištremtas iš Lukiškių kalėjimo 1945 m. pavasarį. Mirė 1945 m. žiemą Egvekinot lageryje (Kryžiaus įlanka, netoli Beringo sąsiaurio).

Paliulionis Vytautas, Biržų darbo jaunimo mokyklos direktorius.

Einorytė Janina, Šukionių pradžios mokykla. Ištremta 1941 m. Grįžo.

Jaudzemaitė-Tautkienė Romualda, Gataučių pradžios mokykla. Ištremta 1948 m. Grįžo 1972 m., gyvena Mažeikiuose.

Lakubonytė-Ločerienė Aldona, 22 m., Papilio pradinė klasių mokytoja. Ištremta 1948 m. Grįžo 1958 m., gyvena Panevėžyje.

Kučinskas Krisius, Papilio vidurinės mokyklos matematikos mokytojas. Ištremtas 1949 m.

Klasčius Romualdas, Papilio progimnazijos direktorius. Išstremtas 1948 m. Mirė 1984 m.

Klasčiuvienė Stefanija, Papilio progimnazija. Išstremta 1948 m. Grįžo, gyvena Panevėžyje.

Volebikas Kostas, Papilio vid. mokykla. Buvęs atsargos jaunesnysis leitenantas. Išstremtas 1949 m. Grįžo. Mirė Lietuvoje.

Balčiūnaitė-Motiejūnienė Elzė, Kučgalio pradžios mokykla. Išstremta 1948 m. Grįžo.

Vištartienė Scholastika, Papilio vid. mokykla. Pabėgusi iš tremties, dirbo šioje mokykloje. Greitai iš čia išvyko. Tolimesnis likimas nežinomas.

Žinias surinko Aldona Černiauskienė-Karaliūtė

Rachelė Varabauskaitė-Marcikonienė

TOKS BUVO GYVENIMAS

Mes tada gyvenome dabartiniame Pasvalio rajone, Berčiūnų kaime. Biržų kalėjimo vadavime dalyvavo ir mano brolis Domas Varabauskas. Po išvadavimo jis atsivedė pas mus 4 žmonės, ne vietinius. Tai buvo Jonas Kalkis (sušaudytas), Mykolas Skaringa, o dar dviejų pavardžių nebeprisimenau. Pas mus jie išbuvo 3 paras ir išsikalbėjo su mano vyru, kuris irgi slapstėsi namuose. Tada vyras du nuvedė į Vaškus, o kitus du - į Pakruojos rajono Žvirblonių kaimą. Ėjo naktimis, per Mūšos upę kėlėsi keltu.

Aš gyvenau Vaškų vls., Paislikio vnk. Tada vyras su Kalkių pasiliko pas mane. Čia abu išgyveno pusę metų. Pavasarį, balandžio mėn., gyventi pasidarė nesaugu, nes mane pradėjo tardyti, vis klausinėjo, kur vyras ir tėvas. Tėvas, Lietuvos savanoris, buvo gavęs žemės. Kai mane iškviisdavo tardyti, juos, apsigobusius skarelėmis ir apsirengusius moteriškais rūbais, palikdavau kambaryje, nes slėptis rūsyje vieniems buvo pavojinga. Dukrytė tuomet buvo vos dviejų metų, ją išsivežė mama.

Kartą apsupo stribai, o abu vyrai - viduje. Kalkis pasakė, kad gyvas

nepasiduos (jis turėjo ginklą), bet, nenorėdamas pirmas panikos kelti, užlipo ant krosnies ir kamputyje užsidengė skudurais - gal dar kaip nors išsisuks. Ten kaip tik ir netikrino. Mano vyras palindo po lova, bet ir ten nežiūrėjo, nes aš pradėjau keikti vyrą, pasakoti, kad man vienai labai sunku, kad geriau jis būtų ėjęs į armiją. Sakiau, jog Biržuose turime giminių komunistų, kurie gerai žino, kad jokių santykių su vyru nepalaikau, net nežinau, kur jis yra. Tai išgirdę sribai greitai išėjo.

Pradėjo lankytis kaimynė. Tada mano vyras išėjo pas mamą, o Kalkis - į Šukionių kaimą pas Valuntą, kurio žmona irgi prisilaikė pas mane. Vėliau žmona jį išdavė. Kalkį sušaudė, o jo žmona Vabalninko Pranevičiūtė ištekdėjo už ruso...

Moteris, valydavusi sribų patalpas, nugirdo, jog mane areštuos, man pranešė ir naktį nuvedė pas gerus žmones. Vėliau brolis, nuėjęs į namus pasižiūrėti, rado išdaužytus langus, papjautas kiaules, viską išdraskyta ir išvogta.

Pabėgau į savo tėviškę, slapščiausi pas tetą, tapau "merga su vaiku". Eidavau pakiemiais austi.

1947 m. legalizavosi vyras. Šautuvo nenunešė, nes sakė, jog slapstėsi vienas, miške nebuvo. Grįžti į savo namus negalėjome, todėl apsigyvenome paliktuose be šeimininko namuose. Vyrą dažnai kviesdavo į tardymus, norėjo, kad šis ką nors pasakytų. Kovo mėnesį jį, apsivilkusį tik apatiniais drabužiais, išsivedė į kiemą ir pastatė prie sienos šovė. Šovė Maksimenko, dabar gyvenantis Biržuose. Vyras parkrito, bet manęs neišleido į lauką. Sakė: "Sušals, tada pasiimsi".

Gyvenant Berčiūnuose vyrą dažnai išsiveždavo į tardymus. Reikėdavo vežti alaus, lašinių, kad paleistų. Paskui lašiniai jau nebetiko - reikėdavo dešrų. Tardydavo Maksimenko, Baronas (dabar gyvena Biržuose), Žvyne, Kruopis (Krinčino r.). Tardymai vyko Krinčine.

1949 m., tuojau po Naujųjų metų, brolis atnešė audeklų, kad pasiūtume 14 treningų ir kelnų partizanams Vasario 16-ajai apsirengti. Gyvenome tada Ruopiškių k., Pasvalio r. Mano vyras buvo siuvėjas. Pasiūtus rūbus pasiimdavo patys partizanai arba išveždavo brolis. Kartu su kaimyne siūdavome ir lopydavome partizanams rūbus, skalbdavome juos, bet nelabai daug galėdavau padžiauti, nes turėjau tik vieną vyrą, o kaimynė neturėjo visai. Taigi negalėjome džiovinti daug vyriškų rūbų.

Kartą atėjo keturi partizanai. Juos pavalgydinau. Staiga pastebėjome ateinančius sribus. Mano vyras nerūkė, o troba buvo labai prirūkyta. Partizanai išbėgo į netoliese buvusį miškelį, o aš papyliau ant krosnies taukų ir uždegiau. Prirūko dūmų ir degėsių kvapas užgožė rūkalų kvapą. Atidariau visas duris, kad prasivėdintų.

Iškūrenome pirtį partizanams išsimaudyti. Jiems besimaudant atvažiavo sribai. Partizanai išbėgo pas kaimynus į tvartą, kuriame buvo slėptuvė. Aš, pridėjusi garo, ėmiau maudytis, o vyras saugojo pirtį. Sribai įsiveržė į pirtį, patikrino ir nieko neradę išrūko.

Turėjau dukrelę, kuriai buvo tik šešeri. Jai girdint visus ginkluotus vyrus vadinome sribais. Kaimynė turėjo arklį, vardu Puksis. Sribams užėjus, siūsdavau dukrelę pas kaimynę, kad pasakytų: „Puksis nori gerti“. Kartą ją klausinėjo, ar neatvažiuoja ginkluoti vyrai, bet mergaitė atsakė, kad užaina ar užvažiuoja tik sribiteliai, o daugiau niekas. Dukrelė manęs dažnai klausdavo, kodėl tie sribai tokie keisti ir vieni kitų bijo...

Kartą partizanai grįžo iš žygio labai pavargę, sukrito ant grindų ir guli, nes daugiau nebeturi jėgų eiti. Tada mes su dukrele išėjome pas kaimynus, o vyras - į krūmus. Namus uždarėme lyg nieko nebūtų. Sribai, važiaavę pro šalį, pamatė, jog nieko nėra, ir nuvažiavo.

Kitoje pusėje gyveno komunistuojantys kaimynai, kurių reikėjo labai saugotis. Pasidarė nebesaugu, todėl 1949 m. persikėlėme gyventi į Gaižiūnus ir apsigyvenome name, kuriame gyveno viena likusi neišstremta 80 metų senutė. Prižiūrėjome senutę, pasiėmėme fondinės žemės, bet netrukus apie mus sužinojo ir vėl nebegalėjome ramiai gyventi.

1951 m. parvažiavome į Biržus, bet mane dar ilgai tardydavo, ieškodavo tėvo, nors jis mirė dar 1937 m. Visus tėvo dokumentus ir savanorio medalį jau buvo pagrobę anksčiau ir, nušovę Joną Žitkevičių, jam prikabinę. Tai buvo apie 1949 metus ir tai padarė rusų kareiviai.

Žitkevičiaus namus, kuriuose slėpėsi partizanai Armonas ir Gaidelionis, sudegino sribas Leonas Baronas. Armoną nušovė, nes jis šoko per langą, o Gaidelionis pasiliko viduje, bet, pradėjęs dusti nuo dūmų, šoko bėgti. Parkritęs, bet nesužeistas pasisuko su automatu ir nušovė kelis sribus. Paskui, pagrobęs arklį, pabėgo. Baronas, uždegęs šiaudų kūlį, padeginėjo visus namus.

Tėvo mirties dokumentų nebuvo ir negalėjau įrodyti, jog jis miręs. Be-

veik dvejus metus mane tardė, paskui nustojo, bet ėmė persekioti vaikus: kad eina į bažnyčią, kad blogai moka rusų kalbą, kad nestoja į komjaunimą. Tai darė mokytoja Kairienė.

Nesaldus ir kupinas pavojų buvo mūsų gyvenimas, bet, jei reikėtų gyventi iš naujo - nugyventume taip pat...

Užrašė Erena Aukštuolienė

Pasakoja Povilas Stakionis, Pajunkiškio k. gyventojas, buvęs politinis kalinys

1940 m. baigiau Parovėjos pradžios mokyklą. Pirmasis prisiminimas iš ano meto - rusų tankai, važiavę vieškelio pro Parovėją į Biržus ir iš paskos žygiuojanti kariuomenė. Kareiviai dulkini, apskurę, kojas apsvynioję "abmotkėmis". 1941 m. prasidėjo represijos. Buvo išvežta ir mūsų mokytoja Dirginčienė.

Birželio mėnesį prasidėjo karas. Vokiečiai į Biržus atėjo birželio 29 dieną. Miestas nenukentėjo. Mes vokiečius laikėme išvaduotojais, bet nusivylėme ir šiuo okupantu. Biržų žydams pavojus atėjo pirmiesiems: visi buvo sušaudyti Pakamponių krūmuose. Parovėjos k. suėmė 8 vyrus - keturis sušaudė, keturis išvežė į Vokietiją. Vienintelis Kostas Dagys grįžo iškankintas, neįtikėtinais sulysęs (svėrė 32 kg).

1944 m. liepos 31 d. į Biržus grįžo rusai. Nesutikę pasipriešinimo, prisigėrė ir buvo vokiečių vėl užpulti. Mūšis truko 9 dienas. Buvo sudegintas visas Biržų miesto centras, Parovėjos ir kiti kaimai. Rugsėjo mėnesį rusai užėmė beveik visą Biržų apskritį ir paskelbė mobilizaciją. Daug vyrų, tarnavusių Nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje, nenorėjo stoti į okupacinę. Frontui praėjus, mėtėsi daugybė ginklų: šautuvų, granatų ir net kulkosvaidžių.

Aš ir mano bendražygiai iš Vinkšninių, Parovėjos, Žirgeliškio kaimų nėjome į rusų kariuomenę ir susibūrėme į Patabūnės atsargos partizanų būrį. Į būrį įstojo: aš, Povilas Stakionis, broliai Kostas ir Jonas Variakojai iš Žirgeliškio, Petras Tatoris, Petras Balčiūnas, Tamulėnas, Jonas Rumė, Jonas Ruplėnas, Kostas Viederis ir dar vienas Tamulėnas iš Parovėjos. Apšaudydavome skrebų ir kariuomenės kolonas, važiuojančias Vinkšninių-

Papilio vieškeliu. Daugiausia naudodavomės užtvinusia upe, buvusią už kokių 150 m nuo kelio. Kulkosvaidžio serijos juos pasiekdavo, o jie mums nieko negalėjo padaryti, nes upė patvinusi ir į Tabūno pirtelę jie negalėjo pakliūti. Maistu ir ginklais aprūpindavome kitų būrių partizanus, kurie buvo mažiau ginkluoti.

Mano motina Darata Stakionienė turėjo vaistinėje pažįstamą, todėl gaudavo vaistų, tvarsliaivos, atnešdavo žinių apie kariuomenės judėjimą Biržuose. Ryšininkais buvo Jokūbas Gelažnykas, Vilius Viederis ir girininkas Viederis iš Marmakiškio. Operatyvią ini'ormaeiją perduodavo Petras Skerbedis, pranešdamas, kuria kryptimi juda kariuomenė, kad mes spėtume pasitraukti.

1945 m. liepos 16 d. 12 val. Pati šienapjūtė. Šiuo metu ir skrebai mažiau lankėsi. Partizanai, paslėpę ginklus, šienavo. Po naktinio žygio iki pietų šienavau ir aš, o paskui atsiguliau po obelimi pogulio. Piemenukui liepia saugoti. Jis taip pat užsnūdo. Motina buvo Biržuose. Taip miegantį mane ir užklupo sribai. Surišo rankas, pradėjo mušti, klausinėti, kur partizanai, kur ginklai. Visko išsigyniau. Tarp įgulos karių buvo įgaliotinis-vertėjas Kukelka iš Devynbalsių. Jis mane labai žiauriai mušė, paskui spyrė į ausį, kuria nuo to laiko nebegirdžiu. Mane, aštuoniolikmetį jaunuolį, 30 ginkluotų kareivių vežė į Biržus, o sugedus mašinai, varė pėsčiomis. Motina,ėjusi iš turgaus namo, pamatė mane, varomą kareivių, bet neišsidavė, nepradėjo verkti. Sutikome ir Parovėjos mokytoją, kuri iš tolo linktelėjo galva. Einant turgaus aikšte, mačiau suguldytus 22 partizanus, tarp jų ir vieną moterį. Kareiviai sustabdė mane prie jų, bet aš nė vieno nepažinojau.

Atvarė į Biržų gimnazijos rūšį, buvusią sporto salę, kurioje buvo apie 100 žmonių. Žmonės, žiauriai sumušti, dejavo, o vienas buvo jau miręs.

Į tardymą kviesdavo į priešais stovintį namą, taip pat mokyklą. Koridoriuje buvo pridėta beržinių pagalių, kokio pusanthro metro ilgio, kuriais mušdavo žmones. Azijietiškos išvaizdos žmogus sėdėjo tardymo kabinete, vertėjavo Kukelka. Jie reikalavo išduoti vyrus, bunkerius, ginklus. Aš gyniausi, sakiau, jog mane suėmė namuose ir aš niekur nebuvau, niekur nepriklausau. Tada pradėjo mušti beržiniu pagaliu ir sulaužė 3 šonkaulius bei išnėrė petį. Kankino kokias 6 valandas. Prarasdavau sąmonę ir vėl atsigaudavau, apipildavo vandeniu... Galų gale sakau: "Rašykit, ką norit, tik palikit gyvą". Ką parašė - nežinau, nes nemokėjau rusiškai, o vertėjas Ku-

kelka mokėjo ne ką geriau. Pasirašiau kaire ranka, nes dešinė buvo sulaužyta (vėliau teisme savo parašo atsisakiau). Paskui mane vėl įmetė į rūšį. Rytą kareiviai liepė pažadinti mane, Bronių Prunskūną iš Pabiržės, Vincą Vėjinį ir Joną Viederį iš Parovėjos ir išnešti mirusius. Vieną išnešėme ir ėmėme kasti duobes ten, kur karo metu buvo apkasai. Paskui kareiviai atnešė antrą lavoną. Vienas jų buvo kilęs iš Gervėniškio, kitas, kurio du sūnūs buvo partizanai, iš Štakirių. Juos palaidojome negiliai, nes gilios duobės nepajėgėme iškasti. Aš dirbau viena ranka. Skrebai biržiečiai tėvas ir sūnus, neseniai kaimynystėje pas Zablocką piemenavęs, mus saugojo. Po penkių dienų išvarė į Biržų kalėjimą, kuriame miegojome stati, nes buvo labai ankšta. Mus pralaidė 10 dienų. Paskui mane, Vincą Vėjinį, Petrą Tamulėną, girininką Viederį, Joną Viederį, Prunskūną, kažkokį senuką, buvusį Biržų policininką, ir daugelį kitų susodino į siaurojo geležinkelio gyvulinį vagoną ir nuvežė į Panevėžio kalėjimą. Iš ten - į Lukiškes, o 1945 m. lapkričio mėn. - į Vorkutą. Iš važiavusiųjų kartu dabar gyvas tik Vincas Vėjinis.

Po metų buvau teisiamas pagal 58 str.1a, 58-11 str., 58-17 str. Tai reiškė tėvynės išdavystę, ginkluotą pasipriešinimą ir ryšį su užsieniu. Man skyrė 25-erius metus. Per metus, kurie jau praėjo iki teismo, buvau kai ką sužinojęs. Mat papasakojau gudriems vyrams, jog protokolą esu pasirašęs kaire ranka. Jie patarė parašo atsisakyti. Be to, suimant man nebuvo suėję 18 metų, todėl 25 metų bausmės negalėjo taikyti. Gavau 7 metus kalėjimo ir tremtį iki gyvos galvos. Triskart bėgau iš lagerio, bet vis nesėkmingai.

Intos lageryje susirgau dizenterija ir mirtis atrodė neišvengiama. Kartą, vargais negalais išėjęs iš barako, radau iš kasyklų tekančią vandenį. Pagalvojau, prisigersiu šalto vandens ir mirsiu, bet netikėtai pasijutau geriau, atgavau jėgas. Paskui išvežė į ligoninę, kurioje sutikau Savicką, buvusį prezidento Smetonos personalinį gydytoją, kilusį iš Biržų. Jis buvo teistas 25-eriems metams, bet, kaip geras specialistas, pakliuvo į lagerio ligoninę.

1962 m. mane reabilitavo ir galėjau grįžti į Lietuvą, bet dar pasilikau. Atvažiuodavau į Biržus atostogauti. Visi užgauliojo, vadino banditu... Į Komiją atvažiavo mama ir išgyveno 7 metus. 1993 m. sugrįžome į Lietuvą, į Šakių rajoną, ten ji ir mirė...

Pasakojimą užrašė Biržų gimnazijos humanitarinės klasės mokiniai

PASAKOJIMAS APIE JONĄ ŠILĖNĄ

Gimė 1914 m. Likėnuose, Biržų r. Partizanavo Alfonso Antanaičio būryje.

Savo veiklą pradėjo jau vokiečių okupacijos metais. Su buvusiu Lietuvos kariuomenės puskarininkiu Zubausku, tuo metu gyvenusiu prie Papičio, dviračiais vežiojo ir platino atsišaukimus, kad jaunimas nestotų į vokiečių armiją.

Karo metu, kaip dauguma ūkininkų, su arkliu ir vežimu buvo išvarytas dirbti, todėl turėjo dokumentus.

Ūkyje gyveno vokiečių laikais iš Rusijos evakuoti rusai. Šilėnas su žmona išvažiavo į Ažuolpamūšio plytinę ir ten dirbo. Paskui visus plytinės darbuotojus iškviatė į komisiją. Kadangi jis nepasirodė, milicija ėmė jo ieškoti. O jis įlindo į plytų degimo krosnį ir pasislėpė. Tačiau taip ilgiau slapstytis buvo nebeįmanoma. Taigi jis išėjo į mišką, į Antanaičio būrį.

Antanaičio būrys pradėjo veikti tik sugrįžus rusams ir vienoje pirmųjų operacijų Likėnuose likvidavo aktyvią komjaunuolę. Po laidotuvių iš kulkosvaidžių buvo apšaudyti Šilėno namai, bet, laimei, nieko pikto nepadarė.

Antanaičio būrys dalyvavo Joniškėlio kautynėse, o žiemai išsikasė apkasus. Būryje buvo apie 70 žmonių, turėjo ginklų, granatų ir 4 kulkosvaidžius. Rusams užpuolus Lepšinės miškus, žuvo 16 žmonių. Po to puolė juos. Išsilaikė iki nakties, o paskui patys išėjo į Lepšinės miškus, nes tenai kova jau buvo pasibaigusi. Po to persikėlė į Panevėžio girią. Kadangi dideliais būriais žiemą sunku išsilaikyti, grįžė į Pabiržės girelę susiskaldę būreliais po 4-5 žmones. Šilėnas vadovavo Krinčino grupei. Joniškėlio grupės vadas buvo Pažemeckas, Gulbinų - Morkvėnas. Gulbinų grupę netrukus išdavė, ir partizanai, negalėdami išsigelbėti, susisprogdino.

Šilėno žmona buvo ryšininkė, slėpėsi Joniškėlio klebonijoje, o iškilus grėsmei persikėlė į Skrebotišchio vienuolyno ūkį. Kartą vėlyvą rudenį jai teko perbristi Mūšos upę, po šitoji susirgo ir mirė. Palaidota Skrebotišchio (Pasvalio r.) kapinėse.

Šilėno grupėje buvo penkiese. Vasarą, per šv. Petrą (birželio 29) du jo grupės partizanai išėjo aplankyti namiškių. Stribai juos pastebėjo ir nušovė Pajiešmenių stotyje. Likusieji grupės dalyviai patraukė Latvijos link.

Tylinavos kaime apsistojus ūkininko daržinėje, matyt, kažkas išdavė, nes pradėjo supti Rygos įgulos kariuomenė su sribais. Bandžiusieji bėgti buvo nušauti, nes rusai šaudė iš kitos daržinės. Šilėnas atplėšė daržinės lentas, šliaužte nušliaužė į jonus ir su sužeista ranka išėjo į Biržų girią. Ten, patekęs į Tupėno vadovaujamą būrį, pasiprašė prieglobsčio. Kitą dieną su grupe išėjo ieškoti savųjų. Užėjo pas ūkininką, o tenai iš vakaro būta siautimo. Naktį netyčia užėjo ant po siautimo besiilsinčių rusų, su kuriais truputį susišaudė pabėgo. Sugrįžo atgal.

Vieno iš grupės žmona slapstėsi Sodeliškio kaime ir du partizanai išėjo pas ją, o tuo tarpu atėjo rusai iš Butautų dvaro. Rusus paėmė, nes jie apilėšinėjo žmones. Vieną nušovė, o kitas metė granatą, bet ji nesprogo. Įvyko kautynės, vienam iš mūsų peršovė šlaunį, Juozaitis žuvo. Sužeistąjį nuvežė į Kirdonių kaimą pas Roženą. Atvežtas iš Biržų gydytojas išgelbėti jo jau negalėjo. Partizanas mirė bunkeryje. Šilėnas liko vienas. Ignatonių kaime, Mūšos upės saloje, ledų grūsties plyšyje prisinešęs šieno įsirengė bunkerį žiemai. Išeidavo pas aplinkinius ūkininkus pavalgyti ir pasišildyti. Kartą būnant pas ūkininką Vytuolį užvažiavo milicija. Palikęs šautuvą šieno, bėgo per lauką. Stribai šaudydami vijosi, bet nepataikė. Šilėnas laimingai pabėgo, tačiau suėmė Vytuolį ir Šilėno brolių. Tada jis ir nutarė legalizuotis, kad be reikalo nekenėtų kiti žmonės.

Krinčino milicijoje dirbo vaikystės draugas. Brolis, su juo atvažiavęs, paėmė Šilėną iš ledo bunkerio ir nuvežė į Krinčiną. 1946 m. Šilėnas legalizavosi. Paleido iš karto, tik nebuvo kur gyventi. Viena pažįstama mergaitė dirbo kariniame komisariate. Ji už pinigus ir maisto produktus padarė karinį bilietą. Biržuose su Krinčino pasų stalo viršininko pažyma išsiėmė pasą ir išvažiavo į Vilnių. Pasą gavo tik trims mėnesiams, nes neturėjo gimimo liudijimo.

Vilniuje per pažintis įsidarbino Švietimo skyriuje ūkvedžiu, paskui kurč-nebylių mokykloje. Apsivedė su kita. Bet vis tiek kas trys mėnesiai reikėjo pratesti pasą. Žmonos sesuo gyveno Klaipėdoje, ir jie buvo šiek tiek "raudoni". Tada Šilėnas išvažiavo į Klaipėdą, ten bandydamas susirasti gimimo liudijimą. MGB rado jį, bet ne visai atitinka pavardė. Paskui Šilėnas apsigyveno Bartininkų kaime (netoli Klaipėdos) ir įsidarbino šaltkalviu MSV. Atvažiavus iš Kaliningrado statybininkams statyti vandentiekio bokšto, įsidarbino pas juos, bet dėl buto vėl pateko MGB nemalonėn. Jį išgel-

bėjo inžinierius, perkėlęs dirbti į kitą vietą sandėlininku. Iš ten su statybine brigada keliavo po Latviją, Estiją, Baltarusiją, Stavropolį, Kalmukiją ir taip išliko nesuimtas. Rygoje galiausiai gavo gimimo liudijimą dviem pavardėmis Stakušas-Šilėnas.

Taip ir liko dvi pavardės...

Užrašė Erena Aukštuoliene

Jurgis Skeberdis

PRISIMINIMAI IŠ PARTIZANAVIMO LAIKŲ

1944 m. liepos mėn. praėjus frontui, ginklų mėtėsi visur, ir mes pradėjome juos rinkti ir slėpti, visai negalvodami, kad jų netrukus prireiks.

Rugsėjo 6 d. gavome šaukimus į kariuomenę. Susirinkome visi kaimo jaunuoliai ir tarėmės, kas daryti. Vieni siūlė eiti, kiti - dar palaukti ir žiūrėti, kas bus toliau. Mūsų kaime buvo apsistoję daug rusų. Jau tada jie kalbėjo: jeigu neisit - gaudys. O nuėjus į komisiją, šlavė kaip su šluota - tik kurčius ir raišus paliko. Taip ir patekome į kariuomenę.

Nuvežė į Vilnių, iš ten - į rytus, kol pasiekėme Jarcevo stotį. Čia išlaidino ir nuvarė miško link. Šiame miške ir apgyvendino, suskirstė į būrius ir kuopas. Čia išbuvome iki lapkričio pradžios. Tada atvežė į Pabradę ir apgyvendino lenkų kariuomenės arklidėse. Tėvai pradėjo lankyti savuosius, o mes iš jų sužinojome, kad Lietuvoje organizuojami partizanų būriai. Iš vieno žmogelio gavome žemėlapių ir mes keturiose, visi iš vieno krašto, nutarėme bėgti.

Pasitaikė šviesios mėnesienos naktys. Eidavome naktimis, o dienomis pas žmones ilsėdavomės. Pagal žemėlapių nustatėme tiesiausią kryptį. Naktį orientuodavomės pagal vėją ir mėnulį, o jeigu būdavo neaišku, klausdavome kelio pas gyventojus. Miestus ir miestelius aplenkdavome. Vieną vakarą susitikome su partizanais, kurie mus pravedė pro Alantos miestelį ir nusakė tiesiausią kelią. Taip be didesnių nuotykių per šešias naktis pasiekėme gimtuosius Biržus, Kilučių kaimą. Išsiskyrėme sutarę susitikti po savaitės.

Parėjęs į namus, persirengiau švariais civiliais drabužiais, sočiai pavalgiau vakarienę ir su tėvukais nutarėme, jog namuose pasilikti pavojinga. Tada nuėjome pas mano dėdę, pas kurį sutikau partizaną V.Januševičių, partizanų išlaisvintą iš Biržų kalėjimo (kartu su 70 kalinių).

Apsiginklavome ir tą pačią naktį išėjome į Šilus, kur buvo apsistojęs Šilų partizanų būrys. Vadas - Bronius Žilinskas (partizanus vadinsiu vardais, nes slapyvardžių nebeprisimenu), jo padėjėjas - Jonas Plepys.

1945 m. žiemą, kol nebuvo sniego, gyvenome miške. Pasnigus į mišką pradėjo važiuoti žmonės kirsti malkų ir dideliame būriui buvo sunku išvengti "blogų akių". Skirstėmės į mažesnius būrelius, išsikasėme bunkerius, kad galėtume praleisti žiemą. Mes, 5 žmonių grupelė, išsikasėme bunkerį ir jame peržiemojome. Sutarėme vietą ir slaptažodį. Kiti partizanai gyveno legaliai ir buvo įsirašę į miško ruošos darbus. Sausio mėnesį juos sušaukė į Biržų miškų ūkį pratęsti pažymas, bet į namus nebegrižo: visus surinkę išvežė į Vilnių.

1945 m. susirinkome paminėti Vasario 16-osios. Gavę vėliavą, iškėlėme ją prie vieškelio. Pasislėpę laukėme, gal kas atvažiuos jos paimti. Vėliava plevėsavo iki vakaro. Sugiedoję Tautos himną, nuleidome patys.

Žiemą buvo keletas stambių siautimų. Kai kuriuos sugavo namuose. Pavyko kartą ir man. Namuose buvo iškastas nedidelis bunkeris po grindimis. Pasirodžius sribams, nebebuvo kur dėtis ir aš į jį įlindau, o sena teta pasidėjo ant dangčio kilimėlį ir verpia. Visur iškrėtė, o tetos nejudino. Taip ir likau...

Pavasaris buvo ankstyvas. Kovo pradžioje nuleido sniegą ir vėl susirinkome sutartoje vietoje. Susirinkome nebe visi: vieni buvo sugauti, kiti išėjo savo noru. Pasistatėme palapines ir apsigyvenome.

Pirmoji mūsų būrio auka buvo Jonas Plepys. Vieną balandžio dieną jis išėjo aplankyti nėsčios žmonos. Norėjome eiti visu būriu ir buvome pasiruošę apginti, bet jis nesutiko, sakėsi vienas tyliai prislinks, pažiūrės, o atėjus laikui gimdyti paprašys kaimynės pagalbos. Nelaimė jau laukė: namai iš vakaro buvo apsupti Papilio skrebų. Sunkiai sužeistą Joną paėmė gyvą, nukankino ir, palikę už tvarto, apiplėšė namus. Žmona, padedama gerų kaimynų, palaidojo jį Beržinių kapinėse.

Balandžio pabaigoje viena moteriškė pranešė, kad į kaimą atvažiavę aštuoni sribai plėšia gyventojus. Mes stvėrėme ginklus ir išskubėjome su-

tikti neprašytų svečių. Prie Karveliškio tilto išsidėstę laukėme. Įvyko kautynės. Stribus nukovėme, paėmėme jų ginklus, o priplėštą turtą grąžinome žmonėms.

Gegužės mėnesį buvo atėję svečių iš Biržų girios. Partizanai prisiekė kovoti su okupantais negailėdami savęs, o jei reikės - atiduoti gyvybę.

Birželio pradžioje vadas sužinojo, kad miškų urėdijoje yra rašomoji mašinėlė, o mums ji buvo labai reikalinga atsišaukimams spausdinti. Mes, šeši vyrai, išvykome į Biržus. Pro langą įsibrovėme į urėdiją ir be šūvio ją paėmėme, paskui užėję į parduotuvę apsirūpinome rūkalais, keliomis poromis batų ir laimingai grįžome į būrį.

Birželio pabaigoje žuvo vadas Bronius Žilinskas. Į jo vietą išsirinkome Alfonsą Miliūną, kuris vadovavo iki 1946 m. rugpjūčio.

Liepos mėn. paskelbė amnestiją. Tiems, kurie turėjo šeimas ir buvo vyresnio amžiaus, leido legalizuotis. Atėjo sunkūs laikai. Norėdami išvengti susidūrimų su kariuomene, skirstėmės į mažesnius būrelius. Taip buvo lengviau užpulti stribus ir be pėdsakų dingti. Rudenį viename liekne pasidarėme palapines, gerai užmaskavome, apsirūpinome maistu. Pradėjus snigti jose apsigyveno 8 vyrai. Žiema buvo šalta ir snieguota. Taip sulaukėme 1946-ųjų metų. Sausio mėn. pradėjo stigti maisto. Audros ar pūgos laukdavome kaip brangiausio svečio, nes tada galėdavome išeiti į kaimus mais-tos ir žinių.

Vieną dieną netoli mūsų palapines aptikome žmogaus pėdsakus. Bijodami išdavystės, sulaukę vakaro, išsiskirstėme po 2-3. Sutarėme čia pat susirinkti po trijų savačių. Mes trys užėję pasiprašėme prieglobsčio pas ūkininką, kuris mus ir priglaudė. Pas jį įsirengę slėptuvę apsigyvenome.

Kovo 17 naktį į Mikeliškių kaimą pas Adomą Kutrą atvažiavo šeši mūsų vyrai: du broliai Ardinskai, du broliai Vaitaičiai, Petras Indriliūnas ir Kostas Keželis - ir paprašė šeimininką dieną praleisti pas jį. Tą dieną Biržuose buvo turgus. Šeimininkas su sūnumi išvažiavo į turgų, o vyrai, nieko blogo nemanydami, juos išleido. Kutra pranešė saugumui, kad pas jį miega šeši banditai. Partizanai miegojo be sargybos. Saugumiečiai, apsupę namus, pradėjo šaudyti, vyrai iš miegų puolė į lauką. Taip visi ir žuvo...

Balandžio pradžioje atšilo. Atsisveikinę su svetingais šeimininkais, išėjome į Šilus, kur rinkosi ir kiti vyrai. Kiek buvo kalbų apie žiemos nuotykius! Tik buvo liūdna, kad per žiemą išretėjo mūsų būrys.

Gegužės mėnesį išsiruošėme į girią atstatyti rudenį nutrukusio ryšio. Išėjome keturiose: aš, Jonas, Alfredas ir Antanukas. Ryšininko neradome - jis buvo ligoninėje. Gerokai teko pavargti, kol suradome girios partizanų. Jų reikalai buvo geresni, nes jie turėjo ryšį su visa giria ir reguliariai gaudavo spaudą. Kvietė apsigyventi kartu. Grįžę atidavėme vadui spaudą ir pasakėme, jog ryšys atstatytas ir kad esame kviečiami kartu gyventi. Taip mes, aštuoni vyrai, išėjome į girią.

Apsigyvenome tame pačiame kvartale, tik palapines pasistatėme už kokių 200 metrų nuo jų. Maistu apsirūpinome iš Buginių pieninės paėmę sviestą ir kiaušinius. Pagirių moterėlės iškepė duonos, nusišaudavome stirnelę, o kartą pasitaikė stambus šernas. Taip laimingai gyvenome iki liepos vidurio.

Vieną šeštadienio naktį išgirdome mašinų ūžimą. Supratome - reikia laukti "svečių". Sekmadienio rytą pakeitė sargybas, išsivirė pusryčius, bet valgyti nebeteko - rusai užėjo giriečių stovyklą. Užvirė mūšis. Ėjome jiems į talką, bet... liepė pasitraukti. Numatytame kvartale išstatėme sargybas ir laukėme susirenkant visų, bet trijų nesulaukėme... Vienas girietis buvo sužeistas į galvą, o vienas mūsiškių - lengvai į koją, vienas jų žuvo, o du mūsiškiai buvo paimti gyvi. Šiame kvartale išbuvo tris dienas. Maitinomės kiškio kopūstais, atsigerdami liekno vandenėlio.

Trečią dieną po pietų ėmė krėsti mūsų kvartalą. Dar buvo likę 14 sveikų vyrų. Išsidėstėme ir laukėme: kas bus, tas bus. Mėtėme granatas, o joms sproguš šokome ton vieton ir laimingai pralaužėme apsupimą. Apsistoję naujame kvartale aptarėme savo padėtį. Buvo nutarta skirstytis po kelis. Aš, Petras ir Antanas patraukėme arčiau palieknės, ketindami sulaukti nakties ir šliaužti iš miško. Paskutiniame kvartale išgirdome šūkaujančius rusus. Vengdami susidūrimo, sulipome į senas egles, užsimaskavome. Pradėjo lyti lietus. Kareiviai su šunimis praėjo visai pro šalį, bet mūsų nepastebėjo. Laimingai sulaukę vakaro, išlipome iš eglių ir tyliai nuslinkome į palaukę. Čia buvo ramu. Už kokių 100 metrų siūravo rugių laukas. Po vieną išliaužėme į rugius ir patraukėme Biržų link. Tarp Tabūno ir Vinkšninių kaimų, perbridę Rovėjos upę, pasibeldėme į pirmo vienkiemio langą. Atsidarė durys ir pasirodžiusi šeimininkė surypavo: "Vaikeliai, jūs dar gyvi! Šiomis dienomis po girią smarkiai šaudė!" Paprašę duonos ir paklausę, kas naujo, išskubėjome, nes kelias buvo tolimas - reikėjo pereiti Šilus

ir pasiekti mano gimtinę. Švintant sulindome į rugius ir laukėme, kol pasirodys namiškiečiai. Už valandos pasirodė mano mamytė. Pašaukėme. Atėjusi pradėjo verkti. Mes nustebome, kad ji verkia, pamačiusi mus sveikus ir gyvus. Tada mama pasakė, kad verkia tų, kurie guli numesti ant gatvės, - tėvukas Biržuose matė priguldyta kokį dvidešimt vyrų... Sulaukę vakaro, išėjome į Antanuko tėviškę, kurioje pagyvenome apie porą mėnesių, nes Antanukas sirgo. Antanukui pasveikus grįžome į Šilus.

Po siautimo buvo paskelbta amnestija. Pasidavė mūsų vadas Misiūnas (nors netrukus jis buvo suimtas ir nuteistas) ir dar keletas vyrų. Iš viso susirinkome 8 vyrai ir, aptarę liūdną padėtį, vėl išėjome į girią.

Girioje padėtis buvo ne ką geresnė: vieni žuvo, kiti pasidavė, o dar kiti išėjo į savo tėviškes. Per visą girią liko keletas grupelių. Artinosi žiema, reikėjo ruoštis žiemoti. Keturi šiliečiai ir penki giriečiai tarp lieknų pasistatė bunkerį ir, apsirūpinę maistu, apsigyvenome.

Laimingai sulaukėme 1947-ųjų metų. Maistu apsirūpindavome per pūgas ar sningant. Išmokome maskuoti pėdas. Sulaukėme pavasario. Sniegui nutirpus, šiliečiai išėjo pasižiūrėti, kaip sekasi likusiems. Susitikome keturis šiliečius, o penki buvo atėję iš Judiškio miško. Apsigyvenome visi kartu.

Birželyje sulaukėme svečių iš Panevėžio girios. Jie atnešė spaudos, pranešė apie padėtį. Paaiškėjo, jog iš Vakarų pagalbos neverta tikėtis. Vieni siūlė įsigyti dokumentus ir gyventi, kiti patarė neskubėti. Taip ir išsiskyrėme nutarę susitikti rudenį. Aš, Alfredas, Antanukas ir Jurgis vėl išėjome į girią.

Pagiryje užėjome ant rusų pasalos. Laimė, mes juos pastebėjome pirmi. Atidengėme smarkią ugnį ir atsišaudydami traukėmės į mišką. Netoli miško sužeidė Jurgį, mane ir Antanuką. Vienintelis Alfredas dar atsišaudė iš prancūziško kulkosvaidžio. Naktį rusai į mišką nelindo. Sustojome apsirišti žaizdų. Man kliudė kairės rankos alkūnės kaulą, Jurgiui - kairį šoną inkstų srityje, o Antanukui lengvai užgavo nugarą. Sulaukus dienos, Alfredas išėjo į palaukę apsižvalgyti. Jam pasisėkė prisišaukti mūsų ryšininką, kuris buvo girdėjęs šaudymą. Sužinojęs, kad trys sužeisti, prižadėjo atvesti suprantančią moteriškę. Ryšininkas sugrįžo po pietų. Moteris apžiūrėjusi perrišo žaizdas ir Jurgiui pasakė, jog reikia skubiai operuoti, nes kliudyti inkstai. Man įtverė ranką tarp dviejų lentučių, suveržė, kad neju-

dėtų. Antanukui apžiūrėjo nugarą, perrišo ir pasakė, jog už savaitės galėsiąs šokti. Sutvarkiusi ir pažadėjusi ateiti už dviejų dienų išėjo. Vargšas Jurgis mirė po dviejų dienų. Vienas senukas padirbo karstą ir palaidojo ant gražaus kalnelio. Moteriškė, atėjusi po dviejų dienų, nė kiek nenustebo, kad Jurgio nebėra. Perrišusi mano ranką pasakė, jog ranką įtvirtą reikės laikyti šešias savaites. Paskui ranką man perrišdavo draugai. Gijo gerai, bet kai nuėmė tvarsčius, visai nesilankstė. Laikui bėgant pasitaisė.

Taip išgyvenome iki rudens. Užgriuvo nauja bėda: pradėjo šlubuoti širdis. Nepadėjo nei kaimo moterėlių žolelės, nei patarimai. 1947 m. spalio mėn., draugams sutikus, legalizavausi.

Išdavė pažymėjimą ir liepė ateiti kas mėnesį prasitęsti. Pradėjau lankytis pas daktarus. Paguldė į ligoninę, kurioje išgulėjau iki 1948 m. sausio mėn. Išėjęs iš ligoninės gavau pasą ir karinį bilieta, o sulaukęs pavasario išvažiavau į Latviją ir susiradau darbą miškų urėdijoje. 1949 m. apsivedžiau ir išsivežiau žmoną. Gyvenome Latvijoje, čia niekas nežinojo mano praeities.

1961 m., kai reikėjo leisti vaikus į mokyklą, grįžome į Lietuvą.

Spaudai paruošė Erena Aukštuolienė

Stefanija Greičienė

BIRŽŲ KALĖJIME

Noriu papasakoti, ką sužinojau būdama užrakinta kameroje. Tai atsitiko 1948 metais Biržų kalėjime, už aukštos lentų tvoros su kareivio bokštelio ant kampo.

Kalėjau pirmoje kameroje. Kamera buvo ties lauko durimis, jas skyrė tik koridorius. Mažas grotuotas langelis beveik ties bokštelio. Dažnai pasokdavau prie langelio pažiūrėti į gatvę. Ypač laukdama mamos, nujausdavau tą minutę, kada turi ateiti. Matydavau, kaip mama, visa pajuodusi nuo rūpesčių, sunkiu žingsniu neša ryšulėlį su buteliu pieno ir džiūvėsiais prie tų "pragaro vartų", už kurių buvau kalinama nuo rugpjūčio 3 dienos.

Baisioji naktis buvo spalio pabaigoje. Netrukus mane išvežė į Panevėžio kalėjimą. Jeigu tą rytą budintis nebūtų išvedęs manęs iš kameros ir liepęs valyti kraujo klanus, nieko nebūčiau žinojusi (patriukšmavo kažkas naktį ir nutilo...). O iš tikrųjų ten buvo gyvi žmonės. Nemačiau, kas juos kankino, nemačiau, kas juos užkasė, tik žinau, kad taip buvo. Tą naktį juos tempė pro duris į vidų lyg kokius maišus. Tempė, čežino, stenėjo, girdėjosi nesuprantamas niurnesys. Kiek vėliau nugirdau moterišką balsą, kuris sakė: "Einam, einam į vidų". Kalbėjo kaip su girtu. Kai atitolo nuo durų į kitą koridoriaus galą, kuriame buvo pirtis, lyg viskas aprimo. Po to staiga kilo baisus triukšmas, pasigirdo smūgiai, net sienos drebėjo. Budintis tik lakstė prie kameros durų ir vis dirščiojo pro "akutę" - ką daro kameroje sėdintieji, o mes gulėjome, bijodami pajudėti.

Iš ryto man liepė išplauti pirtį. Rankiodama sudraskytus kruvinus drabužius, negalėjau sulaikyti ašarų. Budintis, pagyvenęs rusas, sekiojo pasukui, o aš paslapčia nuo jo drėkinau vandeniu veidą, kad nematytų manęs verkiančios. Baigus plauti, vedė atgal į kamerą. Eidamas iš paskos, jis tarė: "Neplač, dočka, takije vremena" (Neverk, dukrele, tokie laikai). Privedęs prie kameros durų, ruošėsi jas atrakinti, bet tuo metu kažkas atėjo iš saugumo ir, plačiai atvėręs lauko duris, rusiškai sveikinosi. Aš žvilgterėjau į kiemą ir pamačiau iš po pridraikytų šiaudų kyšančias žmonių kojas.

Prieš šią baisią naktį į mano kamerą įvedė Liuciją Kutrienę. Ji atnešė naujų žinių iš laisvės. Papasakojo, kad išdavikas "žmogelis" gyvena Suosto kaime. Jo pavardės nežinojome, nes jis reikalavo, kad jį vadintume "žmogeliu", nors buvo dar jaunas. Kutrienė tardymo metu nieko neprisipažino. Tardytojas jai aiškiai pasakė, kada "žmogelis" buvęs pas ją ir kvietęs "banditus" į vėdarų balių. "Mes juos atvesime, čia suguldysime, ir tu turėsi prisipažinti", - šaukė tardytojas.

"Žmogelis" iš tikrųjų buvo pas Kutrienę ir sakė paskerdęs kiaulę, padaręs alaus, tegul ateina vyrai. Kai Kutrienė pranešė vyrams, jie žadėję nueiti pas jį sutartu laiku pavalgyti šviežienos. Sutartas laikas ir buvo tas baisus spalio vakaras.

Tą pačią dieną L.Kutrienę išvedė iš kameros. Sugrįžusi pasakė: "Mūsų vyrai..." Tokią liūdną valandą jos nebeklausinėjau. Vyrų ateidavo net iš kitų apskričių, jų pavardžių nežinodavome, bet vadindavome "mūsų vyrais". Iš vietinių į paskutinę vakarienę pas "žmogelį"ėjo Arvydas Užunaris,

ūkininko sūnus iš Žvejotgalos, Jonas Jurėnas, mažažemis iš Kočėnų, Jonas Krivickas, stambaus ūkininko sūnus iš Suosto. Jo brolis Bronius buvo mokytojas. Tėvas tvarkė ūkį savo šeimos jėgomis, turėjo kuliarną mašiną. Joną visi žinojo kaip mašinistą, o bolševikai jį paskelbė didžiausiu "banditu".

Kitą rytą reikėjo išnešti nakties indą. Mane vėl lydėjo tas pats rusas ir liepė išpilti indą už išvietės, ant iškasinėtos žemės (tuo metu kiemas buvo jau švarutėlis, ne šiaudelio). Kai jo paklausiau, kodėl pilti ten, o ne kur visada, jis atsakė, kad ten banditai.

Smūgius girdėjau, kraują savo rankomis sėmiau, iš po šiaudų kyšančias kojas savo akimis mačiau, o kas po ta iškasinėta žeme - nežinojau, tik nujaučiau, o budintis savo pasakojimu patvirtino mano nuojautą!

Dabar kai kas sako, kad nereikia kelti praeities, tegul mirusieji laidoja savo mirusiuosius. Gal taip ir reikia, bet žinau, kaip sunku gyviesiems, jei jų artimieji dingę be žinios ir nėra net kapo...

Man buvo lemta sužinoti apie šį nusikaltimą ir negaliu nutylėti. Jeigu iš tikrųjų jų niekas nebeprisimena, tegul nors ažuolėlis, išaugęs toje vietoje, primena jų auką. Jie tikrai mylėjo Tėvynę...

Stefanijos Greičienės pasakojimą užrašė Erena Aukštuolienė

Pastaba. Stefaniya Greičienė apsiriko: žuvo ne tie, apie kuriuos ji galvojo.
-E.A.

Juozas Vasiliauskas

1944-1945 M. VABALNINKO APYLINKĖSE

1945 m. pabaigoje, kol dar nebuvo atnaujinti trėmimai į Sibirą, Vabalninko valsčiuje vyko tokia akcija: nežinia kieno nurodymu buvo parenkamos ūkininkų šeimos, į kurių namus atvykę sribai išvarydavo žmones, neduodami nieko pasiimti, išveždavo turtą. Kai kurių nugriaudavo trobesius. Taip iš namų buvo išvaryti šie ūkininkai:

Aukštikalnių šeima iš Martišiūnų k.

Aukštikalnis kurį laiką gyveno Šalniuose pas Vasiliauską. Dukros, prisiglaudusios kažkur kitur, dažnai lankydavo tėvą. Aukštikalnis buvo nebejaunas žmogus, silpnos sveikatos. Jaunystėje buvęs dvaro kumečiu, likviduojant dvarą gavo 10 ha žemės, pasistatė trobesius ir tvarkingai gyveno.

Baronų šeima iš Ilgalaukių k.

Tai buvo pasiturintys ūkininkai, kuriuos išvarius iš namų buvo išvežtas turtas ir nugriauti pastatai. Iš gyvenamojo namo pastatyta Meilūnų mokykla, kurią vėliau praplėtė. Iš svirno pastatytas Lamokėlių pieno surinkimo punktas. Šie pastatai ir dabar tebestovi.

Tamaliūnų šeima iš Ilgalaukių k.

Turtas išgrobstyta, trobesiai nugriauti.

Besislapstantys nuo kariuomenės apylinkės vaikinai nusprendė pasipriešinti šiai okupantų akcijai. 1945 m. sausio 18 d. Alfonsas Vasiliauskas su draugais, tą naktį pas jį nakvojusiais, pasakė savo šešiolikmečiui broliui Juozui, jog gauta žinių, kad iš namų bus varomi Kuprių ir Rimeikių kaimų žmonės ir kad vyrai ruošiasi juos gelbėti. Tačiau tik su ta sąlyga, kad akciją vykdys valsčiaus aktyvas. Jei būtų kareivių, žadėjo nesirodyti. Tą naktį pasnigo. Todėl Juozas buvo įpareigotas pasikinkyti arklį į roges ir panaikinti pėdas. Taip ir palydėjo brolių, pirmą ir paskutinį kartą išeinantį iš namų.

Tai buvo pirmas ginkluotas partizanų, neturinčių kovinės patirties, susirėmimas su okupantu. NKVD kariuomenė užklupo taip netikėtai, kad vyrams teko bėgti arba žūti. Gal ten buvo pasala? Kas žino? Bėgo į visas puses. Trys iš jų bėgo Ilgalaukių kryptimi: Adolfas Vileišis, Domas Klinga ir Stasys Indriliūnas - ir žuvo netoli Kriovės sodybos Ilgalaukių k. Jie buvo pirmieji, kurių kūnus sribai numetė Vabalninko turgavietėje. Indriliūno ir Klingos kūnus išdrįso pasiimti artimieji ir palaidojo Deikiškių kapinėse. Vileišio kūną skrebai išvežė iš miestelio ir numetė prie vieškelio, vedančio į Lamokus. Tėvai bijojo pasiimti. Pasiėmė tik iš pavieškelės ir palaidojo Deikiškių kapinėse.

Automato šūvių serija buvo paleista į Krovės namų duris, kurias ką tik buvo uždariusi Kriovienė. Moteris žuvo. 1948 m. vyras buvo ištremtas į Sibirą, kur ir mirė.

Žuvusieji miške ar Kuprių kaimo palaukėje buvo palikti. Artimieji surado juos naktį ir be karstų palaidojo Lamokėlių kapinėse. Atėjus pavasariui, visų devynių palaikai buvo perlaidoti į vieną duobę.

Jonas Pranevičius, bėgęs Čypėnų kaimo link, žuvo. Artimųjų nebuvo, todėl vietiniai žmonės greitį jį palaidojo kapinėse...

Žuvę 1945 m. sausio 18 d.

Broliai Adolfas ir Aloyzas Vileišiai iš Nausėdžių k.

Tėvai buvo pavyzdingi ūkininkai. Turėjo 29 ha žemės. Šeimoje augo šešetas vaikų: Mykolas, Fabijonas, Filomena, Adolfas, Petronėlė ir Aloyzas.

Vyresnioji dukra Filomena ištekėjo, bet mirė gimdydama. Šeimą papildė neištekėjusi Vileišienės sesuo Konstancija, padėjusi seseriai auginti vaikus, kuriems suaugus darbininkų ūkyje tapo per daug. Mokėsi tik vienas Adolfas. Visi vaikai buvo labai darbštūs, nagingi, todėl paplito po apylinkę. Pasistatė pavyzdinę jaują ir mindavo linus visai apylinkei. Išmoko statyti namus, remontuoti laikrodžius, radijo aparatus, statė kryžius. Visi, nesugebėję ko nors pasidaryti, kreipėsi į Vileišių vyrus. Sūnus Adolfas baigė Dotnuvos žemės ūkio akademiją. Šeima buvo religinga, sutarianti. Sūnūs neskubėjo palikti tėvų namų. Karas atnešė į Vileišių namus nelaimės. Sūnus Mykolas, generolo Plechavičiaus Vietinės rinktinės narys, buvo areštuotas. Jo likimas nežinomas. 1945 m. sausyje Girelės miške žuvo Adolfas ir Aloyzas. Fabijonas išvyko į Vilnių, patyliukais ten gyveno ir dirbo, tačiau buvo surastas ir ištremtas į Sibirą. Tėvai taip pat buvo ištremti. Fabijonas susirado tėvus Sibire ir persikėlė pas juos.

Kaimynystėje gyveno Balčiūnų šeima. Balčiūnienės sesuo buvo ištekėjusi už rašytojo Mykolaičio-Putino. Ji, matyt, iš vyro sužinodavo apie deportacijas ir pranešdavo seseriai, kuri informuodavo kaimynus. Žmonės bandydavo slėptis...

Vileišiai tą naktį nakvojo netoli namų rugiuose. Paryčiui buvo ramu. Gyvuliai, laiku nesulaukę šeimininkų, pradėjo nerimauti ir žmonės grįžo. Netrukus į kiemą sugarmėjo "liaudies gynėjai" ir kareiviai. Dukra Petrutė iš baimės užlindo užkrosnin, o teta Konstancija užmetė ant jos seną skudurą. Taip Petrutė ir liko neišvežta. Abu tėvai, Vileišienės sesuo Koste ir anūkė Pranutė atsidūrė vagone. Traukiniui stovint Panevėžyje, kai kurie kareiviai sargybą ėjo nelabai sąžiningai. Tuo pasinaudojo vežamieji. Vileišių moterys taip pat. Kostutė į vieną ranką paėmė rožančių su maldaknyge, į kitą Pranutę ir išlipusi iš vagono eina lyg niekur nieko. Sargybinis paklausė: "A vy kuda?" (O jūs kur?) Kastutė parodė ranką su maldaknyge.

"Nu tak bystreje idite, zdes nelzia chodit". (Greičiau eikite. Čia negalima vaikščioti.) Vagone liko tik senieji Vileišiai...

Broliai Alfonsas (g.1916 m.) ir Jonas (g.1920 m.) Sklėniai iš Šalnių kaimo. Tėvai turėjo 30 ha žemės, 5 ha miško, vėjinį malūną. Tėvas mirė anksčiau. Motina ištekėjo antrą kartą. Patėvis Antanavičius vaikams nebuvo geras: savo sūnų lepino, o posūniai turėjo nudirbti visus ūkio darbus. Alfonsas ir Jonas pradžios mokyklą baigė labai gerai, bet toliau negalėjo mokytis. 1944 m. nė vienas į kariuomenę nestojo, o 1945 m. sausio 18 d. žuvo. Vėjinis malūnas kolektyvizacijos metu nugriautas.

Petras Klinga, g.1924 m. Ugalaukių k. Tėvai turėjo 3 ha žemės, kuri glaudėsi prie Jansono dvarui priklausančio pušyno. Tėvas dirbo pušyno eiguliu, o laisvesniu laiku eidavo su kaimynu Jonu Klinga pas žmones statyti namų. Buvo rimtas, visų gerbiamas žmogus. Šeimoje augo du sūnūs: Petras ir Pranas. Petras amatų mokykloje įsigijo šaltkalvio specialybę. Pranas padėjo tėvams. Vokiečių okupacijos metais Petras su Kazimieru Klinga, bijodami, kad nebūtų išvežti darbams į Saksoniją, sutiko vienerius metus eiti reicho tarnybą. Į sovietinę armiją abu sūnūs nestojo. Petras žuvo Girelėje 1945 m. sausio 18 d., o Pranas išliko. Prisiregistravo, bet buvo suimtas ir nuteistas. Išbuvęs lageriuose 10 metų, praradęs sveikatą, sugrįžo.

Konradas Mockūnas, g.1926 m. Šalnių k. Tėvai žemės neturėjo. Apsivedę išvažiavo į Ameriką užsidirbti pinigų. Amerikoje Mockūnienei pablogėjo sveikata. Gydytojai nustatė, kad netinka klimatas ir patarė grįžti į Lietuvą. Mockūnai jau buvo susitaupe pinigų, už kuriuos grįžę nusipirko 9 ha žemės. Mockūnas buvo nagingas, apsišvietęs, mandagus žmogus. Savo rankomis pasistatė nedideles, bet tvarkingas trobas ir gražiai gyveno. Mockūnienei pasitaisė sveikata. Susilaukė trijų vaikų: Konrado, Jūratės ir Juozo. Konradas buvo gabus muzikai, grojo armonika. Kaip ir dauguma tų metų vyrų, į kariuomenę nestojo. Žuvo Girelėje 1945 m. sausio 18 d.

Kazimieras Klinga, g.1922 m. Ilgalaukių k. Tėvai turėjo 8 ha žemės. Šeimoje augo keturi vaikai: du sūnūs ir dvi dukros. Vokiečių okupacijos metais gausėnių šeimų jauni žmonės buvo vežami į Vokietiją darbams. Taip pat buvo verbuojami jauni gražūs vyrai metams į reicho tarnybą. Kazimieras, susitaręs su geriausiu draugu ir kaimynu Petru Klinga, nutarė stoti į tą tarnybą. Broliai į sovietų armiją nestojo. 1945 m. sausio 18 d.

dalyvavo akcijoje prie Kuprių k. Leonui pavyko iš ten ištrūkti, o Kazimieras žuvo. Trėmimo pavyko išvengti, nes Leonas vedė tik pradėjusią dirbti apylinkės pirmininke Aldoną Grybauskaitę.

Alfonsas Vasiliauskas, g.1923 m. Šalinių k. Tėvai buvo ūkininkai, turėjo 33 ha žemės. Šeimoje augo septyni vaikai: Pranė, Bronė, Stasė, Alfonsas, Skolė ir Juozas. Alfonsas buvo gabus, labai norėjo mokytis, tačiau ūkyje trūko vyriškos jėgos, o samdyti nebuvo iš ko. Žemė nederlinga, buvo paimita paskola iš banko, tėvo broliams, sugalvojusiems vykti į Ameriką, atidalintos dalys. Ši skola (9000 Lt) nesunkiai buvo sumokėta vokiečių okupacijos metais pardavus didelę kiaulę. Atrodė, iš skolų išbrista ir bus geriau, bet... bėdos prasidėjo rusams sugrįžus. Už tai, kad prievolei trūko poros kiaušinių, tėvas buvo nuteistas dvejiems metams. Aukščiausias teismas išteisino. Alfonsas į kariuomenę nestojo. 1945 m. sausio 18 d. žuvo. Duktė Pranė, nuteista 25-eriems metams, mirė Vladivostoke. 1949 m. grėsė ištėmimas į Sibirį. Tik Mykolaitienės (rašytojo žmonos) dėka tremties pavyko išvengti. Tačiau iš namų teko pasitraukti. Turtas buvo konfiskuotas. Šeima slapstėsi.

Aleksas Klinga, g.1913 m. Ilgalaukių k. Tėvai turėjo 14 ha žemės, iš kurios tik 4 ha buvo dirbamos. Šeima gyveno sunkiai. Iš 7 vaikų išaugo tik 4 sūnūs: Bronius, Antanas, Aleksas ir Povilas. Mažiems teko piemenauti, o užaugę eidavo uždarbiauti pas žmones. Bronius vedė ir gyveno gerai. Antanas okupacijos metais buvo areštuotas ir vieną kartą nebegrižo... Aleksas kariuomenėje atitarnavo dar prieš karą, bet mobilizacija lietė ir jį. Žuvo su kitais partizanais Girelėje. Liko du mažamečiai vaikai.

Stasys Indriliūnas, g.1914 m. Deikiškių k. Tėvai - stambūs ūkininkai, turėjo 40 ha žemės. Šeimoje augo 5 vaikai: Magdė, Pranas, Ona, Emilija ir Stasys. Tėvas mirė dar prieš deportacijas. Stasys žuvo. Kiti vaikai ir motina 1948 m. buvo ištremti į Sibirį. Trobesiai nugriauti, išvežti. Iš namo pastatytas ilgas namas Vabalninko vidurinės mokyklos kieme. Liko tik tvartas, kuriame apsigyveno iš Sibiro sugrįžę Indriliūnų vaikai. Motina mirė Sibire.

Dominykas Klinga, g.1923 m. Deikiškių k. ūkininko šeimoje. Tėvai turėjo 25 ha žemės. Augo keturi vaikai: Stefutė, Aldona, Lionė ir Domas. Tėvai mirė prieš tremtį, kuri grėsė dėl to, kad turėjo daug žemės ir kad vienintelis sūnus nestojo į kariuomenę ir žuvo Girelėje 1945 m. sausio 18

d. Dukros Stefa ir Aldona buvo ištremtos, Lionei pavyko pasislėpti. Aldonos vyras buvo įkalintas.

Jonas Pranevičius, g.1924 m. Vabalninke. Tėvas buvo stalius, gyveno sunkiai, nes gausią šeimą išlaikyti miesto sąlygomis buvo nelengva. Susirgę džiova, išmirė vyresnieji vaikai. Jonas žuvo Girelėje, brolių Eduardą suėmė ir gegužės švenčių išvakarėse tardymo metu Vabalninko kalėjime užmušė. Naktį kūną užkasė prie žydų kapų ir paleido gaudus, kad jis pabėgo. Apie tai pasakojo skrebas.

Valentinas Kapačiauskas, g.1925 m. Joniškėlyje. Tėvas buvo dvaro sodininkas. 1928 m. tėvai persikėlė į Biržus, vertėsi sodininkyste. Šeimoje augo trys vaikai. Du iš jų tapo gydytojais. 1944 m. Valentinas baigė Biržų gimnaziją. Nepaklūsęs šaukimui į rusų armiją, išėjo į mišką ir žuvo Girelėje 1945 m. sausio 18 d. Pasakojo, jog Valentinas kartu su kitais areštuotaisiais pėsčiomis buvo varomas į Panevėžį ir, girioje sustojus nakvynei, pabėgo.

Kostas Pašluosta, g.1915 m. Daunorių k. Tėvai turėjo 12 ha žemės. Tėvas buvo kalvis. Šeimoje užaugo aštuonetas vaikų. Vyresnieji sukūrė šeimą, išsiskirstė. Kostas, jauniausias iš keturių brolių, liko namuose. Vedė ir tęsė tėvo darbus: dirbo gražius vežimus - lineikas, važius. Turėjo motorą ir, susikooperavęs su turinčiu kuliąmąją mašiną, rudenį kuldavo pas ūkininkus. Buvo atitarnavęs Lietuvos kariuomenėje, 1944 m. pašauktas į rusų - nėjo. 1944 m. lapkričio 18 d., susiruošus kulti Matuzevičiaus ūkyje, trys šaukiamąjo amžiaus vyrai buvo užklupti skrebų. Kostas bandė bėgti, bet buvo pašautas ir vežant į Biržus mirė. Biržuose nuavė batus ir kūną leido vežtis namo. Kosto žūtis sudarė galimybę pabėgti broliui Juozui, o Vytautas Matuzevičius buvo suimtas ir išsiųstas į frontą žuvo. Kostas palaidotas Lamokėlių kapinėse.

Pastaba. Dabar visose kapinėse, kuriose palaidoti partizanai, pastatyti paminklai su įrašytomis pavardėmis.

Erena Aukštuolienė

Prisimena Vladas Jovaiša

1944 m. rudenį grupė jaunuolių iš Spingučių k., Biržų r. išėjome į mišką. Tarp mūsų buvo Lietuvos kariuomenės puskarininkis Jonas Bagdonas. Prabuvę miške keletą parų ir gavę nurodymus bei pasirašę pasižadėjimo priesaiką, grįžome namo.

1944 m. gruodžio pradžioje sudarėme grupę, kurioje buvo: Vladas Variakojis, Jonas Bagdonas, Jonas Šlėgeris, Alfonsas Juška, Valentinas Trušinskas, Andrius Stipinis ir aš, Vladas Jovaiša.

1944 m. gruodžio 11d. naktį, pasiruošę maisto, kas kokį turėjo ginklą, išėjome prie Nemunėlio upės. Sustojome Padvariečių k. Augusto Trušinsko sodyboje, kurioje buvo šiaudų prikrauta stoginė. Aplinkui - medžiai, krūmai, už 300 metrų upė, toliau - Latvija. Tikslas - praleisti naktį, išžvalgyti upę ir persikelti į Latviją žiemoti.

Iš ryto į stoginę atėjo šeimininkė ir grėbliu ėmė traukti šiaudus. Mes gulėjome viršuj ir tylėjome, galvodami, kad mūsų nepastebėjo. Į Latviją planavome persikelti vakare, nes reikėjo susiruošti, pasirūpinti šovinių, šautuvų, nes visi žmonės kuo galėdami padėdavo.

Apie 13 val., man paėjus nuo daržinės 200 m, iš visų pusių stoginę pradėjo supti kareiviai. Kadangi supimas buvo staigus ir aiškiai iš anksto suplanuotas, supratome, kad esame išduoti. Nuaidėjus mūsų mestų trijų granatų sprogimams, pasipylė kareivių šūviai iš kulkosvaidžių, automatų. Vietoje krito Jonas Šlėgeris, Alfonsas Juška. Sužeistą Joną Bagdoną pasivijo ir, nušovę į galvą iš arti, įmetė į upę. Pranui Variakojui, Valentinui Trušinskui, Andriui Stipiniui ir man pavyko iš apsupimo ištrūkti. Nors NKVD ir šaudė į stoginę iš visų pusių, bet jos neuždegė, nes, matyt, toks buvo išdaviko prašymas.

Pastaba. Jonas Šlėgeris nebuvo nušautas iš karto. Stribai jį nušovė veždamiesi į Radviliškį. Žmona, padedama stribo Dovidonio, atgavo lavoną ir palaidojo Svidžių kaimo kapinėse.

Pasakojimą užrašė Erena Aukštuolienė

JŲ UŽMIRŠTI NEGALIMA

1996 m. rugpjūčio mėn. Biržų r., Suosto k. buvo pastatytas ažuolinis kryžius žuvusiems partizanams. Kryžiuje iškalta 15 pavardžių.

Vilius Aukštuolis, g.1919 m. Aukštuoliškio km. Vienintelis sūnus. (Tėvas buvo miręs anksčiau.) Dirbo Aukštuoliškio pieno priėmimo punkte. 1944 m. šaukiamas į sovietinę armiją slapstėsi, tą pačią metų gruodžio 30 d. suimtas, nuteistas 10 metų ir išvežtas į Rasų kalėjimą, vėliau - į Vorkutą. Kokiam lageryje ir kada žuvo - nežinia. Yra žinių iš Uchtos lagerio. Buvo kalbama, kad jis bėgo ir buvo nušautas. Vargšė motina vis sakydavo: "Kai grįš Viliukas...", nors gerai žinojo, kad jis žuvęs ir niekada nebegrįš.

Jonas Bagdonas, g.1913 m. Kuldūnų k. Didelėje šeimoje vyriausias sūnus, tarnavo pas ūkininkus. Nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje užsitarnavo puskarininkio laipsnį. Grįžęs įstojo į šaulių būrį, kuriam vadovavo mokytojas Dargis. Baigęs kursus, dirbo Spingučių pieno nugriebimo punkte. Po karo išėjo į mišką. Partizanavo neilgai. 1944 m. žuvo išduotas Padvariečių k. Palaidotas Kuldūnų kapinėse.

Voldis Bruveris, g.1919 m. Rūnikų k. Dirbo tėvų ūkyje, šaulys, aktyviai dalyvavo visuomeniniame Nepriklausomos Lietuvos gyvenime. 1944 m. įsijungė į Krivickų būrį. Žuvo 1945 m. Biržų girioje: apsilankius pas Tupėno būrio partizanus, buvo netyčia nušautas valant ginklus. Partizanų palaidotas Gudiškio sukilėlių kalnelyje.

Arvydas Dilys, g.1922 m. Svidžių k. Dirbo ūkyje, po karo - Šiaulių geležinkelio stotyje. 1945 m. išduotas, suimtas ir nuteistas 10 metų. Kalėjo daugelyje lagerių. 1953 m. žuvo Magadano lageryje užgriuvus anglių kasyklose.

Adolfas Dilys, g.1921 m. Svidžių k. Dirbo tėvų ūkyje, po karo - Šiaulių geležinkelyje. Buvo išduotas, bet pabėgo į mišką. Žuvo 1945 m. Palaidotas Lamokų kapinėse.

Petras Gabužis, g.1924 m. Suosto k. Šeima išsikėlė gyventi į Latviją, o jis partizanavo Krivickų būryje. Žuvo 1945 m. liepos 18 d. Tylinavos mūšyje. Išduotas, sudegė stovėdamas sargyboje. Žmonės atradę palaidojo neveikiančiose Šilėnų kapinėse.

Alfonsas Juška, g.1915 m. Arlavos k. Ūkininkavo ir buvo Radviliškio vls. apylinkės seniūnu. Žuvo 1944 m. gruodžio mėn. išduotas. Liko mėnesio sūnus ir dvejų metų dukra.

Broliai Krivickai iš Pasvalio r., Pervalkų k. (ant jų žemės pastatytas kryžius). 1929 m. persikėlė gyventi į Suostą. Po karo Jonas ir Juozas išėjo į mišką ir vadovavo Radviliškio būriui. Bronius dirbo mokytoju Biržų gimnazijoje, bet neilgai, nes buvo įtariamasis ir turėjo išeiti į mišką.

Juozas Krivickas, g.1921 m. Žuvo 1945 m. liepos 18 d. Tylinavos k. Užkastas Biržų žvyrduobėse.

Jonas Krivickas, g.1914 m. Žuvo 1948 m. Latvijoje, Surgenio miške. Palaikai parvežti į Biržus ir užkasti buvusios milicijos kieme.

Bronius Krivickas, g.1919 m., trumpai mokytojavo Biržų gimnazijoje. Partizanas-poetas, vėliau redagavęs partizaninę spaudą. Žuvo 1952 m. dviese Raguvos miške išduoti. Palaidoti Panevėžio r., Putiliškių kapinėse.

Krivickų šeima labai nukentėjo: jų namus sudegino, norėdami kitus įspėti, kas jų laukia; 1948 m. viena sesuo buvo ištremta į Sibirą, ten ir mirė; tėvas rastas ant kelio prie namų negyvas, po jo mirties labai greitai mirė ir motina...

Alfredas Naudžiūnas, g.1925 m. Spingučių k. Būdamas penkerių metų neteko tėvo. 1944 m. šauktas į sovietų armiją nėjo, įsijungė į Variakojo būrelį. Žuvo 1945 m. liepos 18 d. Tylinavos mūšyje. Užkastas Biržų žvyrduobėse.

Jonas Šlėgeris, g.1914 m. Arlavos k. 1944 m. išėjo į mišką. Partizanavo neilgai - 1944 m. buvo išduoti Padvariečių kaime. Paimtas gyvas, tardymo metu nukankintas, palaidotas Svidžių kapinėse. Beje, kūną padėjo atsiimti N.Radviliškio sribas Dovidonis. 1948 m. šeima buvo ištremta į Sibirą.

Edvardas Vaiginas, g.1924 m. Suosto k. Dirbo Suosto pieno priėmimo punkto vedėju. 1944 m. išėjo į Krivickų būrį. Žuvo 1945 m. vasario mėn. vilkėdamas šaulio uniformą (šaulys nebuvo). Žuvusį visur vežiojo, buvo nuvežęs net į Pasvalį. Užkastas Gerkiškių žviryne. 1948 m. šeima ištremta.

Pranas Variakojis, g.1917 m. Zizonių k. Gyveno ir dirbo Velikionių dvare pas Malinauskienę. 1944 m. išėjo į Krivickų būrį. Partizanams susiskirsčius į mažesnius būrius, vienam jų vadovavo. Padvariečiuose buvo išduoti, bet jam su dviem draugais pasisėkė pabėgti. Žuvo 1945 m. liepos 18 d. Tylinavos mūšyje. Užkastas Biržų žvyrduobėse.

Alfredas Žibas, g.1917 m. Velikionių k. Žuvo 1941 m. birželio 26 d. kartu su kitais trimis per sukilimą Pabiržėje. Palaidotas Smilgių kapinėse.

Kryžiaus pastatymo dieną tarsi ne į susirinkusius, o į plačius tėviškės laukus prabilo atvažiavusi iš Latvijos buvusi partizanų ryšininkė Bagdonienė-Greičienė: "Tie patys kalneliai, tos pačios lygumos. Vienmarškiniai broliai Krivickai mojuoja dalgiais šitoj pievoj. Iš namų per laukus ateina sesutė, atneša vandens broliams atsigerti... Tai buvo mūsų jaunystė laisvoj Lietuvoj. Atėjo bolševikai ir neliko vietos kaimo berneliams, laukų artojėliams savo namuose. Tada dar nežinojau, ką reiškia Broniaus Krivicko žodžiai "kraupūs ir juodi urvai". Teko pačiai jais landžioti. Girioje, po medžių šaknimis, ėjo gilūs urvai į požemius. Sienos ir lubos išklotos sienojais. Pasieniuose - gultai. Nei patalynės, nei šilumos. Žiemą ir vasarą, kaip žvėreliai, su tais pačiais drabužiais. Tokios buvo mūsų bernelių buveinės. Nesuprantu tų, kurie sako, jog rusams nereikėjo priešintis, nebūtų tiek žmonių nukentėję. Jei nebūtų anuomet priešintis, Lietuva jau būtų ištirpusi. Paaukojusieji jaunas gyvybes išlaikė tautos gyvastį. Bolševikų veidmainystės ir žiaurumai žodžiais nenusakomi. Štai čia pat, Spingučiuose, mažazemio Montvydo dukterį nušovė sribai, o tėvą prigrasino sakyti, kad tai padarė "banditai". Kai aš patekau į Biržų kalėjimą ir nuvarė išvalyti kankinimų kameros - saujomis sėmiau nužudytųjų kraują, rankiojau išdraskytus kūno gabalus. Neužteko gyvybę atimti - buvo draskomi negyvi kūnai, kuriuos sugrūdo į sklidiną išvietės duobę ir užpylė kalkėmis..."

Prasmingai nuskambėjo Klaipėdos konservatorijos auklėtinės Loretos Aukštuolytės žodžiai: "Gera būti tarp jūsų, matyti jus, tokius tvirtus dvasia, ištikimus meile Tėvynei. Gaila mano kartos, dvasines vertybes iškeitusios į pinigus, bet... žiūriu į šitą kryžių ir tikiu, kad neįmanoma sunaikinti dalykų, sutvirtinančių meilę ir tikėjimą. Galbūt mano vaikai, sustoję prie šito kryžiaus, perskaitys jame iškaltas pavardes, susimąstys apie rūsčią praeitį, ir jų širdelės taps dvasingesnės". Vilniaus konservatorijos studentė Asta Baltrušaitytė skaitė poeto-partizano Broniaus Krivicko eiles, Biržų tremtinių ansamblis dainavo partizanų dainas. Kryžių pašventino Suosto parapijos klebonas, buvęs rezistencijos dalyvis ir politinis kalinys Mykolas Stonys.

Laikų platybėse šalia Rygos-Biržų plento liko rymoti kryžius. Šis kryžius, šitie laukai, šitas kelias - tai mūsų Lietuva...

NEPRIKLAUSOMOS SPAUDOS NAIKINIMAS IR SOVIETINĖS INFORMACIJOS PRIEMONIŲ KŪRIMAS 1940-1941 M.

LIETUVIŠKOS SPAUDOS BOLŠEVIKINIMAS

Kurti socializmą, naudojant senąją kultūrinių, ideologinių, mokslinių, informacinių institucijų visumą, buvo neįmanoma. Sovietinė totalitarinė sistema nepripažino nuomonių įvairovės, todėl iš pat pradžių siekė monopolizuoti dvasinį žmonių gyvenimą ir diegti marksistinę-lenininę-stalininę ideologiją. Kompartija teikė išskirtinę reikšmę visuomenės informacijos priemonėms. Viename pirmųjų sovietinės valdžios Rusijoje dekretų - "Dekrete apie spaudą" - pastaroji buvo prilyginta bomboms ir kulkosvaidžiams¹. Todėl ir bolševikinė Lietuvos vadovybė pirmiausia susirūpino informacijos priemonėmis. Okupavus Lietuvą, vienoje pirmųjų direktyvų LKP(b) CK pirmasis sekretorius A.Sniečkus partijos miestų ir apskričių komitetams rašė: "Bolševikų partijos pagrindinis uždavinys- perauklėti visus miesto ir kaimo dirbančiuosius sovietinio patrioto, sąmoningo ir aktyvaus beklasinės socialistinės visuomenės kūrėjo dvasia. Uždavinys sunkus, bet neati-dėliotinas, ir šis žmonių perauklėjimas priklausys nuo teisingo partinių organų propagandos ir agitacijos skyrių darbo. Šitame reikale didelį vaidmenį turi suvaidinti mūsų spauda, kuri, deja, šiuo metu mažai skiria dėmesio propagandos ir agitacijos klausimams"².

Vienas svarbiausių sovietinės informacijos priemonių uždavinių- parengti vadinamąją "viešąją nuomonę" arba "liaudies balsą". "Viešojo nuomonė" buvo pateikiama "iš viršaus" partijos nurodymu per informacijos priemones ir visą ideologinių organų sistemą. Ji turėjo įtvirtinti mitą apie komunistų partijos ir stalininio režimo neklystamumą.

Nepriklausomos Lietuvos laikraščiai turėjo būti uždrausti arba subolševikinti - tuo pirmiausiai ir susirūpino legalizuota Lietuvos komunistų partija. Jau 1940 m. birželio 27 d. buvo pradėti uždarinėti laikraščiai, ėję lietuvių, lenkų bei žydų kalbomis. Pradžioje dar buvo palikti populiarūs

leidiniai "Lietuvos aidas", "XX amžius", "Lietuvos žinios"³, tačiau iš jų liko tik pavadinimai, nes laikraščių turinys buvo subolševikintas. Laikraščių uždarymo ir perorganizavimo vajus, prasidėjęs paskutinėmis 1940 m. birželio dienomis, tęsėsi iki 1941 m. birželio vidurio, t.y. iki vokiečių okupacijos.

1940 m. liepos 6 d. ELTOS Ekonominio skyriaus vedėjas Povilas Palšaitis pranešė ELTOS direktoriui, kad nuo liepos 1 d. LSSR Vidaus reikalų ministro M.Gedvilo nutarimu uždaromi trys laikraščiai, eję Kaune ("TO centų", "Dos Vort" ir "Laikas") bei du laikraščiai, leidžiami Vilniuje ("Kurjer Wileński" ir "Nowe slowo")⁴. Rugpjūčio 1 d. nutraukta Kauno laikraščių "Lietuvos žinios", "XX amžius", "Lenkų diena" ir "Žydų balsas" leidyba⁵. 1940 m. rugsėjo 2 d. pranešama, kad nuo liepos 1 d. uždaromas "Vilner kurjer", o nuo rugpjūčio 30 d. - "Gazeta Codzienna" (lenkų laikraštis), "Vilner Togblat" (žydų laikraštis) ir lenkų "Gazeta Ludowa"⁶.

Periodinės spaudos būkle Lietuvoje domėjosi Maskvos komunistinės ideologijos propagotojai. Tas matyti iš komunistinės ELTOS vadovo Kosto Korsako ataskaitų TASS'ui. Į 1940 m. rugsėjo 9 d. TASS'o direktoriaus klausimą K.Korsakas atsakė, kad Lietuvoje išeina 11 laikraščių: Kaune - vyriausybės organas "Darbo Lietuva", "Tiesa", oficiozas rusų kalba "Truženik", komjaunimo organas "Komjaunimo tiesa", Lietuvos žydų leidinys "Folksblat", profsąjungos organas "Darbininkų žodis", Žemės ūkio liaudies komisariato leidinys "Valstiečių laikraštis"; Vilniuje buvo leidžiami tik keturi periodiniai leidiniai - "Vilniaus balsas", lenkų "Pravda Wilenska", žydų "Vilner Emes" ("Vilniaus Tiesa") ir rusų kalba "Novaja Žyzn"⁷. K.Korsakas informavo Maskvos viršininką, kad savaitraščiai yra organizacinėje stadijoje, o senieji palaipsniui uždaromi.

Vėlesniame dokumente (datuotame ne anksčiau kaip 1940 m. rugsėjo mėn.), adresuotame VKP (b) CK, nurodoma 15 Lietuvoje leidžiamų laikraščių. Tai LKP (b) CK "Tiesa", leidžiamas lietuvių kalba Kaune (redaktorius Genrikas Zimanas), LKP (b) CK organas "Valstiečių laikraštis", leidžiamas lietuvių kalba Kaune (redaktorė Michalina Meškauskienė), LKP (b) CK "Truženik", leidžiamas rusų kalba Kaune (redaktorius V.Dilmanas), LKP (b) CK organas "Der Emes" ("Tiesa"), leidžiamas žydų kalba Kaune (redaktorius Joselis Šochatas), LLKJS CK organas "Komjaunimo tiesa", leidžiamas lietuvių kalba Kaune (redaktorius Eduardas Mieželai-

tis), Profesinių sąjungų Centro biuro organas "Darbininkų žodis", leidžiamas lietuvių kalba Kaune (redaktorius J.Kvietkauskas), LSSR Aukščiausiosios Tarybos organas - "Tarybų Lietuva", leidžiamas lietuvių kalba Kaune (redaktorius J.Šimkus), "Vilniaus balsas" (nenuspręsta kieno), leidžiamas lietuvių kalba Vilniuje (redaktorius Albinas Žukauskas), LKP (b) Vilniaus MK ir Vilniaus AK organas "Prawda Wileńska" ("Vilniaus tiesa"), leidžiamas lenkų kalba Vilniuje (redaktorius V.Sokolovskij), "Vilner Emes" ("Vilniaus Tiesa") (nenuspręsta kieno), leidžiamas žydų kalba Vilniuje (redaktorius Davidas Umru), LKP (b) MK ir AK organas "Krasnoje Znamia" ("Raudonoji vėliava"), leidžiamas rusų kalba Vilniuje (redaktorius A.Kozlov), LKJS MK ir AK organas "Prawda Komsomolskaja" ("Komjaunimo tiesa"), leidžiamas lenkų kalba Vilniuje (redaktorius Algirdas Prokapovičius), Lietuviškojo teritorinio šaulių korpuso organas "Raudonarmietis", leidžiamas lietuvių (vėliau ir rusų) kalba Vilniuje (redaktorius Juozas Pajaujis), LKP (b) Švenčionių MK ir AK organas "Novaja žyzn" ("Naujas gyvenimas"), leidžiamas rusų kalba Švenčionyse (redaktorius P.Dubkov) ir LSSR Fizinės kultūros ir sporto komiteto prie LSSR LKT organas "Raudonasis Sportas", leidžiamas lietuvių kalba Kaune (redaktorius V.Petronis)⁸.

Pastarasis periodinių leidinių sąrašas rodo ne tik didėjančią leidžiamų laikraščių skaičių, bet ir santykinai sparčiau augantį nelietuviškų leidinių skaičių. Jeigu pirmajame sąrašė iš vienuolikos laikraščių 6 buvo lietuvių kalba, 2 rusų kalba, 2 žydų kalba ir 1 lenkų kalba, tai dabar iš 15 periodinių leidinių lietuvių kalba buvo 8, rusų kalba - 3, žydų kalba - 2 ir lenkų kalba - 2.

Bolševikams nepatikę laikraščiai dažnai buvo uždaromi tiesiog vidaus reikalų ministro įsakymu, o kartais prieš juos būdavo organizuojamos pjudymo akcijos. Pavyzdžiui, 1941 m. kovo 28 d. G.Zimano redaguojamos "Tiesos" numeryje buvo rašoma, kad "Vilniaus balsas" nepasižymi originalumu, skelbia daug ELTOS medžiagos, tačiau svarbiausia: "Blogai yra tai, kad "Vilniaus balse" dar pastebimos kartais gan ryškiai buržuazinės įtakos, kurios iš šio laikraščio neišgyvendintos... Laikraštis silpnai reaguoja į partijos ir vyriausybės nutarimus, silpnai juos nušviečia. "Vilniaus Balse" nebuvo nė vieno straipsnio, kuris būtų skiriamas XVIII VKP (b) konferencijos nutarimams vykdyti ar jų vykdymui kontroliuoti. Laikraštis davė, tiesa,

visą medžiagą apie konferenciją, bet dabar pats nieko nedaro tiems nutarimams išpopuliarinti ir darbo žmonėms mobilizuoti į jų vykdymą.

Pagaliau "Vilniaus Balsas" bus bene vienintelis laikraštis Tarybų Lietuvoje, kuris nepakeitė savo vardo ir kuris bevelija nešti su savim į tarybinį gyvenimą savo buržuazinių laikų vardą".

Kitas dar didesnis "Vilniaus balso" nusikaltimas yra tai, kad jis per daug mėgaujasi sovietinio gyvenimo blogybėmis. "Vilniaus balso" Nr.38 straipsnyje "Tai dar ne bolševikinis tempas" rašoma: "Daug kalbama apie bolševikų tempą, apie spartą, apie stachanovišką darbo greitį, kalbama... o kodėl pati praktika, pats gyvenimas nepatvirtina?! Kodėl darbininkai, tarnautojai, valstiečiai, darbo inteligentai tos spartos nerodo?". Toks sovietinio gyvenimo nušvietimas tikrai buvo nezimaniškas, nebolševikinis.

"Tiesa" nuolat kritikavo buvusią nepriklausomos Lietuvos spaudą, jos darbuotojus, tačiau Lietuvos visuomenė nenorėjo priimti bolševikinio melo. Viename iš vedamųjų nežinomas autorius rašė: "Buržuazinėje Lietuvoje spauda buvo plutokratų pasipelnijimo įrankis, liaudies masių kvailinimo ir šmeižto skleidėja". Kartu autorius nepatenkintas tuo, kad bolševikinės spaudos nenori priimti ne tik visuomenė, bet labai menkai joje bendradarbiauja ir patys komunistiniai vadovai. Vedamajame autorius priverstas pripažinti, kad "... mūsų spauda iki šiol dar nesusilaukė reikiamos pagarbos iš daugelio mūsų darbuotojų, kurie per paskutinius mėnesius sudarė naująją valdžios aparatą, ir dažnai net iš partinių ir profesinių veikėjų vietose.

Dar iki šios dienos rasite gana daug aukštų darbininkų, kurie net didžiuojasi tuo, kad jie ("dėl laiko stokos") neskaito laikraščių". Skundžiamasi, kad valdžios, profsąjungos veikėjai nerašo į spaudą¹¹¹.

Analogiškos mintys išsakomos ir kitame anoniminiame vedamajame: "Iš laikraščių visiškai ir negrąžinamai išnyko ne tik atvirai reakcinė, bet taip pat darbo žmogaus sąmonę nuodijanti, jo kovingumą migdanti "įdomi" medžiaga. Jos vietą užėmė medžiagos apie darbo žmonių gyvenimą, apie jų darbą įmonėse, laukuose, mokyklose, teatruose, artelėse.

Nėra jokios abejonės, kad tarybinė spauda jau davė naują laikraščio tipą Lietuvoje, ligi šiol nežinomą, bolševikinio laikraščio tipą...

Spauda taip pat išsiaugino savo kadrus. Kai, pavyzdžiui, "Tiesa" pradėjo savo darbą, joje buvo tik vienas kitas žmogus, o dabar joje dirba apie trisdešimt, kurie beveik visi yra niekuomet nedirbę spaudoje ir pradėję

laikraštinį darbą jau tik tarybinėje santvarkoje, "Tiesoje". Toliau straipsnio autorius vėl kartoja nusiskundimus: "Mūsų spaudos dar per silpni ryšiai su masėmis. Štai, pavyzdžiui, "Tiesoje" beveik per visą jos egzistavimo laiką (iš pradžių nebuvo registracijos) buvo gauta apie 10000 korespondencijų, kurias parašė maždaug dvylika šimtų žmonių. Tačiau iš to didelio skaičiaus žmonių tik nedidelė dalis - būtent apie pusantro šimto žmonių daugiau ar mažiau sistemingai rašo "Tiesai"¹¹.

1941 m. pradžioje pradedami leisti ir komunistiniai provincijos laikraščiai. Balandžio 12 d. išleidžiamas LKP (b) Panevėžio apskrities komiteto ir apskrities vykdomojo komiteto laikraščio "Panevėžio tiesa" pirmasis numeris. Balandžio mėnesyje pasirodė ir Marijampolės "Naujasis kelias", Šiaulių "Raudonoji vėliava" bei Telšių "Tarybų Žemaitija". Taigi apskrityse pradėti leisti 4 nauji laikraščiai. "Tiesa" skuba pasidžiaugti: "Nėra buržuazinės cenzūros, laisvas yra darbininko, valstiečių ir darbo inteligento balsas, -jiems yra visos galimybės pareikšti savo žodį spaudoje"¹².

1940-1941 metų laikotarpiu išleisti ir kiti leidiniai: respublikiniai, miestų, rajoniniai bei žinybiniai laikraščiai, laikinieji ir vienkartiniai leidiniai. Iš tokių paminėtinas respublikinio "Valstiečių laikraščio", leidžiamo Kaune, priedas "Jaunasis valstietis". Pirmasis jo numeris pasirodė 1940 m. gruodžio 5 d. Jo redaktorais buvo Albertas Juozėnas-Baltušis ir M.Meškauskienė. Kaip miesto laikraštis 1941 m. vasario 20 d.-1941 m. birželio 12 d. Vilniuje buvo leidžiamas "Prawda Wileńska" ("Vilniaus tiesa") priedas "Czytanka" ("Pasiskaitymai"), LLKJS Vilniaus MK ir pavieta organas 1940 m. lapkričio 7 d.-1941 m. birželio 1 d. 2-4 kartus per mėnesį ėjo "Prawda Pionierska" ("Pionierių tiesa"), kurią redagavo "Prawda Komsomolska" ("Komjaunimo tiesa") redaktorius A.Prokapovičius. 1940 m. Jonas Karosas redagavo LKP srities komiteto laikraštį "Prawda Wileńska" ("Vilniaus tiesa"). 10-asis jo numeris buvo išleistas 1940 m. liepos 21 d. Nuo 1940 m. rugpjūčio 21 d. pradėtas leisti laikraščio tokiu pat pavadinimu, kaip LKP (b) MK ir pavieta organas, išeidavo triskart per savaitę. Prasidėjus karui, jo leidimas nutrauktas. 1940-1941 m. laikraštį redagavo Władysław Sokołowski. Trumpai - nuo 1940 m. birželio 16 d. iki 1940 m. liepos 5 d. Vilniuje buvo leidžiamas dienraštis rusų kalba "Naša žizn" ("Mūsų gyvenimas"), kurį redagavo Leonid Korčinskij.

Iš rajoninių laikraščių paminėtinas: LKP (b) Alytaus AK "Dzūkų tie-

sa". Vienintelis jo numeris išėjo 1940 m. rugsėjo 28 d. Redakcinę komisiją sudarė Vladas Tuinyla, Petras Rusinas, Martynas Jakelevičius (du pastaruosius sušaudė vokiečiai). Kaip "Tarybų Žemaitijos" pirmtakas, LKP Telšių RK ir DŽDT nuo 1941 m. balandžio 19 d. tris kartus per savaitę leidžiamas laikraštis "Komjaunimo aušra". Išėjo 9 numeriai (redaktorė Birutė Boreišienė). Iš žinybinių laikraščių paminėtini: dauginimo prietaisus spausdintas Marijampolės įgulos savaitinis karių laikraštis "Draugas", kurio išėjo 3 numeriai (redaktoriai A.Baltūsis ir Cininas).

Iki 1940 m. gruodžio 1 d. (nuo 1935 m.) Kaune buvo leidžiamas LSSR geležinkelininkų profsąjungos savaitinis laikraštis "Geležinkelininkas" (redaktoriai Juozas Treinys ir Jonas Bogušas). Dauginimo prietaisais buvo spausdinami laikraštėliai "Karys socialistas" Šiauliuose ir "Kauno komunistas" Kaune.

Tęsimas arba pradėtas 26 žurnalų leidimas. Kai kurie pirmosios sovietinės okupacijos metais buvo uždaryti. Kauno universiteto biblioteka 1940-1941 m. leido "Bibliografijos žinias", kurias redagavo Vaclovas Biržiška. Iki 1941 m. kovo mėn. (pradėtas leisti 1933 m.) ėjo leidinys "Gimtoji kalba", skirtas bendrinei kalbai (redaktorius Petras Jonikas, redakcinės kolegijos nariai - Antanas Salys ir Pranas Skardžius). Žemės ūkio liaudies komisariatas iki 1941 m. sausio mėn. leido mėnesinį žemės ūkio politikos ir mokslo žurnalą "Žemės ūkis", kurį redagavo Antanas Musteikis.

Pradėjo eiti ir nauji komunistiniai leidiniai: "DIL" ("Darbininkų iliustruotas laikraštis"), red.B.Grigaras; LLKJS CK žurnalas jaunimui "Genys", red.L.Mykolaitis; LSSR MOPR'o CK organas "Į pagalbą", red.A.Maginskas; LSSR komunalinio ūkio liaudies komisariato organas "Komunalinis ūkis", red.Š.Braudė; "Liaudies sparnai", red.V.Tupčiauskas; "Liaudies sveikata", red.A.Pipinytė-Šabanienė ir K.Grinius; žurnalas "Pionierius", red.L.Trečiokaite ir kiti.

Senuosius pavadinimus išlaikė "Amatininkas" (ėjęs iki 1940 m. spalio 15 d.), "Blaivybė ir sveikata" (ėjęs iki 1940 m., Nr.13), "Fiziškas auklėjimas" (ėjęs iki 1940 m. liepos), "Gamta" (ėjęs iki 1940 m. gruodžio), "Gimtasis kraštas", Šiaulių kraštotyrininkų leidinys (ėjęs iki 1940 m. gruodžio), "Jaunasis ūkininkas" (ėjęs iki 1940 m. lapkričio 28 d.), "Mokslo" knygyno informacinis biuletenis "Knygų lentyna" (ėjęs iki 1940 m. rugsėjo), gamtos ir šalimų mokslų žurnalas "Kosmos" (ėjęs iki 1940 m. gruodžio), "Kova su

džiova" (ėjęs iki 1940 m. gruodžio), "Lietuvos sparnai" (ėjęs iki 1940 m. rugpjūčio), "Mykoliuko pastogė" (ėjęs iki 1940 m. liepos 1 d.). Tokie leidiniai senaisiais pavadinimais ilgiausiai išsilaikė iki 1940 m. pabaigos. Jų buvo 30 žurnalų ir 20 laikraščių¹⁵.

LAIKRAŠTININKAI. SPAUDOS MONOPOLIZAVIMAS

Pirmaisiais sovietinės okupacijos metais kolaborantų žurnalistų kadru problema buvo itin aktuali. Mažai kas iš senosios inteligentijos norėjo bendrauti su bolševikinės propagandos priemonėmis. Todėl 1940 m. gruodžio pradžioje LKP (b) CK Agitacijos ir propagandos skyrius organizavo 1,5 mėnesio kursą, kurių tikslas - paruošti darbuotojus apskričių laikraščiams.

LKP (b) CK Agitacijos ir propagandos skyriaus vedėjo pavaduotojas V.Kurojedovas įpareigojo apskričių komitetų sekretorius: "Parinkti atitinkamas kandidatūras iš labiausiai pasiruošusių ir raštingų LKP (b) narių ir komjaunuolių, taip pat atskirais atsitikimais iš nepartinių narių, atsidavusių Lenino-Stalino darbui. Parinkti draugai turi mokėti rusų kalbą"¹⁶. Tokie būdu laikraščiuose turėjo dirbti tik partijos nariai ir komjaunuoliai ir tik išimtiniais atvejais - nepartiniai - potencialūs bolševikai. Būsimiems spaudos darbuotojams privalu mokėti rusų kalbą, o ar jie turi gerai mokėti lietuvių kalbą - nesakoma.

Komunistų partija monopolizavo visas visuomenės informavimo bei platinimo priemones. Atsiskaitydamas už nuveiktą darbą šioje srityje LKP (b) Raseinių apskrities komiteto sekretorius Stasys Filipavičius rašė: "...obkomas, susitaręs su komjaunimu, nutarė paimti savo žinion visą spaudos atstovavimą Raseinių miestui ir tam darbui paskirti vieną patikimą draugą, kuris nuolat atsidėjęs rūpintųsi spaudos reikalais"¹⁷. Taip buvo padaryta visoje Lietuvoje, visose apskrityse.

Taip pat buvo pasielgta ir su spaustuvėmis. Pvz., Telšiuose buvo 3 spaustuvės: viena jų priklausė Telšių vyskupijai, kitos dvi - mažesnės (jose dirbo tik 1-2 darbininkai) - buvo privačios. Vyskupijos spaustuvė buvo nacionalizuota 1940 m. rugpjūčio 1 d. ir perduota Raudonajai armijai. Vėliau okupacinė kariuomenė spaustuvę apleido, tačiau jos būklė buvo apgailėtina: lietuvišką šriftą grąžino, bet jis buvo išimtas iš kasų ir labai sumaišytas, o spausdinimo mašiną su jos priedais pasiėmė "išvaduotojai"¹⁸.

Lietuvos spauda ir radijo žinios liko visiškai priklausomos nuo sąjunginės telegramų agentūros (TASS'o). Tiesa, respublikos laikraščiai užsienio informaciją gaudavo iš ELTOS, tačiau pati ELTA buvo paversta TASS'o priedėliu. Pirmasis okupuotos Lietuvos ELTOS direktorius K.Korsakas rašė "Reuterio" agentūros atstovui Kaune dr.R.Polieskiui: "Šiomis dienomis "Eltai" atsisakius nuo veikusios tarp "Reuterio" ir "Eltos" agentūrų bendradarbiavimo sutarties tolesnis žinių pasikeitimas tarp šių agentūrų sustabdomas. Dėl to "Eltos" biuletenių teikimas Tamstai nutraukiamas. "Eltai" prašau grąžinti biuletenių langelio raktelį"¹⁹. Tokio pat turinio raštus gavo ir kitų pasaulinių agentūrų atstovai ir agentūrų direktoriai: Prancūzijos HAVAS agentūros, reziduojančios Viši, direktorius²¹¹, Vokietijos DNB agentūros direktorius²¹ ir kiti. Buvo atsisakyta "The New-York Daily News" atstovo Arturo Zeimerio, "Associated Press" atstovo Jono Žmuidzino, Bruklino J.Tysliavos leidžiamos "Vienybės" atstovo Kęstučio Janulio, Ukrainos laikraščių atstovo Mykolo Forostenko, "Eildienst" atstovo Lotharo Johnke, "Rahvalet" atstovo Leonido Kahkra, "Comporel" atstovo Gilberto Redfern, agentūros "Stefani" atstovo monsijoro Mario Orano, "Wirtschaftsdeinst" atstovo monsijoro Carl Kuhndorff²² ir kitų paslaugų.

Atleisti iš darbo niekuo nenusikaltusius ir gerai atliekančius savo pareigas žurnalistus buvo nepatogu net bolševikiniams vadovams. Tokių nepatogumų atsirado atleidžiant iš pareigų ELTOS korespondentus Berlyne dr.V.Kaupą ir Maskvoje poetą bei rašytoją Faustą Kiršą. Šią "bylą" teko spręsti ELTOS direktoriui K.Korsakui pasitelkus į pagalbą LSSR užsienio reikalų ministeriją. Užsienio reikalų ministrui K.Korsakas rašė: "Atsižvelgiant į pasikeitusias informacijų teikimo sąlygas ir reikalavimus, "Eltos" korespondentai Berlyne dr.V.Kaupas ir Maskvoje F.Kirša atšaukti ir atleisti iš pareigų. Su jais pasirašytos sutartys gali būti nutrauktos, pranešus jiems apie tai prieš vieną mėnesį. Juos tuojau atleisti, kaip už netinkamą pareigų vykdymą, atrodo, nėra pagrindo. Dėl to jie būtų atleisti iš pareigų per vieną mėnesį nuo pranešimo gavimo dienos". Tačiau URM generalinio sekretoriaus Pijaus Glovacko nuomone, juos reikia atleisti nedelsiant. Ant dokumentų užrašyta tokia P.Glovacko nuomonė: "1940 m. liepos 6 d. Atleisti sumokant už mėnesį pirmyn"²³. Komunistų partija reikalavo kaip galima greičiau atsisakyti jai nepageidaujamų žurnalistų paslaugų.

Lietuvos laikraščių redaktoriams buvo draudžiama skelbti bet kokią

informaciją, jeigu ji gauta ne iš ELTOS. "Lietuvos žinių", "Lietuvos aidas", "Amžiasis", "Laiko", "Liaudies balsas", "Žydų balsas", "Liaudies laikraščio", "Žodžio", "Lenkų dienos", "Echo" laikraščių redaktoriams buvo išsiųstas tokio turinio aplinkraštis: "Visas žinias apie valstybės įstaigų vadovaujančių tarnautojų sąsąstos pakeitimus prašau redaguojamame dienraštyje skelbti iš "Eltos" biuletenių. Kitokiu būdu gautos šiuo klausimu žinios negali būti skelbiamos, nebent jas patikrinus "Eltoje"²⁴.

Nepriklausomoje Lietuvoje įmonių ir įstaigų vadovai laisvai galėjo bendrauti su informacijų priemonių atstovais. Bolševikinis "viešumas" to leisti negalėjo. Neaišku, kokių pagrindų ir kokia teise vadovaudamasis ELTOS direktorius K.Korsakas išsiuntinėjo finansų, užsienio reikalų, vidaus reikalų, švietimo, susisiekimo, teisingumo, sveikatos reikalų, žemės ūkio ministerijų ir valstybės kontrolės kanceliarijos viršininkams tokio turinio raštus: "Visas spaudoje ir per radiją skelbtas žinias apie valstybės įstaigų vadovaujančių tarnautojų sąsąstos pakeitimus prašau siųsti tik "Eltai", o atskirų laikraščių reporteriams jų neteikti. "Elta" tas žinias skelbs per savo biuletenius, kuriuos gauna spauda ir radiofonas"²⁵.

Panašius raštus vyriausybėms įstaigoms siuntinėjo ir vėlesni ELTOS vadovai. Leiba Šausas perspėjo komisariatams, kad jie neteiktų jokios informacijos vienam kuriam laikraščiui. "Be to, primename, kad visi svarbesnės reikšmės Komisariatų pranešimai turi būti atsiųsti "Eltai" su L.K.T. reikalų valdytojo viza"²⁶, - rašė L.Šausas.

ELTA buvo įpareigota teikti informaciją ir TASS'ui. Vykdydama sąjunginės agentūros nurodymus, ELTA vėl nurodinėja komisariatams, kaip ir kokią informaciją jie turi teikti: "Dažnai TASS'as reikalauja informacijos net specialiomis temomis. Pvz., neseniai pareikalauta informacijos apie LTSR Aukščiausiosios Tarybos narių darbus, apie LTSR teismų pertvarkymo darbus, apie maisto pramonės reikalus, apie kadrų augimą, apie kovą su nedarbu ir nedarbo likvidavimą, apie vykstančius geležinkelių pertvarkymo darbus ir t.t.". K.Korsakas prašo, kad visi liaudies komisariatai skirtų asmenį, į kurį ELTA, reikalui esant, galėtų kreiptis²⁷.

Informacijos monopolizavimas leido ne tik griežtai kontroliuoti informavimo priemonių pateikiamą medžiagą - tai buvo ir pajamų šaltinis. TASS'as reikalavo pinigų iš ELTOS ir redakcijų, ELTA savo ruožtu už informaciją reikalavo iš Lietuvos periodinių leidinių bei radijo. Redakcijos

informacijų agentūros pasirinkti negalėjo. Pavyzdžiui, "Novaja žizn", "Komsomolskaja pravda" ir "Karių tiesa" su ELTA sudarė sutartis, kad nuo 1940 m. rugpjūčio 1 d. už ELTOS biuletenius pastarajai mokės po 100 Lt per mėnesį. Nuo 1940 m. rugpjūčio 1 d. uždarius "Lietuvos aidą", jo vietoj pradėta leisti "Darbo Lietuva", kuri perėmė "Lietuvos aidą" įsipareigojimus mokėti ELTAI už informacinius biuletenius²⁸.

Nuo 1941 m. sausio 1 d. visoje Lietuvoje buvo įvesta Sovietų Sąjungoje priimta laikraščių ir radijo komitetų atsiskaitymo sistema už TASS'o ir respublikinių agentūrų teikiamą informaciją.

Respublikiniai laikraščiai už visą užsienio, sąjunginę ir respublikinę informaciją pagal šią sistemą turėjo mokėti 5,5 proc. savo prenumeratos pajamų, miestų ir apygardų laikraščiai - 4 proc., komjaunimo laikraščiai - 4,6 proc. Radijo komitetai privalėjo mokėti nuo kiekvieno 1000 radijo taškų 27 rublius. Atskiras mokestis buvo imamas už "Pravdos" vedamuosius ir kitą centrinių laikraščių medžiagą. Laikraščiai ir radijo komitetai taip pat turėjo padengti TASS'o pašto išlaidas už žinių perdavimą radiju ar telegrafu - apie 1500-2000 rublių per mėnesį“.

Respublikinių laikraščių įsiskolinimus TASS'as paprasčiausiai išieškodavo iš ELTOS, o laikraščiai turėjo atsiskaityti su ELTA. Taip už 1941 m. I ketvirtį už užsienio, sąjunginę ir respublikinę informaciją buvo skolingi: "Krasnoje znamia" - 19 994 rb. "Prawda wileńska" - 22631,25 rb. "Prawda komsomolskaja" - 1426 rb. ir "Vilner emes" - 3825 rb.³⁰.

Žurnalistams buvo griežtai draudžiama naudotis kitais informacijos šaltiniais, išskyrus TASS'o - ELTOS informaciją. Matyt, ELTOS darbuotojai buvo nutverti klausantis užsienio radijo stočių pranešimų, nes direktorius Ivanas Isačenko išleido įsakymą Nr.54: "Radijo aparatas sistemos "Telefunken" skirtas išimtinai TASS'o pranešimų priėmimui.

"Eltos" bendradarbiams kategoriškai draudžiama aparatu naudotis kitais tikslams"³¹.

Spaudos darbuotojai buvo nepatenkinti tokia visuotinės cenzūros ir kontrolės sistema ir siekė parodyti savo nepasitenkinimą jiems prieinamais būdais. Vienas iš tokių protesto pasireiškimų - korektūros "klaidos". Kaip rašė buvęs keturvėjininkas Juozas Petrėnas (slapyvardis Petras Tarulis), emigravęs į Vakarus, "korektūros klaidos labiausiai bolševikus jaudino todėl, kad jose atsispindėdavo tikroji visuomenės nuotaika arba buvo

demaskuojamas bolševikinis propagandinis melas, arba atsidengdavo uoliai bolševikų nuslepiama tikrovė"". Nors už tokias "klaidas" grėsė represijos ir laikraščio redaktoriui, ir raidžių rinkėjui, ir korektoriui, tačiau retas laikraštis išeidavo be panašaus pobūdžio nesusipratimų. Kai kurie bolševikiniai vadovai juos bandė paaiškinti tuo, kad spauستuvėse liko tik patys prasčiausi darbininkai, kad naujos darbo normos demoralizuoja darbininkus, - esą jie skuba įvykdyti normas, todėl nugenčia darbo kokybę. Tačiau "klaidų" gausumą daugeliu atvejų galima paaiškinti politiniu sabotazu. Tai rodo ir jų pobūdis: dažniausiai "klaidos" atsirasdavo įvairiuose įsakuose, bolševikinių iškilmių aprašymuose ir nomenklatūrinių vadovų tituluose.

Uždraudus laisvą spaudą, atsirado pusiau legalūs ir nelegalūs leidinukai, kuriuos leido mokiniai, mokytojai ir kai kurios visuomenės organizacijos. Tai kėlė susirūpinimą partiniams organams. Biržuose buvo platinamas 10 puslapių laikraštėlis "Liaudies balsas", kurį leidėjai vadino sienlaikraščiu. LKP (b) CK Agitacijos ir propagandos skyriaus instruktorius spaudai J. Jurevičius pareikalavo, kad obkomas išsiaiškintų, kas tai per laikraštis ir kas jį leidžia¹³.

Kultūros komisija prie "Lietūkio" sienlaikraščio teisėmis 200 egzempliorių tiražu išleido žurnalą "Aktyvas". J. Jurevičius vėl sureagavo greitai. LKP (b) partijos miesto komitetą jis perspėjo, kad šis žurnalas leidžiamas be jokios partijos kontrolės ir jį negalima laikyti sienlaikraščiu. Partinės kuopelės nebuvimas esą leis panaudoti sienlaikraščius saviems tikslams ir jų priedangoje leisti žurnalus, laikraščius ir kt. Todėl žurnalą "Aktyvas" reikia uždaryti³⁴.

Panašus 16 puslapių 16 egzempliorių tiražu žurnaliukas buvo išleistas ir Vilkijoje. Pasinaudodami Vilkijos vykdomojo komiteto šapirografu, jį pradėjo leisti mokytojas S. Tamulaitis ir gimnazijos mokinys P. Mikalauskas. Po šio incidento buvo perspėtos visos pirminės partinės organizacijos, kad nepasikartotų Vilkijos išsišokimas³⁵.

Sovietinės santvarkos sąlygomis neturėjo būti nė vieno nepriklausomo nuo komunistų partijos leidinio - ar tai būtų respublikinės reikšmės leidinys, ar moksleivių leidžiamas laikraštukas.

Nepriklausomos Lietuvos kariuomenė turėjo savo spaudą, kuri tenkino tiek kareivių, tiek karininkų interesus. Kareiviams buvo leidžiamas savaitinis laikraštis "Karys" (redaktorius lt n. S. Urbanavičius-Urbonas). Jis ėjo beveik nuo pat pirmųjų Lietuvos kariuomenės organizavimosi dienų, t. y. nuo 1919 metų. Karininkai savo lėšomis nuo 1925 m. leido "Kardą" (redaktorius L. Zibavičius). Taip pat buvo leidžiamas karo mokslo ir istorijos žurnalas "Mūsų žinynas" (nuo 1921 m.), istorijos žurnalas "Karo archyvas" (nuo 1925 m.) bei Šaulių sąjungos leidinys "Trimitas" (nuo 1920 m.). Spaudą Lietuvos kariai gaudavo veltui. Ji buvo siunčiama į kareivių skaityklas ir dalinius. Be kariškos spaudos, valstybės lėšomis mažesniais kiekiais kariškiai gaudavo ir kitą Lietuvos spaudą³⁰.

Nepriklausomos Lietuvos karinė spauda, priešingai negu bolševikinė karinė spauda, buvo prieinama visiems norintiems ją skaityti.

Atėjus bolševikams, lietuviška karinė spauda buvo išimama iš bibliotekų ir naikinama.

Okupavus Lietuvą rusų armijai, bolševikų valdžia ėmėsi skubių priemonių likviduoti Nepriklausomos Lietuvos kariuomenę. Vienas pirmųjų žingsnių - nepriklausomos karinės spaudos panaikinimas. Vyriausiuoju Lietuvos kariuomenės (pavadintos Lietuvos liaudies kariuomene) politruku paskirtas komunistas Antanas Petrauskas išleido įsakymą, kurį paskelbė per radiją 1940 m. liepos 6 d. Šiuo įsakymu buvo uždaryti kariniai leidiniai "Karys", "Mūsų žinynas", "Kardas" ir "Karo archyvas".

Politiniai okupantų armijos vadovai suprato, kad spauda yra svarbi propagandos priemonė, todėl kareivius palikti visiškai be spaudos nenorėjo. Tik ta spauda turėjo būti kitokia - bolševikinė. Todėl vietoj "Kario" jau nuo liepos 8 d. pradedama organizuoti "Karių tiesos" redakcija ir kitos tarnybos. Kitus leidinius bei leidinius, skirtus karininkams, politrukų supratimu, turės pakeisti Sovietų Sąjungoje leidžiami kariniai laikraščiai ir žurnalai - spauda rusų kalba. Tokie patikimiau turėjo sleisti komunistinę propagandą bei rusinti Lietuvos kariuomenę.

"Karių tiesos" redaktoriumi paskirtas buvęs mokytojas ir studentas, kompartijos narys nuo 1935 m. Juozas Pajaujis. Visi senieji karinės spaudos darbuotojai iki 1940 m. spalio vidurio buvo atleisti.

Kareivių laikraščio redakcijos sudėtis neatpažįstamai pasikeitė. Tiesa, pradžioje komunistų buvo nedaug: vyriausiasis redaktorius ir pora komjaunuolių. Tačiau tautinė sudėtis pasidarė tikrai internacionalinė: 13 lietuvių, 10 žydų, 3 rusai (iš jų du politrukai, atsiųsti iš Sovietų Sąjungos) ir 1 totorė. Naujieji darbuotojai iš pradžių nežinojo, kas už ką atsako ir ką turi dirbti.

Rinkimų į Seimą išvakarėse, t.y. 1940 m. liepos 13 d., išėjo pirmasis "Karių tiesos" numeris. Štai kaip jį aprašo Stasys Butkus*. Tai buvęs 4 puslapių laikraštėlis, skirtas "rinkimams". Matyt, taktiniais sumetimais tituliname laikraščio puslapyje dar nebuvo šūkio "Visų šalių proletarai, vienykitės!" Šis šūkis spaustuvėje jau buvo surinktas ir manyta jį dėti, tačiau pasirodė jis tik antrajame numeryje. Pirmojo numerio pirmajame puslapyje buvo skelbiama: "Vietoj "Kario" leidžiama "Karių Tiesa", ir ji bus siuntinėjama visiems "Kario" prenumeratoriams". "Trimito" prenumeratoriams niekas nieko nesiuntinėjo.

"Karių tiesa" buvo leidžiama kaip Lietuvos liaudies kariuomenės politinės vadovybės organas. Ją leido naujai įsteigto Propagandos, agitacijos ir spaudos skyriaus vardu, kurio viršininku buvo paskirtas iš Rusijos atsiųstas lietuvis Antanas Vaškėlis.

Pasak S. Butkaus, pirmasis laikraščio numeris nelabai pavyko. LKP ir karinė vadovybė nenorėjo skelbti, kas bus seimo kandidatai, tačiau korespondentai paskelbė visus kandidatų į deputatus nuopelnus, jų partinį ir komjaunimo stažą. Daug šio laikraščio egzempliorių buvo atspausdinta ir išplatinta Kauno įgulos dalyse, atiduota į paštą, kad išplatintų provincijoje. Politinė vadovybė sustabdė numerio leidimą ir liepė jį perrinkti, o kadangi trūko laiko, tai iš laikraščio buvo pašalinta tik visa tai, kas komunistams atrodė nereikalinga. Pakartotinas laikraštis išėjo su baltomis dėmėmis. Pirmųjų egzempliorių atgauti nepavyko.

Kaip rašė S. Butkus, pasitaikė ir korektūros "klaidų": vietoj "dvarininkai girtuokliavo" atspausdindavo "darbininkai girtuokliavo", apie atvykusį į Lietuvą raudonarmietį vietoj "mūsų išvaduojojas" surinkdavo "mūsų išnaudotojas" ir pan.

*** Stasys Butkus - Lietuvos kariuomenės savanoris, 1919 m. sausio 1 d. iškėlęs Lietuvos vėliavą Gedimino pilies bokšte Vilniuje. "Kario" redakcijos narys, vėliau dirbęs "Karių tiesoje", "Raudonarmietyje". - J.M.**

Sunkiai sekėsi ir su korespondentais kariais: nenorėdavo rašyti, o jei ir parašydavo, tai vis nepataikydavo. Panašiai buvo ir su karininkais, rašiusiais specialius karinius rašinius. Esą jie parašyti pagal vokiečių, prancūzų ir kitų baltųjų karinį mokslą, kai tuo tarpu reikia mokytis iš raudonosios armijos. Todėl specialius straipsnius pradėjo versti iš "Krasnaja zvezda" ("Raudonoji žvaigždė") ir kitų sovietinių laikraščių. Toks pat likimas ištiko ir vedamuosius, politinius, beletristinius ir kitokius rašinius. Originalus straipsnis tapo retenybe.

Politiniam rašiniams rašyti į redakciją buvo pakviestas Leiba Mackevičius. Jam talkino minėti iš Rusijos atsiųsti politrukai Latyševas ir Farbejevas.

Kaip jau minėta, redakcijoje buvo daug ne lietuvių, ypač vadovaujančiose pareigose: politinio skyriaus vedėju buvo paskirtas L. Mackevičius, informacijų - Pitleris, meno, literatūrinio ir smulkmenų - komjaunuolis Ošė Kaplanas, neblogai mokąs lietuviškai, kilęs iš Raseinių. Visi jie buvo kuopos vado teisėmis. Tuo tarpu lietuviai dirbo kalbos taisytojais, korektoriais, administratoriais, ekspeditoriais, žodžiu, techniniais darbuotojais³⁷.

Ką galima pasakyti apie "Karių tiesos" laikraščio turinį? Pavarčius pirmąjį (jau pataisytą) numerį, kuris buvo skirtas rinkimams į Liaudies seimą, matome, kad nėra nė vieno žydų kandidato į deputatus pavardės. O jų buvo. Iš keturių pateiktų kandidatų tik vienas rusas - Ignas Budionas.

Visuose "Karių tiesos" numeriuose gausu šmeižtų apie lietuvius patriotus, karininkus - pėstininkus, lakūnus. Kariai raginami rašyti į laikraštį. Daug straipsnių apie žemės ūkio laimėjimus Sovietų Sąjungoje (straipsnis be parašo), plačiai rašoma apie Rusijos pilietinio karo didvyrį N. Ščorą (parašo nėra), apie sovietinės aviacijos kautynes prie Hasano ežero (parašo nėra). Apskritai krenta į akis tai, kad didelė dalis straipsnių be parašų arba pasirašoma tik slapyvardžiais: "Paulius", "Laisvūnas", "Eilinis", "Liaudies karys Kl.R.", "Revoliucijos karys", "Karys" ir panašiai. Dažnai pakanka tikrų ar išgalvotų inicialų: "J.p. V.B.", "V.Z.", "K.L-šius", "M-tis", "J.V-nė", "K.K-as", "G.", "E.", "R.-Ksp.", "Kpt-s", "Br.Sp." arba vertė "Lts", "O.K.", "Išvertė Z-is". O ką ir kodėl slėpė slapyvardžiai ir inicialai? Ar tai, kad pavardė nelietuviška, ar tai, kad autoriui gėda atvirai pasirašyti arba jis bijo draugų pajuokos? Krenta į akis tai, kad autoriai slėpėsi beveik visada, kai straipsnyje buvo keikiama Nepriklausomos Lietuvos kariuomenė arba

liaupsinama raudonoji armija, jos uniformos, tvarka, politrukai, džiūgaujama dėl Lietuvos inkorporavimo į Sovietų Sąjungą.

Dėl politinių vadovų bei cenzorių nekompetencijos ir menko išsilavinimo pasirodydavo ne tik jau minėtų korektūros "klaidų", tačiau ir kitokio pobūdžio rašinių, kurie parodėdavo tikrąją bolševikinės politikos turinį ir raudonosios armijos nepasiruošimą koviniams veiksams. Kaip pavyzdį pateiksiu mjr.Kėželio straipsnį apie rusų armijos invaziją į nepriklausomą Suomiją 1939-1940 m. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad straipsnio autorius aprašo bolševikų pergales prieš vadinamuosius "baltasuomius". Tačiau kokios tos pergalės ir kokia kaina pasiekiamos? Mjr.Kėželis rašo: "Kad ir paprasčiausios nedidelės balos ir užtvankos, bet gerai ginamos, dažnai sudarydavo tankams rimtą kliūtį, priversdavo juos ieškoti apėjimų, statyti tiltus ir gaišti laiką. Viborgo miesto rajone buvo tokių dirbtinių balų, kurių, kad ir nedidelės būdamos, kartais sulaikydavo tankus ir puolančius pėstininkus net po 2 dienas..."

Ne kartą pionieriams teko sprogdinti ir prieštankinių pabūklų įtvirtintus betonuotus lizdus... Po kelių valandų sunkauso darbo prieštankinių pabūklų betonuotas lizdas išlėkdavo į orą... Vienam betonuotam lizdui susprogdinti reikėdavo sunaudoti nuo 1000 iki 3000 kg sprogstamosios medžiagos". Perskaičius tokias eilutes, kažin ar gali kilti pasididžiavimas "nugalimajai" RA, kuri 2 dienas tūpčioja prie nedidelių balučių ar pabūklo "įtvirtinimo susprogdinimui sunaudoja" 3 tonas sprogmenų!?

Sovietų tankų ir šarvuotų dalinių puolimą maža suomių tauta atlaikė pusketvirto mėnesio. Mjr.Kėželis padaro išvadą: "Šios kapituliacijos išvada - išlaisvinta iš kapitalizmo jungo Suomijos dalis ir susikūrė Karelų Suomiių Tarybų Socialistinė Respublika, kuri įeina į SSRS šeimą"³⁸. Kitais žodžiais galėtume pasakyti, kad dėl sovietinės agresijos didelių ir daug lėšų bei gyvybių pareikalavusių pastangų Sovietų Sąjungai pavyko atplėšti dalį Suomijos ir ją prijungti prie Sovietų Sąjungos.

Galbūt panašūs straipsniai ar karių nuomonė apie patį laikraštį bei jo leidėjus vertė kompartiją pamąstyti dėl "Karių tiesos" leidimo tikslingumo. 1940 m. rugpjūčio pabaigoje LKP nutarė laikraštį likviduoti. Paprasčiausiai uždaryti laikraštį buvo nepatogu, todėl buvo panaudotas senas, bolševikų išbandytas metodas - apjuodinti, sukritikuoti: trūksta mėsos, sviesto - agitacija už sveiką gyvenimo būdą; nori išsivaduoti sovietinės im-

perijos pavergtos tautos - tai Vakarų imperialistų ir jų slaptųjų tarnybų veikla ar saujelės nacionalistinių ekstremistų užmačios.

Tokia kampanija buvo pradėta ir prieš "Karių tiesą", o svarbiausias jos iniciatorius ir vykdytojas - G.Zimano redaguojama "Tiesa". 66-ame šio laikraščio numeryje paskelbiamas straipsnelis "Šalintum reiškiny", kurio autorius nenurodomas. "Prawda Wileńska", "Darbininkų žodis", "Karių tiesa" kaltinami blogybėmis, kurios kaip tik ir atsirado, kai spaudai pradėjo vadovauti komunistai: spaudoje mažai aktualios, originalios medžiagos. "Karių Tiesoj" 27 numeryje iš 16 puslapių originaliai medžiagai skirti tik 3...

"Tai šalintinas reiškiny. Jei laikraščiai nori geriau suaugti su savo skaitytojais, turėti juose didesnę įtaką, jie būtinai turi kreipti daugiau dėmesio originaliai medžiagai", - rašo nežinomas "Tiesos" korespondentas¹⁷.

"Tiesa" teisi. Tačiau nepaaiškina, kodėl įsigalėjo toks "neoriginalumas" bolševikinėje spaudoje. Nepelnyti priekaištai įžeidė "Karių tiesos" redaktorių J.Pajaujį. Todėl 30 numeryje buvo griežtai atsikirsta "Tiesai". Tą pačią 1940 m. rugpjūčio 30 d. buvo gautas įsakymas sustabdyti "Karių tiesos" leidimą: J.Pajaujis dar nesuprato kompartijos darbo metodų. Rugpjūčio 31 d. išėjo paskutinis "Karių tiesos" numeris. Tai buvo netikėtumas redakcijos darbuotojams, kurie paskutiniame laikraščio numeryje taip atsisveikino su skaitytojais: "Karių tiesos" skaitytojams. Dėl LTSR liaudies komisarų tarybos nutarimo perorganizuoti Lietuvos liaudies kariuomenę į Raudonosios armijos šaulių teritorinį korpusą "Karių tiesa" daugiau nebeišeis". Naujas Lietuvos kariuomenės sovietinimo etapas buvo palanki proga panaikinti ir laikraštį, kuris savo pavadinimu galėjo pretenduoti į kokią nors karių tiesą.

Vietoj "Karių tiesos" pirmosiomis rugsėjo dienomis buvo išleistas kuklus 4 puslapių apimties laikraštukas "Raudonarmietis", kurio redaktoriumi buvo tas pats J.Pajaujis. Laikraštis du mėnesius ėjo kasdien (Kaune), o nuo lapkričio pradžios buvo perkeltas į Vilnių ir išeidavo triskart per savaitę: trečiadieniais, penktadieniais ir sekmadieniais. Kaip pažymi S.Butkus, visi buvę "Karių tiesos" korespondentai bendradarbiauti atsisakė, laikraštį boikotavo, nepadėjo nė politrukų agitacija rašyti. Tada redakcijai paskirtas kareivis važinėjo po karines dalis ir rinko korespondencijas, kurias pasirašinėjo įvairiais slapyvardžiais ir inicialais.

Iš pradžių "Raudonarmietis" buvo slaptas laikraštis - jį galėjo skaityti tik kariškiai: nesiųsdavo jo net svarbiausioms bibliotekoms, nors jos ir įsipareigodavo jį laikyti slaptai ir naudoti tik istorijos reikalam. Pirmo puslapio viršuje buvo grifas: "Iš dalies neišnešti".

Nors "Karių tiesa" uždaryta dėl neoriginalumo, tačiau beveik visas "Raudonarmiečio" turinys buvo iš "Krasnaja zvezda" ("Raudonoji žvaigždė") ir kitų sovietinių laikraščių. Išimtį sudarė vietinė kronika. Dėl to kilo ir nesusipratimų. Lietuviai, dirbę redakcijos ekspedicijoje, nutarė, kad nereikia siųsti laikraščio ir LKP (b) CK - esą ten dirba ne vien kariškiai. Greitai buvo sulaukta skambučio iš CK. Ekspedicija atsako - įsakyta duoti tik kareiviams. CK žmogus skambina vyriausiajam redaktoriui. Lietuviai įtikina ir jį (ne kariškį), kad laikraštį gali skaityti tik kariai. LKP (b) CK pasiskundė vyriausiajai karinei politinei vadovybei. Politinė vadovybė griežtai įsakė siųsti LKP (b) CK du "Raudonarmiečio" egzempliorius.

1940 m. lapkričio 3 d. buvo išleistas pirmas "Raudonarmiečio" numeris Vilniuje, laikraštis dar labiau surusėjo. Vietoj senojo techninio personalo pradėjo dirbti iš Sovietų Sąjungos atsiųsti kariškiai, kurie lietuviškai visiškai nemokėjo. Vedamieji ir kai kurie kiti straipsniai buvo rašomi lietuvių ir rusų kalbomis. Lietuvių kariai į laikraštį rašyti visiškai nenorėjo. Medžiagą daliniuose rinko du politrukai, o po straipsniu rašydavo apklaustojo kareivio pavardę - tokiu būdu "atsirado" daug naujų korespondentų⁴.

ŽYDAI IR ŽYDŲ SPAUDA LIETUVOJE 1940-1941 METAIS

1940-1941 metais Lietuvos periodinėje spaudoje žydai suvaidino nevienareikšmį vaidmenį. Kadangi didelė Lietuvos žydų dalis rėmė sovietinę santvarką ir džiaugsmingai sutiko sovietinę Lietuvos okupaciją ir aneksiją, komunistinė vyriausybė leido jiems užimti svarbias vietas krašto kultūriname gyvenime, spaudos ir poligrafijos srityje.

Kita vertus, sovietiniais metais buvo mažinamas žydiškų leidinių skaičius, atleidžiami iš darbo žydų tautybės žmonės, atstovavę Lietuvai kitų šalių spaudos organuose ir atstovybėse. Komunistų partija vykdė savo politiką: skatino tuos, kurie jai buvo naudingi, ir šalino sau nepalankius asmenis ir uždarinėjo nepageidaujamus leidinius.

Sovietinės okupacijos pradžioje (pirmosiomis dienomis) Lietuvoje bu-

vo leidžiami šie periodiniai leidiniai žydų kalba: "Das Vort" ("Žodis"), "Die Voch" ("Savaitė")⁴¹, "Štraln" ("Spinduliai"), "Folksblat" ("Liaudies laikraštis"), "Jidišer leben" ("Žydų gyvenimas"), "Di jidiše štime" ("Žydų balsas"), "Vilner kurjer" ("Vilniaus kurjeris"), "Vilner togblat" ("Vilniaus dienraštis")⁴². Iš viso 8 periodiniai leidiniai. 1940 m. rugpjūčio 21 d. buvo pradėtas leisti dienraštis "Vilner emes" ("Vilniaus tiesa"), redaktorius D.Urmu, ir nuo 1940 m. gruodžio 7 d. "Der emes" ("Tiesa")⁴³, redaktorius J.Šochatas. Tačiau komunistinė vyriausybė pradėjo žydiškus leidinius uždarinėti. 1940 m. birželio 27 d. uždaromas "Das Vort"⁴⁴, 1940 m. liepos 5 d. - "Jidišer leben", 1940 m. rugpjūčio 1 d. - "Haintike najes" ir "Di jidiše štime", 1940 m. rugpjūčio 19 d. "Vilner kurjer", 1940 m. rugpjūčio 20 d. - "Vilner togblat", 1940 m. gruodžio 5 d. - "Folksblat" ir 1941 m. kovo 13 d. - "Vilner emes"⁴⁵.

Okupuojant kraštą vokiečiams, Lietuvoje buvo leidžiami tik 2 periodiniai leidiniai žydų kalba. Tai dienraštis "Der emes" ir LLKJS CK savaitraštis "Štraln"⁴⁶, kurio oficialiuoju redaktoriumi 1940-1941 m. buvo I.Kralinas, o faktiškai - D.Levinšteinas. Žurnale bendradarbiavo taip pat Leiba Mackevičius ir Ošė Kaplanas.

Paminėti faktai rodo, kad Nepriklausomoje Lietuvoje žydų atžvilgiu buvo laikomasi tolerancijos. Vienok ir prieškarinėje Lietuvoje kai kurie žydų tautybės atstovai kaltino lietuvių tautą ir Lietuvos valstybę antisemitizmu bei nacionalizmu. V.Kemežys, rašydamas apie nuosaikią nacionalinę Lietuvos valstybės politiką, priminė: "Tačiau šios pažiūros žydai nėra niekį vertino ir Amerikos spaudoje dažnai pasirodydavo straipsniai ir Lietuvos žydų rašyti, kuriuose Lietuva buvo vaizduojama kaip viena žydų persekiotojų". Toliau autorius stebisi: "Nors ir keista, bet tokioje kietoje rasiniu atžvilgiu tautoje kaip žydai reikšdavosi abejingumas savo kalbai. Nė vienas žydų inteligentas žydų kalbos nemokėjo, o kiti Lietuvoje dažniausiai rusiškai kalbėdavo"⁴⁷. Galima nesutikti su autoriumi, kad nė vienas žydų inteligentas nemokėjo savosios kalbos. Jeigu taip, nebūtų reikėję laikraščių žydų kalba.

Nepriklausomos Lietuvos metais žydų spauda tapo komunistinės propagandos skleidėja. Ypač pasakyta apie "Folksblatą", kuris tapo SSRS pasiuntinio Lietuvoje N.Pozdniakovo tribūna⁴⁸.

Komunistiniai Lietuvos vadovai ne tik likviduodavo žydų periodinius

leidinius. Daug žydų tautybės žurnalistų dirbo įvairių užsienyje einančių laikraščių ir agentūrų atstovais Lietuvoje. Vykdamas Lietuvos spaudos bolševizavimą ir jos atribojimą nuo pasaulinių informacijos priemonių, kartu su kitais spaudos atstovais darbo neteko ir žydai. ELTOS direktorius K.Korsakas 1940 m. rugpjūčio 24 d. visiems užsienio leidinių atstovams išsiuntinėjo tokio turinio raštus: "Pertvarkant užsienio spaudos informavimą apie Lietuvą, Lietuvos TSR Telegramų Agentūra ELTA yra įgaliota pranešti, kad Tamstai leidimas eiti užsienio spaudos atstovo pareigas Lietuvoje atšaukiamas". Reikalaujama grąžinti ELTAI Lietuvos užsienio reikalų ministerijos spaudos biuro leidimą iki 1940 m. rugpjūčio 30 d. Tokius pranešimus gavo "Die Presse" ir "Noje Volkszeitung" atstovas Boruchas Szeferis⁴⁹, "Unser Tog", "Nasz Przegląd", "Pariser Hajnt" ir "The Jewish Chronicle" atstovas Bernardas Zyngeris⁵⁰, "The Jewish Daily Eagle" ir "Undzer Stime" atstovas Iseras Goldbergas⁵¹, "Haaretz" atstovas Davidas Laseris⁵², "Daily Hebrew Journal" atstovas Izraelis Šadovskis⁵³ ir kiti.

Taigi daug žydų žurnalistų neteko darbo. Tačiau dar labiau nukentėjo žurnalistai Lietuvos patriotai. Pradėjus siausti raudonajam terorui, daugelis jų buvo suimti, kiti suspėjo pasitraukti iš Lietuvos prieš prasidedant sovietinei invazijai, tretį, atsidūrę šiapus geležinės uždangos, ieškojo galimybių išvažiuoti į Vakarus. Tokiu būdu geriausios lietuvių žurnalistų pajėgos tapo nereikalingos sovietinei spaudai arba gelbėdamiesi turėjo slėptis nuo komunistinio teroro. Tai patvirtino ir 1940 m. birželio mėnesio trėmimai, kada daug Lietuvos žurnalistų buvo išvežta į Sibirą.

Tokiu būdu atsirado visos galimybės lietuvių žurnalistus pakeisti sveitimtaučiais. V.Kemežys apie lietuvišką spaudą pirmosios sovietinės okupacijos metais rašė: "Lietuviškoji spauda bolševizmo metais buvo pavirtusi žydiškai bolševikiška spauda lietuvių kalba. Žydiškų laikraščių Lietuvoje bolševikai sumažino, nes bolševizmo propagandos žydams nereikėjo, ir daug savo žurnalistinių pajėgų metė į laikraščius lietuvių kalba"⁵⁴.

Lietuvos spaudos užtvindymą kitataučiais geriausiai rodo LSSR telegramų agentūros ELTA pavyzdys. Pirmuoju sovietinės ELTOS direktoriumi buvo paskirtas K.Korsakas. 1940 m. spalio 10 d. agentūros direktoriumi paskiriamas Leiba Sausas⁵⁵. Jam vadovaujant prasidėjo didysis ELTOS kadrų valymas ir žydų tautybės darbuotojų antplūdis. Štai keletas pavyzdžių. 1940 m. gruodžio 1 d. fotoreporteriais priimami Leiba Sanderis⁵⁶ bei

Chanonas Levinas⁵⁷, nuo 1940 m. gruodžio 28 d. taip pat fotoreporteriu pradeda dirbti Meylachas Rabinavičius⁵⁸, 1941 m. sausio 1 d. reportere priimama Rivka Šmuklerytė⁵⁹, 1941 m. vasario 7 d. kurjeriu priimamas Benjaminas Penas⁶⁰. Būdingas tai, kad palyginus priėmimo į darbą datą ir įsakymo datą, matyti, jog darbuotojai priimami atgaline data - skirtumas nuo 1 iki 3 savaitių. Be to, žydų tautybės žmonės greitai kilo pareigose, jiems patikimi kadrų registravimo ir kitokie atsakingi pavedimai.

1941 m. vasario 17 d. L.Šausas atleidžiamas iš ELTOS vadovo pareigų. Tai buvo padaryta ne todėl, kad jis neįtikio komunistų partijai ar sukliudė tautybė. Priežastis ta, kad vis daugiau ir daugiau vadovaujančioms pareigoms skiriami VKP (b) komandiruotieji žmonės iš Sovietų Sąjungos. Todėl ir ELTOS direktoriaus pareigas užima atvykėlis Ivanas Isačenko. L.Šausas, kaip patikimas darbuotojas, skiriamas ELTOS "atsakingojo vadovo" pavaduotoju⁶¹. Vadovu tapus rusui, prasidėjo agentūros rusinimas. Neužmirštami ir žydai. Taip nuo 1941 m. birželio 10 d. informacijos TASS'ui redaktoriumi paskiriamas TASS'o komandiruotasis Nikolajus Macharinec, Biržų aps. ELTOS korespondentu nuo 1941 m. birželio 15 d. paskiriamas Abromas Kravecacas⁶². Žydų iškėlimą remia ir naujasis direktorius. Kol dar nebuvo sukurtas kadrų skyrius, atsakinga už darbo knygelių ELTOS darbuotojams užpildymą paskiriama minėtoji R.Šmuklerytė. (Iki tol direktoriaus įsakymai dar buvo rašomi ranka lietuvių kalba)⁶³. Į ELTOS VKK iš administracijos pusės taip pat paskiriama R.Šmuklerytė ir L.Šausas⁶⁴.

Kaip ir kitų įstaigų, taip ir ELTOS vadovai, gaudavo žymiai didesnius atlyginimus negu tikrieji darbų atlikėjai. LSSR LKT 1941 m. kovo 12 d. nutarimu Nr.213 nuo 1941 m. sausio 1 d. (ir vėl praėjus daugiau kaip 2 mėnesiams nuo nutarimo įsigaliojimo datos) ELTOS atsakingam vadovui I.Isačenko skiriamas 1500 rb., atsakingo vadovo pavaduotojui L.Šausui - 1200 rb. atlyginimas. Vyriausias redaktorius Vytautas Petrauskas gauna jau tik 850 rb., redaktorius J.Pronskus - 750 rb., reporteris L.Sanderis - 550 rb., o informacijų pristatinėtojas Burokas - tik 225 rb.⁶⁵

Įdomu pasekti ELTOS darbuotojų tautinės sudėties kaitą pirmaisiais sovietinės okupacijos metais. ELTAI vadovauti pradėjus L.Šausai, agentūroje dirbo 34 žmonės: 2 žydai (iš jų ir ELTOS vadovas), 29 lietuviai, 1 lenkas, 1 vokiečių (Richardas Ginčas) ir 1 latvė (Karolina Orečnikienė)⁶⁶. Tuo metu LSSR telegrafo agentūros ELTA Vilniaus skyriuje (agentūros

centras buvo Kaune) dirbo 11 žmonių: 8 lietuviai, 3 lenkai. Skyriui vadovavo Petras Radzevičius⁶⁷. Pradėjus ELTAI vadovauti I.Isačenko, vis daugiau pradėjo dirbti rusų. Pavyzdžiui, nuo 1941 m. gegužės 5 d. ELTOS Vilniaus skyriuje fotoreporteriu buvo priimtas G.Kožarinovas, o Vilniaus skyriaus redaktoriumi V.Vyškinas⁶⁸. 1941 m. balandžio pradžioje ELTOJE dirbo 50 darbuotojų⁶⁹.

Remiantis l.e.ministro pirmininko pareigas pavedimu nuo 1941 m. birželio 27 d. ELTOS direktoriaus pareigas pradėjo eiti J.Griška⁷⁰. Lietuvos centriniame valstybės archyve yra išlikę atleidžiamų iš ELTOS 23 darbuotojų sąrašas. Iš jų 12 žydų: Leiba Sausas, Jakovas Boguslavskis, Rivka Šmuklerytė, Josifas Lancevickis, Leiba Sandėris, Leja Galle, Moižiešius, Milneris, Maša Adlytė, Tea Basienė, Šeina Chenesaitė, Benjaminas Penas ir Abramas Kravecas; 4 rusai: Ivanas Isačenko, Irina Kolomejec, Nikolajus Ma-charinec ir Natalija Egorovienė; viena latvė ir 6 lietuviai⁷¹. Šie duomenys rodo, kaip vos per pusę metų, kai ELTAI vadovavo komunistų paskirti vadovai žydas L.Šausas ir Kremliaus siųstasis I.Isačenko, Eltoje labai padaugėjo žydų ir rusų tautybės žmonių. Tas pat pasakytina ir apie visų Lietuvos laikraščių redakcijas, spaustuves.

V.Kemežys pateikia pavyzdžių apie sovietinio oficiozo "Tarybų Lietuvos", kuriai vadovavo rašytojas Jonas Šimkus, redakciją. J.Šimkaus pavaduotoju (vėliau "Truženiko" redaktoriumi) buvo Eugenijus Vicas, kuris taip pat vadovavo partiniam skyriui. Jis patarinėjo ir kontroliavo J.Šimkaus darbą. Be E.Vico, redakcijoje dirbo dar 35 žydų tautybės atstovai. Pavardčius to meto "Tarybų Lietuvą" tiek daug žydiškų pavardžių po straipsniais nerasime. Dažnai rašiniai be parašo arba pasirašyta slapyvardžiais. "Mėgstamiausi žydų slapyvardžiai lietuviški. Šakovas, kuris "Žiezirbų" skyriuje svaidėsi bolševikiška satyra, skaitytojui buvo žinomas kaip "Kalvis", kitur jis pasirašinėjo "Uosiniu", po vienu jo straipsniu, kuriame kalba vargšės darbininkės vardu ir už kurį gavo net 80 rb. honorarą, pasirašyta "E.Grybauskaitė", -rašė V.Kemežys. Moisiejus Joffė, kritikavęs lietuvišką "Maitą", pasirašinėjo "B.Kapčiaus" slapyvardžiu. Žemės ūkio klausimais "Tarybų Lietuvoje" rašė Bliumentalis - "Gėlaitis", Braunas, A.Kravicas ir kiti.

"Tiesoje" žydų buvę dar daugiau - iš viso apie 80. Tuo metu "Tiesai" vadovavęs G.Zimanas pavaduotoju paskyrė Šteimaną. Anot V.Kemežio, "Tarybų Lietuvoje", gal varžydamiesi J.Šimkaus, autoriai žydai slėpė savo

pavardes, o "Tiesoje" pasirašinėjo atviriau. Tačiau, kaip įprasta sovietinėje spaudoje, visi vedamieji - be parašų, o juos dažniausiai rašė žydai. "Tiesoje" taip pat buvo autorių, kurie mėgo pasirašinėti slapyvardžiais. Pavyzdžiui, ELTOS direktorius L.Šausas pasirašinėjo slapyvardžiais "Slobodskoj", "Larski", "Avarinas", "Fridrichas", "Geleris", "V.Nemunaitis". Rozenblumas pasirašinėjo "A.Stalius", "F.Garnys", Icikas Gurvičius pasirašinėjo "J.Guras", Abramavas Bermanas - "Anykštietis", Solominas - "S.Janys", S.Vaintraubas - "J.Jarmašovas", Špitalnikas - "R.Andrejauskas", "A.Giedrimas".

Visą spaudą (taip pat ir periodinę) kontroliavo Vyriausioji literatūros ir leidyklų valdyba - "Glavlitas", kurio vadovu buvo VKP (b) CK atsiųstas Vasilijus Procenko. "Glavlite" dirbo 8 žydai⁷³.

1940-1941 m. Lietuvos spaustuvėse žydai taip pat turėjo didelę įtaką. Pavyzdžiui, "Spindulio" spaustuvėje dirbo 8 žydai. Jie čia buvo įdarbinti kaip "specialistai". Direktoriumi buvo kompartijos statytinis lietuvis. Ši įmonė buvo pavaldi Poligrafijos trestui, kuriame daugelį vadovaujančių postų buvo užėmę žydai. Į spaustuvę iš tresto atvykdavo ir duodavo nurodymus LSSR poligrafijos tresto skyriaus viršininkas Jude Galpernas, Boginąs, Gershonas Gordonas ir kiti. Didelę įtaką "Spindulio" spaustuvei turėjo "Tiesos" redaktorius G.Zimanas⁷⁴.

1940-1941 m. Lietuvos spaudai didelę įtaką darė žydų tautybės atstovai. Jie buvo leidinių vadovais, atskirų periodinių leidinių skyrių vedėjais, jie parašydavo daugelį straipsnių, liaupsinančių Sovietų Sąjungą, sovietinį gyvenimo būdą, komunistų partiją ir kritikuojančių visa, kas lietuviška, patriotiška. Kartu su jais Lietuvos spaudą sovietinio kiti svetimtaučiai, atvykę partijos siuntimu iš Sovietų Sąjungos.

Kyla klausimas: ar galėjo svetimtautis žurnalistas, dažnai net nemokėjęs lietuvių kalbos, geriau negu lietuvis suprasti visos tautos lūkesčius, jos dvasinius, kultūrinius, religinius poreikius? Daugelio tokių korespondentų straipsnius tekdavo versti į lietuvių kalbą. Svetimtaučiai vadovavo visoms masinėms informacijos priemonėms, cenzūrai. Jie buvo arba tiesioginiai vadovai arba pavaduotojai, kurių balsas ir sprendimas buvo lemiamas. Be minėtų vadovų, Lietuvos informacijos priemonėse 1940-1941 m. darbavosi: Radiifikacijos ir radiofonijos komiteto pirmininko pavaduotoja Olga Iljana⁷⁵, VKP (b) CK ir SSRS LKT instruktorius radijui Jastrebce-

vas⁷⁶¹, i.e. LSSR kinifikacijos valdybos viršininko pareigas Aleksandras Prokanovas⁷⁷, LSSR ryšių valdybos viršininkas M. Šutyj⁷⁸, "Sąjunginės spaudos" valdytojas Konstantinas Vinokurovas⁷⁹ ir kiti.

Svarbiausias Lietuvos periodinės spaudos bruožas 1940-1941 m. buvo jos sovietinimas ir bolševikinimas. Periodinių leidinių redaktoriais buvo paskirti kompartijos nariai arba bolševikų programą atvirai palaikantys žmonės. Nepriklausomi laikraščiai, kurie nebuvo subolševikinti, uždaryti. Informaciją redakcijos gaudavo išimtinai tik iš TASS'o ir ELTOS, bet kokie ryšiai su užsienio informacijų agentūromis buvo nutraukti. Lietuvos laikraščiai verčiami perspausdinti Sovietų Sąjungos oficiozų medžiagą.

Susovietinta buvo ir Lietuvos karinė spauda: panaikinti senieji periodiniai leidiniai, leidžiamas vienintelis "Raudonarmietis" perspausdindavo medžiagą, gautą iš centrinių RA ir kitokių laikraščių.

Nors leidinių, leidžiamų žydų kalba, skaičius per metus sumažėjo nuo 8 iki 2, tačiau žydų žurnalistų svoris Lietuvos periodikoje labai išaugo. Jie dirbo stambiausiuose Lietuvos laikraščiuose, vadovavo redakcijoms, skyriams. Tai paaiškinama tuo, kad žydai sudarė žymią Lietuvos kompartijos narių dalį, tuo, kad Lietuvos žydų dalis geranoriškai priėmė krašto okupaciją ir rėmė bolševizmą.

¹ Dekretų Sovietskoj vlasti. T.I.M., 1957. S.24.

² Lietuvos valstybinis visuomenės organizacijų archyvas (toliau - LVVOA). F.1771.

A.I. B.227. L.I. P.II: LKP (b) CK sekretoriaus direktyviniai nurodymai visiems LKP (b) miestų ir apskričių komitetams partinio mokymo klausimais. 1940.

³ Lietuvių enciklopedija. T.XV. P.360.

⁴ Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau - LCVA). F. R-550. A.I. B.10. L.20:

ELTOS Ekonominio skyriaus vedėjo P.Palšaičio raštas ELTOS direktoriui. K., 1940 06 06.

⁵ Ten pat. L.85: ELTOS Ekonominio skyriaus vedėjo P.Palšaičio raštas ELTOS direktoriui. K., 1940 09 02.

⁶ Ten pat. L.86: ELTOS Ekonominio skyriaus vedėjo P.Palšaičio raštas ELTOS direktoriui. K., 1940 09 02.

⁷ Ten pat. L.116: ELTOS direktoriaus K.Korsako raštas TASS'o direktoriui.

- ⁸ LVVOA. F.1771. A.2. B.374. L.13: LKP (b) CK Agitacijos ir propagandos skyriaus instruktoriaus spaudai J.Jurevičiaus sudarytas LSSR laikraščių sąrašas.
- ⁹ Laikraštis su neišgyventomis buržuazinėmis tradicijomis//Tiesa. 1941 03 28. P.7.
- ¹⁰ Spauda - galingiausias partijos ginklas. (Vedamasis)//Tiesa. 1941 10 26. P. L
- ¹¹ Už bolševikinę spaudą. (Vedamasis)//Tiesa. 1941 05 05. P.I.
- ¹² Sveikinam naują bolševikišką laikraštį//Tiesa. 1941 04 13. P.8.
- ¹³ Plečiasi bolševikiškos spaudos šeima//Tiesa. 1941 04 21. P.4.
- ¹⁴ Sveikinam naują bolševikišką laikraštį//Tiesa. 1941 04 13. P.8.
- ¹⁵ Lietuvos TSR spauda. Valstybinė suvestinė bibliografija. 1940-1955. T.I. Kn.2. V, 1964. L.I, 6, 7, 9,10,13, 55, 60-61, 63-65, 67, 69, 77-79.
- ¹⁶ LVVOA. F.1771. A.I. B.228. L.4: LKP (b) CK Agitacijos ir propagandos skyriaus vedėjo pavaduotojo V.Kurojedovo aplinkraštis visiems LKP (b) apskričių komitetų sekretoriams.
- ¹⁷ Ten pat. B.246. L. 10: LKP (b) Raseinių apskrities komiteto raštas LKP CK. 1940 09 07.
- ¹⁸ LCVA. F. R-257. A.L B.37. L.5: "Tarybinės Žemaitijos" redaktoriaus J.Antanavičiaus raštas Valst. poligrafijos trestui Kaune. 1941 05 08.
- ¹⁹ Ten pat. F. R-550. A.L B.10. L.63: ELTOS direktoriaus K.Korsako raštas "Reuterio" astovui dr.R.Polieskiui. 1940 08 24.
- ²⁰ Ten pat. L.47: ELTOS direktoriaus K.Korsako raštas Viši HAVAS agentūros direktoriui. 1942 08 24.
- ²¹ Ten pat. L.48: ELTOS direktoriaus K.Korsako raštas Vokietijos DNB agentūros direktoriui. 1940 08 24.
- ²² Ten pat. L.60, 62, 64-65, 67-68, 72-74: ELTOS direktoriaus K.Korsako pranešimai išvardintų agentūrų ir laikraščių atstovams.
- ²³ Ten pat. B.7. L.I: ELTOS direktoriaus K.Korsako Pro memoria užsienio reikalų ministrui "Eltos" korespondentų Berlyne ir Maskvoje reikalu. Konfidencialiai. K., 1940 07 04.
- ²⁴ Ten pat. B.II. L.I: ELTOS direktoriaus K.Korsako aplinkraštis Lietuvos laikraščių vyriausiems redaktoriams. K., 1940 06 22.
- ²⁵ Ten pat. B. 10. L.3: ELTOS direktoriaus K.Korsako aplinkraštis LSSR ministerijų kanceliarijų viršininkams informacijos teikimo klausimu.
- ²⁶ Ten pat. F. R-768. A.I. B.8. L.28: ELTOS direktoriaus L.Šauso aplinkraštis LSSR liaudies komisariatams Nr.361. 1940 12 04.
- ²⁷ Ten pat. F. R-550. A.L B.10. L.124: ELTOS direktoriaus K.Korsako aplinkraštis LSSR liaudies komisariatams.

- ²⁸ Ten pat. F. R-550. A.I. B.10. L.90: ELTOS Ekonominio skyriaus vedėjo raštas. 1940 09 03.
- ²⁹ LCVA. F. R-550. A.I. B.I. L.II: ELTOS direktoriaus L.Šauso aplinkraštis respublikinių laikraščių ir radijo komiteto redaktoriams. 1941 01 15.
- ³⁰ LVVOA. F.1771. A.2. B.378. L.24: ELTOS direktoriaus I.Isačenko raštas LKP (b) sekretoriui K.Preikšui. 1941. 06 19.
- ³¹ LCVA. F. R-550. A.I. B.I. L.36. II p.: ELTOS direktoriaus I.Isačenko įsakymas Nr.54. 1941 05 10.
- ³² Petrėnas J. Korektūros klaidos bolševikinėje spaudoje//Lietuvių archyvas. Bolševizmo metai. T.I. K., 1942. P.293.
- ³³ LVVOA. F.1771. A.2. B.376. L.9. I-II p.: LKP (b) Biržų abkomo sekretoriui. 1941 01 06. Nr.87.
- ³⁴ Ten pat. L.7: LKP (b) Kauno MK antrajam sekretoriui Nikitai Praščenko. 1941 01 17. Nr.78 si.
- ³⁵ Ten pat. L.16: LKP (b) CK spaudos sekretoriui. Ištrauka iš LKP (b) Kauno abkomo Agitacijos ir propagandos skyriaus instrukcijos. 1941 05 30.
- ³⁶ Lietuvių enciklopedija. T.XV Lietuva. V., 1990. P.108.
- ³⁷ Butkus S. Atsiminimai apie raudonąją karinę spaudą// Lietuvių Archyvas. Bolševizmo metai. T.3. K.,1942. P.163-166, 168-169.
- ³⁸ Mjr. Kėželis. Kokias kliūtis turėjo nugalėti Raudonosios armijos tankai, kovodami su baltsuomiais//Karių Tiesa. 1940 08 17. P.9.
- ³⁹ Šalintinas reiškiny/ZTiesa. 1940 08 29. P.2.
- ⁴⁰ Butkus S. Atsiminimai apie raudonąją karinę spaudą... P.170-171.
- ⁴¹ LVVOA. F.1771. A.I. B.243. L.7: LKP CK Propagandos ir agitacijos skyriaus Spaudos sekretoriaus parengtas sustabdytų periodinių leidinių sąrašas. 1940 07 26.
- ⁴² Lietuvos TSR spauda. Valstybinė suvestinė bibliografija. 1940-1955. T.L Kn.2. Periodiniai leidiniai, disertacijų autoreferatai, gaidos, vaizduojamojo meno spaudiniai, žemėlapiai. V., 1964. P.68, 78-79.
- ⁴³ Ten pat. P.I, 8.
- ⁴⁴ LVVOA. F.1771. A.I. B.243. L.7: LKP CK Propagandos ir agitacijos skyriaus... sustabdytų periodinių leidinių sąrašas. 1940 07 26.
- ⁴⁵ Lietuvos TSR spauda... P.8, 78-79.
- ⁴⁶ Ten pat. P.I, 68.
- ⁴⁷ Kemežys V. Žydai lietuviškoje spaudoje//Lietuvių archyvas. Bolševizmo metai. T.2. K., 1942. P.273.
- ⁴⁸ Ten pat. P.247.

- ⁴⁹LCVA. F. R-550. A.I. B.10. L.59: ELTOS direktoriaus K.Korsako raštas Szeferiui Boruchui. "Die Presse" ir "Noje Volkszeitung" atstovai. V, 1940 08 24.
- ⁵⁰ LCVA. F. R-550. A.I. B.10. L.61: ELTOS direktoriaus K.Korsako raštas Zyngeriui Bernardui, "Undzer Tog", "Nasz Przegląd", "Pariser Hajnt", "The Jewish Chronicle" atstovui. V, 1940 08 24.
- ⁵¹ Ten pat. L.66: ELTOS direktoriaus K.Korsako raštas Goldbergui Iserui, "The Jewish Daily Egle" ir "Undzer Stime" atstovui. L., 1940 08 24.
- ⁵² Ten pat. L.69: ELTOS direktoriaus K.Korsako raštas Laser David, "Haarets" atstovui. Vilnius, 1940 08 24.
- ⁵³ Ten pat. L.70: ELTOS direktoriaus K.Korsako raštas Šadovskiiui Izraeliui, "Daily Hebrew Journal" atstovui. 1940 08 24.
- ⁵⁴ Kemežys V. Žydai lietuviškoje spaudoje. P.274.
- ⁵⁵ ELTOS direktorium paskirtas drg. Šausas//Tiesa. 1940 10 13. P.8.
- ⁵⁶ LCVA. F. R-550. A.I. B.I. L.18. II p.: ELTOS direktoriaus L.Šauso įsakymas Nr.66. 1940 12 14.
- ⁵⁷ Ten pat. L.19. II p.: ELTOS direktoriaus L.Šauso įsakymas Nr.71. 1940 12 27.
- ⁵⁸ Ten pat. L.20. II p.: ELTOS direktoriaus L.Šauso įsakymas Nr.74.1940 12 28.
- ⁵⁹ Ten pat. L.21. II p.: ELTOS direktoriaus L.Šauso įsakymas Nr.79 (3). 1941 01 11.
- ⁶⁰ Ten pat. L.27.1 p.: ELTOS direktoriaus L.Šauso įsakymas Nr.99 (23). 1941 02 11.
- ⁶¹ Ten pat. L.32.1 p.: ELTOS direktoriaus I.Isačenko įsakymas Nr.41. 1941 03 31.
- ⁶² Ten pat. L.41. II p.: ELTOS direktoriaus I.Isačenko įsakymas Nr.71.1941 06 16.
- ⁶³ Ten pat. L.35. II p.: ELTOS direktoriaus I.Isačenko įsakymas Nr.50.1941 04 18.
- ⁶⁴ Ten pat. L.39.1 p.: ELTOS direktoriaus I.Isačenko įsakymas Nr.62. 1941 05 31.
- ⁶⁵ Ten pat. L.34. II p. - L.35.1 p.: ELTOS direktoriaus I.Isačenko įsakymas Nr.48. 1941 04 08.
- ⁶⁶ Ten pat. B.10. L.224-225: LSST telegrafo agentūros ELTA centrinio aparato tarnautojų sąrašas.
- ⁶⁷ Ten pat. B.10. L.223: I2SSR telegrafo agentūros ELTA Vilniaus skyriaus tarnautojų sąrašas.
- ⁶⁸ Ten pat. B.I. L.37. II p.: ELTOS direktoriaus I.Isačenko įsakymas Nr.57. 1941 05 10.
- ⁶⁹ Ten pat. L.35 I p.: ELTOS direktoriaus I.Isačenko įsakymas Nr.48. 1941 04 08
- ⁷¹¹ Ten pat. L.42.1 p.: ELTOS direktoriaus J.Griškos įsakymas Nr.72. 1941 06 30.
- ⁷¹ Ten pat. L.42. I-II p.: ELTOS direktoriaus J.Griškos įsakymas Nr.73. 1941 07 01.

- ⁷² Kemežys V. Žydai lietuviškoje spaudoje. P.275, 276.
- ⁷³ Ten pat. P.275.
- ⁷⁴ Vilainis A. Kaip žydai užvaldė lietuviškas įmones ir jose šeimininkavo//Lietuvių archyvas. Bolševizmo metai. T.2. K., 1942. P.389.
- ⁷⁵ LCVA. F. R-754. A.3. B.323. L. 10. II p.: Įstaigų telefonų ir adresų byla 1940-1941.
- ⁷⁶ LVVCA. F. 1771. A.2. B.454. L.3: VKP (b) CK ir SSRS LKT Įgaliotinio aparato instruktorių sąrašas.
- ⁷⁷ LCVA. F. R-754. A.I. B.2. L.143: LSSR LKT 1940 10 25 nutarimas Nr.260 dėl LSSR valstybinės kinofikacijos valdybos ir "Glavkinoprokat" kontoros įsteigimo.
- ⁷⁸ Matusevičius J. Sovietinis okupacinis režimas Lietuvoje 1940-1941 metais. Disertacija humanitarinių mokslų daktaro moksliniam laipsniui įgyti. V., 1993. P.257.
- ⁷⁹ LVVOA. F.171. A.2. B.455. L.36: LKP (b) CK nomenklatūros darbuotojų sąrašas.

PARTIZANO EILĖRAŠČIAI

Mielas skaitytojai!

Prieš Tave - autentiški Lietuvos partizano eilėraščiai, rašyti 1945-1946 m. Tai pirmieji rezistencijos metai, kai kilo pasipriešinimo judėjimas, partizanai tik pradėjo kariškai organizuotis, nebuvo kovų žaizdre nukaltos taktikos, reikiamo patyrimo. Tai atsispindi eilėraščių nuotaikoje. Skelbiami eilėraščiai rašyti partizano iš artimos Merkinės apylinkės, spėjamas autoriaus vardas - Jonas Kvaraciejus.

Jie pridėti prie atsiminimų, rašytų, kaip autorius sako, ant kelmo, t.y. partizanaujant. Atsiminimai apima tarpukario ir karo laikotarpį iki 1948 m. Jonas Kvaraciejus tarnavo tarpukario Lietuvos policijoje, buvo aktyvus visuomenininkas. Pirmas sovietų okupacijos metu buvo priverstas slapstytis, 1941-1944 m. pašauktas laikinos Lietuvos vyriausybės, grįžo vykdyti savo pareigų Merkinės policijos nuovadoje. Antros sovietinės okupacijos pradžioje (1944 m.) vos išvengė arešto, vėl buvo priverstas slapstytis. Pro pušaites stebėdamas tremiamą brolių, plėšiamą be priežiūros paliktą tėviškę, okupantų siaubiamus kaimynus, negalėjo į tai abejingai žiūrėti, griebsi ginklo, tapo partizanu. Nuoskaudos dėl prarastos nepriklausomybės, okupantų trempiamos Tėvynės išsiliejo eilėraščiais.

Neieškokime juose poetinio meistriškumo. Jo stoką su kaupu atperka eilėraščių nuoširdumas, jie artimi liaudies poetinei kūrybai. Juose daug autentiškų momentų iš partizanų gyvenimo: čia šaltis ir alkis, bunkerio drėgmė ir nuovargis, nelinksmos mintys, kartais pereinančios į rezistenciją. Taip juk buvo. Tačiau nežiūrint visų partizaninio gyvenimo sunkumų, vėl ir vėl prasiveržia kovinga, laisvę mylinčio žmogaus nuostata, įgaunanti politiškai dekoratyvią eilėraščio formą.

Autoriaus užrašai nutrūksta 1948 metais. Jo likimas man nežinomas. Užrašų mašinraštis saugomas LGGRT Centre.

Eilėraščius spaudai parengė *Rimvydas Racėnas*

Nekukuok, gegute

Nekukuok, gegute, vasaros ryteli,
Žinau, nepadėsi man vargti vargelį.
Tavo liūdnas balsas manęs neramina
Dar didesnę skausmą širdužėj masina.

Skrisk ten pamiškėje ant draugų kapelių,
Nunešk jiems nuo manęs užuojautos žodelių
Tu juos apraudoki ir mūs sunkią dalį,
Kad jauni pasirinko į kapelius kelią.

Nešvieski, saulute, šviesiu spindulėliu,
Verčiau apsidenki juodu debesėliu.
Tavo spindulėliai manęs nedžiugina
Tik jauną širdužę liūdesy skandina.

Nežydėkit ievos ir gėlės palangėj,
Nečiulbėkit, paukščiai, Lietuvos padangėj.
Nedainuokit, sesės, ramų vakarėlį,
Nesulauksit grįžtant jauną bernužėlį.

Karžygio lietuvio kapą sutvarkykit,
Kas pavasarėlį gėlėms apsodinkit.
Pražydytosios gėlės praeiviui bylos,
Kad ilsis karžygis šituose kapuos.

1945 05

Stribokai

Oi, jūs stribokai,
Jūs lapsardokai!
Jūs šunų gauja
Geriat brolių kraują!
Jūs dirbti tingėjot,
Nei arėt, nei sėjot,
Tik samagoną
Jūs geri mokėjot.

Jūsų darbas - vogti,
Kam su peiliu smogti.
Išeinamas valėt
Ar batukus kalėt.

Jūsų tėvas žydas,
Motina - tarnaitė.
Už jūsų neeitų
Padori mergaitė!

Kaip tik bolševikai
Pas mus atidardėjo
Visi chuliganai į
Tarnybas suėjo.

Buvęs laidokas
Patapo stribokas.
Dabar gali vogti
Dieną ne naktį.

Eidamas rusas
Vedasi striboką,
Nes jie abudu
Turi šunies smoką.

Jie algos negauna
Tik tai plėšikauna.
Užmušto piliečio
Batais apsiauna.

Žinokit, stribokai,
Kai išeis burliokai
Kur jūs pasidėsit?
Manot, čia sėdėsit?

Jūs čia nesėdėsit,
Valsčiuoj nebezdėsit,
Bet kaip kokie šunys
Pakarti padvėsit.

1946 04 14

Sunki buitis

Žalios girios, pušynėliai
Tai - mano namai.
Narsūs vyrai partizanai
Tai - mano draugai.

Nėra tėvo, motinėlės,
Brolis - Sibire
Ir jauniausia sesutėlė
Guli jau kape.

Ant pečių man ginklužėlis
Visas turtelis.
Ir prie diržo granatėlės -
Visas džiaugsmelis.

Nėra kas mane užjaustų,
Nėr kam nuramint.
Tik mirtis, sparnus išskleidus,
Padedą nurimt.

Širdyje verda troškimai
Ir kerštas baisus.
Kam tas azijatas rusas
Perskioja mus.

Mes laisvos Lietuvos sūnūs
Priešo pasmerkti.
Mūsų kilniosios idėjos
Su mumis tur žūti.

Bet kovoti nenustosim
Kol ginklas rankoj.
Lig žmogėdrų bolševikų
Nebus Lietuvoj.

1946 08 18

Laisvės troškimai

O kad dar sugrįžtų
Brangioji laisvužė,
Vėl džiaugsmu nušvistų
Lietuvio bakūžė.

Kiltų balta Vytis,
Trispalvė plazdėtų,
Žaliam mūsų kaime
Vėl dainos skambėtų.

Gedulo skraistę
Nusiimtų Lietuva,
Nebežūtų broliai
Nelygioje kovoje.

Paliktume bunkerį,
Padétume ginklą.
Žuvusiems už Laisvę
Statytume paminklą.

Tarp kapų, griuvėsių
Žengtų mūsų gretos.
Nevaitotų ginklai,
Nesprogtų granatos.

Lietuvos padangėj
Saulutė nušvustų.
Gal dalis išvežtųjų
Iš Sibiro grįžtų.

Man šias eiles rašant
Matau bolševikus
Krečiant sodybas
Ir žalius miškus.

1946 08 15

Sugriauta tėviškė

Kur sraunus Merkys tarp pievų Nemunan įpuola
Ten sodyboj mūs nuo seno berželiai svyruoja.
Čia tėviškė mano brangi užvis mylimiausia
Kito nēr tokio kampelio, ji yr man brangiausia.

Prisiglaudus prie krantelio mūsų Nemunėlio,
Prisidengusi kalneliais nuo pikčiurnų vėjų.
Nusvirę berželiai žalieji snaudžia ant pakrantės.
Čia viskas artima, sava ir miela labiausiai.

Kiek čia prakaito pralieta brolių ir tėvelių,
Kiek čia triūso padėta žilųjų senelių!
Šiandien viskas yr sugriauta, gėris sunaikintas,
Brolis tolimam Sibire vergaut išvarytas.

Riogso laukai neužsėti, nēr jųjų artojo,
Nes namiškiai išsklaidyti be kampo savojo.
Užpuolė gauja sribokų ir komunistų-rusų,
Viską grobė ir vežė, kas uždirbta mūsų.

Trobesiai be gyvos dvasios, be langų ir durų
Ir tie baigiami nakinti komunistų šunų.
Tokių minčių kamuojamas verčiau noris žūti
Negu amžinai vergu komunistų būti.

O, tu mano ginklužėli, būk taklus, laimingas,
Kada tik ištiks pavojus - nelik abejingas.

1946 06 12

Kam jie mus kankina ?

Šiandieną man liūdna, oi liūdna...
Prieš akis - lyg sapnas mūsų praeitis.
Ateitis visai manęs nebedžiugina,
Noris amžinai užmerkt akis.

Jau du meteliai, kaip kovoju pogrindy.
Kiek patyriau alkio, šalčio ir vargų,
Kiek laiko prabėgo drėgname bunkeryje,
Kiek pradrebėta žiemą po pušaitėmis.

Daugel kartų buvau prie mirties
Ir kiek patyriau mirtinų pavojų,
Kiek kulkos zvimbė prie mano ausies,
Tamsiomis naktimis kiek pridaužiau kojų!

Dienos man slinko ištisais metais,
Kiek kartų mirkau Lietuje rudens,
Kartais ilgėjausi duonos plutaitės
Ar karštą dieną gurkšnio vandens.

Daugel žuvo mano draugų,
Vargusių vargą tokį pat kartu,
O kiek patyriau prisiminimų karčių
Atgal pažiūrėjus net daros baugu.

1946 05 10

Bolševikai siaučia

Staigia mašinos plentais ir vieškeliais plačiais.
Išlaipino bolševikus parugiais ir pakrūmiais.
Kaimų šunes loja per kiauras naktis.
Enkavedistai neduoda ir jiems užmerkt akis.

Dieną ar naktį, ar lyja lietus -
Jie nuolat kilnoja lietuvių vartus.
Jie ieško geriausių Lietuvos sūnų.
Suradę prarytų su malonumu!

Vagia ir plėšia lietuvių turtus,
Nukautam piliečiui nuraukia batus.
Nusmurėliui rusui pasipelnyti reikia,
Jei lavono kišenės tuščios - spardo ir keikia.

Nurengtus lavonus ant grindinio meta
Prie savo būstinių, kad jaustų kvapą.
Mat žmogėdroms tinka lietuviškas kraujas,
Dėl to po kaimus slankioja jų gaujos.

Paskutinį kąsnį iš artojo ima,
Palieka badauti skaitlingą šeimyną.
Dėl to atsiranda elgetų be galo,
Dėl to mūsų piliečio jau veidai išbal.

Užkrautos duoklės didelės be galo,
Nesvarbu ar turi - atiduot privalo!
Jei pieno neduodi - atima karvutę,
Jei duonos neišgali - konfiskuoja ūkį.

Jei iš kurio namo buvo valdininkas,
Tai tas ūkis greitai buvo sunaikintas.
Gimines išvarė vergaut už Uralo,
Kitus į kalėjimus badauti uždaro.

Bolševikai-rusai mums gazietais rašo,
Kurios tik išmaldos duoti jiems prašo.
Giriasi, kad visi pas juos turi darbo,
Bet kad užmokėti už jį, jiems visai nesvarbu.

Įstaigas, mokyklas padarė raudonas,
Staliniais ir Leniniais nukabino tvoras.
Su savo kompanija visur mini draugą,
Prievarta bruka mums svetimą raugą.

PASTEBĖTOS KLAIDOS

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVO NR.31

Psl.	Atspausdinta	Turi būti
28,31	Kazimieras Kasiulaitis	Kazimieras Kasiliauskis
128	išsikirstę	išskirstę
128	Tersiukas	Teresiukas
130	Šimkaičių aps.	Šimkaičių apyl.
130	Girkalnio aps.	Girkalnio apyl.
134	Rožaitėlių link	Ražaitėlių link
136	uždirbęs	uždirbęs
138	sesuo Sabaitienė	sesuo Sabataitienė
138	trimis vaikais	trimis vaikais
140	ant Bušeckio lauko	ant Bušeckio lauko
145	pasakojo kaip 1941-aisiais	pasakojo kaip 1944-aisiais
145	Slabadavos kaime	Slabados kaime
184	g. metai 1899	1889
188	Viachirevka	Vichorevka
202	paskirstymo	paskyrimo
206	Apaninas	Aparinas
217	Steponavičius	Ščeponavičius
218	Andriukaitis	Endriukaitis
220		p/d 385/19 lietuviai
220		Iš Vladimiro į Mordovijos lagerius
221,222	Indriulevičius	Indziulevičius

Redakcija atsiprašo skaitytojų ir autoriaus, ypač Kazimiero Kasiliausko.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Abromavičius S. 117, 127, 133, 139

Adamkus V. 42

Adlytė M. 224

Adomavičius A. 62

Aksamitauskas J. 72

Ališauskas K., sl.Spartakas 112, 121

Ališauskas V., sl.Puškinas 112

Amankevičius A. 138

Ambrasevičius 168

Andrejauskas P. 175

Andrejauskienė-Atkočiūnaitė E. 175

Andrikis A. 119

Andriuliai 40-41

Angis, žr.Kasperavičius J.

Antanaitis A. 185

Antanavičius J. 227

Apuokas 45

Ardinskai 189

Arelis, žr.Bagdonas A.

Armonas 181

Astrauskas J. 45-46

Audrūnas, žr.Ulevičius V.

Augutis K. 138

Aukštikalnis 195

Aukštikalniai 194

Aukštuolienė E. 182, 187, 192, 194,
199-200

Aukštuolis V. 201

Aukštuolytė L. 203

Aurys, sl. Merkys 40

Aviža V. 138

Babelytė D. 128

Babilius J., sl.Ridikas, Šarūnas 75, 80-
81, 97

Bacevičius Marcelinas 39

Bacevičiūtė A. 175

Bacys J., sl.Rimas 78

Bagdonai 128

Bagdonas A., sl.Aras, Arelis 119, 128-
129,130,131-135, 138

Bagdonas J. 128, 200-201

Bagdonas P. 134-135, 138

Bagdonas R., sl.Lapas 129, 134-135,
138

Bagdonienė-Greičienė 203

Baila 44

Bakšiai 97

Bakšys J. 95

Bakšys S. 119

Balašaitis P. 58

Balbieris J. 175

Balčiūnai 196

Balčiūnaitė-Motiejūnienė E. 179

Balčiūnas P. 182

Balčiūnienė-Lukinskaitė K. 175

Baltrušaitis 102-103

Baltrušaitytė A. 203

Baltūsis A. 209

Baranauskas 64

Baranauskaitė E. 128

Barčaitė-Preilauskienė P. 67, 90

Barčas A. 108

Barkauskas A. 138

Barkauskas J. 138

Baronai 195

Baronas L. 180-181

Bartašiūnas 103, 106

Bartkus P. 34, 37, 42

Bartkus Petras, sl.Alkupėnas 86

Basanavičius J. 66

Basienė T. 224

Bauras Kazys, sl.Varguolis 148,149

Beinoris 64

Beleišienė A. 142

Bermanas A. 225

Bernotas, žr.Kubilius J.

Bethovenas 14

Bevardis, žr.Ulozas P.

Biržiška V. 209

Bieliauskienė-Figurinaitė O. 175

- Biliūnas A., sl.Džiugas 37, 40-41
 Bitinas, žr.Kisielius T.
 Blažys J., sl.Klevas 85
 Blažytė S. 103
 Bliumentalis 224
 Boginas 225
 Boguslavskis J. 224
 Bogušas J. 209
 Boreišienė B. 209
 Borisovai 167
 Borisovas 68
 Braudė Š. 209
 Braunas 224
 Brazdžius J. 175
 Bruveris V. 201
 Bružas S. 90
 Bružienė 64
 Budionas I. 217
 Budnikas J., sl.Audronis 86
 Bundiniai 115
 Bundinis F. 138
 Bundinis P. 138
 Bundinis V. 138
 Burneikis A., sl.Tomas 112,115,117
 Burneikis A. 128
 Burokas 223
 Butautai 186
 Butkus B. 70
 Butkus S. 216, 228
 Buzys, sl. Dževalas 119

 Cininas 209
 Chenesaitė Š. 224

 Čepaitė J. 22-23
 Čeponis J. 23, 37
 Čerčilis 6
 Černiauskas J., sl.Vaidotas 141-143
 Černiauskienė-Karaliūtė A. 179
 Česlovas, žr.Kisielius T.
 Česnakai 167
 Čiurinskai 155
 Čiurinskaitė E. 159
 Čiurinskas A. 155
 Čiurinskas B. 154
 Čiurinskas J., sl.Pelėnas 158, 162-164
 Čiurinskas J., sl.Jurginas 146, 154-157, 162
 Čiurinskas V., sl.Putinas 141,154, 156, 159
 Čižauskaitė D. 171
 Čižauskienė 167

 Dagys K. 182
 Danilevičius H., sl.Vidmantas 29, 68, 75, 77, 85, 87, 99, 106-107
 Danilevičiūtė 133, 135
 Daraškevičius V. 119
 Dargis J. 175
 Darulis B., sl.Tigras 135, 138
 Daukšienė-Kasperavičiūtė A. 7
 Diečkus J. 138
 Diedukas, žr.Šibaila J.
 Dielkai 56
 Dikinis 22
 Dilienė-Pranukienė 123-124
 Dilys 97
 Dilys A. 201
 Dilys A. 201
 Dilmanas V. 204
 Dimaitytė K. 84
 Dirginčienė-Dikavičiūtė M. 175,182
 Dirginčius 175
 Dirginčiūtė A. 85
 Dovidonis 200, 202
 Drulia V 158, 162, 164
 Drunga 14
 Dubkov P. 206
 Dzimidavičienė M.G. 153
 Dzimidavičius A., sl.Riteris 148, 150-152
 Dzimidavičius B. 153
 Dzimidavičius P., sl.Puntukas 148, 150-153

Dzimidavičiūtė-Karankevičienė D.D.
153

Einorytė J. 178
Egorovienė N. 224
Elsbergaitė J., sl.Lelija 23

Filipavičius S. 210
Fišerienė 41
Farbejevas 217
Forostenko M. 211

Gabalienė A. 71
Gaidelionis 181
Gaidauskas-Breivė J. 34, 39-41, 45-46
Gailiūnas P. 75
Gailiūtė E., sl.Voverė 23
Galle L. 224
Galpernas J. 225
Gamonas 45
Garnys 133-134, 139
Gaškaitė N. 117
Gedvilas M. 204
Giedraitis-Giedrius A. 70, 75
Ginčas R. 223
Gintaras, žr.Misevičius B.
Girdzijauskas P. 47, 58, 67, 74, 81, 83,
88, 90, 96
Girdžius A. 94, 101
Girininkas, žr.Kukta P.
Gyls A. 59
Gyls B., sl.Beržas 131,138
Gyls S. 123
Gyls Z. 124
Gylytė B. 59
Gedvilas 64
Gelažnykas J. 183
Gleiznys V., sl.Šarūnas 112, 115
Globys J. 39
Glovackas P. 211
Goldbergas I. 222, 229

Gordonas G. 225
Grabužis P. 201
Gramaila Z. 99
Greičienė S. 192, 194
Greičius K., sl.Narimantas 47, 61
Grenda S., sl.Smarkuolis 141, 148,
151,154
Grigalavičiai 37
Grigalavičiūtė E. 37
Grigaliūnaitė O. 141, 143
Grigaliūnas 165, 167
Grigaliūnas P. 172
Grigaras B. 209
Grinius K. 209
Grinius S., sl. Vanagas 119, 120, 122
Griška J. 224, 229
Griškėliai 143
Grybas B., sl.Ažuolas 130,136, 138
Grybauskaitė A. 198
Grybauskaitė E. 224
Gudavičius N., sl.Julius 94,102
Gudeika V. 175
Gurskas A. 142
Gurvikas I. 225
Gužas V. sl.Mindaugas, Kardas 42, 86,
87

Ignasiūnas J. 175
Ignatavičius E. 5
Ignatavičius 65
Iljana O. 225
Imbrasas, sl.Tarzanas 115
Indrašiūnienė L. 175
Indriliūnas P. 189
Indriliūnas S. 195, 198
Isačenko I. 223-224, 228-229
Ivanauskas V, sl. Vytenis 34, 68, 90

Jackys R, sl.Algis 95-96
Jakelevičius M. 209
Jakučionis S., sl.Aušra 112-113
Janavičius J., sl.Varpas 141, 143

- Jankauskas A., sl.Granitas 47, 56, 58, 61
 Jankauskas J. 80
 Jansonas 197
 Janulis K. 211
 Januševičius V. 188
 Jarmala J. 59
 Jarmala S., sl.Audrūnas, Šarūnas, Briedis 47, 58-61, 63, 66
 Jarmalaitė-Pauliukonienė D. 59
 Jaromskas P., sl.Perkūnas 147, 148-149
 Jasinauskienė 107
 Jastrebcevas 225
 Jaudzemaitė-Tautkienė R. 178
 Jocius 109
 Joffė M. 224
 Johnke L. 211
 Jončia V., sl.Vaidotas 85
 Jonikas A., sl.Rolandas, Daktaras, Liutauras 76, 83-85, 87, 109
 Jonikas P. 209
 Jonikas Z.
 Jonikienė K. 74
 Jovaiša V. 200
 Jukna J. 37-40, 44
 Jurevičius J. 214, 227
 Jurėnas J. 194
 Juodenis J., sl.Lokys 130-131, 138
 Juozaitis 186
 Juozėnas-Baltušis A. 208
 Juška A. 200, 202
 Juškaitis L., sl.Tigras 45
 Juraitė A. 111
 Jūraitė-Kairionienė L. 111,117
 Jūras I. 110-111
 Jūras J., sl.Karosas, Žilvinys 110-117
 Jūras S. 111
 Jūrienė-Maželytė J. 110
 Kačiušis V. 95
 Kaminskas J. 79
 Kaminskienė 79
 Kandejevas 143
 Kairys A., sl.Apuokas 34, 38, 40
 Kairys M. 45-46
 Kairys P. 40-41, 45
 Kairys P. 138
 Kahkra L. 211
 Kalkis J. 179,180
 Kalvaitytė-Strainienė M. 81
 Kapačiauskas V. 199
 Kaplanas O. 217, 221
 Kapralovas 133
 Karablikovas S. 132
 Karalius A. 175
 Karosas J. 208
 Karklinas 109
 Karolis J. 130-131
 Kasparas K. 78, 83, 126-127, 139
 Kasperavičiai 5,17, 27
 Kasperavičius J., sl.Angis, Visvydas, Šilas 5-9, 14,16-20, 22-24, 27-28, 30-44, 76-77
 Kasperavičienė B. 17-18, 22, 43
 Kauneckas B. 39
 Kaupas V. 211
 Kašėta A. 117
 Kauneckas P. 94, 102
 Kazickas V. 158
 Kazitėnas A. 201
 Kazlas M. 116, 139
 Kemeklis B., sl.Kerštas 113
 Kemežys V. 221-222, 224, 228-230
 Keniausis A. 60
 Keras J., sl.Bijūnas 61
 Kęsgailą 118
 Kėželis K. 189
 Kėželis 218, 228
 Kiaulevičienė Z. 135
 Kiaulevičius 134
 Kiaulevičius K. 130,138
 Kiaulevičius P. 130, 133,135, 138
 Kilienė-Brodulskienė K. 127
 Kirša F. 211

- Kisielienė M. 102
 Kiseliovas 143
 Kisieliūs A., sl.Mikutis 73-74, 76, 91, 101
 Kisieliūs T., sl.Bitinas 76, 91, 94, 98, 101
 Kisieliūs G., sl.Tomas, Arėjas 76, 92, 94, 101, 104, 107-109
 Kisieliūs J., sl.Krapikas 86, 91
 Klasčius R. 179
 Klasčiuvienė S. 179
 Klimas A. 26-27
 Klimavičienė A. 142
 Klinga A. 198
 Klinga D. 195, 198
 Klinga J. 197
 Klinga K. 17
 Klinga P. 197
 Kolomejec I. 224
 Korčinskij L. 208
 Korobkina Z. 202-203
 Korsakas K. 204, 211-212, 222, 226-227, 229
 Kovas 17
 Kozlov A. 205
 Kožarinovas G. 224
 Kraftas L. 84
 Kralinas I. 221
 Kraujūnas K. 131
 Kravicas A. 223-224
 Krikščiūnas A. 176
 Kriščiukienė P. 176
 Krivickai 202
 Krivickas B. 202-203
 Krivickas J.202
 Krivickas J. 202
 Krivickas K. 194
 Krovė 195
 Krovienė 195
 Kruopis 180
 Kučinskas K. 178
 Kubilius J., sl.Bernotas, Mažiukas 68, 74-75, 78, 80, 82, 97
 Kudirka V. 66
 Kuhndorff C. 211
 Kukelka 183
 Kukta B. 130
 Kukta P., sl.Girininkas 112, 113, 115-116, 134-135
 Kulkys, žr.Tamulis K.
 Kuprienė-Aleksandravičiūtė A. 176
 Kuprys A. 176
 Kupstys J. 39
 Kurojedovas V. 227
 Kušeliauskas K. 24
 Kutra A. 189
 Kutra J. 176
 Kutrienė L. 193
 Kvietkauskas J. 206
 Kviklys B. 126
 Lakubonytė-Ločerienė A. 178
 Lancevickis J. 224
 Lanskaronskienė B. 176
 Lanskaronskis P. 176
 Lapinas 45
 Laseris D. 222, 229
 Latyšėvas 217
 Latvys 130
 Laugalys E. 80
 Laurinskas L., sl.Liūtas 43
 Leonovas 44
 Leita V. 131
 Leitienė M. 131
 Lekauskas K. 162
 Leninas 210
 Leščius I., sl.Dėdė Šalteknis 112-113, 115-116
 Levinas C. 223
 Levinšteinas D. 221
 Liekys V. 56
 Liesiai 86
 Liesys B., sl.Ėglis 86
 Liškauskas N., sl.Beržas 121,130, 134

- Liutauras, žr. Jonikas A.
 Liutkus P. 23
 Lukošius N. 56
 Lukša J., sl. Skirmantas 34, 36
 Lukštaraupis J. 176
- Macaitis P. 176
 Machariniec N. 223-224
 Mackevičius L. 217, 221
 Mačiulis J., sl. Skaistgiris 41
 Mačiulis K. 106
 Maginskas A. 209
 Maironis 63, 66
 Makarovas K. 132
 Maksimenko 180
 Malinauskienė 202
 Mališauskas J. 178
 Markulis J., sl. Erelis 34, 36-37, 39, 104-106, 112, 114, 147
 Markevičius S. 134
 Masalskienė 42
 Masilionis J. 121
 Masiukas 123
 Masiulionis R. 120
 Mateika-Mažeika K. 76
 Matvejevas 45
 Matusevičius J. 107-108, 230
 Matusevičius J. 204
 Matuzevičius 199
 Meilus V., sl. Šturmas 112, 121
 Maželis J. 110-111
 Maželis, žr. Starkus J.
 Merkys 48-50
 Meškauskas V. 74
 Meškauskienė M. 204, 208
 Mieželaitis E. 204
 Mieželis P., sl. Vilkas 119, 121
 Mikalauskas P. 214
 Mikutis, žr. Kisielius A.
 Milaševičius A., sl. Ruonis 42
 Milionis P. 159
 Miliūnas A. 76
- Miliūnas A. 189
 Milneris 224
 Mindaugas 108
 Minskas P. 132
 Mirtinis A. 119
 Misevičius B., sl. Gintaras 76, 103
 Misiūnas 181
 Mišeikis V., sl. Tarzanas 68
 Miškinis B., sl. Kardas 130
 Mykolaitienė 198
 Mykolaitis L. 209
 Mykolaitis-Putinas V. 196
 Močius J., sl. Kabaila, Šviedrys 41, 68, 74, 78
 Mockevičius E. 70, 72
 Mockus I., sl. Tautvydas 95
 Mockutė O. 85-86
 Mockūnai 197
 Mockūnas K. 197
 Močialovas 64, 68
 Moižiešius 224
 Molotovas V. 15
 Montvydas 203
 Morkūnas A., sl. Plienas 112, 114, 121-122, 129
 Morkūnas A. 117
 Morkūnas V., sl. Žentas 113-114
 Morkvėnas J. 176
 Morkvėnas 185
 Morkvėnienė-Banevičiūtė A. 176
 Musteikis A. 209
- Nainys J. V. 109
 Namajūnienė 0.177
 Narušis S., sl. Skiltuvas 122
 Navaitis A. 17
 Navikas J. 119
 Navikas V. 138
 Naudžiūnas A. 202
 Nausėdaitė N., sl. Rasa 6, 36
 Nečiūnas G., sl. Eigulys 113, 116
 Nečiūnas K., sl. Urėdas 113, 116, 133

Nemunas, žr. Šulckus A.
 Nikitinas 133
 Norkus A., sl.Antoška 83
 Nuždinis 109

 Obakevičienė-Zlatkutė V. 177
 Obakevičius O. 177
 Orano M. 211
 Orečnikienė K. 223
 Orincas J. 40-41
 Orlovas 44
 Ožeraitis J., sl.Vaidotas 141-142, 148,
 157,158
 Ožerskytė L. 127

 Pajaujis J. 206, 215, 219
 Paliulionis V. 178
 Paliūnis S. 130
 Palšaitis P. 204, 226
 Paršelis V. 70-72
 Pašluosta K. 199
 Paulaitis P., sl.Aidas 29-30, 34, 38, 40-
 41, 70-72, 76, 96
 Paulauskas V. 39
 Paukštys V. 45-46
 Paviržius 132
 Pažarskas A. 131
 Pažūsis A. 123
 Pažūsis J., sl.Dagys 122-125
 Pažemeckas 185
 Pečiulienė M., sl.Tulpė 120
 Pečkauskas 81
 Penas B. 223-224
 Petkevičius P., sl.Kariūnas 158, 162-
 164-
 Petkus S. 45
 Petrauskas A. 215
 Petrauskas V. 223
 Petrėnas J. (Tarulis P.) 213, 228
 Petronis, sl.Audra 121
 Petronis V. 206
 Petrovna V. 142

 Petrulis N. 71
 Pileckai 130
 Pileckas A. 133, 138
 Pileckas S., sl.Salas 129, 133, 139
 Piliponytė S., sl.Rūta 141, 145-146,
 156,157
 Pilka I. 138
 Pilka K. 136, 138
 Pipinytė-Šabanienė A. 209
 Pipynė M. 177
 Pipynienė E. 177
 Pitleris 217
 Plechavičius P. 128,196
 Plečkaitytė 145, 146
 Plepys J. 188
 Plienaitis L. 79
 Pocius L. 71
 Pocius V. 71
 Počkajus 115
 Polieskis R. 211, 227
 Polinkovas 109
 Povilaitis A. 15
 Pozdniakovas N. 221
 Prancskaitis 65
 Pranevičius J. 196,199
 Pranevičiūtė 180
 Praščenko N. 228
 Preikšas K. 228
 Preilauskai 67, 68, 90
 Preilauskas S. 67, 69
 Preilauskaitė O. 64, 67, 68
 Preilauskaitė E. 74
 Preilauskienė P., žr.Barčaitė
 Princas J., sl.Skaistulis 45
 Procenko V. 225
 Prokanovas A. 226
 Prokapovičius A. 206, 208
 Pronskus 223
 Prunskūnas B. 184
 Pučiuliauskas L. 71
 Puodžiūnas K., sl.Titnagas 112, 122
 Putrimas P. 59

Rabinavičius M. 223
 Radzevičius P. 224
 Raila, žr. Stoškus A.
 Raksnienė J. 177
 Rasikas B. 138
 Raštikis S. 15
 Raudys 94
 Raudonikis J., sl. Patašonas 112, 132-133
 Raudonis A. 70
 Raudonoji 120
 Raugalas V., sl. Žilvitis 130
 Razminas K. 14
 Ražauskas V 76
 Redfern G. 211
 Reimontas 14
 Ribentropas J. 15
 Rimkus 109
 Rimša J., sl. Šarūnas 41, 75-76
 Rokas V, sl. Beržas 122
 Rolandas, žr. Jonikas A.
 Romanas 54
 Rozenblumas 225
 Rožėnas 186
 Ruibys K., sl. Eiva 75
 Ruibys P., sl. Garbštas, Žigas 76, 82, 86, 97, 98
 Ruibys P. 74-75
 Rumė J. 182
 Ruplėnas J. 182
 Rupšaitis-Urbšaitis J., sl. Žilius 84
 Rusinas P. 209
 Ruzveltas 6
 Rūta, žr. Užupienė S.

 Sabaliauskas Č. 119
 Sabaliauskas V., sl. Slapukas 113
 Sabonytė g. 150
 Salys A. 209
 Sandėris L. 222-224
 Satkauskas V 139

Saturnas, žr. Strainys K.
 Saugūnas A., sl. Žaibas, Vėtra 119, 121
 Savickas 184
 Sereikis P. 138
 Seniūnas J., sl. Lakūnas 130-131
 Seniūnas P. 130
 Seniūnas V. 131
 Sėjūnas J. 138
 Sėjūnas S. 139
 Sidaras 168
 Sidaras J. 162, 164
 Simanonis A. 139
 Skandūnas 64
 Skardžius P. 209
 Skeberdienė J. 177
 Skirmantas 91
 Skabas P. 131
 Skabas, sl. Aidas 115
 Skabai 130
 Skaringa M. 179
 Skeberdis J. 187
 Skerbedis P. 183
 Sklėnys A. 197
 Sklėnys J. 197
 Skubeika J. 119
 Skučas K. 15
 Slapšinskas V. 68
 Slavinskas 115
 Slavinskaitė J. 114
 Slušinskas A., sl. Lapinas 87
 Smailienė V. 177
 Smailys S. 177
 Smarkuolis, žr. Grenda S.
 Smetona A. 184
 Sniečkus A. 204
 Sokolovas 103-107
 Sokolovskis V. 206, 208
 Solodovnikovas 109
 Solominas 225
 Soročka 108
 Stakionienė D. 183

- Stakionis P. 182
 Stalinas 6, 83, 144, 173, 210
 Stankus 64
 Starkauskas J. 117
 Starkus J., sl.Maželis 68, 76, 84, 87, 89-91
 Stašaitis A. 95
 Steiblys A. 134-135
 Steiblys B., sl.Marsas 114, 116
 Stepaičiai 64
 Steponaitis V. 75, 82
 Stimburys A. 139
 Stipinis A. 200
 Stonys M. 203
 Stoškus A., sl.Raila 74-77, 78, 96-98
 Strainys I. 81
 Strainys J., sl.Saturnas 76, 78, 80-82, 84
 Strainys P. 80
 Strazdas J. 130
 Strazdas K. 110
 Strazdas P. 130
 Striaukas A. 90
 Stukas P. 177
 Svarinskas A. 43, 124
 Sviridov 44
 Statkevičius 75
 Stundžia A. 123
 Sukauskienė-Brazauskaitė E. 177
 Suotkutė E. 145
 Sutkaitis 72
 Sutkus, žr.Sutkaitis
 Szefernis B. 222, 229
 Šadovskis I. 222-223, 229
 Šakovas 224
 Šausas L. 212, 222, 224-225, 227-229
 Šcorcas N. 217
 Šepetka S. 139
 Šernas 109
 Šibaila J., sl.Diedukas 110, 112, 114-115, 119, 121, 128, 129
 Šilėnas-Stakušas J. 185-187
 Šimaitis 34
 Šimaičiai 95-96
 Šimkevičiūtė J., sl.Palmė 45
 Šimkus J. 206, 224
 Šimkus K. 72
 Šimulynas S. 23
 Širvinskas A., sl.Šalmas 130
 Šlika A. 177
 Šlėgeris J. 200, 202
 Šmigelskienė Ii. 124
 Šmukleryte R. 223-224
 Šniuika J. 139
 Šochatas J. 204, 221
 Špitalnikas 225
 Šteimanas 224
 Štrausas 14
 Šubertas 14
 Šulckus A., sl.Nemunas 113, 115-116
 Šulckutė L., sl.Žibutė 113, 116
 Šumanas 14
 Šutyj M. 226
 Švedas J. 63
 Švelnikas P., sl.Valdemaras 120
 Švedas P. 119
 Šveistys 50
 Švirinas P. 48-49, 52
 Tamaliūnai 195
 Tamošaitytė P. 90
 Tamulaitis S. 214
 Tamulėnas 182
 Tamuliai 89
 Tamulienė O. 89
 Tamulis K., sl.Kulkys, Senis 76, 78, 88, 90
 Taparauskai 160, 165, 169
 Taparauskas A., sl.Kirvis 158-160, 162, 163-164
 Taparauskas E. 159, 169
 Taraškevičius V. 139
 Tarbūnienė A., sl.Drebulė 141, 145

- Tatoris P. 182
 Taulkevičienė P. 177
 Tereikienė V. 28, 42
 Tigras 121
 Timukas E. 177
 Timukas P. 178
 Timukienė O. 178
 Tysliava J. 211
 Toliušis 64, 76
 Trečiokaitė L. 209
 Treinys J. 209
 Trumpaitienė O. 84, 86
 Trumpaitytė B., sl. Žibutė 74
 Trušinskas A. 200
 Trušinskas V. 200
 Tubys K., sl. Žvalgas 113, 116
 Tuinyla V. 209
 Tupčiauskas V. 209
 Tupėnas 186

 Umru D. 206, 221
 Ulevičus V., žr. Jarmala S.,
 sl. Audrūnas, Šarūnas, Briedis, 61-62
 Ulevičienė B., žr. Jarmalienė 61-62
 Ulozas P., sl. Bevardis 141, 143
 Urbanavičius-Urbonas S. 215
 Urbonas D. 72
 Urbšaitis J., sl. Žilius 78, 87
 Urbšys J. 15
 Urbutis B., sl. Margis 24
 Užunaris A. 193
 Užupienė S., sl. Rūta 140

 Vaičiūnas A., sl. Tigras 135, 138-139
 Vaičys J. sl. Beržas, Sakalas 45
 Vaidotas, žr. Ožeraitis J.
 Vaiginas E. 202
 Vainius R, sl. Sakalas 141, 143
 Vaintraubas S. 225
 Vaitaičiai 189
 Vaitelis P. 119
 Vaitkevičienė E. 111

 Vaitkevičius S. 70, 72
 Vaitkus A. 39
 Valaitis K., sl. Kazimieras 78
 Valantiejūtė O. 80, 83
 Valeika A. 119
 Valiūnas E. 121
 Valunta 180
 Vanagas, žr. Grinius S.
 Varabauskaitė-Marcikonienė R. 179
 Varabauskas D. 179
 Varanauskas A. 178
 Varanauskienė-Milčiūtė O. 178
 Varanavičiūtė N. 148
 Variakojis J. 182
 Variakojis K. 182
 Variakojis P. 200, 202
 Variakojis V. 200
 Vartbergė H. 118
 Vassar 44
 Vasiliauskas A. 195, 198
 Vasiliauskas J. 194
 Vasiliauskas 195
 Vasiliauskienė K., sl. Sutema 96
 Vaskelaitė D. 126
 Vaškelis A. 216
 Vaznienė O. 109
 Večiorka 64
 Vedernikovas 108
 Venclauskas J. 23
 Verkėtis A. 178
 Verkėtienė-Sasnauskaitė J. 178
 Vėjinis V. 184
 Vicas E. 224
 Vidmantas, žr. Danilevičius H.
 Viederis K. 182
 Viederis V. 183
 Viederis 183-184
 Viederis J. 184
 Vileišiai 196-197
 Vileišis A. 195-196
 Vileišis A. 196
 Vilimas 178

Vinokurovas K. 226
Vislauchas 118
Vištartienė S. 179
Vitkauskas V. 15

Vyškinas B. 224
Vytuolis 186
Volebikas K. 179
Vosylius J. 178
Voveris V. 117

Zabiela A. 139
Zablockas 184
Zagurskis 14
Zameckis S. 45
Zaremba S., sl.Beržas 122, 124-125
Zaskevičius A. 34
Zeimeris A. 211
Zepkus A., sl.Piliakalnis 121
Zibartas A. 82
Zibavičius L. 215
Zimanas G. 206, 219, 224-225
Zyngeris B. 222, 229
Zovienė-Kublinskaitė B. 178
Zubauskas 185

Žaliasis Velnias 120-121,140
Žąsinas 135
Žemaitis J., sl.Vytautas 8, 14, 18, 23-
24, 36-37, 39, 42, 77-88
Žibas A. 203
Žičius P, sl.Vėjas 141-142
Žičkus J., sl.Viksva, Širšė, Žiogas 29,
38, 40, 68, 74-75, 76, 78, 82-83, 86
Žičkus K. 91
Žilinskas B. 188-189
Žilys, žr.Urbšaitis J.
Žilvinys, žr.Jūras J.
Žitkevičius J. 181
Žitraitytė 65
Žiupka, sl.Šarūnas 115
Žiūraitytė 65

Žymančius T. 43
Žmuidzinas J. 211
Žukauskai 165
Žukauskas A. 206
Žukauskas M., sl.Meška, Bebras 129-
130,134
Žukauskas Z., sl.Plaktukas 130
Žvynė 180

VIETOVARDŽIŲ RO- DYKLĖ

Abakanas 178
Abezė 100

Adamavos miškas 112-
113, 115-116

Adutiškis 90

Agluona 37, 39-42

Aitekonys 147

Alanta 110,114, 119,
121, 129

Alinava 110

Alytus 59

Alėjai 23

Amerika 197-198

Anykščiai 177

A.Panemunė 92

Aukštašlynis 37

Aukštuoliškis 201

Austrija 14

Anykščiai 113, 121, 132-
133

Antamokiai 120

Antanava 134-135

Ariogala 100

Arlava 202

Armoniškiai 130

Astravas 172

Aukštadvaris 119, 121

Ažuolpamūšis 185

Bajorai 59, 119

Bakšiai 59

Balandinės miškas 91

Balandžiai 75

Balninkai 112, 116,119-
122, 126, 129-133,138-
139

Baltarusija 187

Barkūnų šilas 86

Batakiai 34, 37, 39-41,

43-44, 45, 76, 78-79, 81-
82, 86, 95

Baltija 14

Baurai 161, 164-165

Barčinės giria 42

Bartininkai 186

Barzdžiai 71

Bebruva 55

Bebirva 21

Bebirvaitė 47, 49, 50, 51,
56

Beištrakis 154, 156

Beištrakio miškas 150

Berčiūnai 179-180

Berežanai 176

Beriozovka 168-169,173-
174

Berlynas 211, 227

Beržalota 124

Beržinė 113

Beržiniai 188

Bijotai 37

Biliūnai 22, 23

Birbiliškės miškas 97

Biržai 175-192, 199-203,
223, 228

Biržų giria 189, 201

Blinstrubiškės miškas 78

Bliūdžiai 178

Buginiai 190

Burbinė 50

Bulzgeniškės 82

Buria 110-111,113

Butautai 186

Butkaičiai 96, 109

Burokiškis 59

Budeliai 121

Būdų dvaras 90

Buginiai 177

Cibikalnis 22

Chindičetas 177

Čaja 177

Čajus 178

Čepaičiai 68, 69, 84

Čikaga 72

Čipėnai 186

Dauboriškės 121

Daugpilis 99

Daunoriai 199

Deikiškis 195, 198

Dejūnai 112

Deltuvos miškas 116

Desiuliškės 134

Devynbalsiai 183

Didžiakaimis 113

Dirvonai 84

Dolgij Most 175, 177

Dragaudžiai 130-131

Dubeliai 147

Dumšiškiei 24

Džiugai 71, 103-104, 138

Eimantai 63

Eržvilkas 25, 29, 40, 41,
47, 48, 52, 57, 58, 61, 62,
63-65, 67, 68, 74-78, 84-
86, 90-92, 95-97, 99, 101,
108

Estija 187

Europa 14, 51

Fontenblo 14

Gabrėlai 113

Gaideliai 61

Gaurė 76, 79, 82-83, 85-
86, 91

Gaižiūnai 158, 181

Gataučiai 175, 178

Gegužinė 153

Geidžiūnai 177-178

Gerutiškiai 176

Gerkiškis 202

- Gervėniskis 184
 Gėgiai 42
 Giedraičiai 119-120
 Girdžiai 7, 20, 42, 71, 91, 95-96, 101
 Girelė 142,196, 198-199
 Girkalnis 22, 24
 Golgota 50
 Grumšliai 176
 Gudiškiai 201

 Igarka 128
 Ignatoniai 186
 Ilgalaukiai 195, 197-198
 Irkutskas 156
 Inketriai 110
 Inta 147, 149

 Janonys 112,113
 Jarcevas 167, 173, 187
 Jėnisiejaus upė 166-167
 Jerubiškės 102
 Jurbarkas 47, 65, 71, 72, 86, 92, 103
 Judiškis 191
 Jočiūnai 148, 150, 153
 Jokūbaičiai 7, 10,18
 Jonaičiai 61
 Jonava 154
 Joneliai 122
 Joniškėlis 17,185, 199
 Judžionys 177
 Juodakeliai 121
 Jurbarkas 7, 8,10, 20, 28, 57, 63, 70-72, 91, 96, 101-102, 105, 107-109
 Juodžiūnai 112
 Juknonys 112
 Juozapava 121

 Kaišiadorys 140-141, 143, 147-148, 150, 153-156,158-159, 162-163, 164-166, 168
 Kaliningradas 186
 Kalinovka 133
 Kalniškės 83-84, 86, 91
 Kalniškių miškelis 86
 Kalnėjai 20
 Kalmukija 187
 Kaltinėnai 30, 76
 Kalupiai 89
 Kamarovka 175-177
 Kampiškės 141
 Kanskas 175-177
 Karaganda 158, 178
 Karaliaučiaus žemė 6, 98
 Karališkės 128
 Karelėja 110
 Karveliškis 189
 Kasos upė 167, 171-172
 Kaunas 6,14, 15, 28, 30, 59, 79, 90, 92-93, 107, 109, 111, 142-143, 146, 150-151, 153-154, 156, 158, 162, 205-206, 208-209, 216, 228
 Kavarskas 111, 116, 121, 129, 132-133,135
 Kavoliai 95, 101
 Kazachstanas 70
 Kazokai 120
 Kazokiškis 130
 Kelnorė 55
 Kėdainiai 145
 Kiaukliai 120
 Kieliškiai 165
 Kieliškių miškelis 165
 Kibildžiai 129-130,133, 138
 Kirdoniai 186
 Kliučiai 187
 Kelmė 17, 28, 92
 Klaipėda 14, 97, 99, 186, 203
 Klusai 153-154
 Kočėnai 184
 Kolomenskaja Gryva 178
 Kovaliai 108
 Kriaučiai 59
 Krinčinas 180, 186
 Krasnojarskas 108, 111, 128, 144, 167-168, 173-178
 Kražiai 92
 Kremlius 224
 Krivašejinas 178
 Kučgalis 179
 Kurkliai 110-111, 115-117,119, 121-122, 129-133,135, 137-139
 Kuršėnai 60, 61
 Kuldūnai 201
 Kulvertiškės miškas 101
 Kupreliškis 172, 176
 Kupriai 195
 Kuziai 108

 Lamokai 201
 Lamokėliai 199
 Lapgirių miškas 48, 93, 109
 Latveliai 175
 Latviai 120
 Latvija 185,187,192, 200-202
 Lebeniškiai 176
 Lelikonys 119-120
 Leliūnai 113
 Leningradas 147
 Lepšynės miškas 185
 Lietuva 5, 6-8,15, 18, 20, 29, 30, 31, 34, 35, 37, 41, 42, 44-45, 47, 49-52, 56, 59-66, 68-72, 74, 78, 85-86, 88, 90, 92, 97, 100-

- 101, 103, 109-111, 114,
116-117, 122, 126-129,
132-133, 143, 146-147,
150, 154, 155, 157-159,
166, 168, 173-179, 184-
185, 187, 192, 197, 199-
201, 203-207, 210-213,
215-216, 218-219, 221-
222, ' 224-229
Likėnai 185
Livintai 154, 157, 158,
159, 163, 165
Livintų miškas 150, 158
Lyda 93
Lydimų miškas 131
Lyduokiai 121
Lygumai 60
Lenkija 14, 15
Leoniškiai 45
Lomeniai 150
Luciūnai 138, 139
Lukiškių kalėjimas 143,
178, 184
- Mackūnai 140, 148, 154,
157, 158
Mackūnų miškas 163
Magadanas 201
Maironai 41
Makiagaliai 121
Marijampolė 208-209
Marmakiškis 183
Martišiūnai 194
Martnonys 130
Maskoliškės 113, 116,
134-135
Maskva 146, 166, 174,
205, 211, 227
Mažeikiai 178
Medeikiai 177
Meilūnai 195
Merečiškės 130
- Meškučiai 45
Mickiškės miškas 79, 83,
84
Mikeliškis 189
Miliušių miškas 102
Miliūnai 59
Milerinės miškelis 82
Mišniūnai 122-123
Mituva 5, 7, 8, 86
Mokyliai 134
Moliakalnis 132, 135,
137-138
Molėtai 110, 121, 139
Molotovo kalėjimas 158
Mūšos upė 179, 186
- Naujasodis 142-143
Nausėdžiai 186
Nemakščiai 24, 29
Nemunėlis 200
Neprekšta 150
Neveronys 142
Norilskas 176
Novyj gorodok 167-168,
171
Novosibirskas 166
Novosiolovas 175
Nemunėlio. Radviliškis
202
- Obeliai 153-154
Omskas 150, 152, 166
Onuškis 93
Openiškiei 90
- Pabaiskas 119-122
Pabaldonys 130-131
Pabradė 187
Pabiržė 176-177, 184,
203
Pabrigas 175-176
Padembė (Paužuoliai)
- 128, 138
Padvariečiai 200, 202
Pagiriai 67, 84, 90, 190
Pagramantis 76
Pailsio vnk. 179
Paimsris 72
Pajiešmeniai 185
Pajunkiškis 182
Pakamponys 182
Pakruojis 60, 179
Palemonas 145
Palomenė 147
Panevėžys 14, 18, 21,
104, 176, 179, 184, 193,
196, 199, 202, 208
Panevėžio giria 185, 191
Parovėja 175, 183-184
Papilys 178-179, 183,
185, 188
Paupinės giria 42, 88, 91,
95
Paupys 50, 82, 86, 88
Paužuoliai 129
Pamielaukiai 45
Panemunė 93
Panerių miškas 93
Paparčiai 88-89, 92
Paparčių miškas 42
Pasvalys 179-180, 185,
202
Paškonys 112
Pašuliai 140-141, 154,
156, 159, 164-165
Pavidaujis 29, 91, 93, 95-
96, 101, 108
Pavidaujo
miškelis (Šmekė) 93
Paviščiovys 101
Pažaislis 101
Pažymė 61
Paželvė 122, 135, 138
Pečiora 99

- Pervalka 202
 Petkaičių miškas 78
 Petropavlovskas 166
 Pietų Žemaitija 24
 Pilviškiai 112, 115, 117
 Pietvakarių Žemaitija 38
 Plaštaka 132
 Pliekiai 89
 Pskovas 99
 Prancūzija 14, 17, 211
 Pravieniškės 155, 159, 164
 Purviškių miškas 68
 Pusnės giria 120
 Pusnė 120
 Pusvaškiai 130
 Putiliškiai 202
 Pužai 80

 Radviliškis 30, 35, 148, 177, 200, 202
 Raguva 202
 Rainiai 67
 Raseiniai 6, 20-24, 29, 47, 70, 71, 74, 75, 83, 86, 89-90, 98, 102-104, 107, 109, 210, 217
 Rešiotai 175-178
 Retšilis 112
 Ridikiškiai 95-96, 109
 Rikyškiai 80
 Rimeikiai 195
 Ryga 186, 203
 Rokiškis 59, 153-154, 176, 178
 Rubikiai 113
 Rubikonys 120, 122
 Rumšiškės 140, 159
 Runikiai 175, 201
 Rusija 17, 18, 150, 156, 185; 204, 216
 Rūdininkų giria 93

 Sabolinka 175, 178
 Saksonija 197
 Sargūnai 130, 135, 138
 Sauginiai 119-120
 Sendirviai 84
 Sibiras 21, 48, 52, 53, 55, 56, 64, 97, 170, 184, 196, 198, 202, 222
 Sierapiniškiai 120
 Skabai 130
 Skačiūnai 116, 121
 Skapiškės 135, 139
 Skaudvilė 76, 78-80
 Skiemonys 112, 116, 119, 129-130, 132, 139
 Skrebotiškis 185
 Skirsnemunė 70, 72, 107
 Skuoliai 122-123
 Slavikai 71
 Smaliečiai 175
 Smalininkai 20
 Smilgiai 203
 Sodeliškis 186
 Sobolinka 177
 Sovietų Sąjunga 15, 81, 92, 215, 217-218, 220, 223, 225-226
 Sovietskas 168
 Sol Ileckas 70, 176, 178
 Spingučiai 200-203
 Staškūniškis 110
 Steigvilai 80
 Subačius 18
 Suomija 218
 Suostas 201, 202, 203
 Surgenio miškas 202
 Suvalkija 8
 Svellaja Griva 177
 Svidžiai 200-202
 Sabučiai 45

 Šadrinas 168
 Šakiai 184
 Šalniai 195, 197-198
 Šaltuona 21, 48, 83, 91, 95, 99
 Šančiai 143
 Ščiuris 121
 Šešuoliai 116, 119-122, 124, 125-126, Šešuvė 79
 Šerčianka 171-172
 Šiauliai 20, 176, 201
 Šilalė 28, 76
 Šilai 188, 191
 Šileikiškis 175
 Šilėnai 201
 Šilinė 112
 Šilutė 61, 76, 99, 111
 Šiluva 6, 18
 Šimkaičiai 29, 39, 42, 48, 71-75, 76, 78, 79, 82-83, 88, 96-97
 Šimkaitinės miškas 84, 93, 102
 Širvintos 120
 Šlienava 141
 Štakiriai 184
 Šukionys 178, 180
 Šuriškės 120
 Šubartinė 27, 74, 76, 79-80, 86, 99
 Šuriškiai 120
 Švenčionys 206
 Šventoji 133

 Tabūnas 190
 Taišetas 144-146, 156
 Talučiai 119
 Tauragė 29, 38, 44, 39, 45, 67, 68, 70, 75-77, 79-82, 86, 90-91, 96, 99, 101, 108, 178

Tylinava 186, 201-202	Vilnius 15, 39, 79, 97, 99,
Telšiai 210	103-104, 111, 142-143,
Ternopolis 176	147,156, 174,178,186-
Tomskas 175-177	188, 196, 203, 205-208,
Trakai 150	219-221, 224, 229
Trakas 112	Vinkšniniai 182, 180
Trakiniai 39, 113, 116,	Virtukai 23
133-135, 136, 138-139	Visaginas 176
	Vysokij Jaras 177
Uchta 201	Vladivostokas 198
Ukmergė 17, 110-111,	Vokietija 18, 72, 84, 128,
120,123-124, 128-130,	154, 182, 211,227
132-133, 135	Vorkuta 158, 176, 184,
Ukraina 176	201
Uralas 48	
Upyna 76, 89	Zizonys 202
Utena 70, 119,129, 135	
Užšešuvys 80-82	Žaliosios miškas 104
Užšešuvių miškelis 79	Žasliai 150
Užtakai 145	Želva 119-122
Užusaliai 145	Žemaičių Naumiestis 76
	Žemaitija 24, 30, 39, 74,
Vabalninkas 176-177,	209
194-195, 199	Žemaitkiemis 110, 112,
Vadžgiris 78-79, 82, 84,	116, 119,121,130,132
96-97	Žirgeliškis 182
Vadžgirkelis 20	Žirniškiai 96
Vaiciuliškiai 110	Žygaičiai 76
Vainutas 76,111	Žvirblaukis 96
Valai 112-113	Žvirblonys 179
Vanagai 131-132, 138	Žvyginė 119
Varlaukis 72, 80,101	Žvejotgala 184
Varėna 147	
Varsėdžiai 28	
Vaškai 179	
Vederai 112,122	
Velikionys 202-203	
Viborgas 218	
Viduklė 48, 75, 76, 78, 82	
Vievis 153	
Viktoriškis 113, 116	
Vilkija 214	